

Straffelovrådets betænkning
om

juridiske personers bødeansvar

BETÆNKNING NR. 1289

1995

Købes hos boghandleren eller hos

Statens Information, INFOservice

Postboks 1103, 1009 København K

Telf. 33 37 92 28, Fax 33 37 92 99

ISBN 87-601-4815-2

Ju 00-255-bet.

Notex · Tryk & Design a-s, Kbh.

Indholdsfortegnelse

Forord	7
Hovedtræk af betænkningen	9
<i>Kapitel 1. Udviklingen i dansk lovgivning</i>	
1.1. Indledning	19
1.2. Love om landbrugsprodukter m.v. 1926-1952	21
1.3. Værnemagerloven af 1945	23
1.4. Lovgivningen siden 1952	24
1.5. Objektivt individualansvar	26
1.6. Bødehæftelse	28
1.7. Administrative bøder	30
<i>Kapitel 2. Kollektivansvarets begrundelse og formål</i>	
2.1. Dansk strafferetlig teori	32
2.2. Kollektivansvarets forsvarlighed	33
2.3. Kollektivansvarets formål	36
2.4. Bødeansvar eller bødestraf?	39
<i>Kapitel 3. Fremmed ret</i>	
3.1. Finland	40
3.2. Island	41
3.3. Norge	41
3.4. Sverige	43
3.5. Europarådets rekommandation af 1988	46
<i>Kapitel 4. Kollektivansvarets område og lovhjemmel</i>	
4.1. To lovmodeller	48
4.2. Valget mellem de to modeller	49
4.3. Overtrædelser af straffeloven	53
4.4. Konklusioner	57
<i>Kapitel 5. Ansvarssubjekter</i>	
5.1. Indledning	59
5.2. Aktieselskaber, anpartsselskaber m.v.	61
5.3. Interessentskaber	62
5.4. Foreninger, fonde og boer	65

5.5. Offentlige myndigheder	67
5.6. Konklusion og udkast til en ny lovbestemmelse	71
5.7. Enkeltmandsvirksomheder	73
5.8. Forholdet til gældende bestemmelser om strafansvar for juridiske personer	76
 <i>Kapitel 6. Ansvarsbetingelser</i>	
6.1. Indledning	78
6.2. Objektive betingelser	80
6.3. Subjektive betingelser	83
6.4. Særlige subjektive krav	86
6.5. Behovet for en generel lovregulering	90
6.6. Den nærmere udformning af ansvarsbetingelserne	91
 <i>Kapitel 7. Selskabsansvar i forbindelse med kontraheret bistand</i>	
7.1. Afgrænsning af problemerne	99
7.2. Objektive betingelser	100
7.3. Subjektive betingelser	104
7.4. Straffelovrådets overvejelser om samvirkespørgsmål	106
 <i>Kapitel 8. Ansvarsplacering</i>	
8.1. Indledning	108
8.2. Generelt om nugældende retstilstand	109
8.3. Særligt om identifikation ved bestemmelser om objektivt driftsherreansvar	117
8.4. Ansvarsplacering ved flere juridiske personer som mulige ansvarssubjekter	118
8.5. Straffelovrådets overvejelser	120
8.6. Særligt om ansvar for offentlige myndigheder	125
8.7. Sammenfatning	127
 <i>Kapitel 9. Objektivt individualansvar. Gældende ret</i>	
9.1. Indledning	129
9.2. Generel karakteristik af objektivt individualansvar	131
9.3. Oversigt over bestemmelser om objektivt individualansvar	132
9.4. Fortolkningsspørgsmål	141
9.5. Det objektive individualansvars forhold til menneskerettighedskonventionen	143
 <i>Kapitel 10. Straffelovrådets overvejelser vedrørende objektivt individualansvar</i>	
10.1. Principielle udgangspunkter	145
10.2. Forholdet til uagtsomsregler	146

10.3. Forholdet til kollektivansvaret	147
10.4. Den omvendte bevisbyrde	149
10.5. Bødehæftelse..	151
10.6. Konklusion.	152
 <i>Kapitel 11. Sanktioner m.v.</i>	
11.1. Indledning	153
11.2. Bødens form og anvendelse.	153
11.3. Almindelige regler om bødeudmåling	154
11.4. Specielle regler om bødeudmåling.	156
11.5. Straffelovrådets overvejelser med hensyn til bødeudmåling over for juridiske personer.	159
11.6. Advarsel og tiltalefrafald	163
11.7. Konfiskation.	164
11.8. Rettighedstab.	165
11.9. TVangsbøder.	165
11.10. Fuldbyrkelse af bøder.	166
 <i>Kapitel 12. Regres og skattemæssige spørgsmål</i>	
12.1. Indledning	168
12.2. Regres.	168
12.3. Skattemæssige spørgsmål.	172
12.4. Særligt om regres og den skattemæssige stilling i forbindelse med bødehæftelse.	174
 <i>Kapitel 13. Processuelle spørgsmål m.v.</i>	
13.1. Indledning	177
13.2. Politimæssig afhøring og sigtelse.	177
13.3. Bødeforelæg	178
13.4. Anklageskriftets udformning	179
13.5. Straffesagens indenretlige behandling, herunder afhøring m.v.	181
13.6. Gerningssted.	185
13.7. Forældelse.	188
13.8. Behov for lovgivning?.	190
 Udkast til lov om ændring af straffeloven.	 192
 Fortegnelse over Straffelovrådets betænkninger og udtalelser 1960-1995.	 198

Forord

Straffelovrådet blev nedsat ved Justitsministeriets skrivelse af 3. oktober 1960. I denne skrivelse udtales, at det påhviler rådet

- 1) efter Justitsministeriets anmodning at afgive indstilling om strafferetlige lovgivningsspørgsmål og principielle spørgsmål vedrørende fastsættelsen af administrative bestemmelser af strafferetlig karakter og den praktiske gennemførelse af kriminalpolitiske foranstaltninger og
- 2) efter Justitsministeriets nærmere bestemmelse at medvirke i det internationale strafferetlige samarbejde, herunder navnlig det nordiske strafferetlige lovsamarbejde.

Som et tillæg til den foreliggende betænkning bringes en oversigt over Straffelovrådets betænkninger og udtalelser i perioden 1960-1995.

Ved Justitsministeriets skrivelse af 7. maj 1987 blev Straffelovrådet anmodet om at afgive en betænkning om kollektive enheders strafansvar. Spørgsmålet var bl.a. blevet aktuelt som følge af Højesterets dom af 29. januar 1986 (Ugeskrift for Retsvæsen 1986, side 183), ved hvilken det blev fastslået, at bestemmelser om bødeansvar for aktieselskaber, andelsselskaber eller lignende ikke indeholder hjemmel til at pålægge kommuner bødeansvar. I skrivelsen af 7. maj 1987 anmodede Justitsministeriet om en særskilt udtalelse om det nævnte spørgsmål om straf for kommunale og statslige myndigheder. Straffelovrådet afgav en udtalelse herom den 9. november 1987. Spørgsmålet er desuden omtalt i den nu foreliggende betænkning, i hvilken problemerne vedrørende strafansvar for juridiske personer og eventuelle ændringer i lovgivningen herom er behandlet i deres helhed.

I Justitsministeriets kommissorium hed det, at rådet i forbindelse med kollektivansvaret kunne behandle andre hermed beslægtede spørgsmål. Rådet har drøftet de gældende særlovsbestemmelser om objektivt individualansvar, d.v.s. en enkeltpersons ansvar for handlinger og undladelser, der hverken kan tilregnes den pågældende som forsætlige eller som uagtsomme. Rådet foreslår, at anvendelsen af denne skærpede ansvarsform, der fraviger strafferettens almindelige skyldprincip, ophører i dansk ret. Betænkningen afgives af følgende medlemmer af Straffelovrådet:

Professor, dr. jur. Knud Waaben (formand),
advokat Jørgen Bang,
retspræsident Kurt Haulrig,
forhenværende rigsadvokat Per Lindegaard,
kommitteret i Justitsministeriet Johan Reimann og
direktør for Kriminalforsorgen Christian Trønning.

Hvervet som sekretær for rådet er ved udarbejdelsen af denne betænkning varetaget af fuldmægtig, nu kontorchef i Justitsministeriet, Poul Dahl Jensen bistået af fuldmægtig i Justitsministeriet Ida Apostoli.

København, den 10. oktober 1994

Jørgen Bang	Kurt Haulrig	Per Lindegaard
Johan Reimann	Christian Trønning	Knud Waaben (formand)

/ Poul Dahl Jensen

Hovedtræk af betænkningen

1. Kollektivansvar i dansk ret

I dansk ret har der længe været kendt et strafferetligt ansvar i form af bødestraf, der kan pålægges juridiske personer, navnlig erhvervsdrivende selskaber. Dette kollektivansvar - i sin typiske form kaldt selskabsansvar - kan enten kombineres med eller træde i stedet for ansvar for enkeltpersoner. En forudsætning for sådant ansvar er, at det har hjemmel i lovgivningen på de enkelte områder, hvor ansvaret skal gælde. Straffeloven indeholder ingen almindelige bestemmelser om denne ansvarsform. Særlovsbestemmelser om kollektivansvar fremkom før 1940 navnlig i love om landbrugsprodukter og er især blevet almindelige fra o. 1960. De findes nu i mere end 200 særlove. Den hyppigst anvendte formulering i lovene lyder således: »Er overtrædelsen begået af et aktieselskab, anpartsselskab, andelsselskab eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar.«

Der forekommer nogle herfra afvigende formuleringer, der udtrykkeligt nævner andre juridiske personer end de anførte. Siden midten af 1980'erne er der i en del tilfælde tilføjet bestemmelser om bødeansvar for kommuner og kommunale fællesskaber og for staten.

Straffelovrådet finder, at kollektivansvaret bør opretholdes. Det må antages, at dette ansvar er egnet til at styrke den præventive virkning af særlovgivningens forbud og påbud og af retshåndhævelsen, og at det i mange tilfælde bevirker en hensigtsmæssig placering af ansvaret for overtrædelser, ikke mindst hvor et strafferetligt ansvar ikke kan eller bør pålægges enkeltpersoner. Kollektivansvaret giver mulighed for en bødeudmåling, der står i et passende forhold til en virksomheds størrelse og økonomi og til den indvundne eller tilsigtede fortjeneste ved overtrædelser af loven.

Som det vil fremgå af det følgende, foreslås det at indføje nogle generelle bestemmelser om kollektivansvar i straffeloven. De foreslåede bestemmelser finder naturligt deres plads i straffelovens 5. kapitel (§§ 25-30), der tidligere indeholdt bestemmelser om påtalen. Disse bestemmelser blev ophævet ved lov nr. 163 af 31. maj 1961.

2. Hjemmel for kollektivansvar

Det er Straffelovrådets opfattelse, at kollektivansvaret i dansk ret fortsat bør være betinget af hjemmel på de områder, hvor man ønsker, at det skal gælde. Rådet stiller sig kritisk over for det synspunkt, som lejlighedsvis er gjort gældende i litteraturen: at straffeloven (eller en anden lov) bør rumme en generel hjemmel til bødeansvar for juridiske personer med hensyn til alle typer af strafbare forhold. En sådan bestem-

melse ville indebære strafansvar i en langt videre udstrækning, end det er rimeligt og praktisk påkrævet. Efter rådets forslag vil der derfor fortsat være grund til at overveje, om kollektivansvaret kan gøre nytte og bør gælde på dette eller hint lovområde. Det er muligt, at lovhjemmel for kollektivansvar lidt for rutinemæssigt er blevet optaget i særlove på områder, hvor der ikke er praktisk brug for det. Rådet har imidlertid ikke i enkeltheder taget stilling til en reduktion af antallet af særlovsbestemmelser herom. Man henstiller, at der i det fremtidige særlovsarbejde anlægges en kritisk prøvelse af, om tilstrækkeligt stærke praktiske grunde taler for at indføre eller opretholde denne udvidelse af strafansvaret ud over området for individuelt ansvar for forsætligt eller uagtsomt forhold.

Specielt med hensyn til overtrædelser af straffeloven og andre love, som nu er og bør være betinget af, at der er handlet med forsæt, har Straffelovrådet peget på betænelighederne ved at hjemle bødeansvar for juridiske personer. I den forbindelse tager Straffelovrådet afstand fra en juridisk konstruktion, der går ud på, at en kollektiv enhed, ligesom en enkeltperson, kan handle med forsæt.

3. Selskaber og offentlige myndigheder

En af de generelle bestemmelser, der foreslås indføjet i straffeloven, en ny § 26, handler om afgrænsningen af de virksomheder m.v., der - hvis ikke andet er bestemt - vil være omfattet af en lovhjemmel til kollektivansvar. Det hedder her i stk. 1, at dette ansvar omfatter »enhver juridisk person, herunder aktie-, anparts- og andelsselskaber, interessentskaber, foreninger, fonde, boer, kommuner og statslige myndigheder«. Bestemmelsen er tydeligere og rækker videre end den hidtil anvendte standardbestemmelse om »aktieselskaber, anpartsselskaber, andelsselskaber eller lignende«. De tre i standardbestemmelsen nævnte selskabstyper er særskilt opregnede. Desuden medtages interessentskaber, som i den hidtil gældende ret normalt ikke har været omfattet af udtrykket »eller lignende«. Endvidere er foreninger, fonde og boer udtrykkeligt nævnt.

Det har fulgt af Højesterets dom i U 1986.183, at kommuner og statslige myndigheder ikke kan anses for omfattet af tilføjelsen »eller lignende« i særlovsbestemmelserne. På denne baggrund er der siden midten af 1980'erne i en del tilfælde vedtaget særlovsbestemmelser, der udtrykkeligt undergiver kommuner, kommunale fællesskaber og statslige myndigheder samme bødeansvar som virksomheder. Det er Straffelovrådets opfattelse, at man også i en generel bestemmelse om ansvarssubjekterne bør fastholde den ligestilling af private selskaber m.v. og offentlige myndigheder, som den nyeste særlovgivning har fastslået. Det er fundet overflødigt udtrykkeligt at nævne de i nyere særlovsbestemmelser medtagne »kommunale fællesskaber«.

4. Enkeltmandsejede virksomheder

Der er i betænkningen taget stilling til, om kollektivansvaret også bør gælde for enkeltmandsejede virksomheder, eventuelt for nogle af disse. Spørgsmålet giver anledning til nogen tvivl. På den ene side er det klart, at det kan virke noget vilkårligt, hvis en personligt ejet virksomhed ikke kan ifalde et bødeansvar, som kan pålægges en selskabsdrevet virksomhed i samme branche og af samme størrelse og struktur. På den anden side må Straffelovrådet finde det betænkeligt at sigte på en generel ligestilling af enkeltmandsvirksomheder med selskaber og andre kollektiver. Et meget stort antal virksomheder inden for landbrug, detailhandel, håndværk, liberale erhverv m.v. er af en begrænset størrelse og har en enkeltperson som den, der udfører eller leder og overvåger virksomhedens aktiviteter. På områder som de nævnte må det anses for tilstrækkeligt at bygge på strafferettens almindelige princip om personligt ansvar for den, hvem en overtrædelse kan tilregnes som forsætlig eller uagtsom. En generel hjemmel for bødeansvar for virksomheden som sådan ville betyde, at der i enkeltmandsejede virksomheder i vidt omfang bestod en dobbelt risiko for strafansvar, idet der ville kunne pålægges virksomhedens ejer bødestraf - i sjældnere tilfælde frihedsstraf - sammen med et bødeansvar for hans virksomhed. Begge bøder måtte da udredes af den samme person.

Straffelovrådets forslag i lovudkastets § 26, stk. 2, er et forsøg på at gå en mellemvej mellem en for vid og en for snæver afgrænsning af strafansvaret for enkeltmandsejede virksomheder. Efter denne bestemmelse omfatter kollektivansvaret enkeltmandsvirksomheder, »for så vidt disse navnlig under hensyn til deres størrelse og organisation kan sidestilles med de i stk. 1 nævnte selskaber«. En mere skarp afgrænsning, f. eks. ved angivelse af en mindstegrænse for antallet af ansatte, har måttet opgives. Der vil efter forslaget tilkomme domstolene en selvstændig rolle med hensyn til afgrænsningen, hvilket falder godt i tråd med, at anvendelsen af denne særlige ansvarsform principielt bør have en fakultativ karakter og kræve et konkret skøn over ansvarsudvidelsens rimelighed. Straffelovrådet går imidlertid ud fra, at det anførte ordvalg i § 26, stk. 2, i praksis vil gøre det muligt at skille mindre virksomheder med overskuelige ledelsesmæssige forhold fra og at indkredse de tilfælde, hvor et ansvar for virksomheden kommer i betragtning. Det sidste vil især være tilfældet med hensyn til større virksomheder med et større antal ansatte, udpræget funktionsdeling og ledere på mellemniveauer, hvor en ejer og/eller øverste leder ikke kan ventes at tage del i alle aktiviteter. Skulle der i administrativ bødepraksis på et område vise sig en tilbøjelighed til at strække bødeforelægspraksis for vidt, f. eks. for at undgå besværet med at undersøge, hvorledes en lovovertrædelse er indtruffet, vil adgangen til domstolsprøvelse efter Straffelovrådets opfattelse give tilstrækkelig sikkerhed for en ansvarsbedømmelse i overensstemmelse med lovens intentioner.

5. Ansvarsbetingelser

Der findes ikke i dag almindelige lovregler om, under hvilke betingelser et selskabsansvar, der har hjemmel i en særlov, bliver aktuelt. Der gør sig vistnok både i teori og praksis forskellige meninger gældende. Kollektivansvaret er ofte blevet betegnet som et objektivt ansvar - et sidestykke til det objektive individualansvar for lovovertrædelser, der hverken kan tilregnes personen som forsætlige eller uagtsomme -, og i den forbindelse har det kunnet hævdes, at en objektivt konstateret overtrædelse inden for virksomheden er tilstrækkeligt grundlag for at pålægge denne et bødeansvar. En anden opfattelse går ud på, at der på en eller anden måde må tilføjes et skyldkrav, eventuelt således at der skal være udvist forsægtligt eller uagtsomt forhold fra en eller flere til virksomheden knyttede enkeltpersoner.

Straffelovrådet finder det nødvendigt, at man ved én generel bestemmelse i straffeloven søger afklaret, hvad der skal gælde herom. Det forslag til en bestemmelse i straffelovens § 27, som rådet har formuleret, svarer til, hvad der - trods den nævnte usikkerhed - efter rådets opfattelse mest sandsynligt vil blive lagt til grund af domstolene i den nugældende ret.

Efter forslaget vil strafansvar for en juridisk person for det første forudsætte, at der er begået en overtrædelse inden for virksomheden. Overtrædelser, der begås af medarbejdere i forbindelse med arbejdets udførelse, må som hovedregel anses for begået inden for virksomheden. Der kan dog forekomme overtrædelser begået af ansatte, som må anses for så fremmede eller uvedkommende i forhold til den juridiske person, at overtrædelsen ikke objektivt kan henføres til den juridiske persons virkefelt.

Til denne objektive betingelse for **selskabsans** var føjes en betingelse af den type, som sædvanligvis betegnes som hørende til forseelsens subjektive side. Dette **skyldkrav**, der er tænkt som en tydelig tilnærmelse til kravet om forsæt eller uagtsomhed ved personligt strafansvar, deler sig i to grene.

Enten skal den objektive lovovertrædelse kunne tilregnes en eller flere til den juridiske person knyttede personer. Hertil henregnes ledelse og ansatte. Fejl begået af personer med en anden tilknytning til den juridiske person kan dog efter omstændighederne også pådrage den juridiske person strafansvar, f.eks. i tilfælde, hvor den pågældende må anses for at have handlet på virksomhedens vegne. Det kræves normalt ikke, at man kan henføre det dadelværdige forhold til en bestemt medarbejder; også anonyme fejl er omfattet.

Eller også skal overtrædelsen kunne tilregnes virksomheden som sådan - dvs. lægges denne til last som en fejl ved arbejdets tilrettelæggelse eller som manglende kontrol eller på anden måde. Herunder vil bl.a. falde de såkaldte kumulerede fejl.

Kan der ikke bevises et tilregneligt forhold udvist af personer knyttet til virksomheden (**ledelsespersoner**, ansatte og eventuelt andre), og kan det efter alt det oplyste heller ikke bebrejdes virksomheden som sådan, at overtrædelsen er forekommet, vil kollektivansvaret ikke kunne pålægges. Hvor betingelsen i bestemmelsens første for-

grening er opfyldt, er den juridiske persons ansvar i realiteten et hæftelseslignende ansvar for dens enkeltpersoners overtrædelser. I den anden forgrening er der tale om i mangel af bevis for enkeltpersoners fejl at anlægge en skyldbedømmelse - en form for uagtsomhedsbedømmelse - i forhold til virksomheden som sådan.

Der tilføjes i udkastets stk. 2 en bestemmelse om, at bødeansvaret for statslige myndigheder og kommuner er begrænset til overtrædelser begået ved udøvelse af virksomhed, der svarer til eller kan sidestilles med virksomhed udøvet af private. Ved denne bestemmelse tilkendegives, at myndigheders bødeansvar ikke omfatter handlinger, der må opfattes som led i myndighedsudøvelse.

6. Ansvarsplacering

Selskabsansvar kan efter gældende ret pålægges sammen med individuelt ansvar for én eller flere personer for den samme lovovertrædelse, såfremt ansvarsbetingelserne i begge henseender er opfyldte. Men det er også muligt at begrænse tiltalen til at angå enten den juridiske person eller enkeltpersoner, selv om en straffesag med både kollektivt og individuelt ansvarssubjekt skønnes at være gennemførlig.

Straffelovrådet har overvejet, om der bør formuleres en almindelig bestemmelse, der giver vejledning med hensyn til ansvarsplaceringen i tilfælde, hvor betingelserne både for selskabsansvar og for individuelt ansvar må antages at være opfyldt. Det synes klart, at en bestemmelse, der obligatorisk foreskriver en begrænsning til den ene eller den anden ansvarsform, ikke kommer i betragtning, selv om dette mest effektivt ville udelukke en unødvendig dobbelt strafanvendelse. Men en generel bestemmelse kunne f.eks. gå ud på, at individuelt ansvar i almindelighed bør vige for selskabsansvar, eller at der omvendt i almindelighed ikke bør pålægges den juridiske person ansvar, hvis der er grundlag for at drage en eller flere enkeltpersoner til ansvar.

Det kan efter rådets opfattelse ikke anbefales, at der søges gennemført en generel bestemmelse, der tager sigte på at løse det nævnte spørgsmål om valg af ansvarssubjekt. Det må antages - og synes også bekræftet ved oplysninger om den hidtil fulgte praksis - at der er behov for varierende løsninger. På en del af de områder, hvor kollektivansvaret er hjemlet, må der gives dette ansvar en udstrakt anvendelse. Om der hertil bør føjes et individuelt ansvar, kan bl.a. bero på, om den ansvarlige person har virket i en ledende stilling, og om overtrædelsen kan tilregnes den pågældende som forsætlig eller groft uagtsom. Ansattes kørsel med overlæs er i teksten nævnt som eksempel på, at der normalt ikke kan gives afkald på det individuelle ansvar. Generelt må Straffelovrådet pege på betænkeligheden ved at gøre både kollektivt og individuelt ansvar gældende i tilfælde, hvor dette skønnes at føre til en præventivt overflødig dobbelt strafanvendelse.

Medens der som nævnt ikke kan tilrådes en generel vejledende bestemmelse, anbe-

faler rådet, at der i højere grad end hidtil søges udarbejdet direktiver eller vejledende retningslinier for valget af strafsubjekt inden for de enkelte lovområder.

Rådet foreslår også, at der overvejende af ordensmæssige grunde tilvejebringes udtrykkelig hjemmel til tiltalefrafald over for enkeltpersoner i tilfælde, hvor en **bøde**-reaktion over for den juridiske person findes tilstrækkelig.

7. Objektivt individualansvar

I Straffelovrådets kommissorium vedrørende juridiske personers strafansvar er det nævnt, at rådet i sin betænkning herom kan behandle andre hermed beslægtede spørgsmål. Rådet har fundet det naturligt at tage stilling til det såkaldte objektive individualansvar, dvs. det strafansvar, som kan pålægges en enkeltperson uden iagttagelse af dansk strafferets almindelige krav om, at der skal være udvist et forsætligt eller uagtsomt forhold. Denne skærpede ansvarsform er en fravigelse af princippet * i straffelovens § 19, og den kræver lovhjemmel. Det objektive individualansvar forekommer meget sjældnere end strafansvaret for juridiske personer, men har dog hjemmel i ca. 20 særlove.

Straffelovrådet finder, at tiden er inde til at anlægge en mere kritisk vurdering af det objektive individualansvar end den, der har fundet udtryk i den ganske vist meget tilbageholdende lovgivningspraksis. Der er store principielle betænkeligheder ved at fravige strafferettens skyldprincip, som går ud på, at en lovovertrædelse, der er realiseret ved aktiv handlen eller ved **undladelse**, skal kunne bebrejdes ansvarssubjektet som forsætlig eller - som det normalt er tilfældet på særlovsområder - i det mindste uagtsom (i visse love: groft uagtsom). Det er Straffelovrådets konklusion, at de gældende bestemmelser om objektivt individualansvar bør ophæves. Der bortses i den forbindelse fra bestemmelserne herom i medieansvarsloven, som rådet ikke har fundet anledning til at tage stilling til. Anvendelsen af selskabsansvar med de af Straffelovrådet foreslåede udvidelser, dels til interessentskaber, dels til visse enkeltmandsvirksomheder, vil stærkt begrænse behovet for at kunne pålægge personer et bødeansvar uden skyld. Der vil dog også være områder, hvor denne betragtning ikke holder stik. Men der er generelt grund til at nære nogen tvivl om det objektive **bøde**-ansvars præventive nytteværdi, og navnlig må man spørge, om strafferetten kan forsvare at opretholde lovregler om ansvar for objektive overtrædelser, som de tiltalte ikke kan gøre for.

Det har ikke været aktuelt for Straffelovrådet at foreslå en almindelig bestemmelse om dette spørgsmål indføjet i straffeloven. Skyldprincippet er allerede fastslået i straffelovens § 19. Denne bestemmelse kan fraviges ved særlig lovhjemmel. Særlovsbestemmelserne herom foreslås som nævnt ophævet, og det kræver ingen ændring i straffeloven at understrege princippet om personlig tilregnelser som en betingelse for strafansvar.

8. Bøders udmåling og betaling

Anvendelsen af bødestraf i sager om kollektivansvar følger straffelovens almindelige regler. Bøden udmåles som sumbøde. Ud over hensynet til lovovertrædelsens beskaffenhed og grovhed, jf. straffelovens § 80, fremhæver § 51, stk. 3, særligt hensynet til den skyldiges betalingsevne; det har derfor støtte i loven, at den bøde, som pålægges en juridisk person, kan blive væsentlig større end den, som udmåles over for strafskyldige enkeltpersoner.

Det må efter Straffelovrådets opfattelse betragtes som en mangel ved loven, omend nærmest af formel karakter, at § 51, stk. 3, ikke nævner hensynet til den ved lovovertrædelsen opnåede eller tilsigtede fortjeneste. At denne udmålingsfaktor er anerkendt i gældende ret, fremgår mere indirekte af § 51, stk. 2, der handler om en undtagelsespræget anvendelse af sumbøde i stedet for dagbøder i sager om straffelovsovertrædelser. Straffelovrådet foreslår, at der til § 51, stk. 3, om »særligt hensyn til den skyldiges betalingsevne« føjes ordene »og til den opnåede eller tilsigtede fortjeneste eller besparelse«. Tilføjelsen vil også gælde bøder, der udmåles over for enkeltpersoner.

Det er en selvfølge, at afsoning af forvandlingsstraf for ubetalte selskabsbøder ikke kommer i betragtning. Nærmest af ordensmæssige grunde foreslår Straffelovrådet en tilføjelse til straffelovens § 54, hvorved det fastslås, at der ikke fastsættes forvandlingsstraf for bøder, der idømmes juridiske personer. Bestemmelsen vil også gælde de bøder, som med hjemmel i den foreslåede § 26, stk. 2, idømmes en enkeltmandsvirksomhed, i modsætning til den bøde, der pålægges en ansvarlig person inden for en sådan virksomhed.

Det er blevet diskuteret, om en juridisk person, der har fået pålagt en bøde, kan gøre regres gældende mod en ansat, som virksomheden anser som ansvarlig for lovovertrædelsen. Spørgsmålet har formentlig større principiel end praktisk interesse. Straffelovrådet mener, at spørgsmålet må besvares benægtende. Når en straffesag er afgjort, bør der ikke ved en senere sag i civilretlige former kunne ske en ændring af den ansvarsplacering og den udmåling af ansvarssubjektets bødetilsvar, som har fundet sted. Det foreslås, at der i straffelovens § 52 som nyt stk. 8 optages en bestemmelse om, at den bødefældte ikke kan kræve bøden betalt eller erstattet af andre. Bestemmelsen vil omfatte både fysiske og juridiske personer.

9. Forældelse

Der har været anledning til at overveje enkelte spørgsmål om forældelse i relation til strafansvar for juridiske personer.

Det følger af straffelovens § 93, stk. 1, nr. 1, at en juridisk persons strafansvar som hovedregel forældes på 2 år, fordi straffen aldrig kan overstige bøde. En længere forældelsesfrist vil dog gælde, dels i medfør af § 92, stk. 2, 2. pkt., om unddragelse

af told eller afgift, dels efter § 93, stk. 3, om visse overtrædelser af **skattekontrolloven**, og endelig i medfør af specielle særlovsbestemmelser om en længere frist end **2 år**.

Straffelovrådet finder, at de her nævnte regler om forældelse af juridiske personers strafansvar bør opretholdes. Man finder ikke grund til at foreslå en bestemmelse, efter hvilken forældelsesfristen for en juridisk person ikke kan være kortere end den, der gælder for fysiske personer med hensyn til den samme lovovertrædelse. En sådan bestemmelse ville alligevel i langt de fleste tilfælde føre til en forældelsesfrist på 2 år, fordi den af fysiske personer forskyldte straf normalt er en bøde, jf. herved § 93, stk. 1, nr. 1. Den foran nævnte hovedregel om en 2 års forældelsesfrist for juridiske personer er en enkel løsning, men den kan naturligvis fraviges i en særlov, hvor forholdene taler for det.

Forældelsesfristen for en juridisk person afbrydes efter samme regler som fristen i forhold til en fysisk person, jf. § 94, stk. 4.

Der findes i retspraksis eksempler på, at et fristafbrydende skridt over for en enkeltperson, der har handlet på en juridisk persons vegne, også er tillagt virkning i forhold til den juridiske person. Med hensyn til den omvendte situation er der eksempler på, at et fristafbrydende skridt over for en juridisk person er tillagt virkning i forhold til eventuelt ansvarlige enkeltpersoner.

Straffelovrådet kan tiltræde, at fristafbrydelse over for personer, der har handlet på en juridisk person, tillægges virkning i forhold til den juridiske person. Derimod finder Rådet, at fristafbrydelse over for enkeltpersoner må forudsætte, at der er foretaget et fristafbrydende skridt over for den enkelte personligt.

Straffelovrådet foreslår derfor en tilføjelse til § 94, stk. 4, der går ud på, at såfremt forældelsesfristen afbrydes over for nogen, som har handlet på en juridisk persons vegne, har denne fristafbrydelse også virkning i forhold til den pågældende juridiske person. Modsætningsvis følger, at en fristafbrydelse over for vedkommende juridiske person ikke vil kunne tillægges virkning i forhold til enkeltpersoner. Afbrydelse af forældelse i forhold til eventuelt ansvarlige enkeltpersoner vil således i alle tilfælde kræve, at der foretages afbrydelsesskridt over for de pågældende personligt.

10. Processuelle spørgsmål

Retsplejeloven indeholder ingen bestemmelser, som udtrykkeligt nævner juridiske personer som genstand for sigtelse og tiltale. Det må derfor afgøres ud fra reglerne om fysiske personer og de grundsætninger, der kan udledes heraf, hvad der skal gælde om straffesager mod juridiske personer. Sådanne spørgsmål behandles i betænkningens kap. 13, der navnlig omhandler fremgangsmåden med hensyn til meddelelser til selskabet om en sigtelse, afhøring ved politiet, fremsættelse af bødeforelæg, udformning af anklageskrift og afhøring i retten.

Det fremhæves, at der i meddelelser til den juridiske person bør anføres en personlig adressat, typisk en virksomheds direktør, hvorved det sikres, at der inden for den juridiske person kan tages de skridt, som henvendelsen giver anledning til. Et herfra forskelligt spørgsmål er, hvem der under straffesagen kan optræde som den juridiske persons processuelle repræsentant. Det må antages, at dette i almindelighed afgøres af den juridiske person selv. Straffelovrådet antager, at den processuelle repræsentant har de beføjelser, som efter loven tilkommer en sigtet eller tiltalt fysisk person, og således ikke er undergivet vidnepligt og strafansvar for falsk forklaring. Andre ansatte inden for den juridiske person afhøres som vidner, medmindre de er personligt sigtede i anledning af samme forhold eller kunne risikere at blive det som følge af afgivelse af sandfærdig forklaring. For så vidt angår straffesager mod en offentlig myndighed, antager Straffelovrådet, at alle ansatte personer behandles efter reglerne om vidner, medmindre de er personligt sigtede eller risikerer at blive det.

Straffelovrådet har ikke taget stilling til, i hvilket omfang der kan antages at være behov for at gennemføre ændringer i retsplejeloven med henblik på særskilt regulering af straffesager mod juridiske personer. Noget væsentligt behov for sådanne lovændringer synes der ikke at være, men videre overvejelser vedrørende dette spørgsmål må i givet fald ske i anden sammenhæng, hvor også de hermed beslægtede spørgsmål om civile sager kan tages op til drøftelse.

Udviklingen i dansk lovgivning

1.1. Indledning

1.1.1. I dansk strafferet var det længe den herskende opfattelse, at der ikke kunne være tale om at pålægge andre end fysiske personer et strafferetligt ansvar. Standpunktet synes navnlig at være blevet begrundet med, at subjektiv skyld var en nødvendig eller begrebsmæssig forudsætning for anvendelse af straf. Det ville derfor være i strid med straffens væsen eller med elementære strafferetlige principper at pålægge et aktieselskab eller anden juridisk person et pønalt ansvar. Det var omstridt, om denne principielle hindring for at anerkende et pønalt kollektivansvar kunne bringes ud af verden på den måde, at man tillagde juridiske personer en særegen vilje, en »fællesvilje«. Det skulle da være muligt at forene kollektivansvaret med den grundlæggende antagelse om, at al straf forudsætter et retsbrud, der kan tilregnes **strafsubjektet** som et udslag af dets evne til fri viljesbestemmelse, og at straffen bl.a. tilsigter en påvirkning af denne vilje.

En anden mulighed for at skaffe kollektivansvaret teoretisk legitimation kunne bestå i at hævde, at straf ikke i alle tilfælde behøver at forudsætte skyld i den foran angivne betydning. Et pønalt ansvar for aktieselskaber m.v. kunne være et ansvar uden skyld i dette udtryks sædvanlige mening, og selv om strafferetten med stor bestemthed krævede skyldkravet gennemført inden for det sædvanlige individualansvars rammer, burde dette ikke udelukke kollektivansvarets anerkendelse, såfremt tilstrækkelig vægtige grunde talte for denne ordning.

Der var i øvrigt også den mulighed at gøre gældende, at et kollektivansvar vel var udelukket inden for den »egentlige« strafferet, men at et pønalt eller pønalt farvet ansvar for juridiske personer kunne udgøre en særegen ansvarsform, som var acceptabel på områder, der betegnedes som forvaltningsstraf, politistrafret eller lignende. Den »egentlige« strafferet kunne på den måde holde sin sti ren ved at henvise kollektivansvaret og eventuelt andre afvigelser fra sædvanlige strafferetlige retsgarantier til en systematisk kategori, der ikke betragtedes som ægte strafferet.

De forskellige teoretiske konstruktioner og holdningen til kollektivansvaret i dansk ret og i fremmede retssystemer blev behandlet i Stephan Hurwitz' disputats »Bidrag til Læren om kollektive Enheders pønale Ansvar« fra 1933. Som det senere vil blive omtalt, kom denne afhandling i retspolitisk henseende til at danne grundlag for en videre anerkendelse af bødeansvar for juridiske personer end den, der prægede dansk ret ved straffelovens vedtagelse i 1930 og dens ikrafttræden i 1933.

1.1.2. Der er to træk i dansk strafferet i slutningen af det 19. og begyndelsen af det

20. århundrede, som det er vigtigt at have for øje. På den ene side indeholdt straffeloven af 1866 og dens forarbejder ingen antydninger om en principiel anerkendelse af et strafansvar for juridiske personer, og næsten alle juridiske autoriteter vendte sig mod det. På den anden side vidste enhver, at et praktisk behov for denne ansvarsform lejlighedsvis gjorde sig gældende, og at det langtfra var nogen umulighed at praktisere den. Det lod sig gøre at gennemføre administrative og judicielle straffesager rettet mod juridiske personer og at pålægge disse en bøde. Spørgsmålet var derfor alene, om bødeansvaret havde fornøden hjemmel, og, hvis der ikke fandtes at foreligge hindringer i så henseende, om tilstrækkelig stærke grunde talte for at praktisere ansvarsformen.

I en række domme foranlediget af tiltalerejsning mod aktieselskaber, fagforbund m.v. blev det lagt til grund, at der ikke uden udtrykkelig lovhjemmel kunne statures bødeansvar for en **juridisk** person som sådan. Dette princip blev fastslået af Højesteret i dommen U 1884.1129, der drejede sig om en tiltale for overtrædelse af en sundhedsvedtægt i en sag mod Aktieselskabet Kjøbenhavns Renovationskompagni ved bestyrelsesformanden og forretningsføreren for selskabet. Landsoverretten frifandt alene med den begrundelse, at der ikke kunne pålægges selskabet bødeansvar. Højesteret tiltrådte dette resultat, men fastslog, at der var begået en overtrædelse, og at ansvaret for denne påhvilede »kompagniets bestyrere«. Der fandtes ikke i tiltalens formulering at være nogen hindring for at dømme bestyrelsesformanden og forretningsføreren. Den dengang herskende opfattelse vedrørende de subjektive betingelser for strafansvar udelukkede ikke individuelt ansvar i sådanne tilfælde, jf. nedenfor under pkt. 1.5. Der henvises i øvrigt om denne og andre domme fra perioden 1872-1932 til Hurwitz anf. st. s. 56 f og 116 ff.

På nogle områder synes det uden støtte i lovbestemmelser at være blevet antaget ud fra »forholdets natur«, at et bødeansvar kunne pålægges juridiske personer. Dette gjaldt bl.a. procesbøder og tvangsbøder. Af størst interesse er det formentlig, at der både ved dom og i henhold til fast administrativ praksis kunne pålægges kollektive enheder bøde for overtrædelser af told- og afgiftslovgivningen (modsat sager om skatte- og stempelbøder), se Hurwitz anf. st. s. 114 ff. I den nyeste praksis synes afgørelsen normalt at have angået »aktieselskabet ved dets direktør«, og det antoges, at der kunne ske udpantning såvel over for selskabet som over for direktøren, medens der i henhold til udtalelser fra Justitsministeriet ikke kunne blive spørgsmål om afsøning af forvandlingsstraf med hensyn til direktørens bøde.

Hurwitz antog samme sted s. 104, at kollektivansvaret ikke var udelukket med hensyn til overtrædelser af lov nr. 70 af 27. marts 1929 om værn for erhvervs- og arbejdsfriheden, selv om der endnu ikke forelå domme herom. Af en noget anden retlig karakter end den strafferetlige bøde var den sanktion ved navn »bod«, der var indført ved lov nr. 81 af 12. april 1910 om oprettelse af en fast voldgiftsret og opretholdt ved lov nr. 536 af 4. oktober 1919 om den faste voldgiftsret, se herom Hurwitz anf. st. s. 68 ff.

1.2. Love om landbrugsprodukter m.v. 1926-1952

1.2.1. Det eneste klare eksempel på lovhjemmel for kollektivansvar var lov nr. 109 af 10. april 1926 om tillæg til smørloven af 1911, der tilsigtede at sikre kvaliteten af en dansk eksportvare, navnlig ved at skærpe kravene til mejerierne. Indtil 1926-loven havde man i praksis draget enten mejeribestyrelsens formand eller mejeribestyreren personligt til ansvar. Den nye bestemmelse var tænkt som en hjemmel til at straffe »mejeriet som sådant« med bøde. Den fandtes i tillægslovens § 4, der både i lovforslaget og efter den endelige vedtagelse havde følgende ordlyd:

»Når en virksomhed gør sig skyldig i overtrædelse af, skal den pågældende virksomheds ejer eller bruger gøres ansvarlig. Såfremt ejeren eller brugeren er et andels-, aktieselskab eller lignende, og overtrædelsen kun medfører bødestraf, skal virksomheden ved formanden for selskabets bestyrelse drages til ansvar. Bøderne vil i tilfælde af manglende betaling kunne inddrives ved udpantning.«

Det ses af denne formulering, som blev bevaret i lovsproget i nogle årtier, at bestemmelsen om selskabsansvar var føjet til en hovedregel om ansvar for ejer eller bruger af en enkeltmandsvirksomhed. Som det senere skal omtales, kunne det efter denne hovedregel være tvivlsomt, om ejer eller bruger blot var nævnt som de relevante og eneste **straf** subjekter, eller der tillige i bestemmelsen lå en hjemmel for objektivt ansvar. Men lovens straffebestemmelse tog i hvert fald sit udgangspunkt i et individualansvar. Det faldt da meget naturligt derefter at nævne det tilfælde, hvor ejer eller bruger er et selskab. Man bemærker i øvrigt, at straffebestemmelsen anlægger den forudsætning, at en virksomhed kan begå en lovovertrædelse, og at ansvarsbestemmelsen er formuleret obligatorisk.

Der var efter lovforslagets motiver ingen tvivl om, at selskabet skulle være **straf**-subjekt, og at bestyrelsens formand var nævnt som den, der var processuel repræsentant for et selskab, der jo ikke som sådant kunne læse tilsendte skrivelser, møde op i retten eller modtage en dom. Dette svarede helt til fremgangsmåden i civile sager, når der skulle pålægges et selskab erstatningsansvar. Men som det nærmere blev påvist af Hurwitz anf. st. s. 65 ff, gav lovforslagets tilføjelse »ved formanden for selskabets bestyrelse« anledning til bemærkninger på Rigsdagen, der skabte uklarhed om indholdet af den foreslåede ordning. Der faldt udtalelser om, at der tilsigtedes et individualansvar for den person, der var nærmest til at bære ansvaret på mejeriets vegne. Spørgsmålet vil blive omtalt igen nedenfor i forbindelse med Rigsadvokatens cirkulære af 1955, der netop var foranlediget af, at den omtalte uklarhed under de politiske forhandlinger havde haft følger for anvendelsen af lovens ord.

1.2.2. Smørlovstillægget af 1926 blev efterfulgt af en række tilsvarende bestemmelser i love inden for Landbrugsministeriets område.

Den første var § 2 i lov nr. 93 af 4. maj 1927 om udførsel af mælkekonserves m.m.: »De i §§ 4 og 5 i lov nr. 109 af 10. april 1926 om tillæg til (smørloven) indeholdte

bestemmelser bringes til anvendelse på overtrædelser af de i henhold til denne lov fastsatte bestemmelser«. Den sidstnævnte formulering skyldes, at loven var en bemyndigelseslov. Den afløste en tidsbegrænset lov af 1923 om tørmælk, der om spørgsmålet kun indeholdt en bøderamme; hvad der lå i henvisningen til smørlovstillæggets §§ 4 og 5, er ikke oplyst i bemærkningerne til lovforslaget af 1926-27.

Lov nr. 109 af 31. marts 1930 var et nyt smørlovstillæg (om flødeis) og indeholdt i samme formulering som 1927-loven om mælkekonserves en henvisning til §§ 4 og 5 i det første smørlovstillæg. Det samme var tilfældet med den samtidige lov nr. 111 af 1930 om ændring af margarineloven af 1925. I bemærkningerne til lovforslaget af 1929-30 (Rigsdagstidende tillæg A sp. 2907 ff.) hedder det, at §§ 4 og 5 i smørlovstillægget af 1926 havde virket tilfredsstillende. Det oplyses, at Landbrugsministeriet i 1929 efter ønske fra margarinefabrikanternes forening administrativt havde truffet en tilsvarende ordning med hensyn til margarine, og hertil føjedes følgende ejendommelige bemærkning: »Ihvorvel ministeriet ikke havde formel hjemmel til at træffe denne ordning, mente man dog reelt at kunne forsvare den, således at man ikke behøvede at ulejlige lovgivningsmagten hermed ...« Nu fandt man det imidlertid rettest, at ordningen blev lovfæstet, hvilket altså bestod i, at brugerne af en lov om margarine skulle finde strafferegierne i en lov om smør. Det forklares ikke nærmere, hvad den uformelle ordning af 1929 gik ud på, eller hvad der stod i §§ 4 og 5 fra 1926.

Men ved et nyt tillæg til margarineloven, lov nr. 143 af 7. maj 1937, blev den tidligere henvisningsteknik forladt, og margarineloven fik nu i § 21, stk. 3, en selvstændig bestemmelse, der i sin formulering lå nær op ad smørlovstillæggets ovenfor citerede § 4: »Ansvarlig for overtrædelser er ejeren og brugeren af den pågældende virksomhed, såfremt overtrædelser kun medfører bødestraf. Såfremt virksomheden er et aktie- eller andelsselskab eller lignende, skal virksomheden ved formanden for selskabets bestyrelse drages til ansvar«. Bemærkningerne hertil, Rigsdagstidende 1936-37 tillæg A sp. 5850, opfatter bestemmelserne som værende af samme indhold som efter 1930-loven.

Bortset fra et nyt smørlovstillæg ved lov nr. 41 af 11. februar 1942, der anvender henvisningen til §§ 4 og 5 af 1926, synes Landbrugsministeriets love efter 1937 at have holdt sig til den anførte selvstændige straffehjemmel, dvs. en bestemmelse der falder i to led: ansvarlig er ejer eller bruger, men hvis det er et selskab, da virksomheden ved formanden for bestyrelsen. Herom kan henvises til:

- Lov nr. 135 af 13. april 1938 om handel med foder- og gødningsstoffer samt grundforbedringsmidler § 19, stk. 2.
- Lov nr. 386 af 22. februar 1939 om udførsel, indførsel og forhandling af fjerkræ § 6, stk. 2 (med formuleringen: »den eller de, for hvis regning virksomheden drives«).
- Lov nr. 385 af 22. februar 1939 om forhandling, udførsel og indførsel af æg og ægprodukter § 10, stk. 2. Bestemmelserne i de to sidstnævnte love af 1939 stod ikke i lovforslagene, men blev indføjet ved landstingsudvalgets betænkning.

- Lov nr. 43 af 11. februar 1942 om tilvirkning og forhandling m.m. af ost § 5, stk. 2.
- Lov nr. 346 af 29. juli 1942 om bekæmpelse af tuberkulose hos kvæg, svin og fjerkræ § 21, stk. 1.
- Lov nr. 277 af 15. maj 1946 om fluebekæmpelsesmidler § 12, stk. 3.
- Lov nr. 76 af 9. marts 1948 om midler til bekæmpelse af plantesygdomme, ukrudt og visse skadedyr § 14, stk. 3.
- Lov nr. 67 af 7. marts 1952 om kontrol med udførsel af danske grønsager § 4, stk. 3.
- Lov nr. 68 af 7. marts 1952 om kontrol med udførsel af dansk frugt § 4, stk. 3.

De tre sidstnævnte love havde som noget nyt anvendt formuleringen »selskabet *sådan*«. Det var altså her søgt fremhævet, hvad der var meningen med ansvarsordningen.

1.2.3. Smørlovstillægget af 1926 og de øvrige foran omtalte lovbestemmelser fra Landbrugsministeriets område blev nævnt i Rigsadvokatens cirkulære nr. 144 af 10. september 1955, der havde til formål at kaste lys over, hvilken tiltaleform der skulle anvendes i sager om overtrædelser begået af selskaber.

Landbrugsministeriet havde henledt anklagemyndighedens opmærksomhed på, at det ofte forekom, »at der i tilfælde, hvor en lov hjemler bødeansvar for en kollektiv enhed, rejses tiltale mod enhedens formelle leder, f.eks. formanden for et selskabs bestyrelse, med den følge, at formanden idømmes bøde, og at der tillige fastsættes forvandlingsstraf. Den rette fremgangsmåde vil i sådanne tilfælde efter Landbrugsministeriets formening være den, at tiltale rejses mod selskabet ved dets aktuelle formand, således at selskabet som sådant idømmes bøde, og at forvandlingsstraf ikke fastsættes, idet formanden alene opfattes som selskabets processuelle repræsentant«.

Rigsadvokaten tiltrådte denne opfattelse og udtalte, at tiltale burde rejses mod den kollektive enhed, medmindre der efter sagens omstændigheder var anledning til at gøre ansvar gældende mod en enkeltperson, i hvilket tilfælde tiltale burde rejses mod denne på sædvanlig måde, eventuelt mod den ansvarlige enkeltperson og den kollektive enhed i forening. Rigsadvokatens cirkulære, der stadig er gældende, vil blive omtalt nedenfor i kap. 8 og 13.

1.3. Værnemagerloven af 1945

På et meget specielt område, der var uden sammenhæng med ordinær særlovgivning om erhvervsmæssige forhold, indførtes i 1945 en hjemmel til selskabsansvar. Det drejer sig om det 2. straffelovstillæg, den såkaldte værnemagerlov, om erhvervsmæssigt

samarbejde med den tyske besættelsesmagt, **Loven**, der måtte påregnes kun at få en midlertidig betydning, men aldrig er formelt ophævet, bestemte i § 2, stk. 2, 1. pkt.:

»Aktieselskaber og andre juridiske personer, der har gjort sig skyldige i et efter stk. 1 strafbart forhold, kan pålægges straf af bøde.«

I udvalgsbetænkningen af 1949 om forslag til ændringer i straffelovens kapitler 12 og 13 m.v. hed det s. 22 om værnemagerlovens § 2, stk. 2:

»Ifølge værnemagerlovens § 2, stk. 2, kan aktieselskaber og andre juridiske personer, der har gjort sig skyldige i et efter denne lov strafbart forhold, straffes med bøde. Der er formentlig grund til at optage en lignende bestemmelse i straffeloven; men bestemmelsen bør dog have en mere almindelig karakter og hører derfor hjemme i lovens almindelige del. Da overvejelser om en sådan almindelig bestemmelse falder noget uden for rammen for udvalgets arbejde og vil kræve ret indgående undersøgelser samt forhandlinger med aktieselskabsregistret og muligvis andre myndigheder samt næppe har den samme hastende karakter som det øvrige indhold af udvalgets betænkning, har man ment at kunne indskrænke sig til at henlede opmærksomheden på spørgsmålet, idet man gør opmærksom på, at emnet bl.a. er behandlet i Stephan **Hurwitz's** afhandling: Bidrag til Læren om kollektive Enheders pønale Ansvar, Kbhvn. 1933, side 305 ff., og det af H.B. Krenchel i 1942 offentliggjorte forslag til lov om aktieselskaber med tilhørende bemærkninger side 49 og 111-112. Udvalget er i øvrigt i besiddelse af en del materiale, der kan stilles til rådighed for et lovgivningsarbejde vedrørende dette emne.«

Det fremgår af disse bemærkninger, at udvalget har været inde på tanken om at optage en almindelig bestemmelse om juridiske personers bødeansvar i straffelovens almindelige del.

1.4. Lovgivningen siden 1952

1.4.1. De sidste af de landbrugsministerielle bestemmelser, der var nævnt i Rigsadvokatens cirkulære af 1955, var vedtaget i 1952. Der er ikke meget at tilføje om ny lovgivning fra de følgende 5 år. Lov nr. 112 af 13. april 1954 om forbrugerpriserne på mælk § 2, stk. 2, fulgte mønstret fra de tidligere omtalte bestemmelser (ejer eller bruger samt virksomheden som sådan). En ret isoleret stilling i rækken af særlovsbestemmelser indtager § 14 i lov nr. 141 af 20. april 1955 om danske skibes forsikring mod krigsfare: »Undlader et rederi at efterkomme de pligter, der påhviler det efter denne lov, straffes det med bøder«. Ifølge bemærkningerne til lovforslaget, Folketingstidende 1954-55, tillæg A, sp. 1242, var bestemmelsen i overensstemmelse med § 17 i lov nr. 183 af 4. maj 1939 om samme emne, bortset fra at et bødeminimum var udeladt. Denne § 17 lød imidlertid således: »Undlader en reder at efterkomme de pligter, der påhviler ham ifølge denne lov, straffes han med bøder ...«. Det forekommer derfor tvivlsomt, om man har tilsigtet en ændring i forhold til det individu-

elle ansvar for redere. Anvendt efter ordlyden ville en bestemmelse som § 14 af 1955 også omfatte rederier, der ikke er selskabsejede.

Fra 1958 forekommer bestemmelser om selskabsansvar i større antal. Det hænger utvivlsomt sammen med, at Justitsministeriets lovkontor, der blev oprettet i 1958, ofte fik forelagt andre ministeriers lovudkast og gik ind for bestemmelser om selskabsansvar. Et udtryk for denne praksis er bemærkninger af L. Nordskov Nielsen i Juridisk Grundbog (1962) s. 35, i hvilke det hed, at der undertiden vil kunne være trang til at hjemle et bødeansvar uden skyld og bødeansvar for kollektive enheder, navnlig med hensyn til lovovertrædelser, der begås i store erhvervsvirksomheder. I samme bogs 2. udgave (1967) s. 42 tilføjedes, at »der må vises megen tilbageholdenhed med hensyn til at indføre objektivt bødeansvar for enkeltpersoner«, og det udtaltes videre: »De betænkeligheder, som indførelse af et objektivt individualansvar frembyder, kan ikke anføres mod det kollektive bødeansvar, og en del nyere love fastsætter derfor bødeansvar for kollektive enheder uden samtidig at hjemle objektivt ansvar for enkeltpersoner«.

Om det objektive individualansvar henvises til bemærkninger nedenfor under pkt. 1.5.

1.4.2. Fra årene 1958-60 kan anføres følgende love med bestemmelser om ansvar for juridiske personer:

- Lov nr. 65 af 26. marts 1958 om sundhedskontrol med planteskoleplanter § 8, stk. 2.
- Lov nr. 172 af 7. juni 1958 om brunkullejer § 4, stk. 1.
- Lov nr. 174 af 7. juni 1958 (lovbekendtgørelse nr. 259 af 8. august 1958) om ændringer i lov om landbrugsejendomme, denne lovs § 30, stk. 1.
- Lov nr. 175 af 7. juni 1958 (lovbekendtgørelse nr. 258 af 8. august 1958) om ændringer i lov om udstykning og sammenlægning m.m. af faste ejendomme, denne lovs § 44.
- Lov nr. 178 af 7. juni 1958 om afholdelse af frivillige offentlige auktioner over indenlandske pelsdyrskind og huder § 2, stk. 1.
- Lov nr. 205 af 16. juni 1958 om kornordning for høståret 1958-59 § 15 (således også lov nr. 204 af 10. juni 1959 § 16, stk. 4, og lov nr. 232 af 10. juni 1960 § 15, stk. 4).
- Lov nr. 215 af 16. juni 1958 om udførsel af kød m.m. § 5, stk. 2.
- Lov nr. 217 af 16. juni 1958 om slagtning, forhandling, udførsel og indførsel af fjerkræ § 9, stk. 2.
- Lov nr. 57 af 4. marts 1959 om udførsel af frisk dansk frugt § 5, stk. 2.
- Lov nr. 60 af 4. marts 1959 om ændring af konkurrenceloven, denne lovs § 17, stk. 3.
- Lov nr. 175 af 5. juni 1959 om tillæg til lov om smitsomme sygdomme hos husdyrene, denne lovs § 15, stk. 4.

- Lov nr. 178 af 5. juni 1959 om bogføring § 3, stk. 2.
- Lov nr. 183 af 10. juni 1959 om hjemmemarkedspriser for mælk og mejeriprodukter § 6, stk. 2.
- Lov nr. 185 af 5. juni 1959 om boligtilsyn § 32, stk. 3.
- Lov nr. 342 af 23. december 1959 om det civile beredskab § 8, stk. 1.
- Lov nr. 42 af 20. februar 1960 om vaccination mod ondartede smitsomme pelsdyrsygdomme § 7, stk. 4.
- Lov nr. 246 af 10. juni 1960, byggeloven § 65, stk. 5.
- Lov nr. 252 af 10. juni 1960, luftfartsloven § 149, stk. 9.

I den første del af denne periode indeholder lovene formuleringen: »bødeansvar (kan) *tillige eller i stedet* pålægges virksomheden som sådan«. Derefter udgår de her fremhævede ord, og bestemmelserne får oftest den nu kendte standardformulering, i hvilken senere indgik ordet anpartsselskab.

Bemærkningerne til lovforslagene i årene fra 1958 indeholder næsten aldrig kommentarer om selskabsansvaret. Enkelte gange er det anført, at bestemmelserne er foreslået af Justitsministeriet, eller at de svarer til, hvad der findes i andre nyere love.

Om de talrige særlovsbestemmelser fra 1960'erne og senere henvises til fremstillingen i det følgende.

1.5. Objektivt individualansvar

1.5.1. I modsætning til selskabsansvaret var det objektive individualansvar - enkeltpersoners pønale ansvar for et forhold, der hverken kunne tilregnes som forsætligt eller uagtsomt - en ansvarsform, som dansk ret langtfra stod fremmed over for før straffeloven af 1930. Torp, der beskrev dansk strafferet i 1905, fremhævede, at straf ganske vist i almindelighed var betinget af forsæt eller uagtsomhed, men at der dog forekom afvigelser herfra i to grupper af tilfælde: dels som objektivt ansvar for handlinger, der overhovedet ikke kunne tilregnes den pågældende person, dels som ansvar for utilregnelige (hændelige) følger af en tilregnelig handling. Den sidstnævnte gruppe er uden interesse for de problemer i særlovgivningen, som Straffelovrådet beskæftiger sig med. Det drejede sig typisk om straf eller strafskærpende for de hændelige følger af en forsætlig handling (f.eks. vold), og ved § 20 i straffeloven af 1930 blev der gjort op med denne fravigelse af skyldkravet.

Vedrørende den førstnævnte gruppe af tilfælde, det undtagelsesvis forekommende objektive ansvar inden for en særlovgivning, der dengang ikke var nær så omfattende, som den senere blev, skal fra Torp, Den danske Strafferet s. 470 kun anføres følgende udtalelse:

»Uden positiv Hjemmel og uden at det kan siges nødvendig at være begrundet i de paagældende Forholds Natur, har Retsanvendelsen ved ulovlig Næringsbrug fastslaaet den Regel, at kun den, for hvis Regning Næringen drives, straffes, men da ogsaa uden Hensyn til, om den skete Overtrædelse kan tilregnes ham, medens alle andre, der havde ydet Medvirken hertil, ere ansvarsfri. Denne Regel maa antages foranlediget ved de Vanskeligheder, som det i disse Forhold vilde frembyde at føre Bevis for de almindelige Strafbarhedsbetingelsers Tilstedeværelse, men retfærdiggøres selvfølgelig ikke derved.«

Godt 25 år senere blev spørgsmålet behandlet af Hurwitz i den tidligere nævnte disputats på grund af sin nære sammenhæng med selskabsansvaret. Hurwitz' gennemgang af dansk lovgivning og retspraksis samlede sig navnlig om tre ansvarsområder: det objektive driftsledersansvar (hvorunder faldt dels ledelsen af enkeltmandsvirksomhed, dels ansvar pålagt bestyrelsesformanden, direktøren og andre i selskabsvirksomhed), det objektive ejeransvar samt ansvar for »politiovertrædelser«. Der henvises herom til Hurwitz anf. st. s. 145 ff, 161 ff og 165 ff. Begrebet bødehæftelse vil blive særskilt omtalt nedenfor i kap. 1.6.

1.5.2. De i årene før og efter 1930 gældende særlovsbestemmelser om de individuelle strafsubjekter og betingelserne for deres ansvar skal ikke gennemgås i enkeltheder. I tilknytning til bemærkningerne ovenfor om selskabsansvar efter smørlovstillægget af 1926 og den senere landbrugsministerielle lovgivning skal blot fremhæves et par af de formuleringer, som dengang anvendtes. Det hed f.eks.: »Ansvarlig for overtrædelser er ejeren og brugeren af den pågældende virksomhed, såfremt overtrædelsen kun medfører bødestraf«, eller: »Ansvarlig i tilfælde af overtrædelse er, såfremt overtrædelsen kun medfører bødestraf, den eller de, for hvis regning virksomheden drives«. Efter sådanne bestemmelser fulgte den tidligere omtalte tilføjelse om juridiske personer: »Hvis virksomheden er et aktie- eller andelselskab eller lignende. . . .«.

Straffeloven, der trådte i kraft i 1933, havde i § 19 på tydeligere måde end den gamle straffelov givet udtryk for de hovedregler, der skulle gælde om forsæts- og uagtsomhedskravene. Men medens § 20, der blev nævnt ovenfor, klart havde afskaffet ansvaret for hændelige følger af et forsættigt forhold, havde § 19 ikke udtrykkelig sagt, at der ikke kunne indtræde et bødeansvar uden uagtsomhed. At det objektive ansvar kunne forekomme, hvis det havde hjemmel i en særlov, var en selvfølge. Men det var utvivlsomt i ca. 15 år efter straffelovens ikrafttræden den almindelige opfattelse, at der tilkom domstolene en vis frihed til at skønne over, om forholdene på de enkelte lovområder talte for at pålægge ejere, brugere, bestyrelsesformænd og andre et bødeansvar uden bevis for uagtsomt forhold. Hurwitz' fremstilling fra 1933 havde ikke forholdt sig afvisende til en sådan praksis. Og i Krabbes kommentar til straffeloven, 4. udg. 1947 s. 145, hvor det anførtes, at tidligere retspraksis på særlovsområder undertiden havde sat sig ud over skyldkravet uden positiv lovhjemmel, hed det derefter: »Denne retstilstand maa antages uberørt af straffelovens § 19, der indskrænker sig til som en fortolkningsregel at opretholde den allerede før straffeloven

gældende forståelse af særlovgivningens straffebud med hensyn til uagtsomheds strafbarhed, men ikke udelukker, at strafansvar i visse tilfælde kan pålægges, uden at skyld foreligger«.

Hjemmelsspørgsmålet blev afgjort ved Højesterets dom i U 1948.849 om en restauratørs eventuelle ansvar for en tjeners udskænkning af stærke drikke for berusede personer. Dommen fastslog, at den dagældende bestemmelse i beværterloven ikke hjemlede strafansvar uden skyld, og da det var ubestridt, at der ikke havde været noget at bebrejde den tiltalte restauratør, blev denne frifundet. Der henvises til en domskommentar af A. Drachmann Bentzon i TfR 1949 s. 202 f. Hurwitz fastholdt på den anden side i Den danske kriminalret. Almindelig del (1952) s. 386, at den tidligere praksis havde været inde på en rigtig vej.

Den opfattelse af hjemmelskravet, som Højesteret havde fastslået, bevirkede, at spørgsmålet om objektivt individualansvar fra 1950'erne måtte gribes an på en ny måde. Hertil bidrog også, at der i samme periode blev indledt en videre brug af bødeansvaret for juridiske personer. Straffelovrådet vil derfor vende tilbage til lovreglerne om objektivt individualansvar nedenfor i kap. 9.

1.6. Bødehæftelse

1.6.1. Med bødehæftelse som en selvstændig ansvarsform sigtes her i første række til det forhold, at en fysisk eller juridisk person civilretligt hæfter for betalingen af den bøde, som er pålagt det umiddelbare strafssubjekt. Den hæftende er således ikke selv strafsubjekt i afgørelsen om bødens pålæggelse (modsat driftsherreansvar); han bliver ikke dømt for en lovovertrædelse, men hans betalingspligt skal styrke den præventive og fiskale interesse i bødesystemets effektivitet. Det følger af hæftelsesordningen, at bødestørrelsen normalt ikke vil være afpasset efter den hæftendes økonomiske forhold. Forholdet mellem den hæftendes og den umiddelbart dømtes betalingspligt kan være ordnet på forskellige måder (typisk som solidarisk eller subsidiær hæftelse), men det ligger i bødehæftelsens natur, at der kun skal betales én bøde.

Bødehæftelsen har længe været kendt i dansk ret, men er nu sjældent, særlig fordi den overflødiggøres af selskabsansvar og individuelt ansvar med eller uden skyld for andres handlinger eller egen forsømmelse. Det kan med andre ord siges at være det almindelige, at betalingspligten med hensyn til bøder følger med strafssubjektet, eventuelt således at der betales to bøder ved domfældelse af to strafsubjekter (to fysiske personer eller en fysisk og en juridisk person) for samme handling.

I dette århundrede har bødehæftelsen navnlig været anvendt med hensyn til afgiftsforseelser, hvor grundlaget for hæftelsen har ligget i den hæftendes økonomiske interesse i den virksomhed, i hvilken overtrædelsen er begået. Hæftelsen har f.eks. kunnet have denne form: »Bøderne bliver i tilfælde af manglende betaling at inddrive ved udpantning, og bryggeriets ejer eller ejere hæfter for de dem selv, forpagte-

ren, bestyreren, fuldmægtigene eller folkene pålagte bøder. Forpagteren hæfter desuden for de af ham selv, bestyreren, fuldmægtigene eller folkene pådragne bøder« (lov nr. 111 af 1. april 1922 om beskatning af øl § 20, stk. 3, sml. § 22 om hæftelse for afgifter).

Den bedst kendte nyere bestemmelse om bødehæftelse er den oprindeligt gældende § 17, stk. 2, 2. pkt., i skattekontrolloven af 1946: »Har den bødefældte handlet for et selskab eller en forening, kan bøden, hvis den ikke betales af den bødefældte, forlanges betalt og eventuelt inddrives ved udpantning hos selskabet eller foreningen«. Bestemmelsen bortfaldt ved lov nr. 539 af 1971.

En bestemmelse om bødehæftelse fandtes i presseloven af 1938 § 12, stk. 2: »For bøder idømt redaktøren af et periodisk skrift hæfter ligeledes udgiveren, hos hvem de kan inddrives ved udpantning«. Denne hæftelse gjaldt, hvad enten udgiveren var en enkeltperson eller et selskab. Der henvises til Bet. nr. 1205/1990, Medieansvar, s. 194 og 199. Presseloven er nu afløst af medieansvarsloven nr. 348 af 6. juni 1991, hvis ansvarsregler senere vil blive omtalt. Efter denne lovs § 26, stk. 1, hæfter et medieforetagende umiddelbart for alle bøder, der idømmes efter lovens ansvarsregler.

Beslægtet med personers og selskabers bødehæftelse er den tilbageholdelse af udenlandske køretøjer til sikkerhed bl.a. for forskyldte bøder, der er hjemlet i færdselslovens § 120, stk. 1. Se også toldlovens §§ 83 og 84 om tilbageholdelse og fyldestgørelse med hensyn til varer og befordringsmidler.

1.6.2. Under begrebet bødehæftelse medregnes undertiden også tilfælde, hvor en person er hæftende i den forstand, at han selv dømmes for en andens overtrædelse og således betalingsmæssigt hæfter for egen bøde på normal måde. Tilfældet ligger nær ved driftsherreansvar for en andens forseelse; ligheder og forskelle skal ikke her omtales nærmere. Der kan som illustration henvises til bestemmelsen i politivedtægten for København § 66 og normalpolitivedtægten § 60: »For en af et barn begået forseelse straffes barnets forældre eller personer, der træder i forældres sted, såfremt forseelsen må tilskrives mangel på behørigt tilsyn med barnet«. Som formuleringen viser, bygger ansvaret her på en kombination af to tankegange: den voksne person sættes som strafssubjekt i stedet for barnet (en person under 15 år), der ikke kan straffes for sin overtrædelse, og dømmes for dettes forhold, men i ansvarsbedømmelsen indgår en begrænsende hensyntagen til, om der kan udsættes noget på den voksnes tilsyn med barnet. Bestemmelsen kunne derfor i stedet have været udformet som en strafsanktioneret pligtregel om voksnes tilsyn med børn, hvorved konstruktionen bødehæftelse ville bortfalde. Den kan også ses som en særligt udformet regel om medvirken ved passivitet til et af subjektive grunde straffrit forhold.

I forbindelse med det anførte kan også henvises til bestemmelsen i § 30 i dyreværnsloven: »Den, der har tilsyn med et barn under 15 år, straffes for overtrædelse af denne lov og regler fastsat efter loven for handlinger, der begås af barnet, hvis den pågældende har været vidende om overtrædelsen og ikke har søgt at hindre den. Var den, der førte tilsyn, på grund af grov uagtsomhed uvidende om barnets hand-

ling, straffes vedkommende med bøde eller hæfte.« Og i arbejdsmiljølovens § 87 er indeholdt følgende bestemmelse: »Når unge under 18 år beskæftiges i strid med bestemmelserne i denne lov eller de i henhold til loven fastsatte forskrifter, kan forældremyndighedens indehavere straffes med bøde, såfremt arbejdet er foregået med deres viden«.

1.7. Administrative bøder

1.7.1. Det er af betydning for den praktiske anvendelse af de forskellige ansvarsformer, at bøder på en række områder og i betydeligt omfang pålægges (eller, som det omtales nedenfor, foreslås) af administrative myndigheder og ikke af domstolene. Denne afgørelsesform kræver lovhjemmel. Hvor den anvendes, vil det være et ministerium eller anden administrativ myndighed, der skal afgøre, om et bødekraft skal rettes mod en juridisk person eller mod en enkeltperson, eventuelt mod dem begge, og om betingelserne for ansvar er opfyldt, f.eks. om en person har udvist uagtsomhed (eventuelt grov uagtsomhed), hvor dette krav stilles. Det må antages, at en central myndighed kan opnå en væsentlig grad af rutine og ensartethed inden for sit område, men at den på den anden side kan savne den indlevelse i strafferetlig tankegang med hensyn til skyldbedømmelsens og bødeudmålingens principper og processuelle garantier, som kendetegner retsvæsenets myndigheder.

De administrativt pålagte bøder fik en betydelig udbredelse fra det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede, særlig inden for fiskale overtrædelser. Fra 1920'erne blev de bl.a. taget i brug med hensyn til de love om landbrugsprodukter m.v., der er omtalt ovenfor. Udviklingen på dette og andre områder er gennemgået af Mogens Moe i afhandlingen Administrative bøder (1973, stene.) s. 28 ff., jf. samme forf. i Juristen 1975 s. 6 ff. Her omtales det også, at der i Justitsministeriet i 1950'erne opstod en vis betænkelighed ved den administrative bødepåleggelse. I bemærkningerne til et forslag til lov (nr. 213 af 4. juni 1965) om ændringer i forskellige lovbestemmelser om straf, konfiskation m.v. - et forslag der navnlig var foranlediget af Straffelovrådets betænkning om konfiskation (Bet. nr. 355/1964), som dog ikke kom ind på det her berørte spørgsmål - indeholdtes følgende udtalelser:

»Efter Justitsministeriets opfattelse kan der være knyttet visse principielle betænkeligheder til lovbestemmelser, hvorefter straf, herunder bøder, pålægges uden iagttagelse af retsplejelovens regler med de deri fastsatte processuelle garantier, og efter forslaget ophæves visse af disse bestemmelser.

På nogle områder kan afgørende hensyn tale for at opretholde en ordning, hvorefter vedkommende administrative myndighed kan pålægge bøde. I disse tilfælde bør bestemmelserne imidlertid søges udformet efter de i retsplejelovens § 931 fastsatte retningslinier vedrørende politiets bødeforelæg. Dette betyder, at bøder kun kan pålægges administrativt, såfremt den pågældende a) efter at have modtaget en skriftlig tilkendegivelse med beskrivelse af lovovertrædelserne og angivelse af den overtrådte lovbestemmelse b) erkender sig skyldig i overtrædelserne og c) erklærer sig indforstået med, at sagen afgøres administrativt med betaling af en angivet bøde.«

Den nævnte lov af 1965 ophævede nogle særlovsbestemmelser om administrative bøder, dog vistnok især på områder hvor ingen ville savne denne hjemmel. I øvrigt er ved denne og senere love gennemført den ordning, at afgørelser om administrative bøder har karakter af et bødeforelæg, der svarer til politiets forelæg i henhold til retsplejelovens § 931.1 modsætning til denne bestemmelse, som den var affattet indtil 1984, har bestemmelser i særlove om bødeforelæg normalt ikke indeholdt noget maksimum for de bøder, der kan pålægges administrativt.

Straffelovrådet har fundet, at det ville falde uden for rammerne af den foreliggende betænkning at komme ind på en almindelig vurdering af de administrative bødef afgørelser eller af bestemmelser herom på de enkelte særlovsområder.

Om adgang til administrativt at fastsætte tvangsbøder henvises til kap. 11.

Kollektivansvarets begrundelse og formål

2.1. Dansk strafferetlig teori

2.1.1. Som baggrund for redegørelsen for udviklingen i dansk lovgivning blev det kort nævnt i kap. 1.1, at kollektivansvaret længe mødte modstand i den strafferetlige teori. Et citat fra Carl Torp, Den danske Strafferets almindelige Del (1905) s. 216 f vil være tilstrækkeligt til at give et indtryk af de synspunkter, som dominerede teori og lovforberedelse indtil o. 1930. Efter at have fastslået, at dyr ikke kan begå retsstridige handlinger, udtalte Torp:

»Retsbrud og følgelig Forbrydelser kunne dernæst ikke begaas af juridiske Personer og lignende kollektive Enheder. Selv om en Forbrydelse begaas paa en saadan Enheds Vegne (i dens Interesse), er det med Naturnødyendighed altid en eller flere bestemte fysiske Personer, der begaa den retstridige Handling. Naar en vis Retning i den nyere, navnlig tyske Retsvidenskab benægter dette, idet den opfatter den kollektive Enhed som en egen real Personlighed med selvstændig Vilje og Handleevne, er dette ikke blot en kunstig, paa en ganske mystisk Personifikation af en upersonlig Retsenhed beroende og derfor teoretisk uholdbar Konstruktion. Det fører særlig gennem de Konsekvenser, som man ud fra denne Lære har villet drage paa Strafferettens Område, til Resultater, der komme i aabenbar Strid med den moderne Strafferets Grundsætninger, hvorefter al Straf er betinget af, at Handlingen ikke blot kan henføres til, men ogsaa tilregnes en eksisterende Person, hvis Karakter gennem Straffen kan paavirkes. Denne ogsaa i dansk Ret anerkendte Grundsætning ... maa, idet den udelukker ethvert Strafansvar for andres Handlinger, endvidere føre til, at Straf heller ikke kan paalægges den kollektive Enhed for de af dens Organer (Bestyrelsesmedlemmer, Direktører o.a.) begaaede strafbare Handlinger. Straf for disse Handlinger maa altid paalægges den eller de fysiske Personer, hvem Handlingen kan tilregnes, og kun disse. Bestemmelser, der stride mod det her antagne, findes ialtfald næppe i vor nugældende Ret«.

Et enkeltstående indlæg til støtte for juridiske persons pønale ansvar skal her omtales. Det drejer sig om en artikel af højesteretsadvokat, dr.jur. A.L. Hindenburg i Ugeskrift for Retsvæsen 1902 s. 409 ff. Forfatteren tager afstand fra det synspunkt, at den juridiske person alene kan anerkendes i formueretlig henseende, og at en sådan person ikke kan have en retsstridig vilje, der begrunder skyld og straf. Når man i civilretten - og i øvrigt også i relation til rettergangsbøder - anerkender bestyrelsens vilje som selskabets vilje, kan der ikke være noget til hinder for at antage det samme i strafferetten. Hindenburg støttede sit synspunkt på den betragtning, at den juridiske person - som det også siden er blevet antaget - har en ære, der kan krænkes ved beskyldninger for æreløs handlemåde, altså i tilfælde hvor det er den juridiske person som sådan, der karakteriseres ved en udtalelse; det var da naturligt, at en lovstridig handlemåde, f.eks. indsmugling af varer gennem flere år, kunne tilskrives den ju-

ridiske person, selv om den fysisk altid er begået af mennesker.

»Den juridiske Person maa hæfte for sine Organers Retsbrud ogsaa uden for Kontraktsforhold. En Stiftelse ejer flere faste Ejendomme. Den forsømmer at feje Gaden, og dette medfører en Bøde. Mon denne ikke bør udredes af Stiftelsens Kasse? Er der Mening i at sige, at Direktørerne for Stiftelsen skulle udrede den af deres personlige Formue? Sagen rettes imod dem i deres Egenskab som Direktører for Stiftelsen ... Naar et Selskab, der ejer en Fabrik, beslutter en Arbejdsmaade, der bevirker, at et Vandløb forurenes, og Fiskene dræbes, kræver Retfærdighed, at den juridiske Person som saadan bliver ansvarlig.«

2.1.2. Stephan Hurwitz' disputats om emnet fra 1933 er allerede nævnt i kap. 1 i forbindelse med gennemgangen af dansk lovgivning. Bogens retspolitiske vurderinger vil indgå i bemærkningerne i det følgende om kollektivansvarets begrundelse og formål. Her skal det blot fremhæves, at Oluf H. Krabbes anmeldelse af Hurwitz' bog i UfR 1933 B s. 213 ff. i alt væsentligt gav udtryk for tilslutning til tanken om en videre anvendelse af bødeansvar for juridiske personer. Af Krabbes synspunkter skal anføres følgende om forholdet mellem selskabsansvar og individuelt ansvar (anf. st. s. 222):

»Forf. kræver efter min Mening noget for generelt Selskabsansvaret kumuleret med sædvanligt individuelt Ansvar. Hvor meget der præventivt vindes ved et saadant Dobbeltansvar, lader sig hverken veje eller maale. Selv om det kunde øge Præventionen, vil praktiske Hensyn dog ofte tale for at give Afkald paa den »størst mulige« Prævention og nøjes med den efter Omstændighederne »tilstrækkelige« Prævention, som Selskabsansvaret kan byde. Undertiden vil det individuelle Ansvar være vanskelig gennemførligt paa Grund af Deltagernes Mængde. I Arbejderforhold regnes normalt alene med de organiserede Fagforeningers kollektive Ansvar, uanset om Deltagerne i en ulovlig Arbejdsstandsning har handlet med fuld Forstaaelse af Ulovligheden. Kun naar den Prævention, som Selskabsansvaret skulde yde, svigter, fordi Ledelsens Skyldfrihed maa forudsættes, er den faste Voldgiftsret tilbøjelig til at statuere Enkeltmandsansvar som en subsidier Udvej.

Til Forf.s. Opfattelse S. 301: at Strafferettens almindelige Krav om subjektiv Tilregnelser normalt maa fordres opfyldt i Relation til det Organ, hvis Virksomhed eller Uvirksomhed skal paadrage Enheden Ansvar, kan bemærkes, at dette i hvert Fald ikke lader sig gennemføre i Tilfælde, hvor Selskabsansvaret begrundes ved Umuligheden af at udfinde den ansvarlige Enkeltmand«.

2.2. Kollektivansvarets forsvarlighed

2.2.1. Spørgsmålet om, hvorvidt det overhovedet kan være berettiget at anvende bødestraf over for en juridisk person, er som allerede nævnt undertiden blevet besvaret benægtende. Ud fra teoretiske antagelser om strafferettens og straffens væsen, om skyldkravets fundamentale betydning o.l. har man villet fastslå, at straf kun kan komme i betragtning som en retsfølge over for enkeltpersoner. Det er tvivlsomt, om der i dag i Danmark findes repræsentanter for dette standpunkt, der konsekvent måtte føre til, at ethvert spørgsmål om kol-

lektivansvarets eventuelle nyttevirkninger falder bort, og at der måtte stilles forslag om ophævelse af alle gældende regler om kollektivansvar. Her, som med hensyn til objektivt individualansvar, gælder, at selv en velunderbygget antagelse om præventive virkninger ikke vil være tilstrækkelig, hvis ansvarsformen ikke er forsvarlig.

I det følgende anføres nogle af de synspunkter, som fører til, at man ikke på forhånd generelt kan udelukke den mulighed, at et retssystem anvender straf over for juridiske personer som sådanne. Der anlægges her den selvfølgelige forudsætning, at det skal dreje sig om retsfølger, der rammer selve den juridiske person og ikke efter deres beskaffenhed kun kan fuldbyrdes over for enkeltpersoner, således som tilfældet er med frihedsberøvelse og med betingede domme til frihedsstraf. Det er på forhånd klart, at det er bødestraffen, der er tale om. Der tilføjes senere nogle bemærkninger om, hvorvidt det er vigtigt eller hensigtsmæssigt, at bøde over for en juridisk person ikke betegnes som **bødestraf** men f.eks. som *bødeansvar*, se herom kap. 2.4. Også spørgsmålet om anvendelse af rettighedsfrakendelse over for selskaber m.v. vil senere blive omtalt, se kap. 11.

2.2.2. Alle forestillinger om forbrydelse og straf og om statens ret til at straffe havde længe til forudsætning, at forbrydelser er enkeltpersoners handlinger og undladelser, og at straffen skal ramme den skyldige person, eventuelt flere personer, der har virket sammen. Denne forudsætning om forbrydelsens og straffens personalitet lod sig længe opretholde også med hensyn til forseelser i erhvervsforhold, der er hovedområdet for et kollektivansvar, fordi små enkeltmandsvirksomheder med klare ejer- og **leder** forhold vedblev med at være de dominerende.

Den øgede forekomst af store virksomheder og af selskabsorganiserede virksomheder, navnlig i form af aktieselskaber og andelsselskaber, gav ledelses- og ansvarsforholdene en anden karakter. Hertil kom, at den strafferetlige særlovgivning var i stadig vækst og navnlig i det 20. årh. har skabt talrige nye handle- og undladelsespligter. Denne udvikling har først og fremmest præget byerhvervene inden for handel og industri. I landbruget, som et godt stykke ind i det 20. årh. var Danmarks hovederhverv, og som ikke har kendt til selskabsformen inden for den enkelte bedrift, var forholdene anderledes. Selv store landbrug var i almindelighed undergivet en personlig ledelse, der hvilede på indsigt i alle sider af ejendommens indretning og drift. Den strafferetlige særlovgivning var her mindre omfattende end den, der gjaldt for byerhvervene. Beskatnings- og afgiftsordningen var ukompliceret og frembød ikke problemer med hensyn til arbejds- og ansvarsdeling. Pligter i relation til miljø- og arbejdsmiljøforhold spillede en ringe rolle, og de krav, der vedrørte kvaliteten af produkterne, havde i højere grad adresse til de af landbrugerne organiserede fællesorganer - mejerier, slagterier, ægcentraler m.v. - end til de enkelte landbrug.

Det vil senere blive omtalt, at der fremtidig kan blive tale om et ansvar også for virksomheder, der ikke har selskabsform. Det er snarere en virksomheds størrelse og faktiske struktur end dens retlige organisation, der taler for en særlig ansvarsordning. Men når man vil danne sig et indtryk af grundene til at acceptere kollektivansvaret, er det typisk det større aktieselskab, anpartsselskab eller andelsselskab, man skal have for øje, hvortil bl.a. kommer fondsejede virksomheder og foreninger. Ansvar for kommunale og statslige myndigheder vil blive særskilt omtalt.

2.2.3. Aktieselskabet ledes af en bestyrelse og en direktion, aktieselskabslovens § 49, stk. 1, og § 51, stk. 1, samt § 54 om bestyrelsens og direktionens opgaver. Om anpartsselskaber se tilsvarende anpartsselskabslovens §§ 31 og 36 (bl.a. § 31, stk. 2, om tilfælde, hvor der ikke kræves nogen bestyrelse). De to love indeholder ikke bestemmelser om bestyrelsens og direktionens strafferetlige ansvar. Om straffebestemmelser se aktieselskabslovens §§ 160 og 161, anpartsselskabslovens §§ 130 og 131.

Hverken direktøren eller bestyrelsens formand eller enkelte medlemmer kan ventes at tage del i alle de beslutninger, der rummer muligheder for overtrædelser og kan gøre det strafferetlige ansvarsspørgsmål aktuelt. Dette gælder mest oplagt med hensyn til bestyrelsen, og når man tidligere har været tilbøjelig til at lade bestyrelsens formand bære et bødeansvar for selskabets overtrædelser, var der formentlig tale om en praksis, der bevægede sig ind på det objektive individualansvar. Men selv direktøren må som daglig leder begrænse sin deltagelse i selskabets aktiviteter, og jo større og fagligt mere opdelt virksomheden er, desto mere vil man se dens drift og overholdelsen af retlige pligter fordelt på forskellige hænder. Dette giver sig bl.a. udslag i, at der strafferetligt anerkendes muligheder for delegation af det retlige ansvar, se herom bl.a. Waaben, Strafferettens almindelige del, I, Ansvarslæren, 3. udgave (1993), s. 215 f. En praksis, der i vidt omfang vælger den administrerende direktør som ansvarssubjekt, kan derfor ligesom for bestyrelsesformandens vedkommende indebære, at individualansvaret strækkes ind på områder, hvor der ikke er udvist personlig skyld («culpafiktioner«).

Selskabsformen bevirker, at den, der indgår aftaler med virksomheden eller frygter skadegørende handlinger fra dennes side, først og fremmest hæfter sig ved et forhold til selskabet som juridisk person, medens det kommer i anden række og ofte er ret uigennemskueligt, hvorledes pligter efter selskabets interne struktur og arbejdsdeling skal opfyldes ved enkeltpersoners indsats. Dette gælder også fra de offentlige myndigheders synspunkt, når disse er interesserede i strafsanktionerede pligters overholdelse. Der kan til selskaber som sådanne stilles forventninger om pligtmæssig adfærd, og når overtrædelser konstateres, er der behov for at kunne fastslå, at det er selskabet som sådant, der har begået overtrædelser. Dette finder også udtryk i den hyppigst anvendte formulering af kollektivansvaret: »Er overtrædelser begået af et aktieselskab, anpartsselskab etc.«

Fra et økonomisk og retligt synspunkt har det længe været anerkendt, at aktieselskaber m.v. udgør enheder, der hæfter med selskabsformuen og bl.a. kan pådrage

sig et erstatningsansvar. Når man engang har indtaget et andet standpunkt i strafferetlig henseende, synes dette at have været begrundet i synspunkter, der vil sætte et afgørende skel mellem erstatning og straf. Man har betragtet det som særlig vigtigt, at straf kun rammer den, der har lagt en retsstridig vilje for dagen - en betragtning der vistnok mere har forsætlige end uagtsomme overtrædelser for øje -, og at det derfor altid må være opgaven at finde frem til de enkeltpersoner, der har handlet for selskabet og opfylder skyldbetingelsen. Man har også anført, at et objektivt bødeansvar for selskaber vil ramme aktionærer, indskydere m.v., der ikke har haft nogen del i overtrædelsen. Men alt dette synes ikke at kunne begrunde en afgørende forskel mellem erstatningspligt efter en culparegel og et bødeansvar. Hvad specielt angår henvisningen til de økonomiske konsekvenser for uskyldige interessenter, kan disse være langt større for erstatningens vedkommende end inden for den normale bødeudmåling. Det er i øvrigt næppe berettiget at se tab for aktionærer m.v. under den synsvinkel, at man herved straffer de pågældende uden skyld. Den, der sætter sine penge i et selskab, fraskriver sig indflydelse på de enkelte dispositioner, men accepterer de udsigter til vinding og den risiko for tab, der følger af ledelsens og de ansattes handlinger. Den enkelte deltagers indflydelse på selskabet begrænser sig i det væsentlige til det, der ytrer sig i drøftelser på generalforsamling og valg til de ledende organer.

Straffelovrådet vil senere vende tilbage til den betragtning, at man over for selskaber kan anlægge en tillempet skyldmålestok, der ikke fuldt ud svarer til den, der gælder for enkeltpersoners ansvar, men lægger vægt på, om der har været noget at bebrejde virksomheden som sådan.

2.3. Kollektivansvarets **formål**

2.3.1. Selv om det er berettiget at gøre juridiske personer til strafsobjekter, er det ikke dermed sagt, at denne ansvarsform bør anvendes. Det vil bero på, om der herved tilføres systemet en nytteværdi, som man ikke bør give afkald på.

Spørgsmålet er i første række, om kollektivansvaret øger den præventive virkning af særlovgivningens forbud og påbud og deres håndhævelse. Særlovgivning, kontrol, efterforskning og strafanvendelse er jo midler til styring af borgernes adfærd, og spørgsmålet er altså, om dette mål bedre nås, når ansvaret kan rettes direkte mod den virksomhed, hvor reglerne skal overholdes. Om de præventive virkninger kan der næppe siges noget særlig bestemt, men der er dog grund til at antage, at et bødeansvar for selskaber som sådanne bidrager til at forebygge overtrædelser. Denne virkning kan formentlig variere noget fra det ene område til det andet; det er ikke Straffelovrådets opfattelse, at kollektivansvaret bør gælde inden for strafferetten som helhed, eller at det bør udnyttes i samme omfang inden for alle de områder, hvor det har hjemmel. Den præventive virkning vil bl.a. afhænge af, om der anvendes

bøder af en sådan størrelse, at de er egnede til at gøre indtryk på virksomhederne, se herom nedenfor.

Ofte forholder det sig sådan, at lovovertrædelsen udspringer af en økonomisk interesse, der er selskabets, og det er derfor naturligt at søge at modvirke denne motivation ved at pålægge selskabet bødeansvar. Bøden er en tilskyndelse for virksomheden til at overveje, hvorledes fremtidige overtrædelser kan undgås, f.eks. ved ændrede interne instrukser, skærpede kontrolforanstaltninger, udskiftning af materiel, ansættelse af nye medarbejdere, brug af revisor eller anden sagkyndig assistance, eller hvad der ellers kommer i betragtning efter forholdenes beskaffenhed. Det må også antages, at bødeanvendelsen ud over disse specialpræventive virkninger kan have en almenpræventiv effekt i relation til andre virksomheder, der bliver opmærksomme på tilsvarende problemer og risikoen for et ansvar. De her omtalte præventive funktioner af et pønalt selskabsansvar kan i almindelighed ikke varetages gennem et erstatningsansvar. De fleste af de lovbrud, der kommer i betragtning, er overtrædelser af offentligretlige forskrifter, hvor der normalt ikke ved virksomhedens handlemåde fremkommer et ansvarspådragende tab.

2.3.2. Som en selvstændig fordel ved kollektivansvaret må fremhæves, at det formentlig i mange tilfælde bevirker en mere tilfredsstillende ansvarsplacering end den, der ville følge af reglerne om individualansvar. Dette hænger sammen med det, der blev fremhævet ovenfor som karakteristisk for arbejdsdelingen i større virksomheder. Det er en fordel at kunne fastslå, at det er virksomheden som sådan, der har overtrådt loven. Det er formentlig også den almindelige opfattelse i offentligheden, når overtrædelser af miljø- og arbejdsmiljøbestemmelser o.l. vækker opmærksomhed, at ansvaret bør placeres hos virksomheden som sådan.

At bødeansvar kan pålægges en virksomhed, udelukker ikke, at der i en del tilfælde samtidig gøres ansvar gældende mod en eller flere enkeltpersoner, eller at dette individualansvar undertiden gør det overflødigt at rejse sag mod virksomheden som sådan. Men hvis man kun havde mulighed for at drage enkeltpersoner til ansvar, ville resultatet formentlig i en del tilfælde blive, at en sådan udvælgelse af individuelt ansvarlige personer ikke traf det rette. Det gælder f.eks. i tilfælde, hvor en fejlhandling er lettest at påvise hos personer på et forholdsvis underordnet plan, men hvor overordnede eller selskabets sædvaner, samarbejdsformer og økonomi ikke kan fritages for en andel i, at disse fejlhandlinger forekom. Hensynet til at opnå en tilfredsstillende ansvarsplacering gør sig også gældende i tilfælde, hvor man - som efter en ældre praksis - ville være tilbøjelig til at vælge bestyrelsens formand som ansvarssubjekt, men hvor det kan stille sig noget usikkert, hvorledes beslutningsprocessen er forløbet. Selskabsansvaret frembyder en fordelagtig mulighed for at friholde enkeltpersoner for strafferetligt ansvar eller gå mindre nidkært efter enkeltpersoner.

Det har i øvrigt ofte været fremhævet som en særlig grund til ansvar for en virksomhed som sådan, at man i en del tilfælde ikke har mulighed for at klarlægge nærmere, hvilke personer der har gjort hvad, og hvilken rolle enkeltpersoners forsættlige

eller uagtsomme forseelser har spillet, medens der på den anden side kan være en stærk formodning om, at der et eller flere steder i systemet er begået fejl. Ved at forlade sig alene på individualansvaret kan retshåndhævelsen med andre ord komme i den situation, at der slet ikke kan placeres noget ansvar for en overtrædelse, eller at ansvar kun kan placeres ved en anstrengt uagtsomhedsbedømmelse («culpafiktioner«).

2.3.3. Når det gælder udmålingen af bøder vil der være en principiel forskel mellem individualansvaret og kollektivansvaret. Bøden over for den skyldige enkeltperson skal udmåles i relation til denne persons økonomiske forhold. Det vil bevirke en betydelig forskel i bødeudmålingen, om det er den administrerende direktør eller en sektionsleder eller en underordnet ansat, der er gjort til den hovedansvarlige. Man må i øvrigt formode, at bøden i en del tilfælde bliver betalt af virksomheden, måske bl.a. ud fra den erkendelse, at der er handlet i virksomhedens interesse. Selskabsbøden har et andet grundlag, idet den udmåles i forhold til selskabets økonomi. Det skal navnlig tages i betragtning, hvilken vinding eller besparelse der har været eller ville have været forbundet med en overtrædelse af loven, og hvilket bødeniveau man må anse for nødvendigt for at modvirke virksomhedens interesse i fortsatte overtrædelser.

I de almindelige regler om bøders fastsættelse i straffelovens § 51 hedder det i stk. 2 om bøder for straffelovsovertrædelser (der som hovedregel udmåles efter dagbods-systemet):

»Når bøde skal fastsættes for en forseelse, hvorved den pågældende har opnået eller tilsigtet at opnå betydelig økonomisk vinding for sig selv eller andre, og anvendelsen af dagbøder vil medføre, at bødebeløbet ansættes lavere, end det skønnes rimeligt under hensyn til størrelsen af den fortjeneste, der enten er eller kunne være opnået ved lovovertrædelsen, kan retten dog i stedet for dagbøder anvende anden straf af bøde«.

Selv om § 51, stk. 3, om andre overtrædelser ikke udtrykkeligt gentager den i stk. 2 nævnte retningslinie, men alene henviser til »lovovertrædelsens beskaffenhed« og »den skyldiges betalingssevne«, må de anførte ord i stk. 2 antages at udtrykke et almindeligt princip for bødeudmålingen. I tilfælde af kollektivansvar må man derfor betragte det som en almindelig retningslinie for bødens fastsættelse, at der skal ses på selskabets økonomiske ydeevne og på størrelsen af den økonomiske fordel, som en overtrædelse har eller kunne have indbragt virksomheden. Der henvises til senere omtale af bødeudmålingen.

2.4. Bødeansvar eller bødestraf?

I nyere lovgivning betegnes den bøde, der kan pålægges en juridisk person (eller en enkeltperson uden udvist forsætligt eller uagtsomt forhold), altid som *bødeansvar*. Denne udtryksmåde var foreslået af Hurwitz, se herved Kollektive Enheders pønale Ansvar s. 306 f. samt Den danske kriminalret. Almindelige del, 1. udg. s. 383 om alt ansvar uden krav om personlig tilregnelser: »Terminologisk bør ansvaret i disse særlige tilfælde adskilles fra »straf« i almindelig forstand. Der kan i stedet tales om et pønalt, pønalt farvet eller straf lignende ansvar eller - med henblik på langt de fleste i betragtning kommende tilfælde - om et vist bødeansvar«.

Ved indførelsen af »företaksbot« i 1986 har svensk lovgivning fremhævet, at **bøde**-formen ikke systematisk placeres som en »straff«, men udgør en »särskild rättsverkan av brott«. Denne ordning skyldes efter forarbejderne nogle for svensk ret særegne lovtekniske vanskeligheder ved at gøre en juridisk person til et »brottssubjekt«, over for hvilket der kan anvendes »straff« eller en hermed sidestillet »påföljd«. En grundlæggende definition på »brott« (strafbart forhold) i brottsbalkens kap. 1:1, der indeholder ordet »gärning«, opfattes nemlig således, at en »gärning« kun kan være et forhold udvist af et menneske.

I de bestemmelser, som i 1991 er optaget i den norske straffelov, lyder kapiteloverskriften »Straffansvar for foretak«, ligesom det siges, at et »foretak« kan straffes, og at »straffen er bøter«.

Det må efter Straffelovrådets opfattelse betragtes som et underordnet spørgsmål, om den sanktion, der pålægges en juridisk person, betegnes som bødeansvar, bødestraf eller slet og ret bøde. Det er vanskeligt at se, at der skulle være et behov for terminologisk at adskille retsfølgen fra »det egentlige strafbegreb« eller »straf i almindelig forstand«. En bøde er en bøde og en straf, hvad enten den pålægges en fysisk eller en juridisk person, og når en bøde pålægges en fysisk person på objektive grundlag, bliver den - selv om der ikke fastsættes forvandlingsstraf - ikke i mindre grad en straf, end hvis der var udvist forsætligt eller uagtsomt forhold. Den sanktion, som særlovsreglerne kalder bødeansvar, må anses for omfattet af de regler om strafarten bøde, der indeholdes i straffelovens § 51, stk. 3 (om sumbøder) og § 52 (om bøders betaling), ligesom § 80 om strafudmåling efter lovovertrædelsens grovhed finder anvendelse. Ville man ligesom svensk ret understrege, at bødeansvar over for juridiske personer ikke er **en** straf i straffelovens forstand, måtte det forekomme mest konsekvent at nævne denne retsfølge i lovens kap. 9 om »Andre retsfølger af den strafbare handling«, men det ville se ejendommeligt ud.

Det er en selvfølge, at der ikke kan blive spørgsmål om fastsættelse og fuldbyrdelse af forvandlingsstraf over for en juridisk person.

Fremmed ret

3.1. Finland

Finsk ret har hidtil holdt fast ved, at strafferetligt ansvar i form af bøde o.l. kun kan pådrages af fysiske personer. Ansvar for overtrædelser i erhvervsvirksomhed er i almindelighed blevet pålagt direktøren, en arbejdsleder eller en anden person i tilsvarende stilling under iagttagelse af lovbestemmelsernes krav om subjektiv skyld, typisk uagtsomhed. Der kan i den forbindelse henvises til den redegørelse for den hidtidige retstilstand i Finland, der er indeholdt i Nordisk Strafferetskomité's betænkning »Företagsböter« (NU 1986:2) side 16 f.

I 1993 har regeringen i Finland fremsat et forslag til ændring af bl.a. straffeloven, hvorefter der foreslås indført regler om strafansvar for juridiske personer, indsat i et særskilt kapitel i straffeloven.

Det foreslås i den forbindelse, at der indføres en ny sanktionsart, betegnet »samfundsbot«. Idømmelse af samfundsbot forudsætter, at der er særskilt hjemmel hertil i det enkelte straffeudbud.

For så vidt angår kredsen af ansvarssubjekter, der kan idømmes samfundsbot, gælder den foreslåede lovændring for overtrædelser, der begås i »ett samfunds, en stiftelses eller någon annan juridisk persons verksamhet«.

Bestemmelsen omfatter i princippet også offentlige myndigheder. Ansvar for disse myndigheder er dog begrænset på den måde, at der ikke kan pålægges myndigheden som sådan strafansvar i anledning af forbrydelser, der begås ved udøvelse af »offentlig makt«.

Med hensyn til spørgsmålet om de betingelser, hvorunder en juridisk person kan ifalde ansvar, foreslås det, at det skal være en forudsætning for strafansvar, at den juridiske persons ledelse har været delagtig i overtrædelserne eller tilladt, at overtrædelserne fandt sted, eller at der i den juridiske persons virksomhed ikke har været udvist tilstrækkelig agtpågivenhed og forsigtighed med henblik på at undgå overtrædelserne.

Gerningsmanden må desuden have handlet på den juridiske persons vegne eller i dens interesse og tilhøre ledelsen eller stå i arbejds-, tjeneste- eller opdragsforhold til den juridiske person. Samfundsbot kan idømmes, selv om gerningsmanden ikke kan udfindes, eller selv om gerningsmanden af anden grund ikke straffes i anledning af overtrædelserne.

Strafansvaret for juridiske personer er fakultativt. Selv om betingelserne for at idømme samfundsbot principielt er opfyldt, er der således mulighed for, at samfundsbot alligevel ikke pålægges. Ved bedømmelsen skal der i den forbindelse bl.a.

tages hensyn til ledelsens forhold til overtrædelser, gerningsmandens placering i virksomheden, overtrædelsens grovhed, den juridiske persons tiltag med henblik på at hindre overtrædelser i fremtiden m.v.

En samfundsbot er på mindst 5.000 mark og højst 5 mill mark.

En juridisk person kan i almindelighed ikke søge regres mod den eller de pågældende gerningsmænd for den samfundsbot, som den juridiske person har betalt. Strafansvaret for den juridiske person forældes i princippet efter samme regler som gælder for den pågældende gerningsmand. Kan gerningsmanden ikke dømmes på grund af forældelse, kan den juridiske person således heller ikke dømmes. Den korteste forældelsesfrist for juridiske personers ansvar er dog fastsat til 5 år.

I forbindelse med indførelse af regler om strafansvar for juridiske personer foreslås visse ændringer i den processuelle lovgivning. Det foreslås bl.a., at den processuelle repræsentant sidestilles med en fysisk person, der er mistænkt for et strafbart forhold.

(Det kan tilføjes, at den foreslåede lovgivning om juridiske personers strafansvar nu er gennemført i Finland med ikrafttræden den 1. september 1995).

3.2. Island

I islandsk ret findes der et begrænset antal særlovsbestemmelser om bødeansvar for aktieselskaber, foreninger m.v. i anledning af overtrædelser begået på den juridiske persons vegne. Der kendes også bestemmelser om selskabers eller skibes hæftelse for betalingen af bøder pålagt en ansvarlig enkeltperson.

Der henvises til betænkningen »Företagsböter« s. 20, samt oplysninger af Jonatan Thormundsson i »Old Ways and New Needs in Criminal Legislation« (Freiburg i.Br. 1989) s. 120 ff. Sidstnævnte sted nævnes 11 love, de fleste fra **1980'erne**, hvortil kommer enkelte andre, der muligvis også kan fortolkes som indeholdende hjemmel for juridiske personers strafferetlige ansvar.

Efter det for Straffelovrådet oplyste foreligger der ikke aktuelle planer om at tage disse spørgsmål op med henblik på samlede lovreformer. Men man har på Island ligesom i de andre nordiske lande sporet en stigende interesse for øget anvendelse af bødeansvar for juridiske personer, navnlig inden for miljøbeskyttelsens områder.

3.3. Norge

I Norge er der ved lov nr. 66 af 20. juli 1991 vedtaget generelle bestemmelser i straffeloven om strafansvar for »foretak«. Indholdet af disse bestemmelser vil blive omtalt nedenfor.

Tidligere fandtes der et antal særlovsbestemmelser om bødeansvar for juridiske

personer, dog ikke så mange som i Danmark. Det er oplyst fra norsk side, at de fleste af disse særlovsbestemmelser har haft ringe praktisk betydning. Det største antal sager faldt inden for markedsføringslovens og arbejdsmiljølovens områder. Efter en del af lovene var selskabsansvaret betinget af, at der var foretaget en »straffbar handling«, hvilket almindeligvis fortolkedes således, at der skulle være godtgjort individuelt strafansvar for en person knyttet til virksomheden. Nogle nyere love anvendte i stedet udtrykket »lovovertrædelse«, der syntes at gøre selskabsansvaret uafhængigt af et krav om personlig skyld. Der var også andre variationer i formuleringen af særlovsbestemmelserne.

Straffelovkommissionen behandlede spørgsmålet i sin principbetænkning, delutredning I, NOU 1983:57, s. 152 ff. og foreslog, at der blev givet generelle regler om strafansvar for juridiske personer. Derefter fremlagde kommissionen sine forslag i delutredning III, »Straffansvar for foretak«, NOU 1989:11, og der blev fremsat lovforslag i 1991, Ot.prop. nr. 27, 1990-91. Lov nr. 66 af 20. juli 1991 trådte i kraft den 15. oktober 1991.

Straffelovens kap. 3 a indeholder nu bestemmelser om »Straffansvar for foretak«. I § 48 a, stk. 2, bestemmes, at »foretak« omfatter »selskap, forening eller annen sammenslutning, enkeltpersonforetak, stiftelse, bo eller offentlig virksomhet«.

En generel hjemmel til strafansvar indeholdes i § 48 a, stk. 1: »Når et straffebud er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak, kan foretaket straffes. Dette gjelder selv om ingen enkeltperson kan straffes for overtrædelsen«.

Et flertal i Straffelovkommissionen gik ind for - ligesom det var foreslået i NOU 1983:57 - at ansvaret skulle være afhængigt af, om det havde hjemmel i de enkelte love, hvor det skulle gælde. Lovforslaget og den vedtagne lov fulgte imidlertid et forslag fra et mindretal, der mente, at en bestemmelse i straffeloven burde rumme en generel hjemmel til ansvar for foretak. Medens man altså efter flertallets forslag skulle vurdere behovet for denne ansvarsform på de enkelte lovområder, er dette ikke nødvendigt efter den vedtagne bestemmelse i § 48 a, stk. 1. Hvad enten der er tale om overtrædelser af straffeloven eller af en særlov, vil det alene bero på anklagemyndighedens og domstolenes bedømmelse, om den generelle straffehjemmel skal anvendes.

Lovgiveren skulle også tage stilling til en anden meningsforskel i forarbejderne. Efter et flertalsforslag i kommissionen var det kun en betingelse for foretaks ansvar, at en bestemmelse var overtrådt af nogen, som havde handlet på virksomhedens vegne. Det krævedes ikke, at en enkeltperson in concreto havde pådraget sig strafansvar. Et mindretal foreslog derimod, at overtrædelsen skulle være en enkeltpersons strafbare handling. Dette kunne efter mindretallets forslag være en anonym men beviselig overtrædelse.

Loven følger på dette punkt kommissionens flertal. Når loven indeholder udtrykket »et straffebud er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak«, skal det opfattes således, at det omfatter alle tilfælde, hvor en enkeltperson eller flere personer tilsammen har bevirket en objektiv overtrædelse. I stk. 1, 2. pkt., hedder det

udtrykkelig, at ansvaret for foretak kan pålægges, »selv om ingen enkeltperson kan straffes for overtredelsen«. Dette sigter ikke blot til anonyme fejl, men også til kumulerede fejl, der ikke hver for sig kan tilregnes enkeltpersoner. Justiskomiteén har understreget, at der ikke skal kunne straffes for fejl, som skyldes hændelige uheld eller force majeure.

Efter ordlyden af § 48 a, stk. 1, er det forudsat, at overtrædelser i en virksomhed altid begås af mennesker (»overtrådt av noen«). Det synes imidlertid i de norske forarbejder og ved lovens vedtagelse at være lagt til grund, at fejl undertiden kan tilregnes virksomheden som sådan. I departementets bemærkninger om kumulerede fejl tales således om »feil som ingen enkeltperson kan gjøres ansvarlig for, men som foretaket kunne ha unngått ved bedre kontroll og sikkerhetsrutiner m.v.« (jf. § 48 b, pkt. c). Der tales også om en opfordring »til å etterleve de regler som gjelder for virksomheten«.

Efter en bestemmelse i § 48 b skal der ved afgørelsen af, om straf skal pålægges et foretak, og ved udmålingen særligt tages hensyn til:

- »a) straffens preventive virkning,
- b) overtredelsens grovhet,
- c) om foretaket ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak kunne ha forebygget overtredelsen,
- d) om overtredelsen er begått for å fremme foretakets interesser,
- e) om foretaket har hatt eller kunne ha oppnådd noen fordel ved overtredelsen,
- f) foretakets økonomiske evne,
- g) om andre reaksjoner som følge av overtredelsen blir ilagt foretaket eller noen som har handlet på vegne av det, blant annet om noen enkeltperson blir ilagt straff.«

Foruden bøde kan der efter § 48 a, stk. 3, også anvendes, rettighedsfrakendelse over for virksomheden.

I forbindelse med ændringerne af straffeloven blev der i straffeprocenloven indsat en bestemmelse, hvorefter partsrettighederne i sager, hvor den sigtede er et foretak, tilkommer den person, som foretaket udpeger. Det er fastsat, at der så vidt muligt ikke bør udpeges nogen, som selv er sigtet for den overtrædelse, sagen angår.

3.4. Sverige

I Sverige er der i 1986 indført en sanktion ved navn »företagsbot«, der kan anvendes bl.a. over for juridiske personer. Indtil da havde svensk ret i modsætning til dansk og norsk ret stillet sig afvisende over for tanken om at pålægge andre end fysiske personer en straf eller strafflignende retsfølge. Men spørgsmålet om en ændring i denne

tilstand havde i nogle år været genstand for opmærksomhed i forbindelse med en øget interesse for bekæmpelsen af økonomisk kriminalitet. Den første af en række redegørelser om spørgsmålet var betænkningen »Företagsböter« (Ds Ju 1978:5). Den blev efterfulgt af en departementspromemoria med samme titel (Ds Ju 1979:10), i hvilken forskellige løsningsmodeller var udformet, og efter en høringsrunde over disse to redegørelser fremkom en ny departementspromemoria, »Ekonomiska sanktioner vid brott i näringsverksamhet« (Ds Ju 1981:3). Endelig afgav Kommissionen mot økonomisk brottslighed i 1984 betænkningen »Företagsbot« (Ds Ju 1984:5), der kom til at danne grundlag for den ordning, som indførtes i 1986.

Endnu i 1981 synes der i Sverige at have været overvejende modstand mod at indføre en ny bødeform, der kunne anvendes over for juridiske personer. Man begrænsede sig i Ds Ju 1981:3 til at foreslå nye bestemmelser om konfiskation (»förverkande«) i sager om lovovertrædelser i næringsvirksomhed; nye regler herom blev indført med virkning fra 1. juli 1982. I øvrigt fremsattes i 1981 det synspunkt, at der også kunne tænkes en anvendelse af sanktionsafgifter som et middel til at styrke bekæmpelsen af overtrædelser i næringsvirksomhed.

Under de fortsatte overvejelser opstod der imidlertid en tvivl om, hvorvidt de foreslåede fremgangsmåder ville være tilstrækkelige. Det var baggrunden for det videre arbejde med hensyn til strafferetligt ansvar for juridiske personer, der resulterede i den ovenfor nævnte betænkning Ds Ju 1984:5. Foruden til denne betænkning skal om forarbejderne til de nye bestemmelser af 1986 henvises til Proposition 1985/86:23. I det følgende gengives hovedindholdet af de nugældende svenske bestemmelser.

Brottsbalkens kap. 36 indeholder i §§ 7-10 bestemmelser om »företagsbot«. Dette er efter lovens systematik og terminologi ikke en »straff« eller en »brottspåföljd«, men er ligesom konfiskation at anse som en »särskild rättsverkan av brott« (se herom ovenfor kap. 2.4).

§ 7 lyder således:

»För brott som har begåtts i utövningen av näringsverksamhet skall, på yrkande av allmän åklagare, näringsidkaren åläggas företagsbot, om

1. brottsligheten har inneburit ett grovt åsidasättande av de särskilda skyldigheter som är förenade med verksamheten eller annars är av allvarligt slag och
2. näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten.

Första stycket gäller inte, om brottsligheten varit riktad mot näringsidkaren eller om det annars skulle vara uppenbart obilligt att ålägga företagsbot«.

Det fremgår heraf, at företagsbot er en økonomisk sanktion, der pålægges en »näringsidkare« (næringsudøver) under en mod denne rejst straffesag. Dette kan ske, uanset hvilken juridisk form næringsvirksomheden har. Sanktionen er ikke begrænset til aktieselskaber o.l., men kan også anvendes over for en enkeltmandsvirksom-

hed. Dette har givet anledning til en bestemmelse i § 10 om adgang til nedsættelse eller bortfald af foretagsbot bl.a. i tilfælde, hvor næringsudøveren ifalder det almindelige af personlig skyld betingede individualansvar. Det er på den anden side ikke generelt reglen, at personligt bødeansvar udelukker en efter virksomhedens omfang m.v. afpasset foretagsbot.

Hvad enten næringsvirksomheden er et selskab eller drives af en eller flere enkeltpersoner, er det en forudsætning bag reglerne, at foretagsbot kun skal anvendes med hensyn til overtrædelser af en vis grovhed. Denne forudsætning fremgår af en bestemmelse i § 8 om, at en foretagsbot ikke kan lyde på mindre end 10.000 kr. Sanktionen vil altså være uanvendelig i de mange tilfælde, hvor domstolene bedømmer en i et aktieselskab eller anden virksomhed begået lovovertrædelse til et bødeniveau på under 10.000 kr. Der gælder efter § 8 også et maksimum på 3 millioner kr.

Det er en grundbetingelse for anvendelsen af foretagsbot, at der er udvist et strafbart forhold under udøvelsen af næringsvirksomhed. Når loven anvender udtrykket »brott som har begåtts i utövningen av näringsverksamhet«, skal dette forstås således, at der skal være foretaget en handling eller undladelse, der både objektivt og subjektivt opfylder betingelserne for at anses som en persons overtrædelse af loven. Efter forarbejderne til loven er det imidlertid ikke nødvendigt, at den skyldige person kan identificeres. Herom hedder det i Prop. 1985/86:23 s. 62:

»Företagsbot kan aktualiseras bara om det har begåtts ett brott i verksamheten. Samtliga objektiva och subjektiva rekvisit i ett straffstadgande måste alltså vara uppfyllda. Det kan vara både brottsbalksbrott och brott mot specialstraffrätten, men brottet måste vara begånget i utövningen av näringsverksamhet. Det uppställs inte något krav på att gärningsmannen åtalas för brottet eller ens identifieras, men det måste stå klart att ett brott har blivit begånget. Det är naturligtvis endast sällan möjligt att konstatera brottsligt uppsåt hos en icke identifierad gärningsman. Vid oaktsambrottsbrott är det emellertid fullt tänkbart att det står klart att någon i ett företag har handlat vårdslöst utan att det för den skull går att leda i bevis exakt vem denne är.«

De svenske regler bygger altså ikke på den konstruktion, at den objektive overtrædelse, når den er konstateret, anses for begået af virksomheden som sådan, og at der kan foreligge tilregnelse hos denne. Virksomhedens ansvar til foretagsbot er på en hæftelseslignende måde afledt af den underliggende forseelse, der kan tilregnes en person.

Der findes dog i § 7, nr. 1 og 2, nogle betingelser for foretagsbot, der synes at kombinere en bedømmelse af en enkeltpersons »brott« med en bedømmelse af virksomhedens forhold.

1. Personens »brottslighed« skal *enten* have indebåret en grov tilsidesættelse af de særlige forpligtelser, der er forbundet med virksomheden, *eller* i øvrigt være af alvorlig art. Det ses af det første led, at den skyldige persons overtrædelse skal kunne anses som en tilsidesættelse af forpligtelser, der påhviler virksomheden (der tales ikke om den skyldiges forpligtelser over for virksomheden). Meningen hermed er vistnok

at uddybe, hvad der i indledningen til § 7 hedder »begåtts i utövningen av näringsverksamhet«, dvs. et forhold med klar tilknytning til næringsvirksomheden eller deltagelse i denne. Det skal dreje sig om en overtrædelse af næringsretlige bestemmelser (i vid betydning), der retter sig til virksomheden, hvad enten de er placeret i en særlov eller i brottsbalken, og hvad enten de er af generel karakter (f.eks. bestemmelser om arbejdstid og arbejdsmiljø) eller specielle (f.eks. vedrørende levnedsmidler). Men af nr. 1, 2. led, fremgår, at det også kan dreje sig om en alvorlig forbrydelse, der ikke er speciel for en næringsvirksomhed, f.eks. om den ansattes bedrageri eller hæleri begået under arbejde for virksomheden. Det er nok, at forbrydelsen efter sin art er »alvorlig«; den kan godt in concreto foreligge i laveste grad og for så vidt være mindre alvorlig. Men i så fald skal den dog være så alvorlig, at den bedømmes til en företagsbot på mindst 10.000 kr. Foreligger forbrydelsen på den anden side i en grov form, kan den dog efter sagens natur aldrig føre til strengere sanktion over for virksomheden end en företagsbot. Se til det her anførte om deliktsafgrænsningen Prop. 1985/86:23 s. 28 ff. og 63 ff.

Det er ikke udtrykkelig nævnt i loven, men fremgår af forarbejderne, at företagsbot kan pålægges en statslig eller kommunal myndighed, når denne virker som »næringsidkare«.

2. Det er dernæst efter § 7, nr. 2, en betingelse for företagsbot, at næringsudøveren ikke har gjort, hvad der med rimelighed kunne forlanges for at forebygge overtrædelser. Med denne bestemmelse indføres der altså en betingelse, der ikke vedrører den umiddelbart handlendes lovovertrædelse, men hviler på en skyldbedømmelse i relation til virksomheden som sådan.

Det skal endelig fremhæves, at efter § 7, sidste stk., finder de foregående bestemmelser om företagsbot ikke anvendelse, såfremt **lovovertrædelsen** har været rettet mod virksomheden, eller det i øvrigt ville være åbenbart ubilligt at pålægge företagsbot.

3.5. Europarådets rekommandation af 1988

Europarådets Ministerkomité vedtog den 20. oktober 1988 en rekommandation om strafferetligt ansvar for virksomheder, »Liability of Enterprises«, Recommendation No. R (88) 18, publiceret på engelsk og fransk i Strasbourg 1990. Teksten og de dertil knyttede kommentarer er udarbejdet af et udvalg, i hvilket Danmark var repræsenteret.

Det anbefales Europarådets medlemsstater at virke for vedtagelsen af regler, der hjemler pønalt ansvar for **private** og offentlige virksomheder (»enterprises«), der beskæftiger sig med økonomiske aktiviteter. Der sigtes til et ansvar for strafbare forhold, der indtræffer under udøvelsen af virksomhedens aktiviteter, hvad enten en fy-

sisk person kan identificeres som umiddelbar gerningsmand eller ej. Det forudsættes herved, at virksomhedsansvaret kan pålægges sammen med ansvar for enkeltpersoner (herunder personer med ledelsesfunktioner). På den anden side er det tanken, at ansvar for en virksomhed ikke skal indtræde, »hvor dens ledelse ikke er delagtig i overtrædelsen, og den har taget alle nødvendige skridt til at forhindre, at overtrædelsen blev begået«. Efter denne passus i rekommandationen vil en skyldbedømmelse af ledelsen spille en anden rolle end efter den ordning, som Straffelovrådet foreslår i det følgende.

Der opregnes en række sanktionsformer, som staterne bør tage i betragtning. I denne opregning indgår ikke blot bøde, konfiskation, skyldkendelser uden straffastsettelse, retlighedsfortabelse o.l., men også forholdsregler, der ikke i sig selv er af pønalt karakter, såsom udelukkelse fra skattebegunstigelser, tilbagekaldelse af tilladelser, erstatning og godtgørelse, genoprettelse af lovlige tilstande etc. For så vidt angår anvendelsen af økonomiske sanktioner anbefales det at lægge særlig vægt på den økonomiske fordel, som en virksomhed har opnået ved lovovertrædelsen.

Det er ikke hensigten med rekommandationen at fastlægge regler og principper, som medlemsstaterne forpligter sig til at følge, men at pege på retningslinier og valgmuligheder, der kan virke vejledende i de lande, som slutter sig til grundtanken om at modvirke overtrædelser gennem pønalt ansvar for juridiske personer. Heraf følger bl.a., at det er overladt til det enkelte land at tage stilling til, hvorledes ansvarsordningen skal forholde sig til strafferetlige skyldprincipper, og hvilke sanktioner det er muligt og hensigtsmæssigt at gøre brug af i anledning af strafbare lovovertrædelser.

Kollektivansvarets område og lovhjemmel

4.1. To lovmodeller

4.1.1. Hjemmel til bødeansvar for juridiske personer beror i dansk ret altid på bestemmelser herom i de enkelte strafferetlige særlove. Straffeloven indeholder ingen regler om denne ansvarsform.

Det er Straffelovrådets opfattelse, at der også fremtidig bør være mulighed for at pålægge juridiske personer bødeansvar. Det drøftes i det følgende, i hvilket omfang denne ansvarsform bør gælde. Men uanset svaret på dette spørgsmål synes det klart, at der er behov for en ny udformning af lovreglerne om bødeansvar for selskaber, foreninger, stiftelser, offentlige myndigheder m.v. (kollektivansvar). Der bør optages nogle almindelige bestemmelser herom i straffeloven. Med hensyn til indholdet af disse bestemmelser og deres forhold til særlovgivningen frembyder der sig et valg mellem to modeller.

Efter den ene model, i det følgende betegnet som udfyldningsmodellen, vil muligheden for at pålægge juridiske personer et ansvar fortsat bero på, om den enkelte lov indeholder hjemmel hertil inden for sit område, eventuelt blot med hensyn til visse typer af overtrædelser. Generelle bestemmelser i straffeloven vil alene have en udfyldende funktion ved at supplere særlovsbestemmelserne med nogle fælles regler, der afgrænser ansvarssubjekterne og ansvarets betingelser. De almindelige bestemmelser vil være uden betydning i forhold til en lov, der ikke indeholder hjemmel til denne ansvarsform.

Efter den anden model, hjemmelsmodellen, vil de generelle bestemmelser i straffeloven tillige være en almindelig hjemmel og altså åbne mulighed for kollektivansvar med hensyn til bøder på ethvert lovområde, hvor strafbare forhold er beskrevet. På baggrund af en sådan hovedregel vil det kræve en udtrykkelig lovbestemmelse om undtagelse herfra, hvis man ønsker det resultat, at der på et vist område ikke skal være mulighed for at pålægge selskaber, offentlige myndigheder m.v. et bødeansvar. I øvrigt vil hjemmelsmodellen have det til fælles med udfyldningsmodellen, at der også efter den skal udformes generelle bestemmelser om ansvarssubjekter, ansvarsbetingelser m.v.

4.1.2. Forinden disse muligheder omtales nærmere, skal det nævnes, at almindelige bestemmelser - af udfyldende eller egentlig hjemmelsmæssig karakter - ikke nødvendigvis skal stå i straffeloven. Man kan også tænke sig bestemmelserne optaget i en ny speciel lov, der virker som en slags tillæg til straffeloven. Et udkast til en sådan lov om juridiske personers bødeansvar er formuleret i Sysette Vinding Kruses af-

handling »Erhvervslivets kriminalitet«, hvor forslaget bygger på hjemmelsmodellen. Straffelovrådets udgangspunkt har været, at almindelige ansvarsregler mest naturligt placeres i straffeloven, og at en anden løsning kun bør vælges, hvis en almindelig lovregulering kræver så mange og detaljerede bestemmelser, at de ville bryde med den sædvanligvis korte og prægnante skrivemåde i straffeloven. Det er Straffelovrådets konklusion, at nye almindelige regler ikke behøver at få en sådan karakter, at de passer mindre godt i straffeloven.

Der stilles derfor forslag om at indføje nye bestemmelser i straffeloven, hvor de finder deres naturlige plads i fortsættelse af §§ 23 og 24. § 23 indeholder dansk rets almindelige regler om, hvem der kan være strafferetlige ansvarssubjekter. Da disse regler må antages at være begrænset til fysiske personer, vil regler om juridiske personer udgøre en tilføjelse hertil. Lovens §§ 25-30 (kap. 5) er ledige til formålet, idet nogle tidligere gældende bestemmelser om påtalen i straffesager blev ophævet i 1961.

4.2. Valget mellem de to modeller

4.2.1. Ud fra et lovteknisk synspunkt kan hjemmelsmodellen synes at være den enkleste løsning. En bestemmelse i straffeloven vil da generelt fastslå, at der med hensyn til alle kriminaliserede gerningstyper er mulighed for at pålægge juridiske personer et bødeansvar, når de almindelige betingelser herfor er opfyldt. Det vil fra et hjemmelssynspunkt ikke være nødvendigt at optage bestemmelser herom i de enkelte love, medmindre det på nogle områder ønskes fastslået, at denne ansvarsform ikke skal gælde.

Det må dog stille sig som tvivlsomt, om denne enkle løsning kan anbefales.

Der kan for det første, som her antydtes, være behov for at give undtagelsesbestemmelser, og jo flere steder dette er tilfældet, desto mere nærliggende ville det være at lade særloven være det rette sted for selve ansvarshjemmelen, hvor den skal gælde, og undlade at nævne kollektivansvar på alle andre områder. Dette hænger altså sammen med overvejelser om, hvorvidt kollektivansvaret virkelig bør have et så udstrakt område, at det er en lovteknisk fordel at fastslå det som en almindelig regel, se herom under pkt. 4.2.2.

Men i lovteknisk henseende føres man også ind på en anden overvejelse. Efter hjemmelsmodellen vil der gælde et bødeansvar for juridiske personer, uden at det kan ses af den lov, der regulerer forholdene på det pågældende område, f.eks. toldloven, restaurations- og hotelloven, færdselsloven eller politivedtægten. For domstolene og for andre retshåndhævende myndigheder er dette ikke noget problem, da de jo ved, at bødeansvaret har støtte i en almindelig straffelovsbestemmelse. Men i forhold til borgerne er det principielt betænkeligt, at den lov, der giver forskrifter og opstiller strafferammer f.eks. på et erhvervsområde, ikke udtrykkelig siger, at ikke blot enkeltpersoner men også aktieselskaber m.v. kan ifalde et bødeansvar. Man

kunne imødekomme det anførte synspunkt ved i de enkelte særlove at optage en bestemmelse, der udtrykkelig henleder opmærksomheden på, at straffelovens bestemmelser om ansvar for juridiske personer finder anvendelse. En sådan bestemmelse ville **da** ikke i sig selv udgøre hjemmelen for bødeansvar, men blot være en tydeliggørelse, der opfylder det krav til strafferetlige love at være en information til borgerne om, hvad der skal gælde. Meget kunne tale for, at denne fremgangsmåde følges, hvis man vælger hjemmelsmodellen. Men denne model har da ikke haft den virkning at overflødiggøre særlovsbestemmelser. Der er altså grænser for, hvilken forenkling af særlovgivning man kan opnå ved at indføje en generel hjemmel i straffeloven.

4.2.2. I bemærkningerne foran er alene anlagt en lovteknisk synsvinkel. Spørgsmålet har her været, om man kan opnå en stærk forenkling af lovreguleringen ved at give en generel hjemmel i straffeloven.

Et mere væsentligt spørgsmål er, om det er velbegrunderet at give kollektivansvaret et så vidt anvendelsesområde som det, der vil følge af en generel ansvarsregel.

Til støtte for hjemmelsmodellen vil nogle måske hævde, at principielle synspunkter taler for at slå fast så tydeligt og så generelt som muligt, at selskaber m.v. kan være ansvarssubjekter på lige fod med enkeltpersoner, eventuelt med den konsekvens, at kollektivansvaret kombineres med enkeltpersoners ansvar for samme lovovertrædelse. Et sådant generelt ansvarsprincip synes at være lagt til grund i den norske lov, der som nævnt på dette punkt har sluttet sig til et mindretal i den norske Straffelovkommission. Når den generelle regel er fastslået, er der da den mulighed at give undtagelsesbestemmelser på områder, hvor et ansvar for juridiske personer vanskeligt kan tænkes eller åbenbart vil være uden praktisk betydning. Bemærkningerne **til** det norske lovforslag beskæftiger sig ikke med den mulighed at give udtrykkelige undtagelsesbestemmelser, men går ud fra, at anklagemyndigheden og domstolene **vil** udøve et forsvarligt skøn med hensyn til anvendelsen af den generelle hjemmel.

Straffelovrådets synspunkter afviger noget fra den opfattelse, der her kort er ridset op. Dette gælder navnlig med hensyn til kollektivansvarets anvendelse på overtrædelser af straffeloven. Dette spørgsmål vil blive særskilt omtalt nedenfor i kap. 4.3. I det følgende fremsættes nogle kritiske bemærkninger om en generel regel i relation til særlovsområder.

4.2.3. Det må efter Straffelovrådets opfattelse være et rigtigt princip, at der ikke gives strafansvaret for borgerne og deres virksomheder, altså deres risiko for at blive straffet, et videre omfang, end samfundets formål med straffeanvendelsen gør nødvendigt. Dette gælder dels omfanget af kriminalisering gennem forbud og påbud, dels de almindelige bestemmelser om ansvarssubjekter og ansvarsbetingelser. I sidstnævnte henseende gælder der i dansk ret en række begrænsninger. Der kan ikke straffes for forhold, som ikke kan bebrejdes den, der handler eller undlader (objektivt ansvar for personer finder kun undtagelsesvis anvendelse). Tilregnelserkravet begrænses ofte til forsætligt eller eventuelt tillige groft uagtsomt forhold. Ansvaret for

medvirken begrænses til personer, der har udvist de i straffelovens § 23 beskrevne forhold.

Til støtte for en generel regel om kollektivansvar er det ikke tilstrækkeligt at henvise til, at der jo ikke herved sker nogen udvidelse af de strafferetlige handlenormer, kun en udvidelse af kredsen af ansvarssubjekter. De almindelige ansvarsregler er en del af det regelsæt, der bestemmer borgernes strafisiko. Når man til enkeltpersoners ansvar for deres forsætlige eller uagtsomme forhold, der er strafferettens normalordning, generelt føjer ansvar for virksomheder m.v., sker der en væsentlig forøgelse af straf risikoen. Selv om denne særlige strafisiko umiddelbart rammer selskabsformuen (i de typiske tilfælde af selskabsansvar), berører den også de i virksomheden økonomisk interesserede personer. Hvis man i ansvarsreglerne medtager virksomheder, der ikke har selskabsform, kan de økonomisk ansvarlige enkeltpersoner pådrage sig et dobbelt strafansvar, og dette vil efter den generelle regel være tilfældet på hele det strafferetlige område.

Straffelovrådet finder det rigtigst, at der i lovgivningsarbejdet spørges, om der på de enkelte områder kan forekomme overtrædelser begået af juridiske personer og være noget at vinde ved at udvide det strafferetlige ansvar ud over det individuelle ansvar. I betragtning af særlovsforholdenes uhyre forskelligartede karakter forekommer det Straffelovrådet, at udfyldningsmodellen, der forudsætter speciel hjemmel på de enkelte områder, giver den bedste anledning til at eftertænke, om der er fordele forbundet med at gøre juridiske personer til ansvarssubjekter sammen med eller i stedet for enkeltpersoner.

4.2.4. Det kan tænkes indvendt mod udfyldningsmodellen, at den, selv om den erkendes at hvile på en principielt rigtig tankegang, let vil føre til vilkårligheder ved valget af særlovsordning. På mange områder, hvor erfaringen ikke klart taler enten for eller imod en nyttevirkning af ansvar for selskaber m.v., vil man være henvist til ret usikre antagelser. Resultatet kan da blive, at man på et relativt løst grundlag kommer til at henføre særlovene til to forskellige ansvarsordninger. Og det kunne da ligge nær at se det som en fordel ved hjemmelsmodellen, at den undgår sådanne vilkårligheder og uligheder. I bemærkningerne til det norske lovforslag af 1991 siges det, at det hovedsigte med en ny lovgivning, der består i en oprydning i hele lovkomplekset, »vanskelig kan opnås på noen annen måte enn ved en fellehjæmmel for foretaksstraff i straffeloven«. Man frygter, at valget af ansvarsordning ellers fortsat vil være præget af samme tilfældigheder som i den hidtidige lovgivning. Det har formentlig ved valget af model i Norge også spillet en rolle, at hjemmel til foretaksstraff kun forekom i ca. 60 særlove. En anvendelse af udfyldningsmodellen ville derfor indebære, at hjemmel til foretaksstraff i givet fald ville skulle indsættes i et større antal love, hvorved den tilsigtede oprydning i hele lovkomplekset ikke ville kunne opnås.

For dansk rets vedkommende er Straffelovrådet ikke tilbøjeligt til at tillægge de foran refererede betæneligheder ved udfyldningsmodellen nogen stor betydning. For lovforslag, der fremsættes af regeringen, gælder, at de undergives en lovteknisk

behandling i Justitsministeriet, hvor bl.a. straffebestemmelsers udformning i almindelighed gennemgås.

Således som lovgivningen har udviklet sig fra 1950'erne, har man i de fleste tilfælde optaget bestemmelser om kollektivansvar i særlovene. Antallet af lovbestemmelser herom kan som allerede nævnt opgøres til godt 200. Det er muligt, at den almindeligt anvendte formulering om ansvar for aktieselskaber m.v. for hyppigt og for rutinemæssigt er blevet optaget eller opretholdt i særlove. På den anden side ser Straffelovrådet ikke nogen grund til at frygte en sådan grad af vilkårlighed i anvendelsen af udfyldningsmodellen, at en generel hjemmel skulle fremstå som en mere tilfredsstillende løsning. Ved en samlet lovreform, der bl.a. sigter på at indføje nogle bestemmelser i straffeloven, vil der for første gang i dansk retsudvikling være lejlighed til at drøfte almindelige retningslinier, og ministerierne vil hver på sine lovområder komme til at tage stiling til spørgsmålet. Der kan efter Straffelovrådets opfattelse ventes forståelse for det synspunkt, at hjemmelsmodellen i vidt omfang fører til en praktisk betydningsløs og overflødig strafisiko for virksomheder og offentlige myndigheder, medens udfyldningsmodellen betyder en opfordring til at gennemtænke på hvert enkelt lovområde, om der er praktiske grunde til at hjemle ansvar for juridiske personer.

Hjemmel til strafansvar for juridiske personer er ganske udbredt og almindeligt forekommende i den danske særlovgivning. I de tilfælde, hvor sådan hjemmel i en dansk lov undtagelsesvis ikke forekommer, vil det i hvert fald i nyere lovgivning normalt være udtryk for en bevidst begrænsning af ansvarskredsen til fysiske personer, typisk fordi den pågældende lov regulerer enkeltpersoners forhold, hvor ansvar for juridiske personer ikke er en praktisk mulighed.

4.2.5. Ved en høring af samtlige ministerier, som Straffelovrådet foretog i 1988, fremsendte man et notat med en foreløbig redegørelse for de to omtalte modeller, dog uden at give udtryk for, om den ene kunne anses for mere fordelagtig end den anden. Af de ministerier og styrelser, der tager stilling til spørgsmålet, har næsten alle udtalt sig til fordel for udfyldningsmodellen. Dette gælder Industriministeriet, Landbrugsministeriet, Indenrigsministeriet, Sundhedsministeriet, Boligministeriet, Tolldirektoratet og Danmarks Statistik. Nogle af disse udtalelser synes især at fremhæve hensynet til dem, som læser lovene (se om dette hensyn ovenfor kap. 4.2.1). Af nogle andre udtalelser, der ikke udtrykkelig kommenterer de to modeller, fremgår det, at man ikke finder behov for en udvidelse af det antal lovbestemmelser, der indeholder hjemmel for kollektivansvar. Dette gælder Fiskeriministeriet, Socialministeriet og Forsvarsministeriet.

Kun Miljøministeriet har udtrykkelig udtalt sig til fordel for hjemmelsmodellen. Det er dog efter formuleringen af dette ministeriums svar et spørgsmål, om man ikke især har tænkt på ønskeligheden af ensartede regler om afgrænsningen af juridiske personer som ansvarssubjekter, et spørgsmål der kan løses uafhængigt af valget mel-

lem udfyldningsmodel og hjemmelsmodel. Spørgsmålet om afgrænsningen af ansvarssubjekter er behandlet nedenfor i kap. 5.

Straffelovrådet må konkludere, at praktisk talt alle de myndigheder, der har udtalt sig, vil foretrække eller kan acceptere, at spørgsmålet om behov for en særlig ansvarsform afgøres i relation til det enkelte særlovsområde, og at det, hvor spørgsmålet besvares bekræftende, er vedkommende særlov, der selv skal hjemle bødeansvaret. Efter oplysninger i den norske Ot.prop. nr. 27 synes svarene på en norsk høringsrunde over betænkningen NOU 1989:11 overvejende at have peget i samme retning.

4.3. Overtrædelser af straffeloven

4.3.1. Det synes af nogle at blive anbefalet, eller i hvert fald accepteret uden betænkelighed, at en almindelig regel om kollektivansvar også generelt omfatter overtrædelser af straffeloven.

Hurwitz anførte i Kollektive Enheders pønale Ansvar s. 280 ff nogle retningslinier for, hvornår kollektivansvar for en individuelt skyldbetinget straffelovsovertrædelse kunne komme på tale: at handlingen tilsigter økonomisk fordel for enheden, at prævention gennem erstatningsansvar må anses for utilstrækkelig, at overtrædelserne hyppigst foretages til fordel for kollektive enheder, eller at det individuelle ansvar virker lidet præventivt. Med udgangspunkt heri opregnede Hurwitz en række straffelovsbestemmelser, med hensyn til hvilke der normalt ikke ville være trang til kollektivansvar, medens der på visse andre områder kunne være tale om et sådant ansvar, bl.a. med hensyn til nogle uagtsomhedsdelikter i straffelovens kap. 20 om almenfarlige handlinger.

Sysette Vinding Kruse skriver om spørgsmålet i Erhvervslivets kriminalitet s. 509 f:

Visse bestemmelser i straffeloven synes dog umiddelbart egnede til at omfatte også et strafansvar mod juridiske personer, f.eks. § 183 om omfattende ødelæggelser, §§ 263-264 d om krænkelse af privatlivets fred, og § 289 om særlig grov skattesvig. Endvidere kan det formodes, at andre grove overtrædelser af særlovgivningen end skattekontrolloven i fremtiden vil blive kriminaliseret i straffeloven for på denne måde at søge at ændre offentlighedens vurdering af overtrædelseernes forkastelighed.

Logisk er der endvidere intet til hinder for, at en juridisk person kan ifalde strafansvar for enhver lovovertrædelse. Det kan måske forekomme lidt kunstigt at lade en juridisk person ifalde strafansvar for voldtægt, et delikt der dog normalt må antages at falde udenfor virksomhedens drift og dermed være undtaget fra strafansvar, men på forhånd at afgrænse delikternes art forekommer uhensigtsmæssigt.«

Spørgsmålet er berørt i den norske betænkning NOU 1989:11 s. 12 f. Alle medlemmer af Straffelovkommissionen er enige om, at kollektivansvar for straffelovsovertrædelser ikke bør være udelukket. Flertallet, der vil kræve hjemmel i de enkelte love,

foretrækker at udskyde spørgsmålet om hjemmel til en revision af straffelovsbestemmelserne, medens mindretallet går ind for en generel hjemmel, der også indbefatter straffelovsdelikter. Det sidstnævnte standpunkt fik tilslutning i lovforslaget og loven. Reglen skulle ifølge lovforslaget sikre, at foretaksstraff kan pålægges efter behov med hensyn til straffelovsovertrædelser, »uten at man trenger avvente en vurdering av dette spørsmål i tilknytning til hvert enkelt straffebud«. I propositionen citeres en udtalelse fra Riksadvokaten, der nævner eksempler på, at foretaksstraff for straffelovsovertrædelser kan blive aktuelt, således med hensyn til uagtsomt drab og uagtsom legemsbeskadigelse.

De svenske regler om företagsbot af 1986 er omtalt ovenfor i kap. 3 under pkt. 3.4. De omfatter alle »brott«, der er begået under udøvelsen af næringsvirksomhed, også overtrædelser af brottsbalken. Men forarbejderne indeholder, ud over at nævne be- drageri, hæleri og visse andre gerningstyper, ingen nærmere vejledning om, hvornår det kan blive aktuelt at pålægge företagsbot. Generelt hedder det i Prop. 1985/86:23 s. 64: »För det mesta torde f.ö. brott mot centrala straffbestämmelser vara av så all- varligt slag att företagsbot bör åläggas såvida förutsättningarna i övrigt är uppfyll- da.«

4.3.2. Som det er nævnt ovenfor, foreslår Straffelovrådet, at ansvar for selskaber, myndigheder m.v. ikke skal have generel hjemmel i dansk ret, men som hidtil have sit lovgrundlag på hvert enkelt af de områder, hvor det skal gælde.

Såfremt der imidlertid ønskes en almindelig hjemmel til ansvar for juridiske perso- ner, må Straffelovrådet bestemt fraråde, at en generel bestemmelse herom kommer til at omfatte overtrædelser af straffeloven. Bestemmelsen vil på dette område efter- lade en række uløste spørgsmål om, hvornår og hvorledes den skal anvendes. Og den vil i sin generelle form være helt ude af takt med det, der må anses for forsvarligt og hensigtsmæssigt, når det gælder ansvar for overtrædelser af straffeloven.

De fleste straffelovsovertrædelser er af en anden karakter end dem, der på særlovs- områder gør det aktuelt at pålægge virksomheder et bødeansvar.

Særlove indeholder forbud og påbud, der kræves overholdt i forbindelse med drif- ten af virksomheder. De handlinger og undladelser, der kriminaliseres som overtræ- delser af særloven, er foretaget inden for virksomheden og har forbindelse hertil; dette finder udtryk i den formulering, som fast anvendes i den gældende særlovgiv- ning: at en overtrædelse kan være begået af et aktieselskab m.v. Hjemmelen til at på- lægge virksomheden en bøde er foranlediget af, at det ikke er tilstrækkeligt - ofte ikke muligt - at straffe ansatte, og at der kan være noget at bebrejde virksomheden som sådan. På særlovsområder er uagtsomhed næsten altid strafbar; det ligger der- for nær at overføre den skyldbedømmelse, der gælder for enkeltpersoner, til virk- somheden som sådan.

Flertallet af straffebestemmelser i straffeloven sigter på at beskrive enkeltpersoners skadegørende eller farlige eller på anden måde forkastelige handlinger. De begås i

henhold til individuelle beslutninger, eventuelt efter aftale mellem flere, og uden nogen sammenhæng med, om den eller de pågældende står i et ansættelsesforhold til nogen. Er gerningsmanden ansat i et selskab el. lign., kan enkeltpersoner i ledelsen naturligvis blive individuelt medansvarlige, f.eks. ved at deltage i en aftale om bedrageri over for en kunde eller en konkurrent eller ved at anstifte til falsk forklaring i en civil sag mellem firmaet og en anden part. Men for virksomheden som sådan er det strafferetligt set noget den uvedkommende, om de ansatte har begået strafbare handlinger. Dette gælder også, hvor det er et ansættelsesforhold, der har skabt eller lettet en persons muligheder for at begå forbrydelser, f.eks. tyveri eller blufærdighedskrænkelser under håndværksarbejde i private hjem eller dokumentfalsk ved brug af firmapapirer. Det gælder endog i tilfælde, hvor den ansatte har villet handle i virksomhedens interesse, f.eks. ved at afgive falsk forklaring for retten, ved at begå bedrageri eller industrispionage over for en konkurrent til fordel for eget firma, eller ved at begå hæleri til fordel for sit firma ved et billigt køb af stjalne genstande.

Det savner derfor i almindelighed fornuftig mening at spørge, om ikke et selskab, en offentlig myndighed el. lign. bør kunne dømmes for brandstiftelse, tingsbeskadigelse, vold, fredskrænkelser, tyveri, bedrageri, hæleri, falsk forklaring etc., når en af dens ansatte har begået en straffelovsovertrædelse. En sådan konstruktion ville tilmed have nogle oplagt uheldige konsekvenser. Den ville skabe risiko for, at straffelovens forbrydelsesbegreber kunne anvendes i tilfælde, hvor de efter loven nødvendige gerningsmomenter ikke kan bevises at have været til stede. En anden følge ville være, at personer i ledelsen associeres med en dom over selskabet, der lyder på falsk forklaring, bedrageri etc., skønt de er uden skyld i det passerede eller højst har handlet uagtsomt.

4.3.3. Synspunkterne i det foregående bunder ikke mindst i den omstændighed, at det efter langt de fleste straffelovsbestemmelser er en betingelse for strafansvar, at der er handlet med forsæt, jf. straffelovens § 19. Den juridiske person, f.eks. et aktieselskab eller en kommune, kan ikke have et forsæt i strafferetlig forstand; det kan kun fysiske personer, der er ansat hos den juridiske person, eventuelt også en virksomheds direktør, der har kendt den ansattes forsæt. Men forsætsansvar for direktøren eller andre ansatte rummes **inden** for reglerne om individualansvar. En fysisk persons forsæt skaber ikke i strafferetlig forstand forsæt hos den juridiske person som sådan.

Hvis kollektivansvar skulle indføres med hensyn til straffelovsovertrædelser, der efter loven kræver forsæt, måtte man under alle omstændigheder undgå at bygge på den konstruktion eller fiktion, at forsæt hos en ved den juridiske person ansat enkeltperson skaber forsæt hos den juridiske person som sådan. Det måtte klart lægges til grund, at der er tale om et strafansvar for den juridiske person uden den **skyld**-form, som loven kræver. Efter Straffelovrådets opfattelse måtte det på den anden side være en forudsætning for et sådant ansvar, at en eller flere enkeltpersoner inden for virksomheden beviseligt har overtrådt den pågældende straffelovsbestemmelse

med forsæt, jf. herved nedenfor i kap. 6.4.2. om lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af race m.v. Det ville ikke være acceptabelt at dømme virksomheden for bedrageri, hæleri, brandstiftelse, tingsbeskadigelse etc. med den begrundelse, at der formodes at foreligge en anonym forsætlig overtrædelse eller et sammenfald mellem flere hver for sig straffri fejlhandlinger. De norske og svenske regler fører vist nok til et andet resultat. Det må dog erkendes, at man ikke af den norske og svenske lov kan udlede noget sikkert om bedømmelsen af selskaber efter straffelovsbestemmelser, der kræver forsæt. Forarbejderne behandler ikke dette spørgsmål.

4.3.4. Såfremt der kan pålægges en juridisk person strafansvar efter en straffebestemmelse, der kræver forsæt, vil det efter det anførte være klart, at det ikke er den juridiske person, der begår straffelovsovertrædelsen. I realiteten vil selskabets ansvar være en hæftelseslignende ansvarsform, der skal sikre, at den juridiske person kommer til at undgælde for enkeltpersoners forsætlige overtrædelser eller endog for følger, der ikke kan bevises at være forsætlige overtrædelser.

Det må forekomme tvivlsomt, om det her beskrevne ansvar for juridiske personer overhovedet kan bidrage nævneværdigt til den præventive virkning af straffelovsbestemmelser og deres håndhævelse. I de normale tilfælde, hvor der er tale om kollektivansvar efter særlove, vil det i langt de fleste tilfælde dreje sig om overtrædelser, for hvilke straffen under alle omstændigheder er en bøde. Et bødeansvar for den juridiske person kan da styrke den præventive virkning, bl.a. fordi der kan udmåles større bøder end over for ansvarlige enkeltpersoner. Men på straffelovsområder vil normalstraffen for enkeltpersoner ofte være frihedsstraf eller betinget dom, medens man gennem kollektivansvar aldrig kan opnå andet end at pålægge en bøde. Man skal i øvrigt ikke være sikker på, at domstolene vil anvende overordentlig høje bødesatser, såfremt der indføres bødeansvar for juridiske personer for straffelovsovertrædelser. Domstolene vil formentlig tage i betragtning, dels at sagens hovedstraf er den, der rammer skyldige enkeltpersoner - som nævnt typisk frihedsstraf eller betinget dom -, dels at det ikke er nogen nærliggende betragtning, at det er den juridiske person, der har gjort sig skyldig i dokumentfalsk, bedrageri, hæleri, tingsbeskadigelse etc. Er der ved ansattes straffelovsovertrædelser indvundet et udbytte for virksomheden, kan dette konfiskeres.

4.3.5. Straffelovrådet har gennemgået de enkelte straffelovsdelikter med henblik på at vurdere nærmere, på hvilke områder et kollektivansvar kunne tænkes at komme i betragtning i henhold til speciel hjemmel. Der skal ikke her gøres rede for disse overvejelser, der på langt de fleste af straffelovens områder fører ind på spørgsmål af en noget teoretisk karakter og sjældent støder på noget, der kan ligne et praktisk behov for en hjemmel til at straffe juridiske personer.

Spørgsmålet kunne måske rejses med hensyn til ansvaret for de freds- og ærekrænkelser, der finder udtryk i trykte skrifter, udsendelser m.v., der stammer fra selska-

bers, foreningers, offentlige myndigheders eller andre juridiske personers virksomhed. For de praktisk vigtigste områders vedkommende er der imidlertid for nylig ved medieansvarsloven gennemført en revision af ansvarsordningen. Disse regler indebærer bl.a., at juridiske personer vil kunne pålægges strafansvar med hensyn til visse overtrædelser af straffeloven. Straffelovrådet har ikke ment at burde genoptage de spørgsmål, som var genstand for udvalgsbehandling og drøftelser i Folketinget, til fornyet overvejelse.

De vanskeligheder og betænkeligheder ved et kollektivansvar for straffelovsovertrædelser, som der er gjort rede for i det foregående, tog sigte på de normalt tilfælde, hvor strafansvaret er betinget af forsæt. På nogle få områder kunne det diskuteres, om der kan tænkes en praktisk anvendelse af selskabsansvar med henblik på delikter, der er strafbare i uagtsom form. I de norske lovforarbejder ses det nævnt, at foretaksstraff kunne blive aktuel med hensyn til uagtsomt drab og uagtsom legemsbeskadigelse. Efter Straffelovrådets opfattelse er det usandsynligt, at dette spørgsmål om straf for et selskab vil kunne opstå med hensyn til følger af ansattes kørsel med virksomhedens motorkøretøjer, hvilket er det praktisk vigtigste område for individuelt strafansvar for uagtsomt manddrab og uagtsom legemsbeskadigelse. Eksempler kunne snarere tænkes med hensyn til ulykkelige følger af maskindrift, bygge- og udgravningsarbejde etc., hvor fejlhandlinger og forsømmelser fra selskabets side har været en væsentlig faktor. Det må dog antages, at strafansvar for virksomheden efter straffelovens §§ 241 og 249, såfremt der var hjemmel hertil, ville være en langt mindre nærliggende løsning end ansvar efter arbejdsmiljøloven eller andre særlovsbestemmelser.

I tilfælde, hvor straffeloven indeholder bestemmelser, der kan anses som en strafferammemæssig overbygning til bestemmelser i særlovgivningen, f.eks. straffelovens § 289 om særlig grov skattesvig mv., er der ikke noget selvstændigt behov for at straffe den juridiske person efter straffeloven. Den juridiske person kan straffes med bøde efter den pågældende særlov i det omfang, denne indeholder hjemmel til ansvar for juridiske personer. Straffelovens udvidede strafferamme følger i den forbindelse ikke noget til, idet den juridiske person alligevel ikke kan idømmes frihedsstraf.

Der stilles ikke af Straffelovrådet noget forslag om generel hjemmel til kollektivansvar inden for straffelovens område.

4.4. Konklusioner

Sammenfattende vil Straffelovrådet bemærke følgende om de spørgsmål, der er behandlet i dette kapitel:

Straffelovrådet anbefaler, at kollektivansvar fortsat får sin hjemmel i de enkelte love, hvor denne ansvarsform er ønskelig, og at der i straffeloven optages almindelige

udfyldende bestemmelser om ansvarssubjekter og ansvarsbetingelser, se herom de følgende kapitler.

Med hensyn til spørgsmålet om, hvordan hjemmel til strafansvar for juridiske personer i de enkelte love nærmere bør udformes ved en gennemførelse af Straffelovrådets forslag om i straffeloven at optage almindelige udfyldende bestemmelser om ansvarssubjekter og ansvarsbetingelser, henvises til kapitel 5.

Såfremt et kollektivansvar med hensyn til overtrædelser af straffeloven skal komme på tale, vil der på dette område være særlig grund til at gå selektivt frem og udvælge de deliktsområder, hvor det særlige ansvar kan gøre nytte. Bestemmelser herom skal ligesom for særloves vedkommende udfyldes med de almindelige straffelovsbestemmelser om ansvaret.

Der bør i almindelighed ikke kunne blive tale om et kollektivansvar med hensyn til enkeltpersoners overtrædelser af **straf** felovsbestemmelser, der kræver forsæt. Forbrydelsesbegreber som drab, vold, voldtægt, brandstiftelse, ulovlig tvang, frihedsberøvelse, falsk forklaring, dokumentfalsk, bedrageri, hæleri, hærværk m.v. er beregnet for personer, der forsætligt - som hovedmænd eller medvirkende - begår den forbrydelse, som straffeloven beskriver. Et kollektivansvar vil på sådanne områder være en fravigelse af det forsætskrav, som straffeloven opstiller ved at bygge på hovedreglen om tilregnelighed i straffelovens § 19.

Som nævnt anbefaler Straffelovrådet, at kollektivansvar altid skal have hjemmel i de love, hvor ansvaret findes at burde gælde.

Der ville på **den** anden side ikke være noget stort spring fra den nugældende retstilstand med speciel hjemmel i mere end 200 love til en generel hjemmel, der omfatter alle love uden for straffeloven. Det skal derfor nævnes som en mulighed, at hjemmelsspørgsmålet løses efter en model, der svarer til straffelovens § 19 om tilregnelsskravet. Det skulle da fremgå af den generelle bestemmelse, at der med hensyn til overtrædelser af andre love end straffeloven kan pålægges juridiske personer ansvar efter bestemmelserne i §§ 25 og 26, medmindre andet er bestemt. Straffelovrådet finder imidlertid at måtte foretrække en anvendelse af udfyldningsmodellen, hvilket som nævnt indebærer, at ansvaret for juridiske personer skal have hjemmel i de love, hvor dette ansvar skal gælde.

Ansvarssubjekter

5.1. Indledning

5.1.1. Det traditionelle udgangspunkt i dansk ret er, at kun fysiske personer kan straffes. Bestemmelserne i straffeloven er formuleret med henblik på et sådant individuelt ansvar. Dette princip om strafansvarets personalitet er bl.a. forudsat i straffelovens § 23 om afgrænsningen af ansvarssubjekterne (medvirken). Strafferammer med mulighed for frihedsstraf bygger på samme forudsætning, idet kun fysiske personer kan sættes i fængsel.

Strafansvar for juridiske personer kræver udtrykkelig lovhjemmel, jf. bl.a. U 1944.625, U 1945.201 og U 1945.1134. En sådan hjemmel forekommer ikke i straffeloven. Derimod findes der i mere end 200 særlove mulighed for at pålægge juridiske personer strafansvar (bødeansvar). Hjemmelen for denne særlige ansvarsform er sædvanligvis formuleret på følgende måde:

»Er overtrædelsen begået af et aktieselskab, anpartsselskab, andelsselskab eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar.«

Afvigende formuleringer forekommer dog, og i nyere lovgivning er medtaget kommuner og kommunale fællesskaber som kollektive enheder, der kan pålægges bødeansvar. I en række nyere love er der endvidere tilvejebragt hjemmel til at pålægge staten bødeansvar.

Ser man bort fra sådanne bestemmelser om offentlige myndigheder, vil særlige angivelser af de enhedsformer, der er omfattet af ansvaret, normalt ikke have karakter af begrænsninger eller udvidelser i forhold til den sædvanlige opregning af ansvarssubjekter, der som foran nævnt indeholder tilføjelsen »eller lignende«. Afvigende formuleringer er normalt alene udtryk for en sproglig præcisering med henblik på at fremhæve nogle enhedsformer, der typisk driver den form for virksomhed, som den pågældende lov tilsigter at regulere. Der kan således i almindelighed ikke sluttes modsætningsvis fra sådanne afvigende udformninger af bestemmelsen.

5.1.2. Som nævnt kræver strafansvar for juridiske personer udtrykkelig lovhjemmel. Dette gælder også med hensyn til bestemmelser i særlovgivningen, der kunne synes at forudsætte, at handlenormen direkte er rettet til en juridisk person, således at det er denne der er undergivet en handlepligt. Som eksempel kan nævnes bogføringslovens § 1, der indledes med ordene: »Pligt til at føre forretningsbøger påhviler ...«, hvorefter der følger en lang opregning af bogføringspligtige selskaber, for-

eninger, stiftelser, andre virksomheder samt »personer«. Bestemmelserne i § 2 om ordentlig og omhyggelig bogføring og opbevaring af bøger og bilag må antages at handle om pligter, der påhviler de samme subjekter som nævnt i § 1. Når § 3 i stk. 1 foreskriver bødestraf for overtrædelser og i stk. 2 tilføjer den sædvanlige bestemmelse om overtrædelser begået af aktieselskaber m.v., kunne man i lys af det foran anførte komme til den slutning, at stk. 2 på det nærmeste er overflødigt, nemlig hvis hjemmelen i stk. 1 umiddelbart indbefatter alle pligtsubjekter i §§ 1 og 2, altså bl.a. juridiske personer. Denne slutning vil efter Straffelovrådets opfattelse ikke være korrekt. Formuleringen af § 1 er kun en særlig fremhævelse af det nedenfor omtalte forhold, at handlenormer i særlovgivningen gennemgående må opfattes som rettet til selskaber m.v., hvor selskabsformen er anvendt. Det ændrer ikke noget i det forhold, at bestemmelsen i § 3, stk. 1, om bødestraf også i selskabsforhold sigter til den eller de personer, der begår overtrædelser, og at § 3, stk. 2, derfor er nødvendig, hvis man vil pålægge den juridiske person som sådan et bødeansvar.

En straffebestemmelse kan være udformet således, at der for overtrædelse af nærmere angivne pligter kan pålægges ejeren, brugeren, bygherren, arbejdsgiveren m.v. strafansvar. Er denne en juridisk person, kan der rejses spørgsmål om, hvorvidt strafansvar for denne kan siges at være umiddelbart omfattet af en sådan bestemmelse. Dette er efter Straffelovrådets opfattelse ikke tilfældet. Juridiske personer er kun **straf** subjekter, når de udtrykkeligt er anført som sådanne. I modsat fald må en straffebestemmelse forstås på den måde, at den alene angår fysiske personer, jf. f.eks. U 1992.903, hvor det ved tiltalerejsning mod en kommunal afdelingsleder var lagt til grund, at kommunen som sådan ikke kunne anses for omfattet af en bestemmelse i færdselsloven, der angiver ejer eller bruger som strafsubjekt. Udtrykket ejer, bruger m.v. kan således alene antages at tage sigte på fysiske personer og må - hvis også juridiske personer skal kunne straffes - suppleres med en bestemmelse om juridiske personer.

5.1.3. I det følgende gennemgås de enkelte grupper af juridiske personer, og der redegøres for Straffelovrådets synspunkter med henblik på udformningen af nye lovregler. Det vil fremgå heraf, at der ikke blot stilles forslag om en udvidelse af kredsen af kollektive enheder som ansvarssubjekter, men også om i et vist omfang at inddrage enkeltmandsvirksomhed under de samme regler. Det synes at være en almindelig tendens i nordisk strafferet, at der tegner sig et behov for at overføre det upersonlige bødeansvar for selskaber m.v. til visse enkeltmandsvirksomheder, der på den måde behandles som en art juridiske personer.

5.2. Aktieselskaber, anpartsselskaber m.v.

5.2.1. Langt de fleste særlovsbestemmelser om kollektivansvar begrænser sig til at nævne aktieselskaber, anpartsselskaber og andelsselskaber med tilføjelsen »eller lignende«. I love fra før 1973, der ikke nævner anpartsselskaber, er det en selvfølge, at disse selskaber er omfattet af udtrykket »eller lignende«.

Retspraksis om selskabsansvar domineres af sager vedrørende *aktieselskaber* og *anpartsselskaber*. I aktieselskabsloven og anpartsselskabsloven er angivet de væsentlige karakteristika ved disse selskaber: det er erhvervsdrivende selskaber, i hvilke ingen af deltagerne hæfter personligt for selskabets forpligtelser, men hvor hæftelsen er begrænset til den af deltagerne indskudte kapital og selskabets øvrige formue. Et aktieselskab skal nu have en aktiekapital ved stiftelsen på mindst 500.000 kr, og selskabet ledes af en bestyrelse og en direktion. Et anpartsselskab skal have en indskudskapital på mindst 200.000 kr, og det ledes ligesom et aktieselskab normalt af en bestyrelse og en direktion. I mindre anpartsselskaber kan det i vedtægterne bestemmes, at selskabet ikke skal have nogen bestyrelse. I så fald udføres de hverv, der i loven er henlagt til bestyrelsen, af direktionen.

Der findes ikke en særlig lov om *andelsselskaber*. Ved et andelsselskab (andelsforening) forstås efter § 4 i lov nr. 123 af 18. februar 1994 om erhvervsdrivende virksomheder en virksomhed, hvis formål er at virke til fremme af deltagernes fælles interesser gennem deres deltagelse i virksomheden som aftagere, leverandører eller på anden lignende måde, og hvor virksomhedens afkast, bortset fra normal forrentning af den indskudte kapital, enten fordeles blandt medlemmerne i forhold til deres andel i omsætningen eller forbliver indestående i virksomheden, jf. også aktieselskabslovens § 1, stk. 4.

Også andelsselskaber, -foreninger, -kasser og lign., der ikke fuldt ud opfylder samtlige de angivne betingelser, må antages at være andelsselskaber i straffebestemmelsernes forstand.

Det vil ofte fremgå af andelsvirksomhedens vedtægter, at kun virksomheden hæfter for de af denne indgåede forpligtelser. Der foreligger da et andelsselskab med begrænset hæftelse (A.m.b.a.). Dette er imidlertid ingen betingelse for, at en andelsforening må anses for omfattet af straffebestemmelsen. Omfattet er også selskaber og foreninger, hvis medlemmer efter vedtægterne hæfter personligt og solidarisk, og uanset om denne hæftelse er direkte eller kun kan gøres gældende af selskabet selv.

Omfattet af udtrykket »eller lignende« er bl.a. *kommanditselskaber*. Ved et kommanditselskab forstås en virksomhed, hvor en eller flere deltagere, komplementarerne, hæfter personligt, uden begrænsning og solidarisk for virksomhedens forpligtelser, mens en eller flere deltagere, kommanditisterne, hæfter begrænset for virksomhedens forpligtelser, jf. § 2, stk. 2, i lov nr. 123 af 18. februar 1994 om erhvervsdrivende virksomheder. Kommanditselskaber er omfattet af straffebestemmelsen, uanset om komplementaren er et selskab eller en fysisk person.

Endvidere må *partrederier* efter søloven antages at være omfattet af bestemmelser

om selskabsansvar. De enkelte partredere hæfter kun i forhold til deres egen andel i skibet for rederiets forpligtelser (pro rata-hæftelse).

5.2.2. Straffelovrådet foreslår, at den hidtidige meget vide afgrænsning i forhold til selskaber videreføres. Omfattet af selskabsansvaret vil ikke blot være de foran opregnede almindeligt forekommende selskabsformer, men også eventuelle mere atypiske selskabsdannelser.

5.3. Interessentskaber

5.3.1. Bortset fra aktieselskaber, anpartsselskaber og erhvervsdrivende fonde og forskellige regler om registrering, regnskabsaflæggelse m.v. er erhvervsvirksomheder i selskabsform stort set ikke lovregulerede eller bundet til at iagttage bestemte former for organisation. Se herved bl.a. Gomard, Hovedpunkter af selskabsretten, 3. udg. (1991), samme forf., Aktieselskaber og anpartsselskaber, 2. udg. (1992) s. 47 ff. Der kan ikke i selskabsretlig lovgivning eller litteratur hentes bestemte bidrag til afgrænsning af begreber som »selskab« eller »juridisk person« eller af udtrykket »eller lignende« i de foran nævnte straffebestemmelser om ansvar for andre end fysiske personer. Som udgangspunkt må det formentlig antages, at det sidstnævnte udtryk omfatter virksomheder, der hæfter for økonomiske forpligtelser med en selskabsformue, men i almindelighed ikke virksomheder, der ejes og drives af personligt hæftende enkeltpersoner.

5.3.2. Begrebet interessentskab kan kun uskarpt afgrænses over for det simple sameje mellem enkeltpersoner. Det karakteristiske for interessentskabet vil formentlig i almindelighed være, at det er et økonomisk driftsfællesskab, typisk omfattende en flerhed af aktiver, at der foreligger en interessentskabskontrakt, og at selskabet anerkendes som et selvstændigt retssubjekt. Se herved Gomard, Hovedpunkter af selskabsretten s. 28 ff. I et interessentskab hæfter deltagerne personligt, uden begrænsning og solidarisk for virksomhedens forpligtelser.

Interessentskaber ses ikke i noget tilfælde at være udtrykkeligt nævnt i særlovsbestemmelser om kollektivansvar. Det kan dog nævnes, at interessentskaber er nævnt i straffebestemmelsen i § 9 i bekendtgørelse nr. 1018 af 15. december 1993 om arbejdsbeskyttelse i vejtransport. Det er noget tvivlsomt, om interessentskaber er omfattet af udtrykket »eller lignende« i de lovbestemmelser, der nævner aktieselskaber, anpartsselskaber og andelsselskaber. Dette spørgsmål besvares for så vidt angår interessentskaber med enkeltpersoner som deltagere benægtende af Waaben i Strafferettens almindelige del I, Ansvarslæren, 3. udgave (1993), s. 179, men bekræftende af Sysette Vinding Kruse i Erhvervslivets kriminalitet s. 351 (»formentlig også interessentskaber«), hvor det anføres, at der i **administrativ praksis** ofte er vedtaget bø-

deforelæg rettet mod interessentskaber. Tilsvarende udtaler Gorm Toftegaard Nielsen i Juristen 1987 s. 357, note 12, at det forekommer ubetænkeligt at anse interessentskaber for omfattet af særlovsbestemmelserne, men det fremhæves, at der hos anklagemyndigheden er en tendens til at rette tiltalen mod de enkelte interessenter fremfor mod selskabet.

Vestre Landsret har i en kendelse, der er gengivet i U 1989.868, taget stilling til, hvorvidt et interessentskab kan være strafssubjekt efter bødeansvarsbestemmelsen i den dagældende miljøbeskyttelseslovs § 83, stk. 4. Sagen vedrørte et interessentskab, som bestod af tre interessenter, og som havde påbegyndt en produktion uden at have indhentet en forudgående tilladelse. I kendelsen anfører landsretten:

»Interessentskaber - der er karakteriseret ved, at deltagerne hæfter personligt for selskabets gæld - findes ikke at have en sådan lighed med aktieselskaber og andelsselskaber, at de direkte eller analogt kan anses omfattet af miljøbeskyttelseslovens § 83, stk. 4. Landsretten stadfæster derfor den påkærede kendelse.«

Denne sag blev ikke søgt indbragt for Højesteret, da rigsadvokaten fandt, at den skete lovanvendelse i forhold til sådanne mindre interessentskaber, hvor deltagerne er personligt hæftende enkeltpersoner, var rigtig.

Straffelovrådet antager, at interessentskaber i hvert fald som hovedregel falder uden for særlovsbestemmelser om kollektivansvar. Rådet har ikke kendskab til oplysninger om, hvad der har været tilsigtet, da standardbestemmelsen blev indført og senere gentaget. Det forekommer mest nærliggende at gå ud fra, at ansvaret efter disse love har skullet omfatte kollektiver med en selskabsformue, der hæfter for selskabets forpligtelser, men ikke fællesskaber med personlige ejere, der hæfter for virksomhedens forpligtelser. Det må synes påfaldende, at en så forholdsvis almindelig driftsform ikke er blevet nævnt i lovbestemmelserne, hvis det var meningen, at den skulle gå ind under den særlige ansvarsform. I tilfælde af overtrædelser begået i et interessentskab vil konsekvensen efter det her anførte være, at ansvar kun kan gøres gældende over for enkeltpersoner - en eller flere ejere, eventuelt en direktør eller bestyrer - der opfylder den pågældende lovs krav om tilregnelser.

Det vil næppe være udelukket at pålægge et interessentskab som sådant bødeansvar i tilfælde, hvor dette er et samvirke dannet af flere juridiske personer, f.eks. aktieselskaber, selvejende institutioner eller kommuner. Derimod må det efter gældende ret anses for tvivlsomt, om interessentskabets størrelse eller antallet af interessenter i sig selv giver grundlag for at antage to forskellige ansvarsordninger med hensyn til interessentskaber.

5.3.3. Straffelovrådet foreslår, at der ved udformningen af nye generelle bestemmelser om ansvarssubjekterne anlægges en ændret bedømmelse af interessentskaber. I rådets lovudkast nævnes både »aktie-, anparts- og andelsselskaber« og »interessentskaber«.

Straffelovrådet er opmærksom på, at udtryksmåden i udkastet kan kritiseres.

Nogle vil hævde, at udtrykket »juridiske personer« passer dårligt på interessentskaber. Efter rådets opfattelse har det god mening at betegne et interessentskab som en juridisk person, når der kan rejses tiltale mod og afsiges dom over et interessentskab som sådant, uanset om også fysiske personer inddrages under sagen.

Straffelovrådet finder, at reale grunde taler for denne udvidelse af kredsen af ansvarssubjekter. Behovet for den særlige ansvarsform kan her gøre sig gældende med samme styrke som i selskaber med begrænset ansvar, og det kan være vanskeligt at begrunde en forskel i den strafferetlige behandling af f.eks. et anpartsselskab og et interessentskab alene under henvisning til den måde, som de to forskellige samvirker juridisk er konstrueret på, når der i øvrigt udøves en virksomhed af samme art og i ensartede driftsformer.

Et interessentskab kan optræde som part i civile sager, jf. f.eks. U 1987.653 H, U 1991.4 V og U 1994.7 V. Det kan ansætte personer og dermed optræde som arbejdsgiver. Det vil på den baggrund være inkonsekvent, hvis der ikke skulle være mulighed for at straffe interessentskabet som sådant i tilfælde, hvor der f.eks. foreligger overtrædelse af arbejdsmiljølovens regler om arbejdsgiverens pligter.

Behovet for et enhedsansvar er særlig udtalt i interessentskaber, der består af selskaber eller andre juridiske personer som deltagere, eller med et større antal deltagere, hvor de enkelte interessenter ikke i alle tilfælde vil kunne drages personligt til ansvar på grund af manglende beviselig skyld, men hvor de som interessenter kan opnå en økonomisk fordel (fortjeneste eller besparelse) som følge af den skete overtrædelse.

Inddragelsen af alle interessentskaber under kredsen af **straf** subjekter vil indebære, at der i et vist omfang vil kunne gøres et strafansvar gældende i tilfælde, hvor dette efter den hidtidige retstilstand ikke har været muligt. Som eksempel herpå kan nævnes tilfælde, hvor der er begået en anonym fejl inden for et interessentskab, der har resulteret i en overtrædelse af f.eks. miljøbeskyttelsesloven, men hvor de enkelte interessenter eller ansatte ikke personligt kan bebrejdes den pågældende fejl. Inddrages interessentskabsformen som sådan under kredsen af **straf subjekter** - og ikke blot de interessentskaber, der består af juridiske personer, og som allerede i dag må antages at være omfattet af enhedsansvaret, jf. ovenfor i afsnit 5.3.2. - vil bødeansvar i det nævnte tilfælde kunne pålægges interessentskabet som sådant.

Når der er begået en overtrædelse inden for et interessentskab, må det anses for en fordel, at man har muligheden for at gøre det upersonlige enhedsansvar gældende frem for udelukkende at være henvist til at forsøge at få sanktioneret den skete overtrædelse gennem rejsning af tiltale mod enkeltpersoner, der eventuelt kun har udvist et mindre dadelværdigt forhold, eller som kun under en meget streng culpabedømmelse vil kunne lastes for det pågældende forhold.

Selv om det personlige strafansvar principielt ikke berøres af, om der er mulighed for et enhedsansvar, må en ligestilling i strafferetlig henseende mellem interessentskaber og andre enhedsformer forventes at have en vis afsmittende virkning på spørgsmålet om, hvorvidt man skal søge at placere et personligt strafansvar på enkeltperso-

ner i et interessentskab, det være sig ejere, ledere eller ansatte. Gøres et ansvar gældende mod den juridiske person som sådan, vil der undertiden ikke være behov for herudover at drage enkeltpersoner strafferetligt til ansvar, navnlig når der alene foreligger mindre graverende forhold eller undskyldende omstændigheder, jf. nedenfor i kapitel 8 om ansvarsplacering, hvor forholdet mellem enhedsansvar og individualansvar omtales. Indførelsen af et ansvar for interessentskabet som sådant vil således kunne være egnet til, at strafforfølgning og eventuel domfældelse af enkeltpersoner på tvivlsomt tilregningsgrundlag («culpafiktioner») undgås.

Endvidere vil inddragelsen af interessentskaber under enhedsansvaret indebære, at det ikke længere vil være de enkelte interessenter, der vil være subjekter for det objektive driftsherreaansvar, hvis hjemmel for denne ansvarsform opretholdes, men derimod interessentskabet som sådant. Se i øvrigt om dette spørgsmål kap. 10, hvor Straffelovrådet foreslår, at bestemmelser om objektivt individualansvar ophæves (bortset fra medieansvarslovens bestemmelser herom).

5.4. Foreninger, fonde og boer

5.4.1. De her nævnte ansvarssubjekter er kun i få tilfælde udtrykkelig anført i særlovsbestemmelser. Det gælder bl.a. lov nr. 128 af 31. marts 1985 om begrænsning af tantieme og vederlag m.v.: »selskabet, foreningen eller institutionen« og lovbekendtgørelse nr. 573 af 29. august 1986 om realrenteafgift af visse pensionskapitaler m.v.: »aktieselskaber, gensidige selskaber og selvejende institutioner el. lign.« I lov nr. 375 af 18. maj 1994 om merværdiafgift (momsloven) § 81, stk. 4, er foreninger, selvejende institutioner og fonde udtrykkeligt angivet som **straf** subjekter.

Lov om fonde og visse foreninger, jf. lovbekendtgørelse nr. 698 af 11. august 1992, og lov om erhvervsdrivende fonde, jf. lovbekendtgørelse nr. 756 af 18. november 1991, finder med visse undtagelser anvendelse på »fonde, legater, stiftelser og andre selvejende institutioner«. Hertil kommer for den førstnævnte lovs vedkommende visse faglige foreninger, jf. § 2 og kap. 13. Af de nævnte love kan ikke drages almindelige slutninger om fondes og foreningers stilling i relation til love, der hjemler bødeansvar for selskaber »eller lignende« uden en udtrykkelig angivelse af foreninger og fonde. De to love indeholder i øvrigt ikke for deres eget vedkommende en sådan hjemmel, se fondslovens kap. 12 og § 54 samt erhvervsfondslovens kap. 11.

Der gælder formentlig en almindelig formodning om, at i hvert fald *erhvervsdrivende fonde og foreninger* er omfattet af bestemmelser om kollektivansvar. I dommen U 1984.871, der vedrørte en overtrædelse af ferieloven, er det antaget, at et oplysningsforbund er omfattet af »aktieselskab, andelsselskab eller lignende«. I en Østre Landsrets dom af 4. december 1987 (utrykt) blev en selvejende institution dømt i sin egenskab af ejer af en ejendom i anledning af overtrædelse af boliglovgivningen.

I en utrykt Vestre Landsrets dom af 25. maj 1983 blev en *flugtskytteklub* straffet for overtrædelse af **miljølovgivningen** ved at fortsætte skydningen om aftenen i længere tid end tilladt.

I dommen i U 1993.551 antog Højesteret i overensstemmelse med en tilkendegivelse fra anklagemyndigheden, at der i den pågældende sag kunne have været rejst tiltale mod en *idrætsforening*. I sagen var der rejst tiltale mod formanden for en idrætsklub for overtrædelse af stærkstrømsreglementet i anledning af en fejl på lysanlægget på klubbens stadion. Fejlen kostede en **14-årig** dreng livet. Højesteret frifandt formanden, idet Højesteret under de angivne omstændigheder, herunder at tiltale for den manglende sikring og vedligeholdelse af lysanlægget kunne have været rejst mod idrætsforeningen, fandt, at tiltalte ikke havde udvist en uagtsomhed, der gav grundlag for at pålægge ham strafansvar i hans egenskab af formand for foreningen.

Dommen er kommenteret af højesteretsdommer Torben Melchior i U 1993 B s. 436-439. Med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt en amatørsportsforening er omfattet af den almindeligt formulerede selskabsansvarsbestemmelse, anfører Torben Melchior bl.a. (a.st. s. 437):

»En amatørsportsforening falder uden for bestemmelsens kerneområde, og besvarelsen må afhænge af, om de grunde, der normalt anføres til fordel for kollektivt ansvar, også kan gøre sig gældende her. Ansvar for den kollektive enhed bæres af præventionshensyn, herunder ønsket om at kunne udmåle bøder, der står i et rimeligt forhold til fortjenesten ved lovovertrædelsen. Det kan også være svært at bevise fejl hos konkrete enkeltpersoner (anonyme fejl), og overtrædelsen kan skyldes fejl begået af flere personer (kumulerede fejl). Et ansvar for den kollektive enhed kan placere ansvaret dér, hvor den eventuelle økonomiske interesse i lovovertrædelsen ligger, mens det på den anden side kan være problematisk at hænge enkeltpersoner ud.

Højesteret fandt, at adskillige af disse grunde meget vel kunne tale for et strafansvar for ikke-erhvervsdrivende foreninger, når disse er af en vis størrelse og udøver en udadvendt aktivitet. Det kan undertiden fortone sig, hvem der konkret er den »skyldige«; overtrædelse af særlovgivningen kan ofte medføre en - måske utilsigtet - økonomisk fordel for foreningen og dermed dens medlemmer, og det er rimeligt, at kollektivet da også bærer ansvaret. I den foreliggende sag havde foreningen - ubevidst - sparet udgifter til nødvendige eftersyn af lysanlægget.

Det måtte herefter antages, at tiltale kunne have været rejst mod idrætsforeningen.«

På baggrund af de nævnte domme må det antages, at foreninger, herunder *amatørsportsforeninger*, *grundejerforeninger o.lign.*, i almindelighed er omfattet af den almindelige selskabsbødehjemmel, uanset karakteren af den overtrædelse, der er begået.

5.4.2. Det kan ikke anses for endeligt afklaret, om *konkursboer* og *dødsboer* er omfattet. I de norske regler er boer udtrykkeligt medtaget.

Et konkursbo bør i denne sammenhæng betragtes som en juridisk person. Dette må gælde, uanset om det er et selskab under konkurs eller en personlig konkurs. Konkursboet er strafsubjekt med hensyn til de overtrædelser, der begås af boet, ty-

pisk i forbindelse med en fortsættelse af det konkursramte selskabs eller af fallentens virksomhed. Sådanne bøder vil være massekrav i boet, jf. konkurslovens § 93, nr. 3, om gæld, der pådrages boet under dets behandling.

Ved et selskab under konkurs kan der endvidere foreligge spørgsmål om bødeansvar i anledning af overtrædelser, der ikke er begået af boet, men af *selskabet forud* for konkursen. Der er intet til hinder for, at et sådant bødekrav efter de almindelige regler gøres gældende over for selskabet under konkurs, men da et sådant krav vil blive efterstillet i boet, jf. konkurslovens § 98, vil strafforfølgning ofte være formålsløs.

På samme måde som konkursboer efter en fysisk person må også *dødsboer* som sådanne kunne ifalde bødeansvar i anledning af de overtrædelser, der begås i boperioden. Dette må gælde, uanset hvilken skifteform der vælges. Bøder, der er pålagt afdøde forud for dødsfaldet, er boet uvedkommende, jf. straffelovens § 97 b.

5.4.3. Straffelovrådet foreslår, at foreninger, fonde og boer medtages i opregningen af juridiske personer, som er omfattet af bestemmelser om selskabsansvar. Foreninger, fonde, selvejende institutioner og boer vil således være omfattet, uanset om der drives kommerciel virksomhed, eller der er tale om ikke-erhvervsdrivende virksomhed.

5.5. Offentlige myndigheder

5.5.1. Indtil midten af 1980'erne fandtes der ikke eksempler på, at offentlige myndigheder var nævnt som ansvarssubjekter i særlove. Spørgsmålet om sådant ansvar havde imidlertid været rejst i retspraksis, og flere byrets- og landsretsdomme havde pålagt *kommuner* et bødeansvar, jf. f.eks. U 1972.801, U 1983.760 og U 1984.138, idet kommuner i de sager, i hvilke spørgsmålet forelå til afgørelse, fandtes omfattet af udtrykket »eller lignende« i lovregler om selskaber. Der kan bl.a. henvises til betænkning nr. 996/1983 om ansvarsplacering og reaktionsmuligheder i kommunestyret side 48-51.

Denne praksis blev ændret ved Højesterets dom af 29. januar 1986, U 1986.183. Sagen var rejst mod Farum kommune, der tiltaltes for overtrædelse af kildeskatteloven ved undladelse af rettidigt at indbetale kildeskat for kommunens medarbejdere. Byretten fandt, at ordene »eller lignende« afgav fornøden hjemmel til at pålægge kommunen bødeansvar. Østre Landsret frifandt imidlertid Farum kommune, idet bestemmelsen i kildeskatteloven hverken var direkte eller analogisk anvendelig. Denne frifindelse stadfæstedes af Højesteret, der udtalte: »Som ved dommen antaget findes bestemmelsen i kildeskattelovens § 77 ikke at indeholde hjemmel for at pålægge en kommune bødeansvar.«

Efter Højesterets dom vil en kommune kun kunne pålægges bødeansvar, hvis

kommuner udtrykkeligt er medtaget i opregningen af ansvarssubjekter i den pågældende bødeansvarsbestemmelse. I overensstemmelse hermed er det blevet almindeligt i nyere lovgivning at nævne kommuner og kommunale fællesskaber som enheder, der kan ifalde bødeansvar efter tilsvarende regler som private kollektive enheder, jf. herved betænkning nr. 996/1983 om ansvarsplacering og reaktionsmuligheder i kommunestyret s. 48-51 og s. 163 f, hvor der stilles forslag om at udforme en bestemmelse om strafansvar for kommuner og kommunale fællesskaber på følgende måde:

»Er overtrædelsen begået af en kommune eller et kommunalt fællesskab, der er omfattet af § 60 i lov om kommunernes styrelse, kan der pålægges kommunen eller det kommunale fællesskab bødeansvar.«

En sådan bestemmelse blev **bl.a.** indsat i miljøbeskyttelsesloven ved lov nr. 329 af 4. juni 1986 og er siden blevet indsat i et betydeligt antal love. I forarbejderne til bestemmelsen i miljøbeskyttelsesloven (Folketingstidende 1985-86, tillæg A, sp. 4451) er det i øvrigt anført, at bestemmelsen forudsætter, at den strafbare handling er begået af kommunen eller det kommunale fællesskab som bygherre, driftsherre, arbejdsgiver eller lign. Om dette spørgsmål henvises til kap. 6 om ansvarsbetingelser.

Kommunale fællesskaber, som skal godkendes efter § 60 i den kommunale styrelseslov, betegner sig ofte som interessentskaber, andelsselskaber eller lignende privatretlige enhedsformer. De kan derimod ikke drives som aktie- eller anpartsselskaber. Kommunale fællesskaber anses som en del af den offentlige forvaltning og er som sådan omfattet af offentligheds- og forvaltningsloven.

På baggrund af Højesterets dom kan man endvidere slutte, at den almindeligt holdte formulering af bødeansvarsbestemmelsen heller ikke indeholder hjemmel til at pålægge *statslige myndigheder* bødeansvar. Bødeansvar for statslige institutioner kræver således også udtrykkelig hjemmel og er ikke indeholdt i bestemmelser, der kun nævner kommuner.

Ved lov nr. 220 af 22. april 1987 om ændring af lov om arbejdsmiljø blev der for første gang i dansk ret tilvejebragt hjemmel til at pålægge staten bødeansvar. Hjemmel til at pålægge staten bødeansvar findes nu i en lang række nyere love, herunder konkurrenceloven (lov nr. 370 af 7. juni 1989), lov nr. 244 af 19. april 1989 om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til beskæftigelse og barselsorlov m.v., **miljøbeskyttelsesloven** (lov nr. 358 af 6. juni 1991), medieansvarsloven, lov om kemiske stoffer og produkter, lov om beskyttelse af havmiljøet, lov om planlægning, lov om omsætning af fast ejendom, lov om skibes sikkerhed, momsloven m.fl.

5.5.2. Selv om kommuner og statslige myndigheder i et forholdsvist stort antal love er gjort til **strafsubjekter**, er det ikke uden videre givet, at man skal lade sådanne offentlige myndigheder være omfattet af en generel bestemmelse om afgrænsning af ansvarssubjekterne. Det kunne anføres, at strafansvar for offentlige myndigheder som sådanne er så specielt, at det ikke bør medtages i en generel bestemmelse. Det kunne hævdes, at inden for offentlige myndigheder må strafansvaret ved overtrædel-

ser som hidtil rettes mod den enkelte medarbejder, der er skyld i overtrædelsen, og ikke mod den offentlige myndighed som sådan. Inden for den offentlige sektor gælder i øvrigt særlige regler og **reaktionsmuligheder**, som ikke findes inden for privat virksomhed.

For så vidt angår staten, blev det, før den første bestemmelse herom blev gennemført i 1987, i betænkning nr. 981/1983 om håndhævelse af bygge- og miljølovgivningen bl.a. anført (side 180):

»Det forekommer, at særlovsovertrædelser forfølges ved en straffesag mod den involverede myndighed. På miljøbeskyttelseslovens område er der eksempler, specielt i forbindelse med anlæg og drift af kommunale lossepladser og modtagepladser for kemikalieaffald. I modsætning hertil er et strafansvar for den statslige myndighed som sådan utænkeligt og stridende mod det gældende system. Derimod er der ikke noget i vejen for, at den ansvarlige enkeltperson kan drages strafferetligt til ansvar.«

Denne retsopfattelse, hvorefter staten som sådan ikke antages at kunne være **straf**-subjekt, bygger bl.a. på, at straf traditionelt betragtes som et af statens midler til styring af borgerens adfærd, men ikke af statens egen adfærd, ligesom en økonomisk sanktion over for staten kan siges at være uden præventiv værdi, idet bøderne jo tilfalder statskassen.

Det er endvidere blevet anført, at offentlige myndigheder i modsætning til den private sektor ved grundloven og lovgivningen i øvrigt er pålagt at udføre bestemte opgaver, og en myndighed kan derfor ikke uden videre blot standse sin virksomhed for derved straks at bringe en eventuel ulovlig tilstand til ophør. Et sygehus kan f.eks. ikke undlade at modtage akutte patienter, selv om man herved midlertidigt kommer til at overtræde f.eks. brandlovgivningen, og et tinglysningskontor kan ikke afvise dokumenter fra tinglysning med den begrundelse, at de bygningsmæssige forhold ikke er arbejdsmiljømæssigt forsvarlige.

Hertil kommer, at der inden for den offentlige sektor gælder særlige regler om fordeling af ansvar, ligesom det er en tjenestepligt at overholde retsregler, herunder også regler der er strafferetligt sanktioneret.

Endelig kan der peges på de bevillingsretlige regler, der indebærer, at en myndighed ikke uden videre kan skaffe midler til at afhjælpe en ulovlig tilstand, hvis der ikke er mulighed herfor inden for de økonomiske rammer, der er stillet til rådighed. I sidste instans er det inden for det statslige område Folketinget (Finansudvalget), der afgør, om der i sådanne tilfælde vil kunne bevilges de nødvendige ekstra midler til afhjælpning af det ulovlige forhold.

5.5.3. Straffelovrådet er ikke uenig i, at der er grund til at betone det individuelle ansvar som det primære inden for staten og kommunerne. Dette udelukker imidlertid ikke, at der tillige består en mulighed for at pålægge den offentlige myndighed, inden for hvilken en overtrædelse er begået, et bødeansvar.

Der må i den forbindelse tillægges hensynet til ligestilling mellem offentlig og pri-

vat virksomhed i henseende til strafansvar afgørende betydning. Statslige og kommunale myndigheder bør være undergivet de samme strafferetlige regler som aktieselskaber og lignende, når de udøver virksomhed af samme art. Det er utilfredsstillende, hvis en offentlig myndighed kan overtræde lovgivningen og gå fri for straf i tilfælde, hvor en tilsvarende overtrædelse begået af en privat virksomhed ville medføre strafansvar; Det forhold, at sag kan rejses, indebærer, at det gennem en klarlægelse af det faktiske forløb kan blive fastslået, om der er sket en overtrædelse. Det må endvidere antages, at risikoen for et strafansvar i en vis grad også kan virke præventivt på en offentlig myndighed. At en offentlig virksomhed ikke altid er indrettet med henblik på at opnå et økonomisk overskud, bør ikke tillægges afgørende betydning i denne sammenhæng. Muligheden for at gøre et personligt strafansvar gældende mod den eller de reelt ansvarlige embedsmænd er ikke altid tilstrækkelig. Dette skyldes bl.a., at det ikke altid vil være muligt at placere et personligt strafansvar, når der er sket en overtrædelse i en offentlig virksomhed. Dette adskiller sig i princippet ikke fra det, der gælder med hensyn til ansvarsplacering ved overtrædelser i selskaber.

Hertil kommer, at det strafferetligt set kan bero på nogle mere eller mindre vilkårlige valg, om en faktisk virksomhed i kommunalt eller statsligt regi er udskilt som et selvstændigt selskab, eller om virksomheden holdes inden for institutionen som en del af dens aktivitet. I relation til bødeansvaret bør organisationsformen ikke gøre nogen forskel. Eksempelvis kan nævnes, at SAS og KTAS/JTAS drives i selskabsform, mens DSB og P & T er statslige institutioner. Danmarks Radio er en offentlig myndighed, mens TV 2 er organiseret som en selvejende institution, der henhører under den offentlige forvaltning.

Straffelovrådet har ingen principielle eller praktiske betænkeligheder ved lovregler om bødeansvar for statslige myndigheder og kommuner. Det må i hvert fald forekomme naturligt og ubetænkeligt, at der gælder et sådant ansvar på områder, hvor der påhviler offentlige myndigheder samme pligter som andre, og hvor der fra sådanne myndigheders side kan foretages handlinger og udvises forsømmelser, der ganske kan sidestilles med dem, der pådrager aktieselskaber, anpartsselskaber m.v. et **bødeansvar**. DSB bør f.eks. kunne ifalde ansvar ved transport af farligt gods på samme måde som et privat vognmandsselskab kan det.

Offentlige myndigheder bør imidlertid alene være **straf** subjekt i det omfang, myndigheden optræder på en måde, der kan sammenlignes med en faktisk virksomhed, der udøves af en privatperson eller af et selskab, det vil sige i egenskab af driftsherre (bygherre, arbejdsgiver m.v.), således at der ikke kan ifaldes bødeansvar for overtrædelser, der begås i forbindelse med myndighedsudøvelse. Her bør der som hidtil alene være mulighed for personligt strafansvar, jf. f.eks. straffelovens kap. 16, (eller disciplinært ansvar) for de ansvarlige.

Om de nærmere betingelser for ansvarets indtræden og eventuelle begrænsninger heri henvises til kapitel 6 om ansvarsbetingelser.

Behovet for en generel ligestilling af offentlige institutioner, der udøver en virk-

somhed af samme art som aktieselskaber m.v., vil efter Straffelovrådets opfattelse lovteknisk set bedst kunne imødekommes ved at medtage statslige institutioner og kommuner i opregningen af **straf subjekter** i den generelle bestemmelse, således at det beror på udtrykkelig undtagelse i vedkommende særlov, hvis strafansvar for kommuner og/eller staten ikke ønskes. Det er i øvrigt en selvfølge, at ansvarets fakultative karakter vil give både anklagemyndigheden og domstolene anledning til at vurdere, om de særlige forhold, der kan gøre sig gældende på statslige og kommunale myndigheders områder, med vægt taler imod at pålægge dette ansvar.

Straffelovrådet har ikke fundet det nødvendigt udtrykkeligt at nævne kommunale fællesskaber. Sådanne fællesskaber, der skal godkendes efter § 60 i den kommunale styrelseslov, er omfattet, uanset om fællesskabet betegner sig som interessentskab!, andelsselskab eller lign.

For så vidt angår spørgsmålet om den nærmere placering af bødeansvaret f.eks. i tilfælde, hvor både en underordnet og en overordnet myndighed har haft tilknytning til overtrædelsen, henvises til kapitel 8 om ansvarsplacering.

5.6. Konklusion og udkast til en ny lovbestemmelse

Straffelovrådet foreslår, at der i straffeloven optages en generel bestemmelse, der fastlægger kredsen af ansvarssubjekter i alle de love, der indeholder hjemmel til strafansvar for kollektive enheder, og hvor der ikke er gjort undtagelse i udvidende eller begrænsende retning med hensyn til ansvarskredsen.

Ved udformningen af den generelle regel må man tilstræbe en afgrænsning, der er hensigtsmæssig for det store flertal af love, hvor hjemmel til ansvar for juridiske personer er eller vil blive indført, således at en fravigelse af den generelle afgrænsning kun vil komme på tale i et mindre antal love.

Efter Straffelovrådets opfattelse bør udgangspunktet derfor være, at **ansvarskredsen** beskrives forholdsvis bredt og rummeligt, således at den mangfoldighed af fællesskabsformer, der nu og i fremtiden kan tænkes at forekomme inden for de forskellige lovgivningsområder, vil være omfattet. Herved opnås også, at der ikke i strafferetlig henseende vil være noget vundet ved at organisere en virksomhed på en bestemt måde, hvis sådanne overvejelser overhovedet måtte blive tillagt betydning ved konstruktionen af virksomheder. En for snæver afgrænsning kan medføre, at der i særlove opstår behov for at foretage en udvidelse af ansvarskredsen i forhold til den generelle bestemmelse. Det er ikke nogen afgørende indvending mod en rummeligt formuleret generel bestemmelse, at en eller flere af de enhedsformer, der er omfattet af den generelle regel, ikke er af praktisk betydning inden for alle lovområder.

Som en fællesbetegnelse til beskrivelse af den bredest mulige afgrænsning af de fællesskabsformer, der skal kunne ifalde bødeansvar, har Straffelovrådet valgt begrebet *juridisk person*. Også andre udtryk som f.eks. »sammenslutning«, »fællesskab«

og »kollektiv enhed« har været overvejet, men de forekommer alle mindre brugbare end det her foreslåede. Specielt om den terminologi, der anvendes i de svenske regler af 1986 og de norske af 1991 bemærkes følgende. Det nærmeste danske sidestykke til ord som »företag« og »foretak« ville være »virksomhed« (»foretagende«), der dels - ligesom de svenske udtryk »näringsverksamhet« og »näringsidkare« - er mindre velegnet i relation til offentlige myndigheder (hvor disse ikke optræder i en erhvervsdrivende egenskab), dels er for bredt ved at omfatte enkeltmandsvirksomhed, som efter Straffelovrådets forslag vil kræve en supplerende regel, jf. nedenfor kap. 5.7.

En anvendelse af begrebet »juridisk person« er ikke ukendt i dansk lovgivning. Inden for Justitsministeriets område findes begrebet bl.a. i lov nr. 300 af 6. juni 1984 om fonde og visse foreninger § 11, stk. 1 og 4, og i § 3, stk. 1, nr. 3, i forvaltningsloven. Se også EF-domskonventionen om borgerlige sager art. 53, stk. 1: »Selskabers og juridiske personers hjemsted skal ved anvendelsen af denne konvention ligestilles med fysiske personers bopæl«. Begrebet er også anvendt i andre ministeriers lovgivning, f.eks. i valutalovens § 7, stk. 2, og § 8, stk. 1.

I en strafferetlig sammenhæng er begrebet bl.a. anvendt i lov nr. 406 af 28. august 1945 om tillæg til lov nr. 259 af 1. juni 1945 om tillæg til borgerlig straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed og i anpartsselskabslovens § 131, stk. 3. Udtrykket »juridisk person« er anvendt flere steder i medieansvarsloven, bl.a. i § 15, stk. 2, 2. pkt.: »Er udgiveren et selskab, en forening, en selvejende institution, en fond eller lignende, kan det i stk. 1 nævnte ansvar pålægges den juridiske person som sådan som bødeansvar.«

I straffebestemmelsen i lov om skibes sikkerhed som ændret ved lov nr. 148 af 31. marts 1993 anvendes i § 28, stk. 5, udtrykket »juridisk person«.

Momslovens § 81, stk. 4, 1. pkt., er sålydende: »For overtrædelser, der begås af selskaber, foreninger, selvejende institutioner, fonde eller lignende, kan der pålægges den juridiske person som sådan bødeansvar.«

Licitationsloven indeholder i sin straffebestemmelse udtrykket »kollektiv enhed«.

Begrebet »juridisk person« er ikke et entydigt og veldefineret begreb i dansk ret. Begrebet bruges som samlebetegnelse for sammenslutninger og institutioner med retsevne, det vil sige hvor rettigheder (interesse-, påtale- og rådgighedssubjektiviteten) og forpligtelser (pligt, ansvar og hæftelse) ikke umiddelbart kan henføres til enkelte mennesker. Udtrykket »juridisk person« benyttes således som betegnelse for retssubjekter, der ikke er fysiske personer.

Af brugen af betegnelsen kan ingen slutninger drages med hensyn til omfanget af den juridiske persons retsevne. Sammenslutninger og institutioner har retsevne i det omfang og på den måde, lovgivningen eller uskreven ret tillægger dem denne evne.

Det er muligt, at man inden for visse retsområder ikke ser nogen fordel ved at benytte begrebet juridisk person som retlig figur. Dette udelukker imidlertid ikke, at begrebet i strafferetlig sammenhæng kan anvendes til at afgrænse kredsen af ikke-fysiske personer, der skal kunne pålægges et bødeansvar.

På den baggrund foreslår Straffelovrådet, at en generel bestemmelse i straffeloven om afgrænsning af ansvarskredsen for så vidt angår juridiske personer affattes således:

»Bestemmelser om strafansvar for selskaber m.v. omfatter, medmindre andet er bestemt, enhver juridisk person, herunder aktie-, anparts- og andelsselskaber, interessentskaber, foreninger, fonde, boer, kommuner og statslige myndigheder.«

Som det ses, føjes til udtrykket »juridisk person« i **Straffelovrådets** lovudkast: »herunder aktie-, anparts- og andelsselskaber, interessentskaber, foreninger, fonde, boer, kommuner og statslige myndigheder«. Tilføjelsen tilsigter en tydeliggørelse og til dels en udvidelse i forhold til den formulering, der nu er almindelig i særlove. Uden for de udtrykkeligt opregnede tilfælde, der vil omfatte langt de fleste af dem, der kan gøre et bødeansvar aktuelt, vil det bero på domstolenes anvendelse af udtrykket »juridiske personer«, om kollektivansvaret skal gælde.

5.7. Enkeltmandsvirksomheder

5.7.1. Efter de svenske regler kan der pålægges »næringsidkare« bødeansvar (företagsbot) for lovovertrædelser begået under udøvelsen af næringsvirksomhed. Med udtrykket »næringsidkare« sigtes til enhver fysisk eller juridisk person, der erhvervmæssigt driver en virksomhed af økonomisk art. Dette omfatter bl.a. indehavere af landbrugs- og udlejningsejendomme. En offentlig myndighed kan være næringsidkare. Fælles for fysiske og juridiske personer vil det være, at ejeren pådrager sig ansvar for de ansattes overtrædelser. Men en individuel ejer kan også pådrage sig **företags**ansvar ved egne handlinger, og dette ansvar for virksomheden vil i princippet kunne kumuleres med den samme ejers personlige ansvar, - en kumulation som dog skal kunne undgås ved nedsættelse eller eftergivelse af företagsboten.

Efter den norske straffelov omfatter ansvar for foretak bl.a. »enkeltpersonsforetak«. Forarbejderne henholder sig herved til en definition, der lyder på, at **enkeltpersoners** foretak er »næringsvirksomhet som drives for en enkelt persons regning og risiko«, ligesom det forudsættes, at der er ansatte i virksomheden. I den betænkning, der lå til grund for lovændringen (NOU 1989:11), gik man ikke nærmere ind på, hvad der er begrundelsen for og konsekvensen af at medtage enkeltmandsvirksomhed, men det fremhævedes dog, at ordningen ikke i disse tilfælde bør føre til utilbørlig dobbeltstraf. Et medlem af den norske kommission foreslog, at enkeltmandsvirksomhed (såvel som ansvarlige selskaber og kommanditselskaber) holdtes uden for reglerne om ansvar for foretak. Lovforslaget af 1991 fulgte flertallets opfattelse, men tilføjede en bestemmelse om, at der ved anvendelsen af den fakultative regel om straf for foretak bl.a. skal tages hensyn til, om der pålægges nogen enkeltperson straf.

Også det forslag, der stilles af Sysette Vinding Kruse i afhandlingen Erhvervslivets kriminalitet, rummer uden nærmere diskussion den videst mulige afgrænsning: »enhver form for privatretlig virksomhed uanset struktur eller hæftelsesform, f.eks. et aktieselskab eller anpartsselskab, et andelsselskab, en forening, en selvejende institution, et interessentskab, en enkeltmandsvirksomhed o.l.«

I artiklen i U 1988 B side 195 f. går Gorm Toftgaard Nielsen ligeledes ind for, at personligt ejede virksomheder medtages i en generel bestemmelse, »således at der kan opnås ligestilling mellem forskellige virksomheder, uanset i hvilken form de drives«. Denne forfatter lægger dog ikke skjul på, at de tilsigtede resultater ikke vil blive opnået, hvis anklagemyndigheden ikke kan løse den opgave at give direktiver med hensyn til valget af ansvarssubjekt ved tiltalerejsningen. Når det anføres, at udgangspunktet for et tiltaledirektiv klart bør være et virksomhedsansvar, er det vistnok især begrundet i ønsket om at undgå forskelsbehandling i relation til risikoen for afsoning af forvandlingsstraf og de ansattes risiko for at blive tiltalt, hvortil kommer ressourcenssyn.

5.7.2. Efter Straffelovrådets opfattelse er det hverken nødvendigt eller hensigtsmæssigt at indføre en regel, efter hvilken virksomhedsansvaret omfatter enhver erhvervsmæssig virksomhed, der er personligt ejet. En så vid regel ville finde anvendelse på de enkeltmandsvirksomheder, der den dag i dag er de mest almindelige, selv om der på nogle områder bliver færre af dem: de små detailforretninger, kiosker, restauranter og bodegaer, håndværksvirksomheder, autoværksteder, landbrug osv. Det er virksomheder, hvor ejeren typisk selv er aktiv med bistand af pårørende, nogle få faste medarbejdere og eventuelt løsere timelønnet medhjælp. Man kunne også nævne de enkeltmandsprægede virksomheder inden for de liberale erhverv: advokater, revisorer, læger, arkitekter m.v.

Det ville følge af den nævnte vide ansvarsordning, at tiltalen og dommen ville angå »Damernes Magasin«, »Ibs Bodega«, »Trilles Smørrebrød«, »Charcuteriet Tre kroner«, »Jernbanetorvets Kiosk« osv. Indehaveren ville være ansvarlig for betalingen af virksomhedens bøde, men samtidig ville det personlige strafansvar kunne gøres gældende imod ham, idet det i de fleste tilfælde kan tilregnes ham, at der er forekommet en overtrædelse af kildeskatteloven, markedsføringsloven, lov om butikstid eller anden særlov. For at afbøde virkningen af, at der kan rejses og gennemføres to bødekrav, der rammer samme person, indeholder love og forslag om enkeltmandsvirksomheders ansvar derfor i forskellige former bestemmelser om nedsættelse eller bortfald af virksomhedsbøder, ligesom det forudsættes, at anklagemyndigheden og domstolene anvender den vide **men** dog fakultative hjemmel med sund fornuft. I det norske lovforslag citeres en udtalelse af Riksadvokaten: »Ikke minst ved enkeltmandsforetak og små ansvarlige selskab vil det som regel være tilstrækkelig å reagere med personlig ansvar ...«

Det må foretrækkes, at et virksomhedsansvar slet ikke får lov hjemmel med hensyn til enkeltmandsvirksomheder som dem, der er tænkt på i det foregående. Det person-

lige ansvar under sædvanlige skyldbetingelser - hvortil hører reglerne om medvirken og om passivitet (dadelværdig forsømmelse) - vil her være tilstrækkeligt, og det bør ikke blive aktuelt, at anklagemyndigheden ved tiltalerejsningen og domstolene ved domsafsigelsen skal søge at undgå konsekvenserne af et dobbeltansvar, hvis urimelighed i de fleste tilfælde er indlysende.

En udvidelse af virksomhedsansvaret til at omfatte alle enkeltmandsvirksomheder ville i realiteten betyde en væsentlig udvidelse af det objektive **individualansvar**. En inddragelse af alle enkeltmandsvirksomheder under virksomhedsansvaret for juridiske personer ville indebære en væsentlig udvidelse af strafmulighederne over for disse - typisk mindre - virksomheder i forhold til det, der gælder i dag. Når bortses fra de forholdsvis få områder, hvor der er hjemmel til objektivt individualansvar, kan ejeren af en enkeltmandsvirksomhed efter den gældende retstilstand kun straffes, når en konstateret overtrædelse kan tilregnes den pågældende som forsætlig eller uagtsom, eventuelt som groft uagtsom.

Såfremt virksomhedsansvaret knyttes til de betingelser, som Straffelovrådet foreslår nedenfor i kapitel 6 med henblik på selskaber m.v., ville det således ikke kunne **undgås**, at ejeren af en enkeltmandsvirksomhed i nogle tilfælde rammes af et **bødeansvar** under forhold, hvor overtrædelsen ikke skyldes hans fejl. Den omstændighed, at virksomhedsansvaret under en sådan ordning formelt ville blive lagt på virksomheden og ikke på ejeren personligt, er formentlig kun en ringe trøst, når ejeren jo vil hæfte for betalingen af bøden - ganske vist uden trussel om afsoning af forvandlingsstraf - og alternativet havde været, at ejeren helt var gået fri.

5.7.3. Det må imidlertid erkendes, at der forekommer store enkeltmandsejede virksomheder, som kan tale for en anden løsning end det sædvanlige individualansvar. Det kan med henblik på sådanne tilfælde forekomme mindre tilfredsstillende, at den måde, på hvilken en virksomhed er organiseret - som aktie- eller anpartsselskab, som interessentskab eller som enkeltmandsejet virksomhed - er afgørende for, om **bødeansvar** kan pålægges virksomheden som sådan. Af dommen U 1981.78 H fremgår, at firmaet Spies Rejser på daværende tidspunkt var personligt ejet af Simon Spies.

I praksis er der måske en tilbøjelighed til i sager om overtrædelser, der er begået inden for enkeltmandsvirksomheder, at strække uagtsomhedsansvaret langt for at få placeret et ansvar hos ejeren. I større virksomheder vil ejeren ofte have delegeret en række opgaver ud til sine medarbejdere. Det kunne være en fordel, hvis man i sådanne tilfælde kunne undgå pligt- og uagtsomhedsbedømmelser og -konstruktioner i relation til ledende personer og i stedet anlægge det synspunkt, at det i større virksomheder med kompliceret arbejdsdeling er virksomheden som sådan, der bærer det strafferetlige ansvar.

Medens Straffelovrådet som allerede nævnt må tage afstand fra en generel bestemmelse om **virksomhedsansvar** for enkeltmandsvirksomhed, kan rådet acceptere en mellemløsning, der gør en begrænset brug af denne ansvarsform.

Straffelovrådet kan ikke anbefale, at området for virksomhedsansvar afgrænses

ved angivelse af et minimum for antallet af ansatte i virksomheden. En sådan afgrænsning vil blive vilkårlig, og antallet af medarbejdere vil næppe som det eneste kriterium være egnet til at ramme det, der må være det centrale ved vurderingen af, om en enkeltmandsvirksomhed bør være omfattet af virksomhedsansvaret for juridiske personer, nemlig om virksomheden med hensyn til kompetence- og ansvarsfordeling og den praktiske arbejdsdeling er organiseret på en sådan **måde**, at det findes naturligt at sidestille virksomheden med et selskab.

Til bestemmelsen om kollektive enheder foreslår rådet på den baggrund i et selvstændigt stykke føjet, at særlovshjemmel også omfatter »enkeltpersonsvirksomheder, for så vidt disse navnlig under hensyn til deres størrelse og organisation kan sidestilles med de i stk. 1 nævnte selskaber«.

En bestemmelse som denne vil naturligvis ikke bevirke en helt klar og præcis afgrænsning. Men den har alligevel store fordele. Den tilkendegiver, at det særlige ansvar for virksomheder ikke som almindelig regel gælder for den enkeltpersonsejede virksomhed, og at der, hvis dette skal være tilfældet, skal ses på de nævnte konkrete forhold og drages en sammenligning med typiske selskabsforhold, således at det findes mest adækvat, at overtrædelsen henføres til virksomheden som dennes fejl. Ligesom i hovedreglen om selskaber m.v. er der et fakultativt moment i den foreslåede regel. Men i modsætning til den norske og den svenske regel vil den danske ikke lægge op til en fakultativ begrænsning af en almindelig ansvarsregel om enkeltmandsvirksomhed, men til en undtagelsesvis og konkret begrundet overførelse af reglen om selskaber m.v. Ved den foreslåede bestemmelse undgås det, at der mere eller mindre skjult banes vej for en udvidelse af det objektive individualansvar.

5.8. Forholdet til gældende bestemmelser om strafansvar for juridiske personer

Som nævnt ovenfor i kap. 4 finder Straffelovrådet, at strafansvar for juridiske personer fortsat skal have hjemmel i den enkelte særlov.

Som det fremgår, stiller rådet i dette kapitel forslag om, at en »udfyldningsbestemmelse«, dvs. en generel regel til afgrænsning af de juridiske personer, der skal anses for omfattet af sådanne særlovshjemler, affattes på følgende måde:

»Bestemmelser om strafansvar for selskaber m.v. omfatter, medmindre andet er bestemt, enhver juridisk person, herunder aktie-, anparts- og andelsselskaber, interessentskaber, foreninger, fonde, boer, kommuner og statslige myndigheder.

Stk. 2. Endvidere omfatter sådanne bestemmelser enkeltmandsvirksomheder, for så vidt disse navnlig under hensyn til deres størrelse og organisation kan sidestilles med de i stk. 1 nævnte selskaber.«

Dette forslag har ikke kun virkning for bestemmelser om strafansvar for juridiske

personer, der fastsættes efter, at den foreslåede udfyldningsbestemmelse er gennemført. Det har også virkning for eksisterende bestemmelser om selskabsansvar.

Med hensyn til allerede gældende bestemmelser om strafansvar for juridiske personer vil det efter rådets opfattelse ikke være nødvendigt umiddelbart at ændre affattelsen af disse bestemmelser. En gennemførelse af forslaget vil indebære, at eksisterende særlovsbestemmelser om bødeansvar for selskaber m.v. herefter vil omfatte alle de i udfyldningsbestemmelsen nævnte juridiske personer samt visse enkeltmandsvirksomheder. Dette gælder, uanset hvordan den pågældende særlovshjemmel måtte være udformet. Kommuner og statslige myndigheder vil således være omfattet, selv om disse offentlige myndigheder ikke måtte være nævnt i den pågældende særlovshjemmel.

Da forslaget således i forhold til de enheder, der er omfattet af gældende udformninger af selskabsansvaret, vil indebære en udvidelse af kredsen af ansvarssubjekter, f.eks. for så vidt angår interessentskaber, større enkeltmandsvirksomheder og i visse tilfælde for så vidt angår offentlige myndigheder, vil udvidelsen først kunne få virkning for overtrædelser, der begås efter straffelovsændringens ikrafttræden, jf. herved straffelovens § 3.

Straffelovrådet forudsætter dog, at eksisterende bestemmelser om selskabsansvar ændres ved førstkommande lejlighed efter, at de her foreslåede bestemmelser om strafansvar for juridiske personer er blevet indsat i straffeloven. Straffelovrådet anbefaler, at hjemmel til strafansvar for juridiske personer i ny lovgivning affattes således: »Der kan pålægges selskaber m.v. (juridiske personer) strafansvar efter reglerne i straffelovens 5. kapitel.« En sådan henvisning til straffelovens regler vil ikke kun omfatte kredsen af ansvarssubjekter, men f.eks. også de betingelser, hvorunder ansvar for juridiske personer ifaldes, jf. nedenfor i kap. 6. Tilsigtes en fravigelse af straffelovens almindelige ordning, f.eks. således, at ansvars kredsen ønskes begrænset, vil dette kunne fastsættes i vedkommende særlov. Indeholder særloven imidlertid ikke en udtrykkelig fravigelse, vil det være straffelovens almindelige ordning, der gælder.

Ansvarsbetingelser

6.1. Indledning

6.1.1. I dette kapitel behandles spørgsmålet om, hvilke underliggende betingelser der skal være opfyldt for, at en juridisk person kan pålægges bødeansvar. Det skal bl.a. undersøges, om der efter gældende ret stilles krav om skyld (forsæt eller uagtsomhed) hos ledelse eller medarbejdere i virksomheden som forudsætning for, at den juridiske person som sådan kan ifalde bødeansvar, eller der gælder et ansvar uden krav om skyld hos personer inden for den juridiske person. På grundlag af beskrivelsen af den gældende retstilstand skal det overvejes, om der er behov for en lovregulering af selskabsansvarets betingelser.

Man må i den forbindelse have den mangfoldighed af forskellige måder for øje, som overtrædelser inden for selskaber m.v. objektivt kan fremtræde på, og af måder, som forskellige grupper af personer inden for virksomheden subjektivt kan forholde sig til de pågældende overtrædelser på.

Det er en grundbetingelse for strafansvar for fuldbyrdet overtrædelse, at der foreligger en objektiv overtrædelse af forbud eller påbud i lov eller i bestemmelser udstedt i henhold til lov.

En del af de strafbare forhold er beskrevet på en sådan måde, at der kræves en aktiv handling for at realisere gerningsindholdet. Som eksempler på sådanne handlingsdelikter kan nævnes formuleringer som »den, der afgiver urigtige oplysninger«, »den, der fører motordrevet køretøj« og lignende. Mange særlovsovertrædelser er imidlertid formuleret som undladelsesdelikter, hvor overtrædelserne består i, at man undlader at opfylde en handlepligt. Sådanne egentlige undladelsesdelikter kan eksempelvis være formuleret således: »den, der undlader at indgive selvangivelse«, »den, der undlader at afgive oplysninger«, »den, der undlader at indbetale indeholdte skattebeløb« osv. Ofte ses anvendt en lidt anden lovteknik ved kriminalisering af undladelser. Der opstilles først en handlenorm, f.eks. pligt til at afgive indberetning. Straffebestemmelsen er derefter formuleret således, at den foreskrevne straf gælder overtrædelser af den bestemmelse, der indeholder handlenormen. Gerningsmanden til undladelsesdelikter er den, hvem handlepligten påhviler, og som ikke opfylder den. Det kan også forekomme, at der efter almindelige strafferetlige principper kan pådrages ansvar for undladelse i tilfælde, hvor straffebestemmelsen er formuleret med henblik på aktive handlinger (uegentlige undladelsesforbrydelser).

Gerningsbeskrivelser som de foran nævnte er formuleret med henblik på enkeltpersoners handlinger og undladelser. De suppleres af almindelige ansvarsregler om medvirken, delegation af ansvar og undladelse (f.eks. lederes forsømmelighed i rela-

tion til ansattes overtrædelser) og reglerne om subjektiv tilregnelighed i form af forsæt eller uagtsomhed.

Strafansvarets udvidelse fra enkeltpersoner til selskaber m.v. er i særlovsbestemmelser sket ved anvendelse af udtrykket: »Er overtrædelsen begået af et aktieselskab etc.« Man bemærker altså, at den faste formulering i lovene fremstiller den juridiske person ikke blot som subjekt for bødesanktionen, men også som adressat for lovens forskrifter og som handlessubjekt. Et selskab kan overtræde loven og straffes da for sit eget forhold. Det er ikke afgjort ved nogen almindelig lovbestemmelse, hvorledes man skal opfatte forholdet mellem en bestemmelse, der forudsætter, at et aktieselskab kan begå en lovovertrædelse, og en gerningsbeskrivelse, der er møntet på enkeltpersoners forhold. Det er dette spørgsmål, der skal omtales nærmere i det følgende. Nogle spørgsmål om samvirke mellem en juridisk person og udenforstående er udsat til behandling i kap. 7.

6.1.2. Om de svenske regler af 1986 er det fremhævet ovenfor i kap. 3.4, at bødeansvaret for en næringsvirksomhed, »företagsbot«, altid forudsætter bevis for en enkeltpersons tilregnelige overtrædelse af loven. I svensk ret kan der derfor ikke tales om en overtrædelse begået af virksomheden. Dennes ansvar er - som Straffelovrådet har udtrykt det - på en hæftelseslignende måde afledt af den forseelse, der både i objektiv og subjektiv henseende kan henføres til en enkeltperson. Der gøres dog heri den modifikation, at det ikke behøver at være bevist, hvem den person er, der har begået en overtrædelse. Det er desuden fremhævet i referatet af de svenske regler, at der også tales om forpligtelser, der er forbundet med virksomheden, og om en bedømmelse af, hvad virksomheden har gjort for at forebygge overtrædelser.

Også de norske regler tager udgangspunkt i den opfattelse, at det er enkeltpersoner, der overtræder loven. Det hedder i den norske § 48 a, at et foretak kan straffes, »når et straffebud er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak«. Men det kræves ikke - som nogle havde foreslået, og som det er svensk rets standpunkt - at en enkeltpersons handling (eventuelt en anonym handling) skal være konkret strafbar. Ansvar for foretak gælder, »selv om ingen enkeltperson kan straffes for overtredelsen«. Den norske lov giver altså udtryk for den opfattelse, at den objektive lovovertrædelse altid må henføres til enkeltpersoners forhold (der tales ikke som i de danske lovbestemmelser om virksomhedens overtrædelser), men ansvaret for foretak er i realiteten frigjort fra et krav om individuel strafskyld og omfatter bl.a. kumulerede fejl. Det skinner også i de norske regler igennem, at der undertiden kan være noget at bebrejde virksomheden som sådan. Det siges nemlig i den norske § 48 b, at der ved afgørelsen om foretaksbot bl.a. skal tages hensyn til, »om foretaket ... kunne ha forebygget overtredelsen«.

6.1.3. I det følgende opridses i store træk, hvad der må antages at være kollektivansvarets objektive og subjektive betingelser i gældende dansk ret. Det skal igen fremhæves, at der ikke gennem retspraksis er sket en endelig afklaring af alle de spørgs-

mål, der knytter sig hertil. Det er også en vanskelighed, at ansvarets betingelser kan tænkes at variere fra det ene lovområde til det andet. Det må f.eks. antages, at fastlæggelsen af kollektivansvarets betingelser ikke kan ske uden hensyntagen til det, der på det pågældende lovområde gælder med hensyn til individualansvar.

I forbindelse med fremstillingen i det følgende henvises bl.a. til Sysette Vinding Kruse, Erhvervslivets kriminalitet s. 318 ff.

6.2. Objektive betingelser

6.2.1. Bestemmelser om strafansvar for juridiske personer er - i modsætning til bestemmelser om objektivt individualansvar, jf. nedenfor i kap. 9 - normalt ikke begrænset til visse typer af overtrædelser af den pågældende lov. Selv om sådanne bestemmelser i princippet gælder for alle overtrædelsestyper, må selskabsansvar dog forudsætte, at den pågældende overtrædelse objektivt kan anses for »begået« af et selskab.

Denne forudsætning for selskabsansvarets anvendelse indebærer, at der objektivt set skal foreligge en overtrædelse begået inden for den pågældende juridiske persons virksomhed.

Der kan efter gældende ret normalt ikke opstilles et krav om, at der i det enkelte tilfælde skal kunne påvises forhold udvist af ledelsen. Selskabsansvar kan i almindelighed også ifaldes på grundlag af menige ansattes forhold, forudsat at de ligger inden for virksomhedens virkefelt, jf. nedenfor.

Afvigelser fra det anførte kan dog forekomme. I motivudtalelser kan der være holdpunkter for, at bestemmelsen om selskabsansvar kun forudsættes bragt i anvendelse, når overtrædelsen må tilskrives fejl begået af selskabets ledelse, jf. f.eks. forarbejderne til selskabsansvarsbestemmelsen i kildeskattelovens § 77 (Folketingstidende, 1966-67, tillæg A, sp. 273). Der vil i sådanne tilfælde normalt være tale om overtrædelse af pligter, der efter deres karakter påhviler ledelsen. Der kan på den anden side også forekomme tilfælde, hvor spørgsmål om selskabsansvar opstår i anledning af **overtrædelser**, der sker inden for selskaber, men skyldes fejl begået af personer uden for selskabet, f.eks. af kontraheret bistand. Sådanne tilfælde er udskilt til nærmere behandling nedenfor i kapitel 7.

Det må formentlig kræves, at det forhold, der udgør overtrædelsen, er udøvet inden for virksomhedens arbejdsområde - men ikke nødvendigvis til den pågældende juridiske persons økonomiske fordel. Undertiden vil bestemmelsen om selskabsansvar efter sin ordlyd være begrænset til forhold, der er udøvet på virksomhedens vegne, jf. f.eks. skattekontrollovens § 18 og toldlovens § 79, stk. 3, eller i dennes interesse, jf. bekendtgørelse nr. 1018 af 15. december 1993 om arbejderbeskyttelse i vejtransport. Men også uden udtrykkelig angivelse heraf må en sådan begrænsning i almindelighed kunne indfortolkes i bestemmelser om selskabsansvar. En ansats

handling, der alene forfølger den pågældendes egne helt private formål, vil efter det anførte ikke kunne pådrage principalen ansvar. Et selskab må f.eks. gå fri for ansvar for kørsel med overlæs, hvis overtrædelsen er begået af en ansat chauffør, der uden firmaets vidende har transporteret byggematerialer hjem til sit eget byggeri.

I en sag, som Højesteret afgjorde ved dommen U 1994.158, var en ansat i et tømrerfirma, der blev drevet i anpartsselskabsform, på en byggeplads ved et uheld kommet til at påkøre nogle ophængte el-kabler, som ved påkørslen kom til at spærre for tilkørselsvejen til byggepladsen. Den ansatte, der hurtigst muligt ville udbedre skaden, hængte af egen drift og uden at underrette sin arbejdsgiver kablerne på plads sammen med en elektriker, der samtidig var til stede på byggepladsen. Ophængningen foregik ved, at elektrikerens stod i frontskovlen af en rendegraver, mens den ansatte i tømrerfirmaet stod på gafflen af en gaffeltruck. Højden fra terræn var ca. 3,25 m.

Der blev i den forbindelse bl.a. rejst tiltale mod tømrerfirmaet for overtrædelse af arbejdsmiljølovgivningen ved at være ansvarlig for, at arbejdet med ophængningen af el-kablerne ikke blev udført sikkerhedsmæssigt fuldt forsvarligt, idet der ikke var truffet nogen form for sikkerhedsforanstaltninger mod faren for, at den ansatte kunne styrte ned fra gaffeltrucken.

Byretten frifandt tømrerfirmaet med den begrundelse, at lovovertrædelsen ikke kunne anses for begået inden for firmaets naturlige aktiviteter, og at firmaet ikke havde haft nogen reel mulighed for at undgå overtrædelsen.

Landsretten fandt, at anvendelsen af gaffeltrucken havde været sikkerhedsmæssigt uforsvarlig. Alligevel stadfæstede landsretten frifindelsesdommen. Under hensyn til, at der var en kurv til montering på liften på gaffeltrucken til stede på byggepladsen, og at en af firmaets medarbejdere på byggepladsen var uddannet i sikkerhedsmæssige forhold, fandtes den ansattes usædvanlige brug af gaffeltrucken at være af en sådan karakter, at det tiltalte firma ikke havde haft nogen reel mulighed for at hindre overtrædelsen.

I Højesteret blev tømrer firmaet dømt for den ansattes sikkerhedsmæssigt uforsvarlige ophængning af kablerne. Højesteret anførte bl.a., at handlingen ikke kunne anses som et så usædvanligt led i det tiltalte selskabs aktiviteter på byggepladsen, at selskabet kunne fritages for bødeansvar efter arbejdsmiljølovens § 86.

Betingelsen om, at overtrædelsen skal kunne anses for begået af et selskab, vil efter det anførte være opfyldt, hvis overtrædelsen er begået af en medarbejder under udførelse af en opgave, der ligger inden for virksomhedens arbejdsområde i vid forstand, medmindre der i det konkrete tilfælde foreligger helt usædvanlige og virksomheden uvedkommende forhold fra den pågældende medarbejders side.

I praksis anvendes selskabsansvaret i færdselsloven på en måde, der afviger fra det anførte. Selskabsansvarsbestemmelsen i færdselsloven er ikke begrænset til nærmere angivne overtrædelser af færdselsloven. Kerneområdet for bestemmelsens anvendelse i praksis er tilfælde, hvor ansvaret efter færdselsloven påhviler ejer/bruger, og ejer/bruger er et selskab. Selskabsansvaret anvendes derimod normalt ikke, når en

ansat chauffør har overtrådt almindelige adfærdsregler, der alene retter sig til føreren, f.eks. regler om vigepligt, overhaling, forbud mod promille- og spirituskørsel, forbud mod at køre frem for rødt lys osv. Dette gælder, selv om den ansatte chaufførs overtrædelse af sådanne regler er begået i forbindelse med kørsel for det pågældende selskab på en sådan måde, at overtrædelsen ikke kan karakteriseres som et helt usædvanligt, virksomheden ivedkommende, skridt fra den ansattes side. Der kan i den forbindelse bl.a. henvises til Poul Arnholm og Per Lindegaard i Anklagemyndighedens Årsberetning 1986, side 65 ff. og til Færdselsloven med kommentarer af Henrik Waaben m.fl. (1992), side 700.

6.2.2. Specielt for så vidt angår betingelserne for, at kommuner og statslige institutioner kan ifalde bødeansvar, kan der i forarbejder til sådanne bestemmelser være taget udtrykkeligt stilling hertil. Der kan f.eks. henvises til lov nr. 327 af 4. juni 1986 om ændring af miljøbeskyttelsesloven, hvorved der indførtes strafansvar for kommuner og kommunale fællesskaber. I bemærkningerne til lovændringen (Folketings-tidende 1985-86, tillæg A, sp. 4451) er det bl.a. anført, at bestemmelsen forudsætter, at den strafbare handling er begået af kommunen eller det kommunale fællesskab som bygherre, driftsherre, arbejdsgiver eller lignende.

Denne begrænsning er i overensstemmelse med det forslag, der blev stillet vedrørende kommuners strafansvar i betænkning nr. 996/1983 om ansvarsplacering og reaktionsmuligheder i kommunestyret. Begrænsningen svarer endvidere til den retspraksis, der havde udviklet sig, inden kommunalt strafansvar fik udtrykkelig hjemmel, jf. f.eks. Vestre Landsrets domme i U 1972.801 og i U 1981.569 («Krik-Vig-sagen»). Frifindelsen af kommunen i Krik-Vig-sagen begrundes af landsrettens flertal med, at by- og landzonelovens § 24 ikke indeholder hjemmel til at pålægge en kommune som sådan strafansvar i anledning af dens *administration af den pågældende lovgivning*, dvs. i et tilfælde hvor den pågældende kommune optræder i sin egenskab af forvaltningsmyndighed. Dommen er afsagt på et tidspunkt, hvor man ikke generelt anså det for udelukket, at kommuner kunne være omfattet af udtrykket »eller lignende« i den sædvanligt formulerede bødeansvarsbestemmelse, jf. ovenfor kapitel 5. Der henvises i øvrigt til betænkning nr. 996/1983 om ansvarsplacering og reaktionsmuligheder i kommunestyret side 49 f. og side 66 f., hvor Krik-Vig-sagen er nærmere omtalt.

På den baggrund må det antages, at bødeansvar for offentlige myndigheder - hvor dette måtte være udtrykkeligt hjemlet - kun gælder med hensyn til faktisk virksomhed, hvor den offentlige myndighed optræder på en måde, der kan sidestilles med virksomhed udøvet af en privat person eller et selskab, det vil sige i egenskab af driftsherre (bygherre, arbejdsgiver m.v.). Dette må antages at være en generel forudsætning for sådant ansvar og således også gældende, hvor spørgsmålet ikke udtrykkeligt er omtalt i forarbejderne.

6.3. Subjektive betingelser

Det forhold, at der objektivt er begået en overtrædelse inden for selskabets virksomhed, er ikke i sig selv tilstrækkeligt til at udløse bødeansvar for selskabet som sådant. Når eventuelt bortses fra love, der indeholder hjemmel til objektivt individualansvar, jf. nedenfor under pkt. 6.4.4, er selskabsansvaret ikke objektivt i den forstand, at ansvaret udløses, blot der objektivt foreligger en lovovertrædelse. Hvis en lov kræver tilregnelighed i form af forsæt eller uagtsomhed som betingelse for individualansvar, udløses selskabsansvaret som udgangspunkt kun, hvis det kan sandsynliggøres, at en person inden for virksomheden har udvist forsætligt eller uagtsomt forhold. Denne tilregnelighed inden for enheden kan foreligge enten hos ledelsen eller hos en ansat. Der kan i den forbindelse bl.a. henvises til den ovenfor omtalte Højesterets dom i U 1994.158, hvor det tilregnelige forhold var udvist af en ansat, og hvor der ikke var noget at bebrejde selskabets ledelse.

Selskabsansvaret rækker imidlertid lidt videre. Det er normalt antaget, at selskabsansvar også vil kunne pålægges ved såkaldte anonyme fejl og kumulerede fejl.

Ved anonyme fejl forstås overtrædelser, hvor det af omstændighederne fremgår, at en person inden for virksomheden har begået et tilregneligt forhold, men hvor det er vanskeligt eller umuligt at finde frem til denne person. Som tilfældet her er beskrevet, er det ikke en egentlig fravigelse af kravet om tilregnelighed hos en enkeltperson, men derimod en fravigelse af beviskravet med hensyn til denne persons identitet. Det forholder sig lidt anderledes med hensyn til kumulerede fejl. De består i en flerhed af handlinger eller undladelser inden for virksomheden, begået af flere personer, der hver for sig er straffri på grund af en ringe andel eller ringe uagtsomhed i det strafbare resultat, men hvor de enkelte andele tilsammen resulterer i overtrædelsen. Ofte vil der ved både anonyme og kumulerede fejl foreligge en mangelfuld tilrettelæggelse af arbejdsgangen og den interne kompetencefordeling.

I en utrykt dom, der er omtalt af Sysette Vinding Kruse a.st. s. 298-301, var der rejst tiltale mod et mejeriselskab for overtrædelse af mælkeloven i anledning af, at selskabet havde solgt mindst 150 liter mælk med en vandtilblanding på mellem 40,8% og 65,5%. Det kunne i sagen ikke nærmere klarlægges, hvorledes uheldet var sket. Efter en sagkyndig erklæring var det dog mest nærliggende at antage, at uheldet måtte tilskrives manglende eller forkert kommunikation mellem to ansvarsområder, hvorved gennemskylning med vand af det manuelt betjente anlæg blev påbegyndt på et for tidligt tidspunkt. Ved dom af 7. november 1979 blev mejeriselskabet frifundet med følgende begrundelse:

»Efter bestemmelserne i lov om mælk og konsummælksprodukter findes det at være en betingelse for at pålægge tiltalte straf, at der i forbindelse med den skete fejl er foretaget en handling, der kan tilregnes som forsætlig eller uagtsom. Da der ikke efter den stedfundne bevisførelse foreligger nærmere oplysninger om, under hvilke omstændigheder fejlen er sket, findes der ikke grundlag for at statuere, at vandblandingen skyldes en fejl, der kan karakteriseres som forsætlig eller uagtsom. Tiltalte vil herefter være at finde«.

Landsretten stadfæstede dommen i henhold til dens grunde (Vestre Landsrets dom af 22. januar 1980).

Frifindelsen af selskabet må i første række tilskrives det særprægede og ikke i enkeltheder klarlagte forløb, der førte frem til overtrædelsen. Dommen bør derimod næppe læses som en afvisning af, at kumulerede eller anonyme fejl efter omstændighederne vil kunne udløse et selskabsansvar. Lægger man vægt på den antagelse, at der har foreligget en mangelfuld tilrettelæggelse og kommunikation inden for virksomheden, der kunne og burde have været undgået, ville det efter Straffelovrådets opfattelse have været en korrekt anvendelse af dansk rets ansvarsprincipper at dømme selskabet med denne begrundelse.

Om gældende dansk ret har Waaben i U 1986 B s. 289 fremsat den antagelse, at det afgørende er, om der er noget at bebrejde virksomheden. Det drøftes her, hvad man kan have ment med at betegne selskabsansvaret som et »objektivt ansvar«. Det siges herom, at udtrykket kan betyde forskellige ting, og det hedder videre:

»Man kan ... foretage en omformulering af skyldkriteriet (fordi det ikke er en person men en virksomhed der er **straf**-subjekt) og sige som så: der foreligger tilregnelser hos den juridiske person når der inden for dens område forekommer en lovovertrædelse der kunne have været undgået. Dette opfatter jeg som dansk rets hovedregel om virksomhedsansvar, når dette i øvrigt er hjemlet, og for så vidt er dette ansvar normalt ikke et objektivt ansvar, men et ansvar for de fejl, der kan tilregnes virksomheden«.

Se tilsvarende samme forf., Strafferettens almindelige del I, 3. udgave (1993), s. 180 f:

»Det er imidlertid ingen betingelse for selskabets ansvar at lovovertrædelsen beviseligt kan henføres til personers tilregnelige forhold. Det er formentlig tilstrækkeligt at nå til den slutning at der er begået en lovovertrædelse som virksomheden kunne og burde have undgået (jf. herved U 1991.700 H om flyselskabers ansvar efter udlændingeloven). Herved kan det ikke være udelukket at pålægge ansvar for såkaldte anonyme eller kumulerede fejl. De for individualansvar gældende målestokke for uagtsomhed kan i selskabsforhold siges at være omtydet til et bredere begreb om krav og forventninger stillet til virksomheden som sådan, og det er ikke nødvendigt at specificere hvorledes virksomheden ved en anden arbejdsdeling, flere instruktioner, bedre kontrol, mere kvalificeret personale på forskellige niveauer etc. kunne og burde have opfyldt sine forpligtelser.«

Det forhold, at et selskabs ledelse ikke har nogen reel mulighed for at undgå en overtrædelse, er ikke i sig selv til hinder for, at selskabet pålægges bødeansvar, hvis overtrædelsen kan tilregnes en ansat. Et selskab er derimod straffrit, hvis det hverken af ledelsen eller af de øvrige medarbejdere i selskabet med rimelighed kunne forlanges, at den skete overtrædelse blev undgået. Herhen hører navnlig tilfælde af umulighed som følge af udefra kommende ekstraordinære omstændigheder som f.eks. lynnedslag, strømsvigt og hærværk, jf. Strafferettens almindelige del I, a. st., hvor der som eksempel bl.a. nævnes »fejl ved leverede maskiner som ikke kunne opdages ved nogen kontrol« med tilføjelsen: »andre tilfælde af så specielle komplikationer eller uforklarlige forløb at der ikke af virksomheden kunne forlanges fremgangsmåder der tog sigte på alle eventualiteter«. Det kan i nogle tilfælde være tvivlsomt, om man

vil lade straffriheden begrunde med, at der objektivt slet ikke er realiseret en overtrædelse inden for virksomhedens område, eller om begrundelsen for straffrihed skal søges i manglende tilregnelser.

I sagen U 1991.700, der vedrørte fortolkningen af selskabsansvaret efter udlændingelovens § 61 i forbindelse med en række flyselskabers transport til Danmark af udlændinge, der ved indreisen i Danmark ikke var i besiddelse af fornøden rejselegitimation og visum, jf. udlændingelovens § 59 a, har Højesteret haft lejlighed til at tage stilling til spørgsmålet om betingelserne for **selskabsans** var. I dommen udtalte Højesteret i tilslutning til bemærkninger i Østre Landsrets dom:

»Højesteret tiltræder, at det hverken af ordlyden af udlændingelovens § 59 a eller § 61 eller af forarbejderne til § 59 a med fornøden klarhed fremgår, at bødeansvar kan pålægges de tiltalte selskaber i tilfælde, hvor de ikke kunne og burde have undgået overtrædelserne af § 59 a.«

Dommen, der er kommenteret af højesteretsdommer Torben Melchior i U 1992 B s. 37 ff., er i overensstemmelse med det ovenfor anførte om, at selskabsansvar normalt ikke ifaldes i tilfælde, hvor virksomheden og dens ansatte ikke har haft nogen realistisk mulighed for at forhindre overtrædelsen.

Der forelå i sagen det særlige spørgsmål, om der i loven var sket en fravigelse af de almindelige ansvarsbetingelser, således at de pågældende selskaber var undergivet strengere ansvarsregler end dem, der normalt gælder for selskabsansvaret. I forarbejderne til lovens regler om transportøransvar var det anført, at lovens § 61 om selskabsansvar kan anvendes ved selve konstateringen af, at en udlænding bringes her til landet med falsk visum. Anklagemyndigheden gjorde bl.a. gældende, at disse forarbejder måtte indebære, at selskabsansvaret her er et rent objektivt ansvar, hvor der kan pålægges transportselskabet, f.eks. et flyselskab, bødeansvar, selv om selskabet og dets ansatte ikke har haft mulighed for at konstatere, at visummet er falsk.

Heri fik anklagemyndigheden ikke medhold. Højesteret fandt ikke, at det af de angivne forarbejder til udlændingelovens § 59 a med den fornødne klarhed fremgik, at der skulle være tilsigtet en skærpelse af selskabsansvaret i forhold til de betingelser, der normalt gælder.

I kommentaren til dommen anfører højesteretsdommer Torben Melchior, a. st. s. 40, bl.a. følgende:

»I bemærkningerne til § 59a er det oplyst, at individualansvaret, d.v.s. ansvaret for de ansatte, er betinget af, at der foreligger forsæt eller uagtsomhed, jf. straffelovens § 19. Affattelsen af § 59a og § 61 giver ikke holdepunkter for at antage, at selskabsansvaret er objektivt i den forstand, at det er uafhængigt af fejl eller forsømmelser hos de ansatte eller af utilstrækkelig tilrettelæggelse af arbejdet (organisationsfejl).«

Der skete på den baggrund bl.a. frifindelse i nogle tilfælde, hvor udlændinge før afreisen præsenterede ansatte i flyselskabet for vællignende falske pas og/eller visa.

Den nærmere udstrækning af det straffri område lader sig i mangel af flere principielle domme herom næppe beskrive mere præcist. Vigtigst er det at fremhæve det

generelle synspunkt, at virksomhedens ansvar rækker videre end til de forhold, hvor der er beviselig skyld hos enkeltpersoner, men ikke så vidt, at det omfatter ethvert tilfælde, hvor en objektiv overtrædelse inden for virksomheden er konstateret.

Spørgsmålet om kollektivansvarets fakultative karakter omtales i kap. 8.

6.4. Særlige subjektive krav

6.4.1. Ovenfor er de subjektive betingelser behandlet med henblik på de normale tilfælde, hvor der er tale om den sædvanligt formulerede bødeansvarsbestemmelse, og hvor der i den pågældende særlov gælder de almindelige tilregnelseskrav for individualansvaret, d.v.s. forsæt og uagtsomhed, jf. straffelovens § 19.

I det følgende omtales retsstillingen i tilfælde, hvor der på det pågældende lovområde gælder tilregnelseskrav for så vidt angår individualansvaret, der er forskellige fra den almindelige hovedregel om forsæt og uagtsomhed, eller i tilfælde, hvor selve bødeansvarsbestemmelsen er formuleret på en særlig måde. Spørgsmålet er, om og i givet fald på hvilken måde skyldkravene med hensyn til individualansvaret i den enkelte særlov påvirker de subjektive betingelser for **selskabsansvaret**.

6.4.2. I lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af race m.v. er individualansvaret betinget af forsæt. Lovens § 3 indeholder den sædvanligt formulerede bødeansvarsbestemmelse for selskaber m.v. Det kan give anledning til betydelig tvivl, hvilke subjektive betingelser der skal være opfyldt som forudsætning for selskabsansvaret.

Medens det er muligt at undergive selskaber den normative vurdering, der ligger i uagtsomhedsbedømmelsen, vil det være udelukket at tale om, at et selskab som sådant kan handle forsættligt. Forsæt er et psykologisk kriterium, der knytter sig til enkeltpersoner og deres forestillingsverden, hvor man ser på, hvad gerningsmanden har vidst, tilstræbt eller indset med en vis grad af sandsynlighed. Det er derfor nærliggende at antage, at bødeansvar for en juridisk person med hensyn til en overtrædelse, der for enkeltpersoners vedkommende kræver forsæt, kun kan indtræde, når en enkeltperson inden for den juridiske person har handlet forsættligt.

Spørgsmålet har begrænset betydning på særlovsområder, hvor individualansvaret sjældent er begrænset til forsættlige forhold. Det har derimod væsentlig betydning, hvis **selskabsansvaret** også skal omfatte straffelovsovertrædelser, jf. herved ovenfor kap. 4.

Et spørgsmål, der er beslægtet med det her anførte om forsætsdelikter, er spørgsmålet om, under hvilke betingelser et selskab kan ifalde ansvar for forsøg. Bestemmelsen i straffelovens § 21, stk. 3, hvorefter forsøg - for så vidt andet ikke er bestemt - kun straffes, når der for lovovertrædelsen er foreskrevet højere straf end hæfte, må antages at indebære, at forsøgsstraf for juridiske personer i almindelighed ikke kan

komme på tale.

En udtrykkelig kriminalisering af forsøg vil normalt have til formål at give mulighed for at straffe enkeltpersoner for forsøg på overtrædelse af bøde delikter. Er forsøg imidlertid udtrykkeligt kriminaliseret i en særlov med hjemmel til bødeansvar for juridiske personer, må spørgsmålet om forsøgsstraf antages at kunne komme på tale også i forhold til juridiske personer. Som eksempler herpå kan nævnes § 23, stk. 1 og 4, i lov nr. 414 af 13. juni 1990 om administration af Det Europæiske Økonomiske Fællesskabs forordninger om markedsordninger for landbrugsvarer og § 81, stk. 1, nr. 6, i lov nr. 375 af 18. maj 1994 om merværdiafgift (momsloven).

I det omfang, juridiske personer kan ifalde forsøgsstraf, må det i overensstemmelse med det ovenfor anførte om fuldbyrdet overtrædelse af lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af race m.v. antages, at sådan forsøgsstraf forudsætter, at en enkeltperson inden for den juridiske person har handlet med det til forsøgsstraf fornødne forsæt.

6.4.3. Er det individuelle strafansvar betinget af (mindst) grov uagtsomhed, må det formentlig antages, at begrænsningen af ansvaret også gælder med hensyn til **selskabsansvaret**. Det kan næppe kræves, at den eller de groft uagtsomt handlende eller undladende skal udfindes, når blot det af overtrædelsens beskaffenhed fremgår, at den må tilskrives grov uagtsomhed.

Det kan i øvrigt undre, at dette spørgsmål om den afledede virkning på selskabsansvaret er uomtalt i forarbejderne til afkriminaliseringen i 1982 af simpel uagtsomhed inden for told- og forbrugsafgiftslovgivningen, jf. lov nr. 193 af 18. maj 1982 (lovforslaget med bemærkninger er trykt i Folketingstidende 1981-82, tillæg A, sp. 3203-3278).

Skattekontrollovens § 18 frembyder et særegent eksempel på, at der ved selve formuleringen af bestemmelsen er taget stilling til betingelserne for enhedsansvaret. Efter bestemmelsens ordlyd er det en betingelse for enhedsansvaret, at nogen ved handlen på selskabets vegne har overtrådt lovens § 13, hvilket indebærer, at den pågældende skal have handlet forsætligt eller groft uagtsomt. Enhedsansvar ifaldes således ikke, hvis en enkeltperson har handlet med en uagtsomhed, der ikke kan betegnes som grov.

6.4.4. I nogle særlove er det bestemt, at individualansvar kan pålægges, uanset at lovovertrædelsen ikke kan tilregnes personen som forsætlig eller uagtsom. Dette objektive individualansvar, der omtales nærmere i kap. 9 og 10, fremtræder oftest som et driftsherreansvar, begrænset til særskilt udpegede ansvarssubjekter.

Man kan rejse det spørgsmål, om regler om objektive individualansvar har den afsmittende virkning på kollektivansvaret, at dette indtræder i videre omfang end efter de under pkt. 6.3. omtalte retningslinier. Konsekvensen kunne da være, at **kollektivansvaret** indtræder, selv om virksomheden ikke har haft nogen mulighed for at undgå overtrædelsen.

Til støtte for et bekræftende svar kunne anføres, at når individualansvaret er skærpet, må det samme gælde for **enhedsans** varet. Ellers ville der gælde et strengere ansvar for ejeren af en enkeltmandsvirksomhed end for et aktieselskab eller anparts-selskab i tilsvarende situationer. Sysette Vinding Kruse antager (a.st. s. 324 og 341), at den juridiske persons ansvar ikke er betinget af krav om tilregnelser i de tilfælde, hvor individualansvaret er objektivt (sml. herved a.st. s. 172 om objektivt ansvar for hændelige overtrædelser).

Holdbarheden af det anførte forudsætter imidlertid, at objektivt individualansvar for den personlige ejer også indtræder, når overtrædelserne skyldes forhold, som ingen inden for enkeltmandsvirksomheden kan lastes for. Hvorvidt dette er tilfældet er tvivlsomt, jf. nedenfor i kapitel 9. Det centrale område for objektivt individualansvar er tilfælde, hvor en ansat begår en *tilregnelig* overtrædelse, som virksomhedens ejer ikke kan lastes for.

En sammenkædning af det objektive individualansvar med kollektivansvaret på samme lovområde behøver kun at føre til to konsekvenser. For det første: hvis driftsherren ikke er en fysisk men en juridisk person, kan der pålægges denne bødeansvar under de samme betingelser, som hvis driftsherren havde været en fysisk person, altså typisk et ansvar for ansattes tilregnelige overtrædelser. For det andet: den juridiske person må - ligesom en fysisk person i henhold til det objektive individualansvar - bære ansvaret for følgen af kumulerede fejl og andre overtrædelser, der kunne og burde have været undgået af virksomheden, i samme omfang som efter de almindelige retningslinier (ovenfor under pkt. 6.3.), men ikke i et videre omfang.

En speciel sammenhæng mellem objektivt individualansvar og selskabsansvar i tilknytning hertil kan direkte fremgå af den måde, på hvilken lovbestemmelserne herom er udformet.

Efter § 37, stk. 6, i lov nr. 256 af 6. maj 1993 om restaurations- og hotelvirksomhed m.v. påhviler der restauratører, hotelværter, kantineindehavere og disses bestyrelser et objektivt bødeansvar for visse overtrædelser, der begås af ansatte. Det anføres derefter i 2. pkt., at hvis restauratøren m.v. er et selskab (som defineret i lovens § 4), staten, en kommune eller et kommunalt fællesskab, kan der pålægges den juridiske person som sådan bødeansvar. Bestemmelsen i stk. 6 må opfattes således, at den af en ansat begåede overtrædelse skal kunne tilregnes den umiddelbart handlende, hvis der skal blive spørgsmål om at pålægge en restauratør m.v. ansvar på objektivt grundlag, og at dette også gælder, hvis ansvaret skal kunne pålægges en juridisk person. Se herved Sysette Vinding Kruse, a. st. s. 171 f.

Efter toldlovens § 79, stk. 3, kan der pålægges en virksomheds ejer objektivt **bøde**-ansvar for en overtrædelse, som nogen har begået på en virksomheds vegne. I 2. pkt. føjes hertil ansvar for et selskab som sådant, hvilket også her må forudsætte en individuelt tilregnelig handling.

Tilsvarende gælder med hensyn til **selskabsans** varet efter skattekontrollovens § 18. Selv om der gælder et objektivt individualansvar, er det en betingelse for selskabsansvar - og i øvrigt også for det objektive individualansvar -, at nogen på virksom-

hedens vegne har overtrådt lovens § 13, dvs. har handlet forsætligt eller groft uagtsomt.

I en Højesterets dom i U 1984.990, blev et selskab pålagt bødeansvar i anledning af en ansat chaufførs tilregnelige overtrædelse af bestemmelserne om fartskrivere. For Højesteret havde selskabet bl.a. gjort gældende, at bestemmelsen i § 10 i bekendtgørelse nr. 448 af 2. juni 1981 (nu § 9 i bekendtgørelse nr. 1018 af 15. december 1993) med det almindeligt formulerede bødeansvar for selskaber m.v. kun hjemler bødeansvar for overtrædelser begået af sådanne selskabers *ansvarlige organer*. Højesteret udtalte i den anledning:

»Betingelserne for at pålægge det tiltalte selskab bødeansvar på objektivi grundlag i henhold til de i anklageskriftet nævnte bestemmelser findes at være opfyldte, og oplysningerne om instruks til chaufførerne og kontrollen med deres brug af fartskriverens diagramark kan ikke begrunde frifindelse for dette ansvar.«

Højesterets afgørelse i den refererede sag vedrører **selskabsans** varet ved overtrædelse af en bestemmelse, hvor der gælder et objektivi individualansvar for arbejdsgiveren i en personligt ejet virksomhed. Det er dog tvivlsomt, om dette har nogen selvstændig betydning for selskabsansvarets anvendelse i det pågældende tilfælde, hvor der forelå en tilregnelig overtrædelse fra en ansats side.

Ses selskabet i den nævnte sag som en helhed, der virker gennem ledelse og ansatte, må overtrædelsen siges at kunne tilregnes selskabet, idet den kan henføres til den ansattes tilregnelige forhold. Ud fra denne betragtning kunne man sige, at der i den pågældende sag ikke er tale om et bødeansvar på objektivi grundlag i videre omfang end i alle andre sager, hvor selskaber idømmes bødeansvar.

Forklaringen på, at udtrykket »bødeansvar på objektivi grundlag« anvendes, er formentlig, at det er fundet mest naturligt at karakterisere selskabets ansvar på den måde, når det dømmes i dets egenskab af *arbejdsgiver* i tilfælde, hvor der ikke er noget at bebrejde selskabets ledelse.

Efter Straffelovrådets opfattelse kan der af den nævnte afgørelse ikke drages den slutning, at et selskab i tilfælde, hvor overtrædelsen ikke kan tilregnes ledelsespersoner i selskabet, kun kan pålægges arbejdsgiveransvar, hvis der på det pågældende område er hjemmel til objektivi individualansvar. Når det skal afgøres, om de subjektivi betingelser for selskabsansvar er opfyldt, forekommer det således også i sager om arbejdsgiveransvar nærliggende at se på selskabet som en helhed, der omfatter både ledelse og menige ansatte. Dette gælder navnlig, hvis der er tale om overtrædelse af pligter, der er fastsat til beskyttelse af interesser, som rækker ud over det interne forhold mellem selskabet og dets ansatte.

Som det fremgår af kap. 10, foreslår Straffelovrådet, at bestemmelser om objektivi individualansvar (bortset fra bestemmelserne i medieansvarsloven) ophæves. Sker dette, og gennemføres rådets forslag om udformningen af ansvarsbetingelserne, jf. nedenfor, vil det her omhandlede spørgsmål ikke længere have nogen praktisk betydning. Herefter vil de subjektivi betingelser for selskabsansvar i alle tilfælde skulle

bedømmes i forhold til det enkelte selskab som en helhed, bl.a. således at den hidtidige praksis med hensyn til selskabers arbejdsgiveransvar og andet driftsherreansvar kan opretholdes uændret også efter en ophævelse af bestemmelser om objektivt individualansvar, jf. nedenfor under pkt. 6.6.4.

6.5. Behovet for en generel lovregulering

6.5.1. Med enkeltstående undtagelser i særlove og forarbejder til disse har der ikke hidtil lovgivningsmæssigt været taget stilling til, hvilke nærmere betingelser der skal være opfyldt, for at der kan pålægges selskaber m.v. et bødeansvar. Det har været overladt til administrativ praksis og domstolspraksis at afgøre, hvad der skal gælde på de enkelte områder. Dette er forståeligt i betragtning af de vanskeligheder, der er forbundet med at formulere en generelt anvendelig lovregel. Det må i den forbindelse bl.a. tages i betragtning, at det formentlig er anset som en lovteknisk fordel at kunne give bestemmelser om selskabsansvar en kort formulering, der går ud på, at et selskab kan begå en lovovertredelse og blive pålagt en bøde.

Efter Straffelovrådets opfattelse er det en naturlig opgave for lovgivningen at foretage den retlige normering af ansvarsbetingelserne med henblik på at skabe større klarhed over retstilstanden. Den manglende lovregulering af betingelserne forekommer særlig uheldig, når man tager i betragtning, at der er tale om et strafansvar, der kan resultere i meget store bøder. Det må anses for utilfredsstillende, at selskaberne og de retshåndhævende myndigheder m.v. ikke i loven kan læse en generel vejledning om, under hvilke betingelser der kan pålægges ansvar, men er henvist til at forsøge at udlede dem af en vanskeligt tilgængelig praksis.

Der er derfor behov for at udforme generelle bestemmelser i straffeloven til regulering af betingelserne for selskabsansvar. Fordelen herved vil i øvrigt vise sig ikke blot i forhold til domstole, anklagemyndighed og andre retsanvendende myndigheder, men også i det senere lovgivningsarbejde. En generel regulering vil være egnet til at skærpe opmærksomheden om spørgsmålet, således at de enkelte fagministerier i forbindelse med ny lovgivning har anledning til at tage stilling til, om der foreligger sådanne ganske særlige omstændigheder, at der bør søges gennemført regler på det pågældende område, der afviger fra de generelle regler.

Man må på den anden side erkende, at det næppe er muligt at udforme disse ansvarsbetingelser på en så detaljeret måde, at de løser alle tvivlsspørgsmål eller fører til den samme konkrete bedømmelse på alle særlovsområder. Den nærmere udmøntning må her som på mange andre områder (f.eks. ved anvendelsen af begrebet uagtsomhed) overlades til de retshåndhævende myndigheder, herunder domstolene. I forbindelse med en lovreform vil der foreligge lovbemærkninger og andre forarbejder, der uddyber de principper og valgmuligheder, som ikke kan finde præcist udtryk i en lovtæst.

6.5.2. Efter Straffelovrådets opfattelse bør det være et hovedhensyn ved udformningen af ansvarsbetingelserne at fremhæve, at **enhedsans** varet ikke udelukkende kan betragtes som afledt af et beviseligt individualansvar. Det er vel rigtigt, at alt, hvad der foregår inden for et selskab, altså også lovovertrædelser, til syvende og sidst kan føres tilbage til handlinger foretaget af enkeltpersoner og til undladelser i situationer, hvor nogen burde have handlet. Der er på den anden side en realitet i den udtryksmåde, som særlovene nu anvender: at et aktieselskab m.v. kan begå en lovovertrædelse. Det er særlig klart, hvor lovovertrædelsen er et resultat af kumulerede fejl, der ikke kan tilregnes enkeltpersoner. Mere i almindelighed kan det fremhæves, at lovens forbud og påbud i erhvervsforhold normalt må opfattes som rettet til virksomheden, der derefter må afgøre, hvorledes forskrifter skal søges overholdt. Overtrædelser er ofte resultatet af flere personers handlinger, eventuelt af handlinger i forbindelse med forsømmelser fra overordnede side med hensyn til kontrol, instruktion, organisation, ressourcer m.v. Ofte er det mest nærliggende at anse overtrædelsen som selskabets fejl. Det er en fordel, at man ikke altid behøver at gå nøje ind på virksomhedens interne arbejdsdeling og enkeltpersoners konkrete handlinger og undladelser. Det må dog anses for ønskeligt, at der i sager om selskabsansvar udfoldes rimelige bestræbelser for at klarlægge den nærmere sammenhæng bl.a. for at afgøre, om der i den enkelte sag skal gøres individualansvar gældende sammen med selskabsansvaret.

6.6. Den nærmere udformning af ansvarsbetingelserne

6.6.1. En generel bestemmelse om enhedsansvarets betingelser kan efter Straffelovrådets opfattelse udformes på følgende måde:

»Strafansvar for en juridisk person forudsætter, at der inden for dens virksomhed er begået en overtrædelse, der kan tilregnes en eller flere til den juridiske person knyttede personer eller den juridiske person som sådan.

Stk. 2. Statslige myndigheder og kommuner kan alene straffes i anledning af overtrædelser, der begås ved udøvelse af virksomhed, der svarer til eller kan sidestilles med virksomhed udøvet af private.«

I de følgende bemærkninger til dette udkast sondres der mellem de objektive og de subjektive betingelser, hvortil føjes nogle kommentarer til bestemmelsen om offentlige myndigheder.

6.6.2. Det skal for det første kunne fastslås, at der i objektiv henseende foreligger en overtrædelse af loven, begået ved aktive handlinger eller passivitet eller en kombination af begge dele.

Selskabsansvar for fuldbyrdet overtrædelse forudsætter endvidere, at overtrædel-

sen objektivt kan anses for begået inden for den pågældende juridiske persons virksomhed.

Heri ligger for det første, at overtrædelsen skal angå pligter, der helt eller delvis retter sig til den pågældende juridiske person. Når der i den pågældende lov er hjemmel til strafansvar for juridiske personer, uden at dette ansvar er begrænset til nærmere angivne overtrædelser, vil selskabsansvar normalt kunne komme på tale i forhold til alle typer af overtrædelse af loven. Den anførte betingelse vil derfor som altovervejende hovedregel være opfyldt. Der kan dog tænkes grænsetilfælde, hvor spørgsmålet om, hvorvidt en given overtrædelse kan gøres til genstand for selskabsansvar, må bero på en nærmere fortolkning af de pligter, der er tilsidesat. Til illustration af problemstillingen kan nævnes det tilfælde, at en ansat chauffør kører over for rødt lys. En sådan overtrædelse bør i almindelighed ikke udløse ansvar for det selskab, chaufføren er ansat i, selv om overtrædelsen sker under kørsel i selskabets tjeneste.

For det andet indebærer kravet om, at overtrædelsen skal være begået inden for den pågældende **juridiske** persons virksomhed, at **overtrædelsen** både personelt og funktionelt skal have tilknytning til den virksomhed, der udøves af den juridiske person.

Det vil typisk dreje sig om forhold udvist af personer, der udadtil handler på den juridiske persons vegne eller i dens interesse (ikke nødvendigvis til dens fordel), eller som ved arbejde internt i virksomheden overtræder de for den juridiske person gældende bestemmelser om arbejdsforhold m.v. Både ledelsespersoner og ansatte på forskellige **niveau'er** kan selvsagt begå overtrædelser, der kan siges at ligge inden for den juridiske persons virksomhed. Som det fremhæves nedenfor, kan der også være tale om handlinger og undladelser, hvis konkrete ophav ikke kan nærmere klarlægges, eller som det ikke findes væsentligt at fastslå. Det vil i kap. 7 blive særskilt omtalt, at der efter omstændighederne kan pålægges den juridiske person ansvar i anledning af udenforståendes forhold (kontraheret bistand uden for egentlige ansættelsesforhold).

Det er uden betydning, om den umiddelbart handlende er gået uden for sin kompetence eller har handlet i strid med givne instruktioner, når det begåede forhold kan betragtes som et led i den juridiske persons virksomhed.

I realiteten virker kravet om, at der skal være handlet »inden for (den juridiske persons) virksomhed« mest som et forbehold om, at der skal ses bort fra nogle sjældnere og mere atypiske forhold. Det er næppe muligt præcist at beskrive, hvilke handlinger der er så fremmede eller uvedkommende i forhold til den virksomhed, som en person i et selskab har til opgave af udføre, at det ikke vil være rimeligt at tale om en selskabsovertrædelse. Der kan måske hentes en vis vejledning i den retspraksis, der har udviklet sig vedrørende forståelsen af udtrykket »derudi« i Danske Lov 3-19-2 om erstatningsansvar for principalen. Men den strafferetlige og den erstatningsretlige afgrænsning af ansvaret vil ikke nødvendigvis falde sammen.

En adfærd som den, der forelå i pådømmelse i Højesterets dom i U 1994.158,

hvor en ansat i et tømrerfirma på en byggeplads på en uforsvarlig måde deltog i en ophængning af el-kabler, som han ved et uheld var kommet til at rive ned, kan ikke betragtes som fremmed eller atypisk i forhold til firmaets arbejde på byggepladsen. Sådanne tilfælde forudsættes efter Straffelovrådets forslag fortsat at falde inden for rammerne af selskabsansvaret, når de øvrige betingelser herfor er opfyldt.

Uden for strafansvaret må for det første holdes overtrædelser, der begås i forbindelse med rent private skridt fra den ansattes side (svinkeærinder og lignende ærinder, der er den ansattes egne, men som foretages i forbindelse med udførelsen af hvervet for den juridiske person). I sådanne tilfælde vil overtrædelserne i almindelighed ikke have den fornødne funktionelle tilknytning til den virksomhed, den juridiske person udøver. Som eksempler kan nævnes en ansats overtrædelse af køre- og hviletidsbestemmelserne i tilfælde, hvor han efter hjemkomst fortsætter kørslen f.eks. for at transportere materiale hjem til privatboligen. Noget andet gælder, hvis overtrædelserne sker *inden* hjemkomst, uanset om den sidste del af kørslen, der udgør overtrædelserne, sker i chaufførens egen interesse, f.eks. for at komme tidligere hjem til sin familie. Her vil den sidste del af kørslen være en del af hvervets udførelse.

Uden for strafansvaret falder for det andet tilfælde, hvor den strafbare handling eller undladelse nok er foretaget som et led i udførelsen af det pålagte arbejde, men hvor det pågældende forhold må betegnes som et helt abnormt skridt fra den ansattes side. Det er efter den her anvendte terminologi ikke et abnormt skridt, hvis den ansatte som led i arbejdsprocessen vælger en helt inadækvat fremgangsmåde, som ingen anden ville have fulgt. Selskabsansvar vil f.eks. ikke være udelukket, hvis en overtrædelse af f.eks. miljølovgivningen begås ved tilsidesættelse af instrukser meddelt af ledelsen, eller hvis den ansatte har begået den strafbare handling eller undladelse i beruset tilstand, når blot overtrædelserne kan anses for begået under hvervets udførelse.

For så vidt angår spørgsmålet om selskabsansvar i anledning af fejl begået af kontraheret bistand henvises til kapitel 7.

6.6.3. At der objektivt foreligger en overtrædelse inden for enheden, er ikke i sig selv tilstrækkeligt til, at enheden ifalder bødeansvar. Der kræves også en form for tilregnelighed eller subjektiv skyld. Det følgende tager sigte på normalt tilfældene, hvor særlovens subjektive krav er forsæt og uagtsomhed, eventuelt forsæt og grov uagtsomhed.

Det er ikke helt let at formulere de regler, der skal gælde herom i sager om juridiske personers ansvar. Men et forsøg bør gøres, således at der i loven er grundlag for at fastslå det princip, at bødeansvar for den juridiske person ikke kan indtræde, hvis den objektive overtrædelse er et forhold, som hverken enkeltpersoner eller den juridiske person som sådan kan gøre for. Ansvar for den juridiske person må som udgangspunkt forudsættes, at nogen i selskabets ledelse eller tjeneste ved planlægning eller drift m.v. har handlet uforsvarligt. Herved vil man også med støtte i loven mod-

virke den udbredte og noget unuancerede opfattelse, at **selskabsans** varet er et »objektivt ansvar« og en afvigelse fra det strafferetlige skyldprincip.

Straffelovrådets udkast er udformet således, at det udtrykker to forskellige synspunkter, der kan ligge til grund for ansvarsbedømmelsen. Det skal fremhæves, at den foreslåede bestemmelse efter Straffelovrådets opfattelse i alt væsentligt er en formalisering og tydeliggørelse af de retningslinier, der allerede nu følges i retspraksis. Kriterierne i udkastet falder i to led.

Efter det *første led* er der grundlag for bødeansvar for den juridiske person, når personer, det være sig personer i ledelsen, ansatte eller eventuelt andre knyttet til den juridiske person, har begået lovovertrædelsen med den i vedkommende særlov krævede tilregnelse. Det betyder på de fleste områder, at der i det mindste skal være handlet uagtsomt. Men hvis der i særloven er sket en begrænsning til forsæt og grov uagtsomhed, skal denne begrænsning iagttages.

Med den her omtalte regel gennemføres det princip, at bødeansvaret for den juridiske person er en form for sanktionsmæssig hæftelse for de tilregnelige fejl, der begås af personer som led i deres virke inden for den juridiske person. Der er, når man kan anvende dette første led i bestemmelsen, ikke brug for at stille det spørgsmål, som bestemmelsens andet led peger på, nemlig om der er noget at bebrejde den juridiske person som sådan. Det ville også i mange tilfælde være noget kunstigt at hævde, at en lovovertrædelse kan tilregnes enheden som sådan, f.eks. hvis en ansat imod generelle og måske flere gange indskærpede instruktioner har anvendt ulovlige fremgangsmåder i arbejdsprocessen eller i **kvartalsopgørelser** har anført skønnede beløb eller kvanta for at spare gennemgang og sammenregning af tal i bilag.

Udtrykket »tilregnes personer« skal ikke opfattes således, at der skal være bevis for bestemte og eventuelt navngivne personers tilregnelige forhold. Dette vil normalt kun være tilfældet, hvis der under straffesagen tillige er spørgsmål om **individualansvar**, eller der er tale om tilfælde, hvor ansvar for den juridiske person er betinget af, at der er handlet forsætligt. Det er i almindelighed tilstrækkeligt, at retten danner sig den overbevisning, at handlinger eller undladelser kan tilregnes en eller flere personer inden for enheden. Kræver loven grov uagtsomhed, skal det som nævnt kunne anses for godtgjort, at »nogen« har handlet groft uagtsomt.

Efter den foreslåede bestemmelses *andet led* kan grundlaget for kollektivbøden også søges i den betragtning, at den konstaterede overtrædelse kan bebrejdes enheden som sådan. Dette kan være tilfældet, selv om der ikke i sagen er tilstrækkelige holdpunkter for at antage tilregneligt forhold udvist af enkeltpersoner. Men der skal da være grundlag for at antage, at virksomheden som sådan kunne og burde have forhindret overtrædelsen (jf. herved ovenfor om ordvalget i dommen U 1991.700 H om flyselskaberne). Straffelovrådet henviser herved til de ovenfor udviklede synspunkter, hvorefter det i erhvervsforhold kan være overladt til virksomheden at tage stilling til, hvorledes den vil søge lovens forskrifter overholdt, ligesom det kan være at anse som en fejl, der kan bebrejdes virksomheden som sådan, at en overtrædelse er forekommet. Det kan formentlig let tænkes, at der i en sag kan være tale om en overtræ-

delse, der er resultatet både af individuelle fejlhandlinger (eller forsømmelser) og af fejl, der kan tilregnes den juridiske person som mangelfuld organisation, instruktion, utilstrækkelige ressourcer, mangelfuld kontrol, tilsyn, arbejdstilrettelæggelse, mangelfuld uddannelse, uforsvarlig delegering af arbejdsopgaver til personer, der ikke har de fornødne kvalifikationer til at udføre opgaverne, osv. Omfattet af dette andet led vil bl.a. være tilfælde, hvor en overtrædelse må tilskrives kumulerede fejl. Endvidere vil overtrædelse af arbejdsgiverpligter efter omstændighederne kunne henføres under dette led af bestemmelsen.

Det er ikke Straffelovrådets tanke, at formuleringen af den foreslåede bestemmelse skal stille domstolene over for et obligatorisk valg mellem de to led i ansvarsbetingelserne. Det vil være overladt til domstolene at vælge den formulering af præmisserne, der passer bedst til bedømmelsen af det enkelte tilfælde.

6.6.4. Det følger af de omtalte skyldkriterier, at der vil være et område, hvor bødeansvar for den juridiske person er udelukket. Det vil gælde alle tilfælde, hvor ingen enkeltperson kan antages at have udvist uagtsomhed (eller grov uagtsomhed, hvis særloven stiller dette krav), og hvor der heller ikke er grundlag for at fastslå, at den juridiske person som sådan kunne og burde have forebygget lovovertrædelsen.

Straffrit er forholdet for det første, hvis hverken enkeltpersoner eller den juridiske person som sådan har haft nogen mulighed for at forhindre overtrædelsen. Herhen hører navnlig tilfælde, hvor overtrædelsen skyldes udefra kommende ekstraordinære omstændigheder (force majeure) eller andre begivenheder af en klart upåregnelig karakter.

I klasse med umulighed må stilles tilfælde, hvor overtrædelsen kun kunne være undgået ved afholdelse af uforholdsmæssigt store omkostninger, eller hvor overtrædelsen kun kunne være afværget ved en særlig fremsynethed, som man under hensyn til selskabets størrelse, aktivitetsområde m.v. ikke med rimelighed kunne forlange af det pågældende selskab. Udøver selskabet en virksomhed, der efter sin art kræver særlig komplicerede, bekostelige, mandskabskrævende eller regelmæssigt overvågede eller fornyede sikkerhedsforanstaltninger, må det afholde de nødvendige udgifter eller afstå fra at udøve den pågældende virksomhed. Har selskabet derimod valgt en løsning, der efter hidtidige erfaringer blandt fagfolk er fuldt forsvarlig, bør selskabsansvar ikke pålægges, selv om der kan anvises andre og dyrere løsninger, hvorved overtrædelsen med større sandsynlighed kunne have været undgået. Dette må f.eks. gælde i tilfælde, hvor selskabet har anskaffet sig en beholder til opbevaring af et affaldsprodukt, og beholderen viser sig mod fagfolks hidtidige erfaringer at være uegnet til opbevaring af netop dette affaldsprodukt. Det må selvsagt holdes virksomheden til gode, at der først med klarlæggelsen af den konkrete sags omstændigheder er skabt indsigt i hidtil ukendte risikomomenter.

Tilsvarende synspunkter kan anlægges med hensyn til tilfælde, hvor en overtrædelse kan føres tilbage til mangler ved de til virksomheden leverede maskiner, hejseværker, gaffeltrucks etc. En virksomhed må i rimeligt omfang foretage en afprøvning

af sådanne genstande, men kan ikke bære ansvaret for følger af skjulte fejl, der først viser sig efter nogen tids brug. I U 1985.950 V blev en virksomhed dømt for udledning af kviksølvholdigt spildevand. Der var til udledningen benyttet et apparat, om hvilket det var sagt, at der kunne udledes vædske uden kviksølv, men det ansås for godtgjort, at en laboratoriechef i en periode havde været eller burde have været klar over, at der var kviksølv i spildevandet.

Den foran omtalte sag i U 1991.700 H om flyselskabers ansvar efter udlændinge-loven illustrerer en anden side af de undskyldende momenter, der kan forekomme. Et flyselskabs repræsentanter var her blevet ført bag lyset af vellignende falske papirer; i nogle forhold var der på den anden side tale om forfalskninger, der burde have været opdaget. Hvad der kan tilregnes et flyselskab, beror altså i et sådant tilfælde på, hvilken grad af kontrol man kan forlange af de ansatte før flyafgang.

Nedenfor i kap. 10 stiller Straffelovrådet forslag om, at bestemmelser om objektivt individualansvar ophæves. Gennemføres dette forslag, vil spørgsmålet om, hvilken betydning objektivt individualansvar har for **selskabsans varet**s betingelser, ikke længere være aktuelt. For det tilfælde, at bestemmelser om objektivt individualansvar måtte blive opretholdt, er det Straffelovrådets opfattelse, at de alene bør have betydning for sager mod enkeltpersoner, der måtte være undergivet dette ansvar. Dette vil indebære, at selskabsansvarets betingelser i alle tilfælde skal fastlægges efter de ovenfor angivne retningslinier og således uafhængigt af, om den pågældende lov indeholder bestemmelser om objektivt individualansvar, eller om dette ikke er tilfældet.

I de få tilfælde, hvor strafansvaret i en særlov med hjemmel til selskabsansvar er begrænset til forsætlige forhold, eller der er mulighed for at pålægge selskaber m.v. forsøgsstraf, vil selskabsansvar forudsætte, at en person i den juridiske persons tjeneste har handlet med forsæt.

6.6.5. Straffelovrådet har overvejet, om de generelle betingelser for **enhedsans** varet eventuelt skulle være strengere henholdsvis lempeligere end den retningslinie, der er opstillet i det foranstående, men har ikke ment at burde stille forslag herom.

Et rent objektivt ansvar ville gøre det nødvendigt at tage stilling til, under hvilke ekstraordinære omstændigheder en kollektiv enhed alligevel skulle kunne være straffri i anledning af en objektiv overtrædelse. Et **enhedsans** var pålagt efter miljøbeskyttelsesloven i anledning af et udslip, der skyldes lynnedslag, vil næppe forekomme rimeligt, hvis der i øvrigt ikke er noget at bebrejde virksomheden f.eks. i relation til kontrol- og bekæmpelsesforanstaltninger. Det må fastholdes som centralt for selskabsansvaret, at det er formodningen for, at der ikke fra selskabets eller dets ansattes side er gjort tilstrækkeligt for at forhindre en given overtrædelse, der er grundlaget for ansvaret.

Omvendt vil det medføre en næppe acceptabel lempelse af enhedsansvaret i forhold til gældende ret, hvis der stilles krav om, at enhedsansvaret forudsætter forsæt eller uagtsomhed hos *ledelsen*. En sådan ansvarsregel ville i mange tilfælde medføre

straffrihed for kollektivet, selv om den ansatte i kollektivets interesse og til dets økonomiske fordel endog har handlet forsætligt, f.eks. udledt giftigt spildevand, som virksomheden ellers skulle have betalt for at få bortskafet. Navnlig større virksomheder er organiseret på en sådan måde, at ledelsen i udpræget grad beskæftiger sig med det overordnede» mens ansvaret for den daglige drift af de enkelte enheder inden for virksomheden er delegeret til mellemledere. Denne virksomhedsstruktur indebærer, at ledelsen sjældent vil kunne bebrejdes overtrædelser, der sker »på gulvet« i virksomheden.

6.6.6. Når der i det foregående om de subjektive betingelser er anvendt udtrykket »tilregneligt forhold« sigtes der til kravet om tilregnelighed, det vil sige forsæt og uagtsomhed. Der kan derfor være grund til at gøre en bemærkning om spørgsmålet om tilregnelighed, det vil sige spørgsmålet om, hvilken betydning det har for selskabsansvaret, at den handlende/undladende har været under 15 år, jf. straffelovens § 15, eller utilregnelig på grund af sindssygdighed m.v., jf. straffelovens § 16.

Det vil være uden betydning for selskabsansvaret, om den person, der har begået overtrædelser, er straffri på grund af ung alder eller utilregnelighed. Selskabsansvaret udelukkes heller ikke af ung alder eller utilregnelighed hos en aktionær, anparts-haver, indskyder m.v. Dette gælder også, selv om den utilregnelige måtte være eneaktionær eller ejer af en større enkeltmandsvirksomhed, der er omfattet af reglerne om strafansvar for juridiske personer, jf. kap. 5. Ligesom med hensyn til objektive straffrihedsgrunde som f.eks. nødret må Straffelovrådet finde det overflødigt at søge specielle bestemmelser indføjede i straffeloven med henblik på så sjældne situationer.

6.6.7. Specielt for såvidt angår offentlige myndigheder (stat og kommuner) må det i overensstemmelse med det, der foran er antaget vedrørende gældende ret, være en betingelse for anvendelse af det kollektive bødeansvar, at myndigheden optræder på en måde, der kan sammenlignes med en faktisk virksomhed, der udøves af en privatperson eller af et selskab, det vil sige i egenskab af driftsherre (bygherre, arbejdsgiver m.v.). Der kan ikke ifaldes bødeansvar for overtrædelser, der begås i forbindelse med myndighedsudøvelse. Straffelovrådets lovudkast er udformet i overensstemmelse hermed.

Det afgørende for bødeansvarets anvendelse vil være, om den offentlige myndighed optræder i egenskab af driftsherre. Selv om spørgsmålet om bødeansvar for offentlige myndigheder typisk vil opstå inden for den del af den offentlige forvaltning, hvor der udøves erhvervmæssig virksomhed, vil driftsherreansvar f.eks. efter arbejdsmiljøloven også kunne ifaldes i anledning af de arbejdsmiljømæssige forhold i et ministerielt kontor.

En kommune vil f.eks. kunne ifalde ansvar, hvis der i forbindelse med driften af et kommunalt rensningsanlæg sker en overtrædelse af miljøbeskyttelsesloven, men derimod ikke hvis kommunen/amtskommunen i sin egenskab af miljømyndighed har set igennem fingre med en virksomheds ulovlige udledning. I sidstnævnte tilfælde

vil kommunen ikke kunne pålægges bødeansvar efter reglen om strafansvar for kommuner i miljøbeskyttelseslovens § 110, stk. 4. Derimod vil der efter omstændighederne være mulighed for at pålægge de ansvarlige kommunalbestyrelsesmedlemmer et personligt strafansvar efter § 61 c i lov om kommunernes styrelse (for så vidt angår Københavns Kommune findes en tilsvarende bestemmelse i § 48 b i lov om Københavns Kommunes styrelse).

Ved offentlige myndigheders virksomhed på områder, hvor et bødeansvar principielt er muligt, bør man være opmærksom på, at særlige omstændigheder kan udelukke dette bødeansvar. Dette hænger bl.a. sammen med, at visse offentlige myndigheder, f.eks. sygehuse, tinglysningskontorer m.v., ikke kan indstille deres virksomhed, hvis en ulovlig tilstand konstateres, og at der gælder særlige bevillingsmæssige regler, der indebærer, at en myndighed ikke uden videre vil kunne afholde en uforudset ekstraudgift, der måtte være nødvendig for at undgå en given overtrædelse. I sådanne tilfælde må myndigheden gøre opmærksom på mangelen over for rette vedkommende og derved søge at opnå de fornødne bevillinger til at afhjælpe forholdet. Bevillingsmæssige forhold vil dog ikke altid kunne fritage for ansvar, idet enhver myndighed ifølge sagens natur har pligt til så vidt muligt at tilrettelægge sin virksomhed på en sådan måde, at overtrædelser af lovgivningen ikke forekommer.

Selskabsansvar i forbindelse med kontraheret bistand

7.1. Afgrænsning af problemerne

I kapitel 6 er foretaget en gennemgang af selskabsansvarets betingelser med udgangspunkt i de normale situationer, hvor det er personer i en virksomheds ledelse eller blandt dens ansatte, der kommer i betragtning som dem, der kan pådrage sig selv eller virksomheden et ansvar. Der er i den forbindelse bl.a. redegjort for, hvad der ligger i kravet om, at overtrædelsen skal være begået inden for den juridiske persons virksomhed (objektiv betingelse), og kravet om tilregnelser (subjektiv betingelse) som forudsætning for strafansvar for en juridisk person.

Det er imidlertid ikke alle aktiviteter inden for et selskab m.v., der udføres af denne personkreds. I betydeligt omfang træffer selskaber aftaler med udenforstående om udførelse af bestemte opgaver. Baggrunden herfor kan være, at man på den måde kan sikre sig en sagkyndig medvirken (speditør, arkitekt, revisor, advokat, konsulent) uden at skulle foretage tilsvarende faste ansættelser i virksomheden. Men forholdet kan også blot være det, at man i perioder med en særlig arbejdsbyrde eller særlige arbejdsopgaver forøger selskabets egne ressourcer ved at kontrahere med vognmænd, entreprenører, værksteder o.lign.

Hvis der i den forbindelse indtræder overtrædelser, der skyldes fejl fra den kontraherede bistands side, må der tages stilling til, om det selskab, til hvilket bistand er ydet, kan pådrage sig et strafansvar for overtrædelsen, eller om ansvaret alene eller eventuelt tillige påhviler den bistandsydende virksomhed. Som det er tilfældet med andre spørgsmål om ansvarsbetingelserne, er disse spørgsmål ikke besvaret ved den almindeligt anvendte formulering af bestemmelser om selskabsansvar, ligesom der ikke er mange bidrag til fortolkningen at hente i forarbejder til særlove eller i retspraksis.

Straffelovrådet vil i dette kapitel undersøge, hvad der må antages at være gældende ret med hensyn til de nævnte ansvarsspørgsmål i forbindelse med fejl begået af kontraheret bistand (pkt. 7.2. og 7.3.), og på dette grundlag overveje, om disse spørgsmål kan løses efter de almindelige betingelser for selskabsansvar, der er opstillet i rådets lovudkast ovenfor i kap. 6, eller om der er behov for en særlig regulering (pkt. 7.4.).

7.2. Objektive betingelser

7.2.1. Det må antages at være en grundbetingelse for selskabsansvar efter gældende ret, at en konstateret overtrædelse skal kunne anses for begået inden for det pågældende selskabs virksomhed. Denne objektive betingelse kan svigte f.eks. i tilfælde, hvor en ansat begår overtrædelser i forbindelse med udførelse af opgaver på egen hånd, der er selskabet helt uvedkommende. Dette spørgsmål er omtalt ovenfor i kap. 6. Den kan imidlertid også svigte, hvis overtrædelsen må anses for begået i en anden virksomhed.

I tilfælde, hvor ét selskab (det bistandsydende selskab) udfører opgaver for et andet selskab (det bistandsmodtagende selskab), foreligger der spørgsmål om, hvorvidt eventuelle overtrædelser objektivt skal anses for begået i det bistandsydende selskab, i det bistandsmodtagende selskab eller eventuelt i begge.

Afgørelsen af, om overtrædelser, som ansatte i et bistandsydende selskab begår - og efter omstændighederne personligt vil kunne straffes for - under udførelse af arbejde for andre, må anses for begået i selskabet, må bero på en fortolkning af den enkelte lov, hvori den relevante bestemmelse om selskabsansvar findes. Afgørende vil det normalt være, om selskabet må anses som adressat for den pågældende straf-sanktionerede pligt. Er dette tilfældet, må en tilsidesættelse af den pågældende pligt normalt siges at være begået i dette selskab, jf. nedenfor under pkt. 7.2.2.

Er det omvendt det bistandsmodtagende selskab, der er adressat for de pågældende pligter, vil udgangspunktet være, at en eventuel overtrædelse må anses for begået i dette selskab, selv om den personligt ansvarlige for overtrædelsen ikke er ansat her, men er antaget som ekstern bistand til at udføre opgaven, jf. nedenfor under pkt. 7.2.3.

7.2.2. Det må i praksis antages at være hovedreglen, at en eventuel overtrædelse i forbindelse med kontraheret bistand anses for begået i det bistandsydende selskab, således at dette selskab vil kunne pålægges ansvar for overtrædelser, som begås af eller i forhold til selskabets ansatte i forbindelse med udførelse af arbejdsopgaver for andre, når de øvrige betingelser for selskabsansvar i øvrigt er opfyldt. Der er jo mange selskaber, f.eks. entreprenører eller VVS-firmaer, hvis virksomhed består i at udføre opgaver for andre. Det vil i almindelighed forekomme mindre rimeligt at pålægge det bistandsmodtagende selskab ansvar, når dette selskab har overladt opgavens udførelse til andre, således at det ikke selv har nogen indflydelse på, hvordan arbejdet nærmere tilrettelægges og udføres.

Har en industrivirksomhed indgået kontrakt med et selvstændigt byggefirma om opførelse af en fabriksbygning, og begås der i forbindelse med opførelse af bygningen en overtrædelse af arbejdsmiljøloven, må overtrædelsen i almindelighed anses for begået inden for byggefirmaets virksomhed.

Som et andet eksempel til illustration af den anførte hovedregel kan nævnes færdselslovens regler f.eks. om overlæs. Hvis et byggeselskab antager en selvstændig

vognmand til at borttransportere jord fra en byggeplads, og vognmandens chauffør i den forbindelse kører med overlæs, vil det bistandsmodtagende byggeselskab ikke ifalde ansvar, idet driftsherreansvaret efter færdselsloven i den situation påhviler køretøjets ejer eller bruger, det vil sige vognmanden personligt (objektivt ansvar) eller vognmandsfirmaet, hvis det drives i selskabsform.

Den ovenfor angivne hovedregel må modificeres i tilfælde, hvor det bistandsyndende selskabs personale er udlejet og indgået som en del af det bistandsmodtagende selskabs eget personale og således mere fast er blevet knyttet til det bistandsmodtagende selskab, bl.a. således at det med hensyn til arbejdets tilrettelæggelse og udførelse er blevet undergivet dette selskabs instruktion og tilsyn. Er dette tilfældet, må det normalt antages, at det er dette selskab - og ikke det bistandsyndende selskab - der bærer selskabsansvaret i anledning af eventuelle fejl begået af eller i forhold til det pågældende personale, selv om personalet formelt set fortsat er ansat i og aflønnet af det bistandsyndende selskab.

I sagen i U 1990.619 H var et entreprenørselskab på Stevns sat under tiltale til straf efter arbejdsmiljølovens § 83 og § 86 for overtrædelse af § 38, stk. 1, ved som arbejdsgiver at være ansvarligt for, at arbejdet med losning af kul på Asnæsværkets kulhavn i Kalundborg blev udført, uden at der var truffet de fornødne sikkerhedsforanstaltninger til imødegåelse af kvælningsfare for de ansatte, der var beskæftiget i skibets kullast, hvorved en ansat i entreprenørselskabet omkom på grund af iltmangel. Entreprenørselskabet havde udlejet gravemaskiner med fører til Asnæsværket.

Det tiltalte selskab blev frifundet i byretten, men dømt i landsretten. Sagen blev indbragt for Højesteret, der delte sig i et flertal og et mindretal. Flertallet frifandt det tiltalte selskab med følgende begrundelse:

»Det tiltalte selskab havde som udlejer af gravemaskiner med fører hverken beføjelse til eller reel mulighed for at drage omsorg for, at losningsarbejdet på Asnæsværkets kulhavn blev tilrettelagt og udført på fuldt forsvarlig måde. Under disse omstændigheder kan der ikke pålægges selskabet bødeansvar for den skete overtrædelse af arbejdsmiljølovens § 38, stk. 1, da værket i en situation som den foreliggende må betragtes som arbejdsgiver også i forhold til førerne af det udlejede materiel.«

Et mindretal ville stadfæste landsrettens domfældelse med følgende begrundelse:

»Efter almindelig sprogbrug var det tiltalte selskab arbejdsgiver for afdøde, der var ansat og lønnet af selskabet. Der er ikke efter arbejdsmiljølovens tekst og forarbejder eller de bestemmelser, der er udstedt i henhold til loven, grundlag for at fortolke lovens § 83 således, at det objektive ansvar som arbejdsgiver i den foreliggende situation ikke påhviler selskabet.«

Efter dommen påhviler det objektive arbejdsgiveransvar i et tilfælde som det foreliggende den virksomhed (lejeren), der leder og tilrettelægger arbejdet, uanset om de personer, der udfører arbejdet, er ansat og lønnet af en anden virksomhed (udlejeren).

Der kan i denne forbindelse også henvises til U 1973.936 H, hvor tilsynspligten

med hensyn til porten til et udlejet garageanlæg fandtes at påhvile udlejeren. Et mindretal på tre dommere i Højesteret fandt dog, at udlejeren i det konkrete tilfælde, hvor lejereren ved skriftlig aftale havde overtaget vedligeholdelsespligten og ansvaret for portens tilstand, ikke længere havde nogen tilsynspligt.

En tilsvarende problemstilling er velkendt inden for erstatningsretten, hvor der foreligger en omfattende retspraksis angående spørgsmålet om, hvem af flere **hverv**-givere der skal bære principalansvaret efter DL 3-19-2 f.eks. i forbindelse med udlejning af materiel med betjeningspersonale. Spørgsmålet er her, om ansvaret efter DL 3-19-2 påhviler udlejeren eller lejereren, hvis betjeningspersonalet under arbejdet hos lejereren begår fejl, hvorved der forvoldes skade på tredjemand. Den erstatningsretlige stilling i tilfælde, hvor både materiel og betjeningsmandskab er udlejers, synes i høj grad at kunne bero på de konkrete forhold. Der lægges bl.a. vægt på, om lejerens repræsentant har haft en bestemmende indflydelse på arbejdsgangen, eller det har været overladt til udlejers folk selvstændigt at gennemføre en velafgrænset arbejdsopgave, f.eks. under hensyn til, at udlejeren måtte formodes at repræsentere en særlig sagkundskab og erfaring. Der henvises til Jørgen Nørregaard og Hans Henrik **Vagner**, Lærebog i erstatningsret, s. 132 og A. Vinding Kruse, Erstatningsretten, 6. udg., s. 186 ff.

Som et eksempel fra nyere retspraksis kan nævnes dommen i U 1991.106 H, hvor et olieselskab, der havde lejet en vogn med fører fra en vognmandsforretning, blev pålagt at bære principalansvaret efter DL 3-19-2 i anledning af førerens fejl. Chaufføren var oplært af olieselskabet og arbejdede på samme måde som selskabets egne chauffører og under dets tilsyn.

Som det ses, påhviler ansvaret *enten* udlejeren *eller* lejereren. Der er ikke inden for erstatningsretten eksempler på domme, hvor der er pålagt både udlejer og lejer et **solidarisk** principalansvar. Dette princip om én og kun én principal/driftsherre må antages at gælde også for det strafferetlige arbejdsgiveransvar efter arbejdsmiljøloven, jf. bl.a. den ovenfor omtalte dom i U 1990.619.

7.2.3. Som ovenfor nævnt vil det i forbindelse med kontraheret bistand være den praktiske hovedregel, at eventuelle overtrædelser anses for begået i den kontraherede bistands virksomhed og ikke i den virksomhed, til hvilken bistand ydes. Undtagelse må dog gøres, hvis personalet fra det bistandsydende selskab er blevet afgivet til det bistandsmodtagende selskab, således at det indgår i dette selskabs medarbejderstab på linie med selskabets egne ansatte, selv om de pågældende fortsat formelt er ansat i det andet selskab.

Der er imidlertid nogle områder, hvor overtrædelser begået af eksternt bistand objektivt må anses for begået i det bistandsmodtagende selskab, selv om den eksterne bistand ikke er blevet fast knyttet til selskabet på den ovenfor angivne måde.

Som eksempel herpå kan nævnes skatte- og afgiftslovgivningen. Hvis et selskab f.eks. antager en revisor til at udarbejde selskabets skatte- eller momsregnskab, og der i den forbindelse begås en overtrædelse af lovgivningen, må overtrædelsen objek-

tivt anses for begået i selskabet, selv om fejlen umiddelbart må henføres til den antagne revisors forhold. Det er selskabet, der er den skattepligtige/afgiftspligtige, og regnskabet underskrives af de kompetente i selskabet.

Er den antagne revisor knyttet til et revisionsfirma, der drives i selskabsform, vil overtrædelsen af skatte- og afgiftslovgivningen således næppe kunne anses for begået i dette firma. Selskabsansvaret i skatte- og afgiftslovgivningen må normalt antages at påhvile det selskab, som skatte- eller afgiftspligten påhviler. Dette fremgår udtrykkeligt af ordlyden af skattekontrollovens § 18 og må i øvrigt antages at være en almindelig forudsætning for selskabsansvarsbestemmelser i den fiskale lovgivning.

Begrænsningen af selskabsansvaret i skattekontrollovens § 18 til at angå selskabets egne skattemæssige forhold har i praksis givet anledning til et særligt problem. I administrativ praksis er det med tvivlsom føje antaget, at reglen om selskabsansvar i § 18, der som nævnt er begrænset til at vedrøre urigtigheder i selskabets egne skattemæssige forhold, kan anvendes analogt i tilfælde, hvor selskaber ved omfaktureringer, udbetalinger af »sort« løn m.v. har medvirket til fysiske personers skatteunddragelser, jf. skattekontrollovens § 13. For så vidt angår udbetaling af løn, som ikke opgives som sådan af selskabet til skattemyndighederne, hvorved modtageren får mulighed for at holde den uden for sin selvangivelse, foreligger der for selskabets vedkommende en direkte overtrædelse af kildeskattelovens § 74, jf. § 77. Denne alternative hjemmel for selskabsansvar findes ikke ved omfaktureringer. I det omfang omfaktureringer udgør medvirken til skattesvig efter skattekontrollovens § 13, jf. U 1989.128 H, vil selskabsansvaret her kun kunne støttes på en analogi af skattekontrollovens § 18. Der henvises vedrørende denne problemstilling til Nils Hansen i U 1987 B 31-37 og Jan Pedersen i U 1987 B 200-206.

Det, der her er anført om spørgsmålet om, hvilken virksomhed en overtrædelse af skatte- og afgiftslovgivningen må anses for begået i, må antages tilsvarende at gælde inden for anden lovgivning, hvor pligten specifikt retter sig mod en bestemt virksomhed.

Det forhold, at en Strafsanktioneret pligt påhviler en virksomhed, selv om virksomheden helt eller delvis overlader udførelsen af opgaven til udenforstående, indebærer imidlertid ikke uden videre, at virksomheden herefter vil kunne straffes, hvis der i den forbindelse objektivt sker en pligttilsidesættelse. Et strafansvar for virksomheden vil normalt forudsætte, at pligttilsidesættelsen vil kunne tilregnes virksomheden eller dens ansatte, jf. nedenfor under pkt. 7.3 om de subjektive betingelser.

7.2.4. Som det fremgår af det foran anførte, vil en overtrædelse i almindelighed objektivt kun kunne anses for begået i ét selskab - enten i det bistandsydende eller i det bistandsmodtagende. Afgørelsen af, hvilket selskab overtrædelsen må anses for begået inden for, må i første række bero på en vurdering af, hvilken virksomhed der er adressat for de pligter, som overtrædelsen angår.

Medmindre en lov må forstås således, at den alene har ét af de i betragtning kom-

mende selskaber som adressat, vil det imidlertid ikke kunne udelukkes, at det i tilfælde, hvor en overtrædelse fremkommer som resultat af et samvirke mellem flere selskaber, vil være muligt anse en og samme overtrædelse for begået i mere end et selskab.

I bemærkningerne til det norske forslag til en lovregulering af strafansvar for juridiske personer er anført et eksempel på, at en overtrædelse af miljølovgivningen kan være begået på vegne af begge selskaber. Dette vil efter eksemplet være tilfældet, hvis et firma har påtaget sig en oprydningsopgave og foretager en ulovlig afbrænding af affaldet, hvilket opdragsgiveren har kendskab til og accepterer for at spare udgifter.

I dansk retspraksis ses der om dette spørgsmål kun at foreligge en enkelt trykt dom, der netop vedrørte miljølovgivningen.

I sagen i U 1985.950 (omtalt ovenfor i kap. 6 under pkt. 6.6.4) var der rejst tiltale mod to aktieselskaber. Det ene selskab blev tiltalt - og dømt - for at have udledt kviksølvholdigt spildevand. Det andet selskab var tiltalt for medvirken til kviksølvudledningen ved i forbindelse med levering af et apparatur gennem udlevering af en betjeningsvejledning at have bibragt det andet selskab den urigtige opfattelse, at det var muligt at foretage tømning af anlæggets væskebeholder uden at medtage kviksølv. Både byret og landsret frifandt det tiltalte selskab for medvirken under henvisning til, at udlevering af en betjeningsvejledning ikke er en medvirkenshandling, der er omfattet af straffelovens § 23.

Ved dommen blev det således lagt til grund, at spørgsmålet om et selskabs medvirkensansvar skal afgøres på grundlag af straffelovens § 23, der direkte angår spørgsmålet om medvirkensansvar for fysiske personer.

Det synes endvidere forudsat, at ansvar for begge selskaber i anledning af samme overtrædelse i princippet kunne komme på tale. Hverken byret eller landsret fik dog under hensyn til udfaldet af spørgsmålet om medvirken anledning til udtrykkeligt at tage stilling til det her behandlede spørgsmål. Efter Straffelovrådets opfattelse ville det ikke være i strid med det, der her er antaget om gældende ret, hvis der i et tilfælde som det omtalte statueres ansvar for begge selskaber, såfremt betingelserne herfor i øvrigt er opfyldt.

7.3. Subjektive betingelser

Strafansvar for et selskab - det bistandsydende, det bistandsmodtagende eller eventuelt begge - kan ikke antages at indtræde ved den blotte konstatering af, at der i det pågældende selskabs virksomhed er begået en overtrædelse, med hensyn til hvilken det pågældende selskab kan være strafsubjekt. Det må herudover i almindelighed kræves, at man kan bebrejde en ansat i det pågældende selskab eller selskabet som sådant den skete overtrædelse.

I de tilfælde, hvor overtrædelsen objektivt må anses for begået i det selskab, hvor

den eller de personer, som overtrædelsen må tilskrives, er ansat, er der tale om den normalsituation, der er behandlet ovenfor i kap. 6. Om de subjektive betingelser i den forbindelse henvises til kap. 6.3.

I tilfælde, hvor overtrædelsen må anses for begået i et selskab, selv om den må tilskrives forhold udvist af ekstern bistand, der ikke er knyttet til selskabet i et ansættelseslignende forhold, jf. ovenfor under pkt. 7.2.3., kan der rejses det særlige spørgsmål, om tilregnelser (forsæt eller uagtsomhed, eventuelt grov uagtsomhed) hos den eksterne bistand er tilstrækkeligt til at pådrage det bistandsmodtagende selskab ansvar, eller om det kræves, at overtrædelsen skal kunne tilregnes selskabet som sådant eller ansatte i selskabet.

Det må antages, at et selskab ikke i almindelighed »hæfter« for tilregnelser hos ekstern bistand.

Hvis et selskab antager en revisor til at udarbejde et selskabs momsregnskab, og der i den forbindelse begås en overtrædelse af momslovgivningen, vil selskabet efter gældende ret således formentlig kun kunne pålægges ansvar, hvis der foreligger tilregnelser (forsæt eller grov uagtsomhed) hos selskabet eller dets ansatte, f.eks. hvis man fra selskabets side har forsynet revisoren med mangelfulde eller direkte urigtige oplysninger, eller hvis der er tale om en fejl fra revisorens side, som man burde have opdaget. Der kan herved henvises til en række domme (f.eks. U 1984.686 og U 1985.831), hvor der lægges vægt på, om der foreligger forsæt eller grov uagtsomhed hos den afgiftspligtige. Tilregnelser hos den eksterne revisor er hverken nødvendig eller tilstrækkelig, se dog i modsat retning en sag refereret af Sysette Vinding Kruse, a.st. s. 340, hvor et aktieselskab udenretligt vedtog en bøde for overtrædelse af momsloven, selv om der næppe forelå tilregnelser hos selskabet eller dets ansatte.

I visse tilfælde kan det give anledning til tvivl, om ordlyden af bestemmelsen om selskabsansvar eller en fortolkning af lovgrundlaget fører til en fravigelse af den nævnte subjektive betingelse med den virkning, at den kontraherede bistand kan påføre det selskab, til hvilket bistand ydes, et strafansvar, uanset at hverken ledelse eller andre medarbejdere i det bistandsmodtagende selskab kan bebrejdes overtrædelsen.

Som eksempel herpå kan nævnes bestemmelser, hvor selskabsansvar udløses af overtrædelser, der »begås på virksomhedens vegne« eller »i virksomhedens interesse«. Selskabsansvarsbestemmelser af denne type forekommer undertiden i tilknytning til bestemmelser om objektive **individualansvar**.

Det kan forekomme usikkert, om der med en sådan formulering (»på virksomhedens vegne« eller lignende) alene opstilles en objektiv betingelse for selskabsansvaret, som også ville gælde uden en sådan udtrykkelig angivelse, jf. ovenfor i kapitel 6, eller om der herved tillige sker en udvidelse af den personkreds, hvis subjektivt dadelværdige forhold kan pådrage selskabet ansvar. Det må formentlig antages, at formuleringer af den nævnte type i visse tilfælde indebærer en undtagelse fra den ovenfor antagne hovedregel om, at et selskab ikke hæfter for tilregnelser hos ekstern bistand.

Efter skattekontrollovens § 18 kan et selskab pålægges bødeansvar, hvis nogen på

selskabets vegne til brug ved afgørelse af, om selskabet er undergivet skattepligt eller til brug ved afgørelse af skatteansættelse eller skatteberegning for selskabet, har overtrådt lovens § 13 (afgivelse af urigtige eller vildledende oplysninger med henblik på skatteunddragelse). Hvis et selskab antager en selvstændig revisor til at udarbejde selskabets skatteregnskab, og revisoren i forbindelse hermed forsætligt eller groft uagtsomt overtræder skattekontrollovens § 13, vil selskabet efter ordlyden kunne ifalde ansvar efter skattekontrollovens § 18, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes selskabet eller dets ansatte. Selskabet er ansvarligt for, at dets oplysninger til skattevæsenet er korrekte, uanset om selskabet har fået andre til at udarbejde materialet. Det kræves næppe - som det ovenfor er antaget for så vidt angår momsloven - at overtrædelsen kan tilregnes personer inden for selskabet, når blot overtrædelsen kan tilregnes revisoren som forsætlig eller groft uagtsom.

Forarbejderne til bestemmelsen tvinger dog ikke til den anførte forståelse. I forarbejderne til bestemmelsen (Folketingstidende 1971-72, tillæg A, sp. 126) er således bl.a. anført følgende: »Hvis ledelsen af et aktieselskab eller lignende overtræder § 13, har man af hensyn til bødeansvarets effektivitet anset for rigtigst, at der - som det er sket i forbindelse med flere andre straffebestemmelser i særlovgivningen - tilvejebringes hjemmel for, at der kan pålægges selskabet som sådant bødeansvar«. Det er uklart, om ledelsen er angivet som udtryk for, at det typisk er den, der er ansvarlig for selskabets skatteforhold, eller om motivudtalelsen skal forstås på den måde, at alene overtrædelser af skattekontrollovens § 13, der begås af ledelsen, kan udløse selskabsansvar efter § 18. Den sidstnævnte forståelse vil indebære, at selskabsskatteunddragelser, der begås af f.eks. eksterne revisorer, uden at selskabets ledelse er medansvarlig, ikke vil kunne udløse selskabsansvar efter § 18, men kun et strafansvar for de pågældende revisorer personligt efter skattekontrollovens § 13.

Om anvendelsen af bestemmelsen i skattekontrollovens § 18 kan bl.a. henvises til Jan Pedersen, Skatteudnyttelse (1989), side 582 f., og samme forfatter, Skatte- og momsstrafferet (1989), side 90 ff.

7.4. Straffelovrådets overvejelser om samvirkespørgsmål

Som gennemgangen af gældende ret viser, må det i første række antages at bero på en fortolkning af de pågældende særlovsbestemmelser, om forhold, som en udenforstående part har større eller mindre andel i, skal anses for begået inden for den juridiske person. Det er centralt at se på, hvilke former for aktivitet gemningsindholdet i den relevante straffebestemmelse retter sig mod, og hvem der dermed kan anses som adressat for forbud og påbud.

Med hensyn til de subjektive betingelser kan der formentlig opstilles den regel, at der ved vurderingen af, om de subjektive betingelser for selskabsansvar er opfyldt,

må ses på selskabets og dets ansattes subjektive forhold. Spørgsmålet om tilregnelser hos den eksterne bistand er i princippet uden betydning, medmindre der i den pågældende særlov er holdepunkter for noget andet, jf. ovenfor under pkt. 7.3. om skattekontrollovens § 18 og toldlovens § 79, stk. 3.

Straffelovrådet kan i det væsentlige tiltræde den foran beskrevne retstilstand. Når et selskab m.v. antager ekstern bistand til løsning af en opgave, må overtrædelser, der begås af den eksterne bistands folk i forbindelse med løsningen af opgaven, i almindelighed anses for at være det bistandsmodtagende selskab uvedkommende. Er der tale om ekstern bistand til løsning af en opgave, som efter lovgivningen påhviler den pågældende virksomhed, og som virksomheden ikke kan bringe uden for virksomhedens regi ved at overlade udførelsen til andre, må ansvar for virksomheden i almindelighed forudsætte, at overtrædelserne kan tilregnes virksomheden eller dens ansatte.

Straffelovrådet finder således ikke grundlag for at stille forslag om generelle ændringer for så vidt angår de her omhandlede mere marginale spørgsmål i tilknytning til ansvarsbetingelserne.

På baggrund af gennemgangen af gældende ret har Straffelovrådet herefter overvejet, om den i kap. 6 foreslåede generelle bestemmelse til regulering af selskabsansvarets betingelser er dækkende i forhold til den beskrevne retstilstand, eller om der er behov for en supplerende regel til regulering af de særlige spørgsmål om selskabsansvaret, der er behandlet i dette kapitel.

Efter Straffelovrådets udkast i kapitel 6 til en lovbestemmelse om ansvarsbetingelserne stilles der krav om, at det forhold, der forvolder overtrædelserne, skal være udøvet *inden for* selskabets (den juridiske persons) virksomhed (objektiv betingelse).

Efter udkastet kræves det herudover, at overtrædelserne kan tilregnes en eller flere til den juridiske person knyttede personer eller den juridiske person som sådan (subjektiv betingelse). Medmindre der er holdepunkter for andet i den pågældende særlov, er det med denne almindelige betingelse for strafansvar angivet, at ikke enhver enkeltperson vil have den fornødne tilknytning til den juridiske person til, at den pågældendes subjektive forhold kan tages i betragtning ved afgørelsen af, om betingelserne for strafansvar for den **juridiske** person er opfyldt.

Efter Straffelovrådets opfattelse er den foreslåede bestemmelse dækkende ikke blot i forhold til selskabsansvarets kerneområde, men også med henblik på de mere marginale spørgsmål, der er behandlet i dette kapitel.

Straffelovrådet finder således ikke, at der er behov for at opstille en særlig regel med henblik på de her omhandlede spørgsmål, hverken for så vidt angår de objektive betingelser, eller for så vidt angår de subjektive betingelser for selskabsansvar.

Ansvarsplacering

8.1. Indledning

I det følgende behandles spørgsmålet om, hvorledes det strafferetlige ansvar skal søges placeret i tilfælde, hvor både en juridisk person og en eller flere enkeltpersoner kommer i betragtning som ansvarssubjekter. Skal tiltale rejses mod og ansvar eventuelt pålægges alene enkeltpersoner eller alene den juridiske person? Eller er det snarere udgangspunktet, at ansvaret gøres gældende både over for den eller de personligt ansvarlige og over for den juridiske person?

Sådanne spørgsmål om et valg af ansvarsplacering vil naturligvis ikke foreligge, hvis betingelserne for et bødeansvar for juridiske personer svigter, f.eks. fordi overtrædelserne ikke kan anses som faldende inden for virksomhedens drift. Tilsvarende vil der ikke være noget problem med hensyn til valg af strafsubjekt, hvis kun den juridiske person, og ikke samtidig enkeltpersoner, opfylder betingelserne for strafansvar. Dette kan f.eks. være tilfældet ved kumulerede fejl, altså tilfælde, hvor en lovovertrædelse i virksomheden er resultatet af flere samvirkende individuelle fejl, af hvilke ingen kan pådrage en handlende eller undladende person et selvstændigt strafansvar.

Et særligt spørgsmål, der knytter sig til denne problemkreds om forholdet mellem selskabsansvar og individuelt strafansvar, er spørgsmålet om, hvorvidt muligheden for at gøre ansvar gældende over for en juridisk person indvirker på **individualansvarets** udstrækning, således at enkeltpersoner er straffri i lidt videre omfang, end hvis muligheden for selskabsansvar ikke forelå. Selv om det kan indvendes, at dette spørgsmål ikke er et ansvarsplaceringsspørgsmål i snæver forstand, men snarere et spørgsmål om den nedre grænse for individualansvaret, har Straffelovrådet valgt at behandle spørgsmålet i sammenhæng med ansvarsplaceringsspørgsmålet. Det bemærkes i den forbindelse, at der kan tænkes glidende overgange mellem tilfælde, hvor ansvar *ikke bør* placeres på enkeltpersoner, selv om betingelserne for individualansvar principielt set er opfyldt, og tilfælde, hvor ansvar *ikke kan* placeres på enkeltpersoner, fordi betingelserne for individuelt strafansvar ikke er opfyldt.

Ud over forholdet mellem selskabsansvar og individuelt strafansvar, der er hovedemnet for dette kapitel, behandles også visse spørgsmål, der knytter sig til ansvarsplaceringen i tilfælde, hvor flere juridiske personer kan komme på tale som strafsubjekter. Det drejer sig bl.a. om moder/datter selskabsforhold og ansvarsplacering ved overtrædelser inden for den offentlige sektor. Et særligt spørgsmål foreligger i tilfælde, hvor det selskab, der har begået overtrædelserne, efterfølgende er fusioneret med et andet selskab.

8.2. Generelt om den nugældende retstilstand

8.2.1. I gældende ret er spørgsmålet om ansvarsplacering mellem flere mulige strafsubjekter i selskabsforhold ikke nærmere lovreguleret. Den retlige normering er på dette område sket gennem særmyndighedernes administrative praksis og anklagemyndighedens praksis med hensyn til bødeforelæg og tiltalerejsning samt domstolenes retspraksis.

Det er utvivlsomt dansk rets udgangspunkt, at strafansvar i anledning af den samme overtrædelse kan pålægges både en juridisk person og enkeltpersoner, når de almindelige betingelser for disse ansvarsformer er opfyldt. Selskabsansvar eller muligheden herfor udelukker således ikke, at der tillige eller i stedet gøres personligt ansvar gældende. Omvendt udelukker individuelt ansvar ikke, at der samtidig gøres bødeansvar gældende over for den juridiske person. Dette gælder, uanset om det individuelle ansvar medfører bøde- eller frihedsstraf.

Hvis tiltale rejses både mod den juridiske person og mod en enkeltperson, vil retten tage stilling til, om ansvarsbetingelserne i begge henseender er opfyldt, og hvis det er tilfældet, vil både den juridiske person og enkeltpersonen blive dømt. De fakultativt formulerede bestemmelser, hvorefter selskaber m.v. *kan* pålægges bødeansvar, opfattes i praksis ikke således, at selskabsansvaret er noget subsidiært i forhold til individualansvaret eller forudsætter en skønspræget bedømmelse af, om ansvaret bør pålægges.

Har tiltale kun været rejst mod enten den juridiske person eller en enkeltperson, vil sagen normalt kun give anledning til en afgørelse vedrørende det tiltalte ansvarssubjekt. Anklagemyndighedens påtalebegrænsning, der kan være begrundet i et forståeligt ønske om at undgå overflødig ressource- og strafanvendelse, kan således sætte grænser for de retlige ansvarsspørgsmål, der kan komme til en afklaring gennem domstolsafgørelser. En tiltale alene mod den juridiske person vil ikke give anledning til at fastslå, om strafansvar også kunne have været pålagt en enkeltperson, og om dette i givet fald ville have været en mere tilfredsstillende løsning. På den anden side er det i retspraksis forekommet, at retten i tilfælde af en frifindelse af en tiltalt enkeltperson har udtalt, at tiltale kunne have været rejst mod den juridiske person.

I sagen U 1984.871 0 var der rejst tiltale efter ferieloven mod formanden for bestyrelsen for et oplysningsforbund, der havde undladt at betale en ansat feriegodtgørelse. Østre Landsret frifandt den pågældende for tiltalen. Det fremhævedes, at oplysningsforbundet, der ikke var tiltalt, måtte anses for omfattet af ferielovens § 27, stk. 3, om selskabsansvar, medens der ikke var tilstrækkeligt grundlag for at statuere, at bestyrelsens formand havde udvist uagtsomt forhold af en sådan art, at han burde drages strafferetligt til ansvar.

I Højesterets dom i U 1993.551 blev en formand for en idrætsforening frifundet for overtrædelse af stærkstrømsreglementet i forbindelse med en fejl på lysanlægget på klubbens stadion. Fejlen kostede en 14-årig dreng livet. Højesteret fandt under de angivne omstændigheder, herunder at tiltale for den manglende sikring og vedligeholdelse af lysanlægget kunne have været rejst mod idrætsforeningen, at tiltalte ikke havde

udvist en uagtsomhed, der gav grundlag for at pålægge ham strafansvar i hans egen-
skab af formand for foreningen.

Dommen er kommenteret af højesteretsdommer Torben Melchior i U 1993 B s. 436. I kommentaren behandles bl.a. spørgsmålet om, hvorvidt muligheden for at pålægge et kollektivt strafansvar kan føre til, at kravene til enkeltpersoners agtpågivenhed kan lempes med den virkning, at der hos enkeltpersoner ikke foreligger den fornødne tilregnelser. I den konkrete sag førte muligheden for at placere ansvaret hos idrætsforeningen som sådan kombineret med, at der kun forelå en ringe uagtsomhed hos bestyrelsesformanden, til, at bestyrelsesformanden blev frifundet for strafansvar. For så vidt angår det selvstændige spørgsmål, om ringe uagtsomhed bør kunne føre til strafansvar for en bestyrelsesformand i en idrætsforening, drages i kommentaren en vis parallel til kommunalbestyrelsesmedlemmers strafansvar. Efter den kommunale styrelseslovs § 61 c straffes simpel uagtsom pligttilsidesættelse ikke. Denne begrænsning af strafansvaret er efter forarbejderne begrundet i en bekymring for, at et strengt ansvar kunne skræmme borgerne fra at gå ind i kommunalbestyrelsesarbejde. Melchior bemærker, at tilsvarende synspunkter kan anføres vedrørende det frivillige arbejde som bestyrelsesmedlem af en idrætsforening.

Dommen er i øvrigt omtalt ovenfor i kapitel 5 under pkt. 5.4.1.

I det følgende skal der gøres nærmere rede for den gældende praksis. Det vil i kapitel 11 blive omtalt, at der kan anvendes forskellige målestokke med hensyn til fastsættelsen af bødestørrelser over for den juridiske person og den individuelt ansvarlige person.

8.2.2. I cirkulære nr. 144 af 10. september 1955 til samtlige statsadvokater, politidirektøren i København og samtlige politimestre har rigsadvokaten udtalt sig om spørgsmålet om valg af ansvarssubjekt i forbindelse med overtrædelse af forskellige love om landbrugsprodukter og love med tilsvarende ansvarsregler. Rigsadvokaten anfører i cirkulæret, at »ansvaret ... bør gøres gældende mod den kollektive enhed, således at tiltalen rettes mod denne ved dens processuelle repræsentant, og således at der procederes på dom over den kollektive enhed som sådan - uden fastsættelse af bødeforvandlingsstraf. Dette gælder dog ikke, hvis der efter sagens omstændigheder findes at være anledning til at gøre ansvar gældende mod nogen **enkeltperson**; i så fald rejses tiltalen på sædvanlig måde mod denne, eventuelt mod denne og den kollektive enhed i forening«.

Cirkulæret har navnlig til formål at angive *ansvarsmulighederne* i tilfælde af selskabsovertrædelser og i den forbindelse at gøre opmærksom på, at sager om selskabsansvar skal rejses mod selskabet som sådant ved dets processuelle repræsentant og ikke mod denne person, således som det undertiden var forekommet. Cirkulæret kan derimod med henvisningen til »sagens omstændigheder« ikke siges at indeholde nogen egentlig vejledning med hensyn til spørgsmålet om, hvornår ansvar alene skal gøres gældende mod selskabet, og hvornår der i stedet eller eventuelt tillige skal rejses tiltale mod enkeltpersoner.

8.2.3. For så vidt angår straffesager inden for miljøretsområdet har rigsadvokaten i meddelelse nr. 4/1991 af 28. juni 1991 opstillet følgende retningslinier for spørgsmålet om ansvarsplacering:

»Er overtrædelsen begået af et selskab, bør ansvaret som regel pålægges selskabet som sådant. Har ledelsen af selskabet eller en overordnet funktionær, herunder direktøren, handlet forsætligt eller udvist grov uagtsomhed, bør tiltalen - foruden imod selskabet - rejses mod den eller de personligt ansvarlige. Dette vil der navnlig kunne være anledning til, når overtrædelsen består i undladelse af at efterkomme påbud eller tilsidesættelse af forbud eller vilkår. Strafpåstanden mod den personligt ansvarlige fastsættes i overensstemmelse med almindelig praksis efter forholdets grovhed og tiltaltes økonomiske forhold, således at den eventuelt opnåede eller tilsigtede økonomiske gevinst søges inddraget ved konfiskations- og bødepåstanden over for selskabet.

Såfremt den daglige leder af selskabet tillige er hovedaktionær og må antages at være enerådende med hensyn til selskabets forhold, rejses tiltalen alene mod ham, der således ikke ved at drive virksomhed i selskabsform skal kunne undgå det personlige ansvar. Personligt ansvar gøres normalt ikke gældende ved overtrædelser af underordnet betydning, som må antages at skyldes såkaldt anonyme eller kumulerede fejl. I så fald rejses tiltalen mod selskabet og kun mod dette.«

Meddelelsen indebærer, at der ved overtrædelser af miljølovgivningen ikke rejses tiltale mod overordnede funktionærer i selskaber, hvis de pågældende har udvist en uagtsomhed, der ikke kan betegnes som grov. Denne administrative begrænsning af uagtsomhedsansvaret for enkeltpersoner gælder efter meddelelsen alene, når der er tale om overtrædelser, der begås i selskabsforhold, hvor den nævnte praksis således bevirker, at det strafferetlige ansvar udtømmes ved selskabsansvaret. Der er ikke fastsat regler om en tilsvarende begrænsning for så vidt angår overordnede funktionærer i virksomheder, der ikke drives i selskabsform.

Der er ikke i meddelelsen taget stilling til spørgsmålet om underordnede ansattes ansvar, men det må formodes at være forudsat, at tiltale mod sådanne personer inden for et selskab kun undtagelsesvis rejses og kun i tilfælde af graverende forhold. Dette er i overensstemmelse med en antagelse om, at der efter uskrevne regler forekommer en begrænsning for ansvaret for underordnede ansatte i en virksomhed, f.eks. arbejdsmænd, lager- eller butiksekspedienter m.v., selv om disse personer umiddelbart udfører eller deltager i strafbare overtrædelser og handler med den til strafansvar fornødne tilregnelser. Området for en straffri medvirken under hensyn til de ansattes uselvstændige og underordnede stilling kan vanskeligt angives nærmere, men det er nærliggende at antage, at det straffri områdes udstrækning bl.a. vil afhænge af, om der kan gøres op med strafbehovet ved at drage andre, herunder selve virksomheden, til ansvar. Der henvises om dette spørgsmål om underordnedes ansvar til Knud Waaben, Strafferettens almindelige del I, Ansvarslæren, 3. rev. udg. (1993), s. 215 f., hvor det i øvrigt er tilføjet, at lovregler om ansvar for juridiske personer i nogen grad kan reducere betydningen af tvivl om afgrænsningen af ansvars-kredsen, men at de ikke i sig selv udelukker et individuelt ansvar ved siden af selskabsansvaret.

Endvidere kan der være grund til at fremhæve bemærkningerne i rigsadvokatens

meddelelse om de tilfælde, hvor den daglige leder af selskabet tillige er hovedaktionær og må antages at være enerådende med hensyn til selskabets forhold. I disse tilfælde rejses tiltalen mod lederen. Denne fremgangsmåde, hvorefter der ses bort fra selskabskonstruktionen, og ansvar alene gøres gældende efter bestemmelserne om individuelt ansvar betinget af den fornødne tilregning hos lederen, betegnes undertiden som »identifikation«. En sådan identifikation mellem virksomhedsleder og selskab indebærer bl.a., at virksomhedslederen ved bødestraf normalt vil blive pålagt en større bøde, end hvis den pågældende var tiltalt i en sag, hvor der samtidig blev gjort selskabsansvar gældende, ligesom selskabets eventuelle konkurs vil være uden betydning, idet tiltalen ikke rettes mod dette, men alene mod virksomhedslederen personligt.

Som et eksempel på valg af ansvarssubjekt, når der i selskabsforhold sker overtrædelser inden for miljøområdet, kan nævnes Vestre Landsrets dom i U 1992.485.1 sagen var en direktør og daglig leder af et anpartsselskab tiltalt for overtrædelse af miljøbeskyttelsesloven ved uden tilladelse bl.a. at have modtaget og opbevaret store mængder kemikalieaffald. Den tiltalte ejede anparter for 26.000 kr ud af en anpartskapital på 80.000 kr. Der var således ikke grundlag for at statuere identifikation. Om tiltaltes mulige strafansvar for de konstaterede overtrædelser anførte landsretten bl.a.:

»Ved bedømmelsen af tiltaltes mulige strafansvar lægges det til grund, at tiltalte var medejer af selskabet A ApS, og at han var direktør og daglig leder af selskabet og som sådan den, der traf beslutningerne af betydning for virksomhedens daglige drift. Tiltalte findes i denne egenskab at være den, der har truffet de beslutninger, i henhold til hvilke selskabets handlinger eller undladelser har medført de overtrædelser, som landsretten ifølge det foran anførte finder, at anpartsselskabet har gjort sig skyldig i.

Landsretten finder ikke, at der i formuleringen af de bestemmelser, der er rejst tiltalte efter, er begrænsninger i adgangen til at straffe personer, der som ledere træffer beslutninger om handlinger eller undladelser, hvorved lovgivningen eller vilkår, forbud eller påbud udstedt i medfør af lovgivningen til virksomheder, herunder selskaber, overtrædes. På denne baggrund findes tiltalte på strafbar måde at have overtrådt de bestemmelser, der efter det foran anførte anses overtrådt. Landsretten finder i denne forbindelse ikke anledning til at citere straffelovens § 23.«

8.2.4. Ud over de ovenfor nævnte retningslinier vedrørende forholdet mellem selskabsansvar og personligt ansvar har der inden for særlige lovområder udviklet sig en forholdsvis fast praksis med hensyn til spørgsmålet om ansvarsplacering. Som eksempel på et sådant lovområde kan nævnes kildeskatteloven.

Efter kildeskattelovens § 74 straffes med bøde bl.a. den, der forsætligt eller groft uagtsomt undlader at indbetale indeholdte A-skattebeløb rettidigt. Er forholdet begået med forsæt til at unddrage det offentlige skat, eller foreligger der i øvrigt skærpende omstændigheder, kan straffen stige til hæfte eller fængsel i 2 år. Er overtrædelser begået af et aktieselskab, andelsselskab eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar, jf. kildeskattelovens § 77. Bøder for overtrædelser af denne art fastsættes til et afrundet beløb, beregnet efter en procentsats pr. måned af den til enhver tid værende restance. I førstegangstilfælde udgør procentsatsen pr. måned

i almindelighed 1 pct., når ikke over 75 pct. af den højeste konstaterede restance er betalt, inden tiltale begæres eller bødeforelæg udsendes, 3/4 pct. når restancen inden tiltalebegæring eller bødeforelæg er nedbragt til under 25 pct. af den højeste konstaterede restance, og 1/2 pct. når hele restancen er betalt inden tiltalebegæring eller bødeforelæg, jf. Rigsadvokatens cirkulæreskrivelse af 11. juli 1989. Der henvises i øvrigt til kapitel 11 om sanktioner.

Spørgsmålet om, hvem strafansvaret skal rettes imod i sådanne sager om overtrædelse af kildeskatteloven, er nærmere behandlet af Per Lindegaard og Birgitte Vestberg i Anklagemyndighedens Årsberetning 1973, s. 84 ff. (og Juristen 1974, s. 269 ff.) og af Per Hessel: Kildeskatteloven - pligt og ansvar, 3. reviderede udgave 1984, s. 307 ff.

Told- og Skattestyrelsen har i januar 1991 udsendt nærmere retningslinier om behandling af straffesager for overtrædelse af kildeskatteloven. Retningslinierne, der er udarbejdet som vejledning til skattemyndighederne til brug for den administrative behandling af kildeskattestraffesager, hvor skattemyndighederne bl.a. har adgang til at udstede bødeforelæg, indeholder bl.a. detaljerede regler om valg af ansvarssubjekt. Om valget af ansvarssubjekt er i retningslinierne anført følgende:

»Ansvarssubjekt

Strafansvar

Kildeskatteloven indeholder ingen regler om, hvem af flere mulige der strafferetligt skal drages til ansvar for overtrædelse af lovens straffebestemmelser. Spørgsmålet må altid bedømmes konkret ud fra de i sagen foreliggende oplysninger. Ved bedømmelsen må det tillægges vægt, hvem der har den økonomiske interesse i overtrædelsen, og hvem der disponerer i virksomheden.

Retningslinierne vedrørende de enkelte virksomhedstyper er følgende:

Enkeltmandsvirksomhed

Som hovedregel er ansvarssubjektet den i SE registrerede indehaver.

(Note: SE er skattemyndighedernes stamregister over erhvervsdrivende, hvor alle virksomheder opføres under et såkaldt SE-nummer).

Undtagelse forekommer, hvor den, der er tilmeldt SE, ikke er den reelle indehaver af virksomheden. Det kan f.eks. være hustruen, der er registreret som indehaver af mandens virksomhed eller omvendt. Det kan også forekomme, at en person er gledet ind i firmaets ledelse, medens den, der er registreret i SE som indehaver, har trukket sig tilbage, uden at SE-registreringen er ændret. Det sker typisk, når et familiemedlem overtager ledelsen af virksomheden, medens indehaveren trækker sig tilbage på grund af alder eller sygdom.

Strafansvaret rettes mod den, der faktisk driver virksomheden.

Interessentskaber

Som hovedregel er ansvarssubjektet interessenterne i fællesskab, og der beregnes en samlet bøde, som fordeles ligeligt mellem interessenterne.

Hvis det efter det i sagen oplyste er usikkert, om nogle af deltagerne i interessentskabet har handlet groft uagtsomt, medens andre måske klart har gjort det, sender statsskattedirektoratet sagen til tiltale med påstand om en fælles bøde, hvis fordeling mellem interessenterne overlades til retten.

Selskabsansvar

Ansvarssubjektet er som hovedregel selskabet, og bødeansvaret kan pålægges dette, jf. kildeskattelovens § 77. Dette begrundes med, at det er selskabet, der må antages at have opnået den økonomiske fordel ved den strafbare overtrædelse af kildeskatteloven.

Frihedsstraf kan aldrig komme på tale i forbindelse med selskabsansvar, ej heller i form af bødeforvindlingsstraf. Hvis selskabet er gået konkurs, og Told- og Skattestyrelsen skønner, at strafansvaret alene påhviler selskabet, rejses sagen ikke. Bøder er efterstillede krav i konkursordningen, det vil sige de dækkes først, når alle andre kreditorer er blevet dækket. I praksis fremkommer der kun sjældent dividende til efterstillede krav, og det er derfor meningsløst at rejse straffesag mod et konkursramt selskab.

Direktør, daglig leder og hovedaktionær eller hovedanpartshaver

Undtagelse fra hovedreglen om, at ansvarssubjektet er selskabet, gøres, hvis den daglige leder tillige er hovedaktionær eller hovedanpartshaver i selskabet (det vil sige ejer mindst 50% af kapitalen) og enerådende disponerer på dettes vegne. I disse tilfælde rettes strafansvaret alene mod denne person. På grund af det nære økonomiske fællesskab mellem ægtefæller rettes strafansvaret også alene mod den af ægtefællerne, der er daglig leder i et selskab, hvor ægtefællerne tilsammen ejer mindst 50% af aktie- eller anpartskapitalen.

Også i andre situationer kan det forekomme, at der mellem den daglige leder og kapitalejerne foreligger et sådant økonomisk fællesskab, at hele strafansvaret kan pålægges den daglige leder. (Eks. søskende, forældre, børn, samboende).

Hvor flere kapitalejere har samme bestemmende indflydelse i selskabet, fordeles bøden mellem disse svarende til interessentskaber.

Direktør og daglig leder

En kombination af selskabsansvar og personligt ansvar forekommer i selskaber med en direktør og daglig leder, der handler på selskabets vegne, men som ikke ejer aktie- eller anpartsmajoriteten i selskabet. I disse tilfælde beregnes en samlet bøde, hvoraf 80% pålægges selskabet og 20% den daglige leder. Hvis der er flere direktører og daglige ledere, der skønnes ansvarlige, deles 20%-bøden imellem dem.

Bestyrelsesansvar

Personligt ansvar for medlemmer af et selskabs bestyrelse forekommer kun, hvis bestyrelsen er blevet gjort bekendt med overtrædelserne og har undladt at træffe foranstaltninger til at afhjælpe disse. Eventuelt ansvar mod bestyrelsesmedlemmer gøres gældende med en 20% bøde eller en del heraf.

Selskaber under stiftelse

Der kan først gøres ansvar gældende mod et selskab, når det er registreret i Aktieselskabs-Registret.

Indtil registreringen kan der alene gøres personligt strafansvar gældende. Strafansvaret rettes mod den eller de personer, der har handlet på selskabets vegne. Den personkreds, der her kan komme på tale, er stiftere, bestyrelsesmedlemmer, direktører, prokurister m.fl. Det kan være tilstrækkeligt for strafansvar, at de pågældende har været vidende om, at der blev indgået retshandler i selskabets navn inden registreringen.

Efter registreringen kan alene selskabet m.v. pålægges bødeansvar, også for overtrædelser begået inden registreringen, med samme mulighed for fordeling af bøden som nævnt ovenfor.

Andelsselskaber

Som hovedregel gøres strafansvaret gældende mod selskabet, men ligesom ved aktie- og anparts-

selskaber kan der efter en konkret vurdering pålægges den eller de ansvarlige direktører 20% af bøden.

Kommanditselskaber

Som hovedregel rettes strafansvaret mod den eller de personligt ansvarlige komplementarer.

Hvis komplementaren er et aktie- eller anpartsselskab, rettes strafansvaret mod dette, eller, hvis betingelserne herfor er opfyldt, mod dette selskabs direktør.

Undtagelsesvis kan strafansvaret rettes mod en eller flere kommanditister, hvis de tillige er ansvarlige eller medansvarlige for selskabets økonomiske ledelse. Bødepåstanden vil være en del af den samlede bøde, eventuelt fastsat i forhold til de pågældendes kapitalindsud.

Foreninger, arbejdsløhedskasser, selvejende institutioner m.v.

Som hovedregel rettes strafansvaret mod foreningen m.v. ved dennes processuelle repræsentant, som oftest formanden for bestyrelsen.

I undtagelsestilfælde kan en del af den samlede bødepåstand rettes mod en person, hvis denne må betragtes som medansvarlig for overtrædelserne.

Strafansvar for overtrædelse i en betalingsstandsningsperiode

Ved betalingsstandsning rettes strafansvaret mod de samme, som hvis betalingsstandsning ikke var sket.

Ved en anmeldt betalingsstandsning udøves tilsynet i almindelighed på den måde, at tilsynet tillader den indeholdelsespligtige at forestå den daglige drift af virksomheden, herunder udbetaling af A-indkomst/indeholdelse af A-skat. I sådanne tilfælde rettes strafansvaret mod den indeholdelsespligtige, og bøden beregnes som anført under afsnit 5.3.1.5.1. (Afsnittet, der vedrører bødeberegning ved betalingsstandsning, er ikke medtaget her).

Hvis det beskikkede tilsyn efter en konkret vurdering findes medansvarlig for de strafbare forhold, kan strafansvar pålægges tilsynet i form af en 20% bøde.

Generelt

Såfremt der er mulighed for, at strafansvaret kan påhvile andre end den/dem, der er registreret som indeholdelsespligtig(e) i SE, skal det ved Told- og Skatteregionens sagsbehandling søges belyst, hos hvem det strafferetlige ansvar kan placeres, og en nøje beskrivelse heraf skal fremgå af sagen. Det er herved vigtigt at fastslå den/de pågældendes funktion i virksomheden og medvirken ved eller kendskab til overtrædelserne. Det skal være oplyst, i hvilket omfang den/de pågældende kan disponere i kraft af egen eller nærstående families besiddelse af virksomhedens kapital.

Også eventuel tvivl om strafansvarets placering skal fremgå med henblik på en vurdering af, om sagen skal oversendes til politimæssig efterforskning.

Hvis der i en straffesag ikke af Told- og Skatteregionen kan fremskaffes tilstrækkelige oplysninger til, at det kan bedømmes, mod hvem strafansvaret skal rettes, skal sagen sendes til politimæssig efterforskning med henblik på at få afhørt de personer, der kan have andel i strafansvaret.

De foranævnte virksomhedsformer er de hyppigst forekommende, men der findes andre, og det afgøres i sådanne tilfælde konkret, mod hvem strafansvaret skal rettes.«

I retspraksis foreligger en række domme på kildeskatteområdet, der belyser ansvarsplaceringsspørgsmålet. I U 1980.1016 H, der vedrørte spørgsmålet om, hvorvidt der kunne ske identifikation mellem hovedaktionæren og selskabet, fandtes den tiltalte, der i et familieejt aktieselskab besad 52% af aktiekapitalen, ved bødeberegningen ikke at burde sidestilles med indehaveren af et personligt firma. Højesterets flertal henviste til, at tiltalte ikke kunne antages at have haft en så væsentlig og afgø-

rende indflydelse på selskabets drift, at han ved overtrædelsen udelukkende eller i det væsentlige havde tilgodeset egne interesser. I stedet blev tiltalte idømt en »direktørbøde« svarende til 20% af normalbøden for virksomhedsindehavere. Skattemyndighederne fandt afgørelsen konkret begrundet og har ikke fundet anledning til at ændre de generelle retningslinier vedrørende daglige ledere, der samtidig er hovedaktionærer, jf. Told- og Skattestyrelsens retningslinier fra januar 1991.

Spørgsmålet om ansvarsplaceringen i forbindelse med andre skatte- og afgiftsovertrædelser i selskabsforhold, herunder momsovertrædelser, afgøres i praksis efter de samme retningslinier som i kildeskattesager. Der sker også på disse områder i et vist omfang identifikation mellem ejeren og selskabet.

Er der i fiskale straffesager i anledning af selskabsovertrædelser spørgsmål om frihedsstraf for enkeltpersoner, fordi de konstaterede overtrædelser er sket med forsæt til skatte- eller afgiftsunddragelse, er der mulighed for, at selskabet pålægges en bøde, mens den eller de enkeltpersoner, der er ansvarlige for selskabets skatte- eller afgiftsunddragelse, f.eks. en direktør, idømmes frihedsstraf. Hvis den personligt ansvarlige samtidig er ejer og enerådende med hensyn til selskabets forhold, vil overtrædelsen blive bedømt efter reglerne om enkeltmandsvirksomheder med den virkning, at selskabet ikke vil blive pålagt en bøde. Derimod vil der efter de almindelige regler i straffelovens § 50, stk. 2, blive pålagt den ansvarlige en tillæggsbøde ud over den forskyldte frihedsstraf, jf. f.eks. U 1992.244, der er nærmere omtalt nedenfor i kapitel 11 under pkt. 11.4.2.

For så vidt angår kørsel med overlæs har rigsadvokaten i meddelelse nr. 7/1979 fastsat nærmere regler om bødens fordeling mellem henholdsvis fører og ejer. Bøden beregnes på grundlag af den procentuelle overskridelse i forhold til køretøjets tilladte akseltryk/totalvægt. Den bøde, der pålægges ejeren, er lidt mere end dobbelt så stor som den bøde, føreren ifalder. Det er uden betydning for beregningen af bøden for ejeren af køretøjet, om ejeren er et selskab eller en fysisk person. Som det ses, er det ved denne type overtrædelser ikke et spørgsmål om, hvorvidt ansvaret skal pålægges *enten* føreren *eller* ejeren (f.eks. et selskab), men derimod om hvorledes **bøde**-ansvaret skal fordeles indbyrdes mellem fører og ejer. Det samme gør sig f.eks. gældende ved overtrædelse af reglerne om køre- og hviletidsbestemmelser, jf. bekendtgørelse nr. 1018 af 15. december 1993 om arbejderbeskyttelse i vejtransport, hvor bøden til føreren normalt er på 400 kr., mens bøden til arbejdsgiveren i almindelighed er på 1.000 kr., jf. rapport fra arbejdsgruppen om information og kontrol på køre- og hviletidsområdet (dec. 1990).

På nogle områder spiller selskabsansvaret en noget tilbagetrukket rolle. Dette gælder f.eks. på fiskeriområdet, hvor ansvaret efter praksis rettes mod fartøjsføreren (skipperen).

8.3. Særligt om identifikation ved bestemmelser om objektivt driftsherreansvar

8.3.1. Ovenfor er det bl.a. anført, at tiltale i de tilfælde, hvor den daglige leder af selskabet tillige er ene- eller hovedaktionær/hovedanpartshaver og må antages at være enerådende med hensyn til selskabets forhold, rejses mod lederen efter bestemmelserne om individuelt *ansvar betinget af den fornødne tilregnelser* uden samtidig tiltalerejsning mod selskabet (identifikation).

Det er derfor nødvendigt at gøre en tilføjelse for så vidt angår spørgsmålet om placering af det objektive driftsherreansvar med henblik på tilfælde, hvor der undtagelsesvis måtte være hjemmel til den særlige ansvarsform. Som det fremgår nedenfor i kapitel 9, tager bestemmelser om objektivt driftsherreansvar sigte på tilfælde, hvor der er tale om enkeltmandsvirksomhed. Der kan imidlertid rejses det spørgsmål, om sådanne bestemmelser ud fra identifikationsbetragtninger også kan finde anvendelse ved virksomhed, der drives i selskabsform, såfremt den daglige leder af selskabet tillige er ene- eller hovedaktionær/hovedanpartshaver og må antages at være enerådende med hensyn til selskabets forhold. Spørgsmålet vil miste sin praktiske betydning, såfremt bestemmelser om objektivt individualansvar ophæves, således som Straffelovrådet stiller forslag om nedenfor i kapitel 10. Spørgsmålet skal derfor ikke forfølges i enkeltheder i denne sammenhæng.

8.3.2. Der foreligger i trykt retspraksis enkelte domme, der har taget stilling til spørgsmålet om, hvorvidt ejeren og den reelt enerådende af en virksomhed, der drives i selskabsform, ud fra identifikationsbetragtninger tillige er subjekt for det objektive driftsherreansvar, eller om det er selskabet som sådant, der må anses for driftsherre i relation til dette objektive ansvar.

I sagen i U 1985.436 V var der rejst tiltale mod T, der var direktør og eneanpartshaver i et ApS, bl.a. for overtrædelse af arbejdsmiljølovens § 83 og af bekendtgørelse nr. 43 af 22. januar 1981 om tekniske hjælpemidlers indretning og anvendelse § 37, stk. 2, der begge hjemler objektivt arbejdsgiveransvar. T blev imidlertid frifundet for dette objektive individualansvar. Som begrundelse for frifindelsen på dette punkt anførte landsretten:

»Ved afgørelsen af, om tiltalte i medfør af arbejdsmiljølovens § 83, jf. § 38, stk. 1, (forhold 1) og § 37, stk. 2, jf. § 9 i den ovennævnte bekendtgørelse (forhold 3) som arbejdsgiver kan pålægges bødeansvar, finder landsretten at måtte lægge vægt på, at det af tiltalte dominerede selskab er opbygget som en kollektiv enhed med en medarbejderstab på omkring 60 ansatte. Under disse omstændigheder, og når henses til muligheden for at pålægge et selskab som sådant bødeansvar efter arbejdsmiljølovens § 86, findes der ikke i medfør af de ovennævnte bestemmelser at kunne pålægges tiltalte bødeansvar.«

Dommen kan ses som udtryk for en betænkelighed ved at udstrække princippet om identifikation mellem ejer og selskab til tilfælde, hvor overtrædelsen ikke kan tilreg-

nes ejeren personligt som forsætlig eller (groft) uagtsom, og hvor der er mulighed for at pålægge selskabet som sådant strafansvar. Denne betænkelighed må navnlig antages at gøre sig gældende, hvis selskabet er af en vis størrelse og ikke i det væsentlige fremtræder som en enkeltmandsvirksomhed.

Der kan endvidere henvises til U 1960.392 H og U 1992.903, der begge er nærmere omtalt nedenfor i kapitel 9 under pkt. 9.4.2. Begge sager, der angår kørsel med overlæs i en kommune, illustrerer spørgsmålet om placering af det objektive ejeransvar i tilfælde, hvor der ikke er hjemmel til at pålægge den formelle ejer (i begge sager en kommune) strafansvar.

8.3.3. Det ovenfor anførte angår tilfælde, hvor overtrædelsen ikke kan tilregnes den enkeltperson (ejer og leder), mod hvem ansvar søges gennemført. Har ejeren derimod handlet med den fornødne tilregnelser, må der antages at være mulighed for at gøre sædvanligt personligt ansvar gældende. I modsat fald ville en forsætligt eller (groft) uagtsomt handlende selskabsejer sanktionsmæssigt være mere gunstigt stillet på lovområder med objektivt individualansvar end på områder, hvor denne særlige ansvarsform ikke forekommer. Der kan dog foreligge helt atypiske forhold, der kan føre til et andet resultat.

I sagen om Sønderborg Yachtværft ApS (U 1988.797) blev direktøren, der samtidig var ejer af 90% af moderselskabets aktiekapital, frifundet for overtrædelsen af arbejdsmiljøloven, selv om det blev lagt til grund, at han havde været bekendt med de ulovlige forhold. Som sagen forelå for landsretten var det imidlertid alene et spørgsmål om, hvorvidt direktøren kunne anses for medvirkende til arbejdsgiverens (anpartsselskabets) overtrædelse, hvilket blev afvist under henvisning til den særlige udpegning af ansvarssubjekter, der findes i arbejdsmiljøloven. Landsretten fik derimod ikke lejlighed til at tage stilling til, hvorvidt direktøren som indehaver af 90% af aktiekapitalen i moderselskabet for Sønderborg Yachtværft ApS og direktør for anpartsselskabet måtte kunne anses som arbejdsgiver i arbejdsmiljølovens forstand. I den rejste tiltale havde arbejdstilsyn og anklagemyndighed anset anpartsselskabet som arbejdsgiver.

Ved lov nr. 380 af 13. juni 1990 er der i arbejdsmiljøloven indført et særligt virksomhedslederansvar, ligesom det nu udtrykkeligt er anført, at straffelovens § 23 om medvirken finder anvendelse ved overtrædelse af arbejdsmiljøloven.

8.4. Ansvarsplacering ved flere juridiske personer som mulige ansvarssubjekter

8.4.1. I kapitel 7 om selskabsansvar i forbindelse med kontraheret bistand er der som et led i beskrivelsen af ansvarsbetingelserne bl.a. redegjort for spørgsmålet om, hvilket af to selskaber der kan pålægges bødeansvar, når en ansat i ét selskab begår

en overtrædelse i forbindelse med arbejde for eller i et andet selskab, herunder om der eventuelt er mulighed for at pålægge begge selskaber bødeansvar i anledning af en sådan overtrædelse.

Også uden for sådanne tilfælde kan der tænkes at opstå spørgsmål om, hvilken af to juridiske personer - eventuelt begge - der kan pålægges bødeansvar.

Situationer af denne art kan navnlig forekomme i koncernforhold, i forbindelse med virksomhedssammenslutninger og i den offentlige sektor.

8.4.2. Hvis der begås en overtrædelse i et *datterselskab*, må det være reglen, at ansvaret pålægges dette selskab og ikke flyttes op til moderselskabet, ligesom ansvar for moderselskabets overtrædelser må pålægges dette og ikke datterselskabet, jf. f.eks. Sysette Vinding Kruse a.st. s. 362. Med hensyn til spørgsmålet om, i hvilket selskab en overtrædelse må anses for begået, henvises i øvrigt til kapitel 7.

8.4.3. Et særligt spørgsmål foreligger, når en overtrædelse er begået i et selskab, der inden tiltalerejsning eller domsforhandling er ophørt med at eksistere eller er smeltet sammen med et andet selskab. Fortsætter virksomheden efter *fusion* i et andet selskab, må der tages stilling til, om det ansvar, som det ophørte selskab før fusionen/sammenslutningen har pådraget sig, overføres til det fortsættende selskab, som ansvaret herefter kan gøres gældende over for.

En sag om et spørgsmål af denne karakter forelå til afgørelse i U 1983.1105 V. I sagen var der oprindeligt rejst tiltale mod Jernstøberiet Dania A/S efter bestemmelserne om det objektive arbejdsgiveransvar i arbejdsmiljølovens § 86, jf. § 83, i anledning af en alvorlig arbejdsulykke.

Efter den pågældende arbejdsulykke, men inden tiltalerejsningen, var Jernstøberiet Dania A/S imidlertid blevet fusioneret med moderselskabet A/S Thomas Ths. Sabroe og Co. (A/S T), hvorefter Jernstøberiet Dania A/S var ophørt med at eksistere (en såkaldt lodret fusion). Da anklagemyndigheden blev opmærksom herpå, blev tiltalen rettet mod A/S T. I byretten blev A/S T frifundet bl.a. under henvisning til, at aktieselskabslovens regler om, at det fortsættende selskab ved fusion overtager det ophørende selskabs forpligtelser, alene angår selskabets civile retlige forpligtelser. Retten fandt det uden betydning, at sagen angik det objektive arbejdsgiveransvar, og at Jernstøberiets aktiviteter efter fusionen fortsatte under den samme ledelse som før fusionen.

Vestre Landsret kom imidlertid til et andet resultat med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt ansvaret kunne gøres gældende mod det fortsættende selskab. Landsretten anførte om dette spørgsmål følgende:

»Det lægges efter det oplyste til grund, at tiltalte A/S Thomas Ths. Sabroe & Co. i det af anklageskriftet omfattede tidsrum ejede samtlige aktier i Jernstøberiet Dania A/S, og således havde den afgørende indflydelse på dette firmas ledelse og drift, at driften af Jernstøberiet Dania er fortsat uændret efter fusionen med tiltalte, og at tiltalte først den 13. september 1982 har givet anklage-

myndigheden underretning om fusionen, hvorved bemærkes, at hverken den daglige leder af jernstøberiet under afhøringen til politirapport den 7. januar 1982 eller tiltaltes forsvarer i brevet af 9. juli s.å. har omtalt fusionen.

Det objektive bødeansvar, der efter forarbejderne til arbejdsmiljøloven, jfr. Folketingstidende 1975/1976, tillæg B, sp. 173 og sp. 191, skal ses som en økonomisk driftsrisiko, der i det offentlige interesse pålægges virksomheder til fremme af en særlig påkrævet agtpågivenhed, findes i hvert fald i det foreliggende tilfælde, hvor tiltalte såvel før som efter fusionen har haft den afgørende indflydelse på Jernstøberiet Danias ledelse og drift, og driften er fortsat uændret efter fusionen, i lighed med andre økonomiske forpligtelser ved fusion at kunne overføres til det overtagende selskab.«

I en sag om overtrædelse af lægemiddelovgivningen i forbindelse med fremstilling og forhandling af blodfraktioneringsprodukter har kriminalretten i Gentofte taget stilling til et lignende spørgsmål om betydningen af en efterfølgende fusion.

I sagen var der sket fusion mellem det selskab, hvori overtrædelsen var sket (Nordisk Gentofte A/S), og selskabet Novo Industri A/S (såkaldt vandret fusion). Anklagemyndigheden rejste tiltale mod det nye selskab Novo Nordisk A/S.

Ved kendelse af 18. september 1989 (utrykt) udtalte kriminalretten:

»En opløsning af et aktieselskab gennem fusionering med et andet selskab, som det er sket i den foreliggende sag, ses ikke at kunne sidestilles med en likvidation, da det ophørte selskab reelt videreføres indenfor rammerne af det fusionerede selskab.

Det bødeansvar, der ved § 44, stk. 3, i lov om lægemidler og tilsvarende bestemmelser i anden særliglovgivning er hjemlet for selskaber, må opfattes som en økonomisk driftsrisiko, der skal skærpe agtpågivenheden, og retten finder at måtte tiltræde anklagemyndighedens principielle betragtning, hvorefter et sådant bødeansvar ikke kan anses for bortfaldet ved en fusionering som den stedfundne.«

På et særligt område er der taget stilling til det fortsættende selskabs indtræden i det ophørende selskabs strafferetlige ansvar. Efter § 7, stk. 2, i **fusionsskatteloven**, jfr. lovbekendtgørelse nr. 638 af 27. juli 1993, hæfter det modtagende selskab for ethvert bødeansvar, der efter skattelovgivningens bestemmelser vil kunne rettes mod det indskydende selskab.

Om de her omtalte spørgsmål kan henvises til overvejelserne i Nordisk Strafferetskomité's betænkning om foretagsbøter, s. 41.

8.4.4. For så vidt angår spørgsmålet om ansvarsplacering ved overtrædelse inden for den offentlige sektor, henvises til afsnit 8.6. nedenfor.

8.5. Straffelovrådets overvejelser

8.5.1. På grundlag af denne gennemgang af den gældende praksis med hensyn til ansvarsplacering på udvalgte områder har Straffelovrådet overvejet, om der er behov

for at udforme en generel regel i straffeloven til regulering af dette spørgsmål, herunder navnlig den del af spørgsmålet, der vedrører forholdet mellem selskabsansvar og individuelt ansvar, jf. afsnit 8.2. og 8.3.

I »Erhvervslivets kriminalitet« har Sysette Vinding Kruse i sit lovudkast optaget en bestemmelse om, at såfremt der i forbindelse med ansvar over for den juridiske person tillige gøres et personligt strafansvar gældende, »skal dette forhold tages i betragtning ved strafudmålingen« (§ 5, stk. 2). Bestemmelsen synes navnlig beregnet på tilfælde, hvor der pålægges bødeansvar både over for en enkeltmandsvirksomhed og over for dennes indehaver, jf. s. 527. Der er ikke i lovudkastet nogen bestemmelse om, hvornår man skal anvende den ene eller den anden eller begge former for ansvar, altså det spørgsmål, som Straffelovrådet her behandler. Bemærkninger s. 503 tyder dog på, at tiltale mod ansatte kun bør finde sted »i grovere tilfælde«.

Senere er spørgsmålet blevet omtalt af Gorm Toftegaard Nielsen i U 1988 B s. 195 f. Her fremhæves det først, at ressourcehensyn taler stærkt til fordel for selskabsansvaret, idet det kan være en uforholdsmæssigt krævende opgave at gennemføre en efterforskning og bevisførelse, der kaster lys over enkeltpersoners forhold. Toftegaard Nielsen anbefaler, at der i straffeloven optages en enkel regel om selskabsansvar for overtrædelser af særlovgivningen, omfattende også personligt ejede virksomheder. Det tilføjes imidlertid, at en sådan lovændring kun vil give de tilsigtede resultater - herunder en ligestilling af virksomheder - såfremt dette »kombineres med enkle og klare direktiver for anklagemyndighedens valg af ansvarssubjekt«. Det hedder videre, at udformningen af sådanne direktiver er en vanskeligere opgave end at ændre straffeloven, og at den gevinst, der kan opnås ved en ændring af straffeloven, »i meget vidt omfang (sættes) over styr, hvis anklagemyndigheden viger tilbage for at give rimeligt praktikable direktiver«.

Om udgangspunktet for et tiltaledirektiv tilføjes det hos Toftegaard Nielsen, at det klart bør være et virksomhedsansvar. Det fremhæves, at afvigelser alene på grund af ejerforholdet til virksomheden eller dennes ophør på grund af insolvens bør opgives.

I de norske lovregler af 1991 om straf for foretak er der ingen bestemmelser af en principiel karakter om forholdet mellem virksomhedsansvar og individualansvar, men det er forudsat, at det ene ikke udelukker det andet. I de norske lovforarbejder var der enighed om at betone virksomhedsansvarets fakultative karakter. Det skal bero på anklagemyndighedens og domstolenes skøn, om virksomhedsansvar skal tages i anvendelse. I loven er der peget på en række momenter, som der særlig skal tages hensyn til ved afgørelsen af, om ansvar skal pålægges et foretak; et af dem er, om nogen enkeltperson gøres ansvarlig. Og det hedder i forarbejderne: »Hvorvidt det skal ilægges et personligt straffansvar ved siden af foretaksstraffen i den enkelte saken, vil også langt på vei være et hensigtsmessigheds spørgsmål«. Det anføres i den forbindelse, at anklagemyndigheden kan være berettiget til f.eks. af ressourcehensyn at afslutte efterforskningen, når anonyme eller kumulerede fejl er fundet, selv om en fortsat efterforskning sandsynligvis ville have afdækket strafskyld hos enkeltpersoner.

soner. På den anden side siges det, at hvis strafskyld hos bestemte personer er bragt på det rene, er anklagemyndigheden henvist til at anvende påtaleundladelse, hvis den finder det ønskeligt at afstå fra videre forfølgning. Der tages i disse bemærkninger fra Justisdepartementet afstand fra tanken om, at der skulle gælde en strafferetlig immunitet for sådanne enkeltpersoner i tilfælde, hvor virksomheden straffes.

8.5.2. Det er Straffelovrådets opfattelse, at virksomhedsansvaret på mange områder må være det primære. Dette gælder især, når det må formodes, at lovovertrædelser er motiveret af økonomiske grunde. Ved at rette ansvaret mod virksomheden kan det opnåede eller tilsigtede udbytte inddrages ved konfiskation eller ved fastsættelse af en bøde, der står i forhold til den økonomiske gevinst, som kan antages at være opnået eller tilsigtet ved overtrædelser. Men også i andre tilfælde, navnlig når den uagtsomhed, der er udvist, er lidet graverende, eller de pågældende medarbejdere hører til blandt virksomhedens underordnede personale, kan der være grund til at give afkald på forfølgning af enkeltpersoner. Den bøde, der udmåles over for den juridiske person, vil i almindelighed være tilstrækkelig ud fra præventive synspunkter. Det vil i en række tilfælde være udtryk for overflødig strafanvendelse, hvis man i anledning af den samme overtrædelse gør strafansvar gældende både mod den juridiske person og mod en ansvarlig enkeltperson. Der kan i retspraksis spores en tendens til, at der ved fastlæggelsen af den nedre grænse for strafbar uagtsomhed for enkeltpersoner tages hensyn til, om der er mulighed for at gøre op med strafbehovet ved at gøre ansvar gældende over for den juridiske person som sådan i anledning af den konstaterede overtrædelse, jf. f.eks. U 1993.551, der er omtalt ovenfor under pkt. 8.2.1.

Indeholder straffebestemmelsen mulighed for idømmelse af frihedsstraf, og må det antages, at frihedsstraf vil blive bragt i anvendelse i det foreliggende tilfælde, rettes ansvaret mod den ansvarlige enkeltperson. En økonomisk gevinst for virksomheden inddrages i så fald ved konfiskation eller ved en særskilt sag mod foretaget med påstand om bøde, der står i forhold til den opnåede eller tilsigtede gevinst.

Specielt om forholdet mellem virksomhedsansvar og individualansvar for underordnede ansatte henvises til bemærkninger nedenfor. Det anførte hensyn til at undgå overflødig dobbeltstraf kan også undertiden anvendes til støtte for kun at gøre ansvar gældende mod en enkeltperson, f.eks. hvor den pågældende overtrædelse ligger i randsområdet for, hvad der objektivt kan betegnes som en selskabsovertrædelse, jf. ovenfor i kapitel 6.

Straffelovrådet finder det ikke muligt at formulere en lovbestemmelse, som på en generel og principiel måde anviser et prioritetsforhold mellem virksomhedsansvar og individuelt ansvar. Rådet antager, at bedømmelsen kan variere meget fra det ene lovområde til det andet, formentlig også fra den ene type af lovovertrædelse til den anden inden for den samme lov. Straffelovrådet må derfor have sympati for den tanke, at der i videre omfang, end det hidtil har været tilfældet, søges udarbejdet direktiver eller vejledende retningslinier for valget af strafsubjekt ved tiltalerejsning og ved po-

litiets og særmyndighedernes udfærdigelse af bødeforelæg.

Både efter Gorm Toftegaard Nielsens forslag og efter de norske regler vil spørgsmålet om valg af strafsubjekt hyppigt opstå i sager om overtrædelser begået inden for enkeltmandsejede virksomheder. Det forekommer Straffelovrådet, at man med en så vid afgrænsning af virksomhedsansvarets område meget ofte måtte komme til det resultat, at det individuelle ansvar er det primære. Dette vil i almindelighed gælde med hensyn til overtrædelser begået i detailhandelen, i mindre håndværksvirksomheder, i landbruget og inden for liberale erhverv. Det er formentlig overvejelser af denne art, der har fundet udtryk i den norske **Straffelovkommission**s betænkning NOU 1988:11, s. 10: »Ved straffansvar for enkeltpersonforetak kan det forekomme at det er den personlige eieren som har begått den straffbare handlingen som kan føre til foretaksstraff. I slike tilfeller vil det vanligvis være mest nærliggende å rette ansvaret mot eieren personlig«.

Efter Straffelovrådets forslag vil spørgsmålet imidlertid ikke komme til at foreligge i så vidt omfang. Rådet begrænser virksomhedsansvaret således, at det - ud over aktieselskaber, interessentskaber m.v. - kun omfatter de enkeltmandsvirksomheder, ved hvilke et behov for at lægge bødeansvaret på virksomheden som sådan melder sig med særlig styrke. Der henvises herom til kapitel 5, afsnit 5.7.

Inden for rammerne af Straffelovrådets forslag skal der peges på nogle tilfælde, hvor virksomhedsansvaret ikke bør fortrænge det individuelle ansvar.

Der kan være behov for at skelne mellem underordnede arbejdstagere og overordnede ansatte (administrerende direktører, økonomidirektører, tekniske ledere, afdelingsledere i øvrigt).

Det forekommer vigtigt, at det personlige ansvar ikke forflygtiges, når det drejer sig om personer, som i kraft af deres ledelsesfunktioner og undertiden deres passivitet har haft den afgørende indflydelse på, om regler bliver overholdt, jf. f.eks. U 1992.485, der er omtalt ovenfor under pkt. 8.2.3. Dette ansvar kan være på sin plads, selv om der ikke er udvist forsætligt eller groft uagtsomt forhold, forudsat at ansvar for anden uagtsomhed har hjemmel. Omvendt kan der være tilfælde, hvor selv forsætlige hjælpehandlinger o.l., udført af underordnede ansatte, bør være straffri, og ansvaret alene pålægges virksomheden.

Der er lovområder, hvor underordnede ansattes ansvar for forsætligt eller uagtsomt forhold ikke i gældende praksis har kunnet vige for arbejdsgiveransvar. Dette gælder bl.a. nogle overtrædelser af færdselsloven. Det ville næppe kunne accepteres, hvis udstrækningen af trafikanters ansvar gøres afhængig af, om de kører i deres egenskab af arbejdstagere i en virksomhed, eller der er tale om privatkørsel. I relation til selve kørslen udfører også en ansat chauffør en selvstændig funktion med et almindeligt ansvar for overholdelsen af færdselslovgivningen, og en **underordnet** placering i virksomheden kan derfor ikke medføre en lempelse af ansvaret. Overtrædelser med hensyn til overlæs og fartskrivere synes altid at medføre ansvar for både fører og ejer (f.eks. et selskab).

Tilsvarende synspunkter kan anføres på andre områder, hvor **lovgivningen** pålæg-

ger den enkelte et selvstændigt og individuelt ansvar for overholdelsen af reglerne, og hvor det derfor ville modvirke lovgivningens formål, hvis man gennem ansvarsplaceringsregler undtog en del af disse personer fra ansvar i tilfælde af strafbar overtrædelse af reglerne.

Den foreliggende praksis, hvorefter der undertiden foretages identifikation mellem ejeren af et selskab og selskabet med den virkning, at der alene gøres ansvar gældende mod ejeren personligt, kan have gode grunde for sig. En person skal ikke ved at drive virksomhed i selskabsform kunne unddrage sig eller begrænse det personlige strafansvar. Hvis selskabet er gået konkurs, og et bødeansvar mod dette derfor savner mening, kan der i tilfælde, hvor der reelt er tale om en enkeltmandsvirksomhed, være behov for at kunne drage ejeren personligt til ansvar i fuldt omfang.

Der kan imidlertid rejses spørgsmål om, hvorvidt den gældende praksis bør oprettholdes fuldt ud, navnlig hvis Straffelovrådets forslag om at inddrage visse enkeltmandsvirksomheder under selskabsansvaret gennemføres. En sådan inddragelse vil have begrænset virkning, hvis man i alle de tilfælde, hvor overtrædelsen kan tilregnes ejeren, rejser tiltale mod denne personligt og ikke mod virksomheden. I så fald vil inddragelsen af enkeltmandsvirksomheder under selskabsansvaret reelt kun få praktisk betydning, når overtrædelsen alene kan tilregnes ansatte og ikke ejeren personligt. Da Straffelovrådets forslag alene vil inddrage visse større enkeltmandsvirksomheder, vil sådanne tilfælde, hvor overtrædelsen ikke vil kunne tilregnes ejeren personligt, dog kunne forekomme i et ikke helt ubetydeligt omfang.

På den anden side er det ikke hensigten, at en inddragelse af enkeltmandsvirksomheder under selskabsansvaret skal have til følge, at ejeren af virksomheden aldrig vil kunne drages personligt til ansvar. Spørgsmålet herom vil skulle afgøres efter de almindelige principper for ansvarsplacering i anledning af overtrædelser, der finder sted i selskabsforhold.

Efter Straffelovrådets opfattelse bør spørgsmålet om **identifikation** imidlertid ikke tillægges for stor betydning. Foreligger der en overtrædelse, som kan tilregnes virksomhedslederen, vil muligheden for selskabsansvar i almindelighed ikke udelukke, at der tillige eller alene gøres ansvar gældende mod den pågældende personligt. Dette gælder, uanset om lederen er ejer af virksomheden, eller den pågældende alene er ansat og eventuelt ejer en mindre andel af virksomheden, jf. f.eks. den ovenfor omtalte dom i U 1992.485. Selv om der ikke er grundlag for identifikation, er den pågældende virksomhedsleder således ikke beskyttet mod strafferetlig forfølgning. Det kan her have en betydning for strafudmålingen, om den pågældende identificeres med selskabet, jf. ovenfor om bødeudmåling på kildeskatteområdet.

Det kan imidlertid næppe udelukkes, at der forekommer tilfælde, hvor der mod ene- eller hovedaktionærer/anpartshavere rejses straffesager, som ikke var blevet rejst mod dem personligt, hvis de ikke havde været ejere, men alene havde været ansat som direktører. Hvis deres personlige andel i overtrædelsen er af en sådan art, at der ikke ville blive rejst tiltale mod en ansat direktør under helt tilsvarende omstændigheder, må det være rigtigst at undlade at rejse sag mod den pågældende personligt.

Det forhold, at den pågældende eventuelt fuldt ud ejer det selskab, i hvilket overtrædelsen har fundet sted, kan i princippet ikke påvirke den strafferetlige bedømmelse af den pågældendes forhold til overtrædelsen. Dette må i almindelighed også gælde i de tilfælde, hvor selskabet efterfølgende måtte være gået konkurs.

For så vidt angår spørgsmålet om ansvarsplacering i tilfælde af fusion, kan Straffelovrådet tiltræde den praksis, der er illustreret ved de to afgørelser, der er omtalt ovenfor under pkt. 8.4.3, hvorefter et ophørende selskabs strafansvar efter fusion kan gøres gældende mod det fortsættende selskab. Straffelovrådet finder ikke behov for særlige lovregler på dette område.

8.5.3. Der skal til sidst gøres nogle bemærkninger om hjemlen til at undlade tiltale over for enkeltpersoner i tilfælde, hvor det foretrækkes kun at gøre ansvar gældende over for en juridisk person.

Påtale kan opgives i medfør af rpl. § 721, stk. 1, nr. 2, såfremt videre forfølgning ikke kan ventes at føre til, at en sigtet enkeltperson inden for virksomheden findes skyldig. Dette vil f.eks. være tilfældet, hvis det stiller sig som tvivlsomt, om en handling er foretaget af A eller af en anden, eller hvis en beviselig handling eller undladelse fra A's side ikke i sig selv kan anses for at udgøre en uagtsom (eventuelt groft uagtsom) overtrædelse af loven, jf. f.eks. ovenfor under pkt. 8.2.1. om U 1993.551 H. Har der ikke under efterforskningen kunnet konkretiseres nogen sigtelse mod en enkeltperson, falder tilfældet **uden** for reglerne om påtaleopgivelse.

En anden situation foreligger, hvis en sag mod en enkeltperson i virksomheden kunne gennemføres til en afgørelse om strafansvar, men påtalemyndigheden finder, at en bødesag mod virksomheden som sådan er tilstrækkelig reaktion. Undladelse af at rejse tiltale må da opfattes som et tiltalefrafald, hvis hjemmel skal søges i rpl. § 722. Denne bestemmelses stk. 1, nr. 1, finder direkte anvendelse, hvis den pågældendes forhold ikke kan medføre højere straf end bøde og samtidig er af ringe strafværdighed. Undladelse af at rejse tiltale kan også tænkes støttet på bestemmelsen i stk. 1, nr. 5, om tilfælde, »hvor sagens gennemførelse vil medføre vanskeligheder, omkostninger eller behandlingstider, som ikke står i rimeligt forhold til sagens betydning og den straf, som i givet fald kan forventes idømt«. En ganske tilsvarende bestemmelse findes i øvrigt i § 721, stk. 1, nr. 3, om påtaleopgivelse.

Straffelovrådet vil anbefale, at Rigsadvokaten i medfør af § 722, stk. 1, nr. 7, fastsætter generel hjemmel til tiltalefrafald i disse typetilfælde.

8.6. Særligt om ansvar for offentlige myndigheder

Hvor der er hjemmel til bødeansvar for *kommuner*, herunder amtskommuner, vil det være kommunen som sådan, der er ansvarssubjekt, uanset hvilken gren af den kommunale virksomhed der har begået overtrædelsen.

Er overtrædelsen begået af et kommunalt fællesskab, vil det være fællesskabet som sådant, der er ansvarssubjekt, uanset om fællesskabet er organiseret som et interentskab, andelsselskab eller på anden måde.

I en række nyere love er der hjemmel til at pålægge *staten* strafansvar. En sådan hjemmel blev første gang introduceret i dansk lovgivning ved lov nr. 220 af 22. april 1987, hvor der i arbejdsmiljølovens § 86 blev indsat en bestemmelse om strafansvar for bl.a. staten som sådan. I bemærkningerne til denne lovændring er ikke blot spørgsmålet om forholdet mellem ansvar for staten og ansvar for enkeltpersoner omtalt. Også spørgsmålet om ansvarsplacering i forholdet mellem over- og underordnede statslige myndigheder er nærmere behandlet. Med hensyn til forholdet mellem statsligt ansvar og individuelt ansvar for enkeltpersoner er anført følgende (Folketingstidende 1986-87, tillæg A, sp. 2965):

»Muligheden for at placere strafansvaret på enkeltpersoner vil ikke altid være tilstrækkelig, og der kan ligesom ved privat virksomhed drevet i selskabsform være behov for at kunne placere strafansvaret på den kollektive enhed som sådan, det vil i denne forbindelse sige på den statslige myndighed.

Dette betyder ikke, at det individuelle ansvar for enkeltpersoner, når betingelserne efter lovens § 82 for at gøre dette gældende i øvrigt måtte være opfyldt, bortfalder. Anklagemyndigheden må ved afgørelsen af tiltalspørgsmålet tage stilling til, om strafansvaret skal placeres på den offentlige myndighed som sådan eller på en enkeltperson, eller om der eventuelt skal gøres ansvar gældende både over for myndigheden som sådan og over for enkeltpersoner. Dette problem adskiller sig ikke fra de overvejelser, anklagemyndigheden i dag må gøre sig vedrørende spørgsmålet om ansvarsplacering, når en overtrædelse er begået af et selskab, og der samtidig er mulighed for at drage enkeltpersoner til ansvar.«

Med hensyn til spørgsmålet om, hvilken af flere mulige statslige myndigheder et eventuelt arbejdsgiveransvar skal placeres på, er i bemærkningerne anført følgende (Folketingstidende 1986-87, tillæg A, sp. 2965 f.):

»Ved fastlæggelsen af det nærmere indhold af strafansvaret for staten skal der bl.a. tages stilling til spørgsmålet om ansvarsplacering.

Arbejdsmiljøloven omfatter med få undtagelser alle former for arbejde, der udføres inden for det statslige område. Loven omfatter således hele den offentlige forvaltning, domstole og folketing, hvor disse statsorganer som led i deres virksomhed optræder som arbejdsgiver i arbejdsmiljølovens forstand.

Det kan i en række tilfælde være vanskeligt at afgøre, hvilken myndighed der må anses for arbejdsgiver og dermed som subjekt for det kollektive ansvar. Navnlig i tilfælde, hvor der findes både underordnede og overordnede statsmyndigheder, kan spørgsmålet give anledning til tvivl.

Som vejledende synspunkt bør ansvaret som udgangspunkt ud fra præventive hensyn placeres hos den myndighed, hvor overtrædelsen har fundet sted. I tilfælde, hvor denne myndighed ikke har haft mulighed for inden for de givne rammer at tilrettelægge arbejdsmiljøet på en forsvarlig måde, f.eks. fordi opfyldelse forudsætter ændringer, som man ikke har økonomisk mulighed for at gennemføre, må ansvaret påhvile den (overordnede) myndighed, der har denne mulighed. Undertiden vil det være vedkommende ministerium, som ansvaret skal pålægges, men det vil på den anden side ikke altid være tilfældet. Når det drejer sig om statsvirksomheder som f.eks. P&T og

DSB vil det normalt være statsvirksomheden som sådan, der skal bære ansvaret.

Det forhold, at en styrelse eller et uafhængigt organ, som f.eks. et råd eller nævn eller en særlig forvaltningsvirksomhed som f.eks. Danmarks Nationalbank, er tillagt selvstændig forvaltningskompetence inden for et vist område, er ikke ensbetydende med, at det er denne myndighed, der er strafferetligt ansvarlig for tilsidesættelser af arbejdsmiljølovgivningen. Det må afhænge af, om det er denne myndighed selv eller en anden myndighed, f.eks. en overordnet myndighed, der efter de bevillingsretlige regler har muligheden for at tilvejebringe de rigtige **arbejdsmiljømæssige** forhold for de ansatte.

At den underordnede myndighed ikke i fornødent omfang har underrettet den overordnede myndighed om de omstændigheder, der udgør lovovertrædelsen, kan ikke i sig selv fritage den overordnede myndighed for ansvar, men vil efter omstændighederne kunne indebære overtrædelse af arbejdsmiljøloven eller en tjenesteforseelse for de pågældende ledende medarbejdere i den underordnede myndighed.

I forhold til domstolenes personale har Justitsministeriet på en lang række områder arbejds-giverbeføjelser, ligesom det er Justitsministeriet, der er ansvarlig for domstolenes bygningsmæssige forhold. I overensstemmelse med de ovenfor nævnte principper må Justitsministeriet i forhold til domstolene derfor i de fleste tilfælde betragtes som ansvarlig arbejdsgiver efter arbejdsmiljøloven.

For så vidt angår Folketinget og de dertil knyttede institutioner må der for Folketinget gælde et almindeligt arbejdsgiveransvar over for de ansatte.«

Straffelovrådet kan i det væsentlige tiltræde de angivne retlingslinier for valget af ansvarssubjekt på det statslige område.

Straffelovrådet finder dog grund til at fremhæve det overordnede kriterium, at ansvaret i almindelighed må placeres hos den myndighed, der har kompetencen på det pågældende område, eventuelt i henhold til delegation. Et ansvar skal således efter Straffelovrådets opfattelse ikke placeres hos en overordnet myndighed, hvis en underordnet myndighed, i hvilken overtrædelsen er begået, har undladt at orientere den overordnede myndighed om de forhold, som overtrædelsen må tilskrives, f.eks. mangelfulde bygningsmæssige forhold.

8.7. Sammenfatning

Som det fremgår, finder Straffelovrådet, at ansvar for juridiske personer (selskabsansvar) må gives en fremtrædende plads bl.a. under hensyn til, at overtrædelser i selskabsforhold ofte begås i de pågældende virksomheders økonomiske interesse.

På den anden side går Straffelovrådet ikke ind for en generel retningslinje, hvorefter selskabsansvar normalt **fortrækker** individualansvar. I den forbindelse peger man bl.a. på, at det - ved siden af selskabsansvaret - ofte vil være mere nærliggende at gøre personligt strafansvar gældende over for ledere og overordnede medarbejdere end over for mere underordnede ansatte. Rådet har **endvidere** peget på tilfælde, hvor det ikke vil være uden betænkeligheder at give afkald på individuelt ansvar, uanset hvor underordnet de pågældende måtte være placeret inden for enheden. Der sigtes

her navnlig til tilfælde, hvor lovgivningen pålægger den enkelte et selvstændigt og individuelt ansvar for overholdelse af lovgivningen. Som eksempel er nævnt færdselslovens forbud og påbud, der gælder generelt og ligeligt for alle trafikanter, uanset i hvilken anledning og egenskab de pågældende færdes i trafikken.

Under hensyn til de varierede løsninger, der kan være behov for, har Straffelovrådet ikke anset det for muligt at formulere en generel lovbestemmelse, der skal regulere forholdet mellem selskabsansvar og individualansvar. Rådet har i stedet sluttet sig til den tanke, at det kan bidrage til en væsentlig afklaring af retstilstanden, at der i videre omfang end hidtil gennem anklagemyndigheden udfærdiges direktiver og vejledende retningslinier for valget af ansvarssubjekt på lovområder, hvor spørgsmålet kan få praktisk betydning.

Af mere ordensmæssige grunde foreslår Straffelovrådet, at der tilvejebringes udtrykkelig hjemmel til at meddele tiltalefrafald i tilfælde, hvor anklagemyndigheden finder at kunne gennemføre en straffesag mod en enkeltperson til afgørelse om strafansvar, men afstår herfra under hensyn til, at en bødereaktion over for selskabet findes tilstrækkelig.

Objektivt individualansvar. Gældende ret

9.1. Indledning

I kapitel 1 er der i afsnit 1.5. kort gjort rede for udviklingen i dansk ret med hensyn til anvendelsen af objektivt individualansvar. Det er fremhævet, at der endnu i en årrække efter straffelovens **ikrafttræden** i 1933 antoges at være en mulighed for på visse områder at fravige tilregnelseskravet i § 19 uden udtrykkelig lovhjæmmel, og at denne opfattelse blev tilsidesat ved Højesterets dom i U 1948.849 om en overtrædelse af beværterloven. Siden har der ikke været grund til at tvivle om, at et strafansvar for enkeltpersoner uden udvist forsættligt eller uagtsomt forhold må have støtte i den lov, som kriminaliserer en handling eller en undladelse.

På beværterlovens område drog man ved en lovændring af 1958 konsekvensen af det princip, som Højesteret havde fastslået. Om udskænkning af **spiritus** for berusede personer og for unge under 18 år blev det bestemt, at bevillingshaveren var ansvarlig for sine medhjælperes overtrædelser, medmindre han godtgjorde, »at han stedse på fyldestgørende måde har påset overholdelsen af forskrifterne, og at det ikke har været ham muligt at hindre den skete overtrædelse«. Der henvises herom til Betænkning vedrørende ændringer i beværterlovgivningen II, 1954, s. 9 ff og Folketingstidende 1957/58 B sp. 1133 f og 1955/56 A sp. 1555 f.

Den løsning, som her blev valgt, er den, man almindeligvis betegner som den omvendte bevisbyrde. Når den objektive overtrædelse er bevist, vil bevillingshaverens bødeansvar som udgangspunkt være givet, men han kan frigøre sig fra det ved at godtgøre de i den citerede bestemmelse nævnte forhold. Dette er i princippet en fravigelse af anklagemyndighedens bevisbyrde med hensyn til de faktiske omstændigheder, på hvilke man vil grunde en slutning om, at den pågældende handlede uagtsomt, dvs. kunne og burde have forhindret overtrædelsen. En tilsvarende omvendt bevisbyrde har været kendt efter den tidligere gældende toldlovs § 194, stk. 1. Brud på toldlukke medførte ansvar for besidderen, »medmindre han med sikkerhed godtgør, at bruddet ikke skyldes hans eller hans folks forsømmelighed«. Se også i den samme lov § 193, stk. 1, om urigtig angivelse over for toldvæsenet af varers art, mængde eller værdi.

Den omvendte bevisbyrde kan siges at være et forsøg på at anvise en mellemvej mellem det rent objektive ansvar for andres fejl og et almindeligt ansvar for beviselig uagtsomhed (uagtsom medvirken). Det blev imidlertid ikke den løsning, der blev model for udformningen af særlovsbestemmelser fra slutningen af 1950'erne, når man ønskede det almindelige uagtsomhedsansvar fraveget. Formentlig under indflydelse af synspunkter, der nu rådede i Justitsministeriets nyoprettede lovkontor, valgte man

en regel, der pålægger bødeansvar, »selv om lovovertrædelsen ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom«.

Sådanne bestemmelser om ansvar for enkeltpersoner uden skyld betegnes i almindelighed som objektivt individualansvar. Det er denne særlige ansvarsform, der er emnet for dette og det følgende kapitel.

Det fremgår af lovgivningspraksis, at der er udvist en betydelig tilbageholdenhed med at indføre bestemmelser om objektivt individualansvar. Dette kom bl.a. til udtryk i 1962 i forbindelse med vedtagelsen af lov om almindelig omsætningsafgift. I lovforslagets § 38, stk. 4, var medtaget en bestemmelse om, at der kan pålægges en virksomheds ejer eller bruger bødeansvar, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom, og for overtrædelser, der begås af aktieselskaber, andelsselskaber eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar. I bemærkningerne til den foreslåede bestemmelse var anført (Folketingstidende **1961-62**, tillæg A, sp. 1373):

»Paragraffens stk. 4 indeholder en bestemmelse om bødeansvar for en virksomheds ejer eller bruger, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom, samt om adgang til at pålægge aktieselskaber, andelsselskaber eller lignende bødeansvar. Et sådant objektivt bødeansvar findes i flere gældende love. Da en lov om almindelig omsætningsafgift vil omfatte en række større erhvervsvirksomheder, herunder selskaber m.v., taler bevisshensyn og hensynet til strafansvarets effektivitet for, at der i loven skabes mulighed for objektivt bødeansvar.«

Den del af den foreslåede bestemmelse, der gav hjemmel til objektivt individualansvar, udgik imidlertid under Folketingets behandling af lovforslaget, således at kun hjemmelen for selskabsansvar blev vedtaget (Folketingstidende 1961-62, tillæg B, sp. 1163-1164).

I en skrivelse af 30. april 1970 til rigsadvokaturen har Justitsministeriet anført, at ændringen af lovforslaget vist nok skyldtes en frygt hos folketingsudvalget for, at det objektive ansvar skulle blive bragt i anvendelse over for småvirksomheder, navnlig virksomheder der alene drives af indehaveren selv, eventuelt sammen med hans hustru.

Som et andet udslag af lovgivningsmagtens betænkelighed ved objektivt individualansvar kan nævnes en ændring af hundeloven i 1962. Indtil da havde der været hjemmel til objektivt strafansvar for besidderen af en hund, hvis hunden bed sagesløs person eller på anden måde voldte ham skade på person eller ejendom. Dette objektive ansvar blev afskaffet med følgende bemærkninger (Folketingstidende **1961-62**, tillæg A, spalte 655):

»Bestemmelsen om bødeansvar for besidderen på objektivt grundlag er ret enestående i dansk ret. Der er ganske vist nogle steder i lovgivningen foreskrevet bødeansvar, uden at det skal godtgøres, at den pågældende har gjort sig skyldig i et forsætligt eller uagtsomt forhold, men der er da tale om et ansvar, der påhviler indehaveren af en erhvervsvirksomhed for forhold, der begås i forbindelse med virksomhedens drift.

Det foreslås at erstatte den nævnte bestemmelse med en bestemmelse om, at det påhviler besid-

deren af en hund at træffe de foranstaltninger, der efter forholdene må anses for påkrævet for at forebygge, at hunden volder skade. Overtrædelser af denne bestemmelse vil kunne straffes efter lovens § 16, hvis besidderen har gjort sig skyldig i forsætligt eller uagtsomt forhold.«

I det følgende gøres der nærmere rede for anvendelsen af straffebestemmelser om objektivt **individualansvar** i gældende ret.

9.2. Generel karakteristik af objektivt individualansvar

Hjemmel til objektivt individualansvar forekommer i ca. 20 love samt i et større antal bekendtgørelser udfærdiget med hjemmel i disse love. Oftest fremtræder ansvaret som et driftsherreansvar med følgende formulering:

»Der kan pålægges en arbejdsgiver (eller: virksomhedens ejer eller bruger) bødeansvar, selv om overtrædelserne ikke kan tilregnes den pågældende som forsætlig eller uagtsom.«

Tidligere forekom følgende mindre almindelige formulering:

»Ansvarlig i tilfælde af overtrædelser er, såfremt overtrædelserne kun medfører bødestraf, den eller de for hvis regning virksomheden drives.«

Med en sådan formuleret bestemmelse pegedes der alene på, hvem der var ansvarssubjekt. Det var ikke hermed givet, at der var sket en fravigelse af de almindelige tilregningskrav. I praksis er bestemmelsen vistnok blevet forstået som en hjemmel til objektivt individualansvar, jf. bl.a. Syrette Vinding Kruse a. st. side 155. Den sidste bestemmelse med denne formulering fandtes i § 13, stk. 2, i den tidligere lov om forhandling, udførsel og indførsel af æg og ægprodukter. Bestemmelsen er ikke medtaget i den nye lov nr. 290 fra 1992 om æg og ægprodukter. Da bestemmelser med denne formulering således ikke forekommer mere, skal det rejste fortolknings spørgsmål ikke forfølges nærmere.

Det objektive individualansvar indebærer i almindelighed alene et bødeansvar. Medieansvarsloven indtager dog en særstilling, idet den giver mulighed for idømmelse af frihedsstraf på objektivt grundlag.

Er straffen fastsat til en bøde på objektivt grundlag, fastsættes ingen forvandlingsstraf. Retten kan derfor ikke véd sagens afgørelse undlade at tage stilling til, om overtrædelserne kan tilregnes den tiltalte som forsætlig eller uagtsom, eller om domfældelsen hviler på et objektivt ansvar. Et objektivt bødeansvar kan i tilfælde af manglende betaling af bøden ikke konverteres til afsoning.

Hvor objektivt individualansvar er hjemlet, er denne særlige ansvarsform ikke nødvendigvis hæftet på alle gerningstyper og ansvarssubjekter i den enkelte lov. Det objektive ansvar er normalt alene knyttet til visse nærmere angivne gerningstyper,

og som regel har det objektive individualansvar alene driftsherren (og f.eks. ikke de almindelige medarbejdere i virksomheden) som ansvarssubjekt.

Det objektive driftsherreansvar tager sigte på tilfælde, hvor der er tale om enkeltmandsvirksomhed. Drives virksomheden i selskabsform, vil objektivt individualansvar i almindelighed ikke komme på tale, idet driftsherreansvaret i så fald vil påhvile selskabet som sådant og ikke enkeltpersoner, jf. f.eks. U 1985.436, der er nærmere omtalt ovenfor i kapitel 8, pkt. 8.3.2. I enkelte sager, hvor der ikke har været mulighed for at pålægge den kollektive enhed som sådan et bødeansvar, har der foreligget spørgsmål om, hvorvidt driftsherreansvaret i så fald på objektivt grundlag vil kunne pålægges en ansat, der på enhedens vegne har den daglige ledelse og dermed ansvaret på det pågældende område, jf. U 1960.392 H og U 1992.903. Spørgsmålet vil blive omtalt nærmere nedenfor under pkt. 9.4.2.

I de fleste love med objektivt individualansvar må ansvaret antages at knytte sig både til ansvarssubjektets egne (ikke forsætlige eller uagtsomme) handlinger og undladelser og til underordnedes forhold, der ikke kan tilregnes ansvarssubjektet. Spørgsmål om objektivt ansvar for enkeltpersoner har dog i det væsentlige kun praktisk betydning med hensyn til fejl og forsømmelser, der er udvist af andre end den, ansvaret påhviler, og nogle bestemmelser er udtrykkeligt begrænset hertil, således at strafsubjektets egne overtrædelser ikke er omfattet af den objektive ansvarsform, jf. nedenfor under pkt. 9.4.3.

I det følgende foretages en gennemgang af bestemmelser om objektivt individualansvar i dansk lovgivning. De bestemmelser, der fra et praktisk synspunkt har størst betydning, er omtalt mere udførligt, hvorimod bestemmelser, der kun sjældent anvendes i praksis, alene er omtalt kort. Efter lovgennemgangen vil forskellige fortolkningsspørgsmål blive behandlet. Kapitlet afsluttes med en omtale af spørgsmålet om det objektive individualansvars forhold til bestemmelser i Den europæiske Menneskerettighedskonvention.

9.3. Oversigt over bestemmelser om objektivt individualansvar

I nedennævnte oversigt opregnes de pr. 1. april 1994 gældende love, der indeholder hjemmel til objektivt individualansvar. Endvidere nævnes til illustration visse af de bekendtgørelser, der er udstedt med hjemmel i en lov om objektivt ansvar for overtrædelse af forskrifter udstedt i medfør af loven.

1. Arbejdsmiljøloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 646 af 18. december 1985 med senere ændringer

I § 83 i arbejdsmiljøloven, lovbekendtgørelse nr. 646 af 18. december 1985 med senere ændringer, findes hjemmel for objektivt strafansvar for enkeltpersoner. Bestemmelsen har følgende formulering:

»For overtrædelse af § 15, § 16, § 38, stk. 1, § 42, stk. 1, § 45, stk. 1, § 48, stk. 1, § 82, nr. 2 og 3, kan der pålægges en arbejdsgiver bødeansvar, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom. For bødeansvaret fastsættes ingen forvandlingsstraf.«

Ifølge § 84 bemyndiges arbejdsministeren bl.a. til at fastsætte bestemmelser om objektivt individualansvar i forskrifter, der udfærdiges i henhold til loven. Denne adgang er i vidt omfang udnyttet, jf. f.eks. bekendtgørelse nr. 1017 af 15. december 1993 om byggepladers og lignende arbejdssteders indretning.

Bestemmelserne indeholder alene hjemmel til at pålægge *arbejdsgivere* bødeansvar. Der er ikke hjemmel til at pålægge medarbejdere og ansatte objektivt ansvar. Da der ved lov nr. 380 af 13. juni 1990 i arbejdsmiljølovens § 23 blev indsat en bestemmelse om ansvar for virksomhedsledere, blev der samtidig i § 85 indsat en bestemmelse, hvorefter virksomhedsledere, der ikke er arbejdsgivere i arbejdsmiljølovens forstand, ikke vil kunne pålægges objektivt individualansvar, selv om de efter lovens § 23 er undergivet de samme materielle pligter som arbejdsgiveren. Sådanne virksomhedsledere vil således kun kunne straffes, hvis de almindelige tilregningsbetingelser er opfyldt, dvs. at overtrædelsen skal kunne tilregnes dem som forsætlig eller uagtsom.

Det er ikke alle gerningstyper i loven, som arbejdsgiveren kan straffes for på objektivt grundlag. Den begrænsning af ansvarets anvendelse, der følger heraf, skal dog ikke overvurderes, idet det objektive ansvar er knyttet til de overordnede og centrale bestemmelser, såsom lovens § 38, stk. 1, hvorefter arbejdet skal planlægges, tilrettelægges og udføres således, at det sikkerheds- og sundhedsmæssigt er fuldt forsvarligt, og lovens § 42, stk. 1, hvorefter arbejdsstedet skal indrettes således, at det sikkerheds- og sundhedsmæssigt er fuldt forsvarligt. For så vidt angår bemyndigelsesbestemmelsen i lovens § 84 bemærkes, at adgangen for ministeren til at fastsætte bestemmelser om objektivt ansvar i regler, der udstedes i medfør af loven, ikke er begrænset til særlige gerningstyper. Det fremgår dog af forarbejderne til arbejdsmiljøloven, at det objektive ansvars begrænsning til visse centrale pligter også agtes fulgt ved strafregler i administrative bestemmelser (Folketingstidende 1975-76, tillæg A, sp. 164).

2. Lov nr. 508 af 29. november 1972 om kontrol med overholdelsen af De europæiske Fællesskabers forordninger om arbejderbeskyttelse inden for landevejstransport

I denne administrationslovs § 2, stk. 2, er der hjemmel til, at arbejdsministeren i forskrifter, der **udfærdiges** i medfør af loven, kan fastsætte, at der kan pålægges arbejdsgivere bødeansvar for overtrædelser, der begås af ansatte i virksomheden, selv om overtrædelserne ikke kan tilregnes arbejdsgiverne som forsætlig eller uagtsom.

Hjemmelen er udnyttet i bekendtgørelse nr. 1018 af 15. december 1993 om arbejderbeskyttelse i vejtransport (også udstedt med hjemmel i arbejdsmiljøloven). Efter bekendtgørelsens § 8 kan der pålægges en arbejdsgiver bødeansvar, når kørslen er foretaget i hans interesse, selv om overtrædelserne ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom. Sager efter denne bestemmelse, der bl.a. sanktionerer overtrædelser af køre- og hviletidsreglerne, er hyppigt forekommende i praksis.

3. Færdselsloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 735 af 24. august 1992 med senere ændringer

Efter § 85, stk. 1, fastsætter justitsministeren bestemmelser om største tilladte vægt og totalvægt for køretøjer i såvel belæsset som ubelæsset stand. Efter § 118, stk. 6, kan der for overtrædelse af forskrifter udstedt i medfør af § 85, stk. 1, pålægges ejeren eller brugeren af køretøjet bødeansvar, selv om overtrædelserne ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom. Denne bemyndigelse er udnyttet i bekendtgørelse nr. 567 af 24. juni 1992 om køretøjers største bredde, længde, højde, vægt og akseltryk. Efter bekendtgørelsens § 37, stk. 3, er der objektivt individualansvar for ejer eller bruger bl.a. ved overtrædelse af reglerne om akseltryk og totalvægt (overlæs). I praksis ses ofte sager om ansvar for vognmænd på objektivt grundlag i anledning af overlæsovertrædelser begået af ansatte chauffører.

4. Skattekontrolloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 635 af 27. juli 1993 med senere ændringer

I skattekontrollovens § 18, 1. pkt., er hjemlet et objektivt ansvar for en virksomheds ejer, når nogen på virksomhedens vegne til brug ved afgørelse af, om virksomheden er undergivet skattepligt, eller til brug ved afgørelse af skatteansættelse eller skatteberegning for virksomheden har overtrådt § 13. Det fremgår af bestemmelsens formulering, at pålæggelse af et sådant objektivt virksomhedsejeransvar forudsætter fejl, der kan karakteriseres som forsætlige eller groft uagtsomme, begået af den, der handlede på virksomhedens vegne.

Det objektive individualansvar efter skattekontrollovens § 18, 1. pkt., anvendes

kun sjældent i praksis. Dette skyldes, at spørgsmålet om strafansvar for virksomhedsejeren normalt afgøres direkte efter skattekontrollovens § 13.

Er virksomheden et selskab, vil der ikke være spørgsmål om et objektivt individualansvar, men derimod om selskabsansvar efter § 18, 2. pkt., eventuelt sammen med et ansvar efter § 13 for den eller de personligt ansvarlige, eller der kan blive spørgsmål om alene at gøre et personligt strafansvar gældende efter § 13, f.eks. hvis selskabet ejes, drives og ledes af en og samme person, jf. ovenfor i kapitel 8 om ansvarsplacering.

5. Toldloven, lov nr. 1116 af 22. december 1993

Toldlovens § 79, stk. 3, indeholder et sædvanligt formuleret objektivt ansvar for virksomhedens ejer i relation til overtrædelser af §§ 76-78 og § 79, stk. 1, når overtrædelserne begås på virksomhedens vegne.

De nævnte bestemmelser vedrører bl.a. afgivelse af urigtige oplysninger samt brud på toldlukke eller identitetsmærke.

6. Lov om restaurations- og hotelvirksomhed, lov nr. 256 af 6. maj 1993

Lovens § 37, stk. 6, 1. pkt., har følgende ordlyd:

»Der kan pålægges restauratører, hotelværter kantineindehavere og disses bestyrere bødeansvar for overtrædelse af § 28, stk. 8, § 29, stk. 1, og forbud i henhold til § 31, stk. 1, der begås af ansatte i virksomheden, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes dem som forsætlig eller uagtsom.«

Det objektive ansvar er begrænset til specialsubjektet »restauratører« m.v. For så vidt angår gerningstyper er det objektive ansvar begrænset til overtrædelse af § 28, stk. 8 (ophold i restaurationens lokaler efter lukketid uden politiets tilladelse), § 29, stk. 1 (udskænkning af stærke drikke til unge under 18 år eller til personer, om hvem der er grund til at antage, at de ved yderligere indtagelse af stærke drikke vil give anledning til fare for sig selv eller fare eller ulempe for andre) samt overtrædelse af forbud efter § 31, stk. 1 (forbud mod at lade unge under 18 år opholde sig som gæster i vedkommende virksomhed).

Efter formuleringen omfatter det objektive ansvar alene de ansattes udskænkning, ikke restauratørens egen. Hvis restauratøren således selv foretager udskænkning for en yngre person, og det efterfølgende viser sig, at personen var under 18 år, skal spørgsmålet om strafansvar for restauratøren afgøres på grundlag af de almindelige regler. Dette indebærer, at restauratøren kun vil kunne straffes, hvis han har handlet forsætligt eller uagtsomt i relation til den unges alder.

Spørgsmålet om, hvorvidt det er en betingelse for det objektive ansvar, at den ansatte har handlet med den fornødne tilregnelse, behandles nedenfor under punkt 9.4.

7. Lov nr. 348 af 6. juni 1991 med senere ændringer om medieansvar

Medieansvarsloven indeholder et særligt ansvarssystem, der gælder med hensyn til overtrædelser, som sker gennem trykte og elektroniske medier. Når bortses fra de såkaldte formelle pressedelikter, der er reguleret i selve loven, siger loven ikke noget om, hvad der er strafbart. De strafbare gerningsindhold skal søges i anden lovgivning, bl.a. straffeloven og retsplejeloven, ligesom de relevante strafferammer også skal søges her. Når et gerningsindhold realiseres i form af et såkaldt materielt presse-delikt, anviser medieansvarsloven, hvem strafansvaret påhviler, og hvilke krav der gælder med hensyn til tilregnelsen. Det særlige ansvarssystem indebærer især en fravigelse af straffelovens § 23, idet kredsen af personer, der kan drages til ansvar for et materielt pressedelikt, er væsentligt mere begrænset end den, der ville følge af den almindelige bestemmelse om medvirken i straffelovens § 23. Endvidere indebærer den særlige ansvarsordning en fravigelse af de almindelige regler om tilregnelse i straffelovens § 19. Dette spørgsmål vil blive behandlet nærmere i det følgende.

Medieansvarsloven indeholder ca. 10 bestemmelser om objektivt individualansvar. Her gengives de vigtigste af bestemmelserne.

Efter lovens § 11, stk. 1, er *redaktøren* ansvarlig for indholdet af en unavngiven artikel i et skrift, selv om lovovertrædelsen ikke kan tilregnes redaktøren som forsætlig eller uagtsom. Efter § 11, stk. 2, er redaktøren endvidere objektivt ansvarlig for indholdet af en navngiven artikel, hvis det ikke er muligt at drage den navngivne forfatter til ansvar, f.eks. på grund af manglende tilregnelighed.

Bestemmelsen i § 11, stk. 1, indebærer, at redaktøren på objektivt grundlag kan blive straffet for en overtrædelse af f.eks. straffelovens § 264 d om privatlivets fred i en unavngiven artikel. Redaktøren kan endog blive idømt frihedsstraf på objektivt grundlag, idet det er strafferammen i § 264 d, der er bestemmende for de straf muligheder, der foreligger, også selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes redaktøren som forsætlig eller uagtsom.

Som et eksempel på frihedsstraf for en redaktør på objektivt grundlag kan efter den tidligere presselov nævnes dommen i U 1974.775: Et dagblads offentliggørelse af et privatoptaget, unavngivet nøgenfotografi af en ung pige, optaget få dage før den unge pige blev myrdet, fandtes at være en overtrædelse af straffelovens § 264 d. Redaktøren, der på tidspunktet for offentliggørelsen af billedet havde været i udlandet, blev straffet med hæfte i 14 dage.

Efter medieansvarslovens § 15 er *udgiveren* på objektivt grundlag ansvarlig for skriftets indhold, såfremt ansvar ikke kan gøres gældende mod redaktøren, f.eks. på grund af redaktørens manglende tilknytning til riget. Som det fremgår er ansvaret subsidiært i forhold til redaktøransvaret. Også denne bestemmelse giver i princippet

mulighed for idømmelse af frihedsstraf på objektivt grundlag for f.eks. overtrædelse af straffeloven. Er udgiveren et selskab, kan bødeansvar pålægges dette, jf. § 15, stk. 2. Bestemmelsen er bemærkelsesværdig derved, at den giver hjemmel til selskabsansvar med hensyn til overtrædelser af straffeloven. Under den tidligere presselov var kun periodiske *skrifter* omfattet af det særlige ansvarssystem. Overtrædelser, der blev begået via *radio- og fjernsynsudsendelser*, blev bedømt efter straffelovens almindelige regler. I medieansvarsloven er de elektroniske medier nu blevet inddraget under den særlige ansvarsordning, og dette har bl.a. betydet, at der er fastsat regler om objektivt individualansvar for redaktører og udgivere, der i det væsentlige svarer til det, der gælder for redaktører og udgivere af periodiske skrifter. Der henvises til lovens §§ 16-24.

8. Lov nr. 414 af 13. juni 1990 med senere ændringer om administration af Det Europæiske Økonomiske Fællesskabs forordninger om markedsordninger for landbrugsvarer m.v.

Efter lovens § 26 kan der pålægges en virksomheds ejer eller bruger bødeansvar, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes denne som forsætlig eller uagtsom.

Det objektive individualansvar gælder i forhold til alle overtrædelser af loven. Bestemmelsen vil bl.a. kunne anvendes på den, der i god tro afgiver oplysninger om indholdet af en vare, når det efterfølgende viser sig, at oplysningerne var urigtige, uden at der er grundlag for at bebrejde den pågældende dette, f.eks. fordi der er tale om oplysninger, som han har modtaget fra en pålidelig leverandør.

I forarbejderne til bestemmelsen, der er ny i forhold til den tidligere administrationslov, er kort anført følgende (Folketingstidende 1989-90, tillæg A, sp. 4112):

»Ved bestemmelsen i § 26 indføres der et objektiveret ansvar. Bestemmelsen er identisk med bestemmelsen i Toldlovens § 123, stk. 3.«

9. Lov om kvalitetskontrol med fisk og fiskevarer, jf. lovbekendtgørelse nr. 649 af 4. august 1993

Efter § 28, stk. 6, 1. pkt., der gælder med hensyn til alle gerningstyper efter loven, kan der pålægges virksomhedens ejer eller bruger bødeansvar, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom.

10. Lov om veterinærvesenet samt udøvelse af dyrlægegerning, jf. lovbekendtgørelse nr. 492 af 28. juni 1990 med senere ændringer

Efter lovens § 19, stk. 4, kan der pålægges en virksomheds ejer eller bruger bødeansvar, selv om lovovertrædelsen ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom. Denne ansvarsform gælder med hensyn til alle gerningstyper i loven, der bl.a. omfatter en opregning af dyrlægens pligter, herunder pligten til under udøvelsen af sin gerning at vise omhu og samvittighedsfuldhed.

11. Lov nr. 292 af 10. juni 1981 om visse havanlæg

Lovens område er platforme m.v. Efter § 21, stk. 2, 2. pkt., kan det i forskrifter, der udstedes i henhold til loven, fastsættes, at en arbejdsgiver, der overtræder bestemmelser, påbud eller forbud, kan pålægges bødeansvar, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom.

Bemyndigelsen er udnyttet i § 52, stk. 2, i bekendtgørelse nr. 711 af 16. november 1987 om sikkerhed m.v. på havanlæg. Bestemmelsens 1. og 2. pkt. har følgende ordlyd:

»For overtrædelse af §§ ... kan der pålægges rettighedshaverne og operatøren bødeansvar, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes dem som forsætlig eller uagtsom. Overtrædes de i 1. punktum nævnte bestemmelser under samme omstændigheder inden for andre arbejdsgivers respektive arbejdsområder, pålægges vedkommende arbejdsgiver bødeansvar som nævnt i 1. punktum.«

Det objektive ansvar gælder med hensyn til tilsidesættelse af pligter vedrørende sikringen af et sundheds- og sikkerhedsmæssigt fuldt forsvarligt arbejdsmiljø.

Bemyndigelsen er endvidere bl.a. udnyttet i § 14, stk. 2, i bekendtgørelse nr. 521 af 30. august 1988 om støjgrænser på flytbare havanlæg. Den objektive ansvarsbestemmelse er affattet på samme måde som den ovenfor citerede bestemmelse i § 52, stk. 2.

12. Lov nr. 476 af 30. juni 1993 om beskyttelse af havmiljøet

Ved overtrædelse af nærmere angivne bestemmelser i loven kan der pålægges skibets eller platformens ejer eller bruger bødeansvar, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes denne som forsætlig eller uagtsom.

I lovbemærkningerne til den tilsvarende bestemmelse i den tidligere lov om beskyttelse af havmiljøet fra 1980 er anført følgende som begrundelse for anvendelsen af denne særlige ansvarsform (Folketingstidende 1979-80, tillæg A, sp. 1012):

»Efter den foreslåede bestemmelse kan et skibs eller en platforms ejer eller bruger pådrage sig bødestraf, men ikke hæftestraf eller fængsel, uden skyld (objektivt strafansvar).

Dette ansvar er dog begrænset til visse centrale bestemmelser i loven, nemlig bestemmelserne om udtømmning af olie og skadelige flydende stoffer samt bestemmelserne om dumpning og afbrænding på havet. Bestemmelsen er nødvendig for at kunne pålægge den, der kan have en økonomisk fordel af en overtrædelse af en af de nævnte bestemmelser, straf. Det kan f.eks. ikke udelukkes, at en fører af et skib pålægges en så stram fartplan, at skibet ikke har mulighed for at opfylde lovgivningens regler f.eks. om aflevering af olierester eller lignende til modtageanlæg i havn. I sådanne tilfælde bør også rederiet kunne pålægges bødestraf. Det må imidlertid antages, at selve eksistensen af den foreslåede bestemmelse vil tilskynde rederierne dels til at tilrettelægge skibenes fartplaner, således at det bliver muligt at opfylde lovens krav, og dels til at give den fornødne instruktion vedrørende forholdsregler mod forurening.«

Endvidere er der i medfør af lovens § 65, jf. § 64, stk. 3, fastsat regler om objektivt ansvar for havanlæggets ejer eller bruger i § 17 i bekendtgørelse nr. 394 af 17. juli 1984 om udledning i havet af stoffer og materialer fra visse havanlæg.

13. Lov nr. 332 af 19. juni 1974 med senere ændringer om erstatning for atomskader

Efter lovens § 41, stk. 3, kan der pålægges anlæggets indehaver bødeansvar, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom. De strafbelagte bestemmelser i loven vedrører pligten til at tegne og opretholde forsikring og regler om forsendelse af nukleart materiale.

14. Lov nr. 244 af 12. maj 1976 om sikkerhedsmæssige og miljømæssige forhold ved atomanlæg m.v.

Efter lovens § 16, stk. 5, kan der pålægges anlæggets indehaver bødeansvar, selv om lovovertrædelsen ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom.

15. Lov om kemiske stoffer og produkter, jf. lovbekendtgørelse nr. 583 af 9. juli 1993 med senere ændringer

Ved overtrædelse af nærmere angivne bestemmelser i loven kan der efter lovens § 60 pålægges en producent, en importør eller en virksomheds ejer eller bruger bødeansvar, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes denne som forsætlig eller uagtsom. Det objektive ansvar er bl.a. knyttet til de krav, der skal iagttages ved salg af farlige og giftige stoffer.

Lovens § 61 indeholder hjemmel til, at der i regler, der udstedes med hjemmel i nærmere angivne bestemmelser, kan fastsættes bestemmelser om objektivt bødeansvar for en producent, en importør og en virksomheds ejer eller bruger.

16. Lov nr. 356 af 6. juni 1991 med senere ændringer om miljø og genteknologi

Efter lovens § 36, stk. 3, kan der pålægges en producent, en importør eller en virksomheds ejer eller bruger bødeansvar, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes denne som forsætlig eller uagtsom. Det objektive ansvar er begrænset til visse centrale bestemmelser om betingelser for fremstilling, anvendelse m.v. af genetisk modificerede organismer.

I forarbejderne til den tilsvarende bestemmelse i den tidligere lov om miljø og genteknologi er om baggrunden for det objektive ansvar anført følgende (Folketingstidende 1985-86, tillæg A, sp. 5348):

»I stk. 3 er foreslået en bestemmelse om, at der i visse tilfælde kan pålægges bødestraf, selv om overtrædelsen ikke sker uagtsomt eller forsætligt (objektivt ansvar). Hovedsigtet med bestemmelsen er at gøre det muligt at ramme skjult uagtsomhed ved at placere ansvaret for en strafbar overtrædelse, hvor det af bevismæssige årsager ikke er muligt at statuere uagtsomhedsansvar. Objektivt ansvar kan endvidere virke som incitament til påpasselighed og etablering af bedre kontrolforanstaltninger. En tilsvarende bestemmelse findes i lov om kemiske stoffer og produkter.«

17. Lovbekendtgørelse nr. 119 af 21. februar 1990 om kontrol med overholdelsen af EØF's forordning nr. 11/1960 om afskaffelse af forskelsbehandling med hensyn til transportpriser og transportvilkår

Loven indeholder i § 3, stk. 4, følgende bestemmelse:

»Har nogen, der optræder på en virksomheds vegne, overtrådt stk. 1-2, bestemmelser i forskrifter udstedt i medfør af § 1, stk. 3, eller borgerlig straffelovs § 162, kan der pålægges virksomhedens ejer bødeansvar, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom. Er virksomheden et aktieselskab, andelselskab eller lignende, kan der under tilsvarende betingelser pålægges selskabet som sådant bødeansvar...«

Bestemmelsen, der hjemler objektivt ansvar for virksomhedens ejer, giver adgang til at pålægge objektivt individualansvar for overtrædelse af straffelovens § 162. Objektivt individualansvar for overtrædelse af straffeloven kendes i øvrigt kun ved materielle pressedelikter, jf. ovenfor om **medieans** varsloven. Endvidere kan det fremhæves, at bestemmelsens 2. pkt. giver mulighed for at pålægge et selskab bødeansvar for overtrædelse af straffelovens § 162. Dette er så vidt vides det eneste eksempel sammen med medieansvarslovens udgiveransvar i dansk ret på, at en juridisk person kan straffes på grundlag af en overtrædelse af straffeloven.

18. Luftfartsloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 162 af 7. marts 1994

Luftfartsloven indeholder en række forskellige bestemmelser om objektivt individualansvar knyttet til bestemte overtrædelser.

Efter lovens § 149, stk. 4, 2. pkt., gælder der et objektivt arbejdsgiveransvar for overtrædelse af § 40 b om arbejdsmiljø. Efter § 149, stk. 9, 2. pkt., gælder der et objektivt ansvar for en virksomheds ejer eller bruger ved overtrædelse af støj forskrifter. Endvidere er der hjemmel til objektivt ansvar i lovens § 149, stk. 10 og stk. 13.

9.4. Fortolkningsspørgsmål

9.4.1. Bestemmelser om objektivt individualansvar rejser en række fortolkningsspørgsmål, som svarer til dem, der knytter sig til bestemmelser om ansvar for juridiske personer, herunder navnlig spørgsmålet om ansvarets betingelser, jf. ovenfor i kapitel 6 om ansvarsbetingelser og kapitel 7 om selskabsansvar i forbindelse med kontraheret bistand.

Herudover foreligger der nogle fortolkningsspørgsmål, der er særegne for visse bestemmelser om objektivt individualansvar. Er straf subjektet »ejer eller bruger«, kan der rejses spørgsmål om, hvad der skal forstås ved disse udtryk, herunder om der er mulighed for at pålægge både ejer og bruger det objektive ansvar i anledning af den samme overtrædelse. Hertil kommer spørgsmål om, hvorvidt en given bestemmelse om objektivt individualansvar alene sigter til et ansvar for andres, typisk ansattes, overtrædelser, eller om ansvaret også omfatter straf subjektets egne (hændelige) forhold.

9.4.2. I størstedelen af bestemmelser om objektivt individualansvar er straf subjektet angivet som ejer eller bruger. Selv om *ejerbegrebet* i almindelighed må antages at sigte til den eller de personer, der har ejendomsretten til den genstand eller virksomhed, som ansvaret knytter sig til, kan der undertiden foreligge tvivlsspørgsmål. Ejeren af f.eks. en bil er den, der har ejendomsretten til den. Selv om sælgeren har forbeholdt sig ejendomsretten og således fortsat er ejer i juridisk forstand, må køberen anses som ejer i forhold til færdselslovens regler, herunder færdselslovens § 118, stk. 6, om objektivt ansvar.

Drives en virksomhed, der ejes og ledes af en og samme person, i selskabsform, kan der rejses spørgsmål om, hvem der er ejer i relation til det objektive ansvar. Er det selskabet eller personen, der ejer og driver selskabet? Ovenfor i kapitel 8 om ansvarsplacering er det under pkt. 8.3.2: antaget, at der normalt ikke kan eller bør ske identifikation i relation til det objektive ansvar, jf. U 1985.436. Ejeransvaret bør derfor i disse tilfælde i almindelighed påhvile selskabet.

Spørgsmålet har også været fremme i retspraksis i forhold til personer, der ikke var ejer af og reelt enerådende med hensyn til den pågældende juridiske person. I U 1960.392 H blev en direktør i Københavns kommunes kørselsafdeling pålagt ansvar i anledning af en ansat chaufførs overlæsovertrædelse med følgende begrundelse:

»Motorkøretøjets ejer er efter det oplyste Københavns kommune, og den stedfundne kørsel er foretaget i kommunens interesse. Betingelserne for strafansvar efter § 45, stk. 5, findes herefter at have været til stede, og da tiltalte på kommunens vegne har den daglige ledelse af kørselsafdelingen og ved en kørsel som den i sagen omhandlede har den afgørende indflydelse på, hvorledes afdelingens personel udfører kørselsarbejdet, findes strafansvaret efter denne lovbestemmelse at måtte påhvile ham... «

Dommen skal formentlig ses på baggrund af den manglende mulighed for at pålægge kommunen som sådan strafansvar, hvilket ville have været en mere naturlig ansvarsplacering. Hvis der er tale om ansvar for direktøren på objektivt grundlag, kan dommen næppe anses for at være gældende ret i dag.

I U 1992.903 blev en leder af en kommunes park- og vejvæsen frifundet for det objektive ejeransvar i anledning af en overlæsovertrædelse. I dommen anførte landsretten kort, at tiltalte ikke kan anses for ejer eller bruger i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i den dagældende færdselslovs § 118, stk. 4.

En *bruger* af en bil er den person, der har en selvstændig og mere varig rådighed over bilen. Det fritager f.eks. ikke en vognmand for ansvar efter færdselslovens § 118, stk. 6, at en ansat chauffør har begået en overlæsovertrædelse i en leaset (lejet) lastbil. Her vil vognmanden være bruger.

Det anførte finder tilsvarende anvendelse, hvis der er tale om ejer/bruger af en platform, en virksomhed o.s.v.

Det må antages, at der ikke samtidig vil kunne lægges objektivt ansvar på både ejer og bruger i anledning af samme overtrædelse. Hvis en person i kraft af et lejerforhold har fået en selvstændig rådighed, således at den pågældende er blevet bruger, må brugeransvaret træde i stedet for ejeransvaret. Det ville ikke være rimeligt, hvis en udlejer af en lastbil skulle kunne pålægges objektivt ansvar i anledning af, at lejerens chauffør kører med overlæs. Udlejeren har jo ikke instruktionsbeføjelse over for lejerens chauffør, ligesom han typisk ikke vil opnå nogen økonomisk fordel ved overtrædelsen.

9.4.3. Når bortses fra redaktøransvaret efter medieansvarsloven, er det objektive individualansvar, dvs. ansvar for enkeltpersoner uden skyld, i praksis et **driftsherre**-ansvar, der pålægges ejere af enkeltmandsvirksomheder i anledning af overtrædelser begået af andre, typisk ansatte.

Visse bestemmelser er udtrykkeligt begrænset hertil. Skattekontrollovens § 18 angår således ansvar i anledning af, at nogen på virksomhedens vegne har overtrådt lovens § 13. Denne »nogen« kan efter sammenhængen ikke være virksomhedens ejer

selv, idet han i så fald ville kunne straffes direkte efter § 13. Med »nogen « må der derfor formentlig sigtes til andre, f.eks. ledende medarbejdere i virksomheden.

Bestemmelsen § 37, stk. 6, i lov om restaurations- og hotelvirksomhed angiver i sin formulering, at det objektive individualansvar for restauratøren m.v. udløses af en ansats overtrædelse. Det objektive ansvar omfatter således ikke restauratørens egen udskænkning. Spørgsmålet om ansvar i anledning af egen udskænkning må således bedømmes efter de almindelige ansvarsregler.

På samme måde som i restaurationsloven er det objektive arbejdsgiveransvar i lov nr. 508 af 29. november 1972 om kontrol med overholdelsen af EF's forordninger om arbejderbeskyttelse inden for vejtransport begrænset til ansattes overtrædelser. Overtrædelser i forbindelse med arbejdsgiverens egen kørsel må bedømmes efter de almindelige ansvarsregler.

Hvis der ikke er taget stilling til spørgsmålet i bestemmelsen, der hjemler objektivt individualansvar, antages **bestemmelsen** at hjemle ansvar for **straf subjektet** ikke blot i anledning af andres, typisk ansattes, overtrædelser, men også i anledning af **straf**-subjektets egne (hændelige) forhold.

Et særligt spørgsmål er, om der i de normalt tilfælde, hvor ansvaret udløses af forhold udvist af ansatte eller andre, stilles krav om, at de ansattes forhold skal kunne tilregnes dem. Om dette spørgsmål må der i det væsentlige antages at gælde det **samme** som med hensyn til selskabsansvaret. Der henvises herom i det hele til kapitel 6 om ansvarsbetingelser.

9.5. Det objektive individualansvars forhold til menneskerettigheds-konventionen

9.5.1. Efter bestemmelsen i art. 6, stk. 2, i Den Europæiske Menneskerettigheds-konvention skal enhver, der anklages for en lovovertrædelse, anses for uskyldig, indtil hans skyld er bevist i overensstemmelse med loven.

Denne uskyldsformodning gælder utvivlsomt i forhold til den objektive side af en lovovertrædelse.

Det er derimod tvivlsomt, om bestemmelsen er til hinder for - når de faktiske omstændigheder er bevist - at pålægge strafansvar uden krav om subjektiv skyld, når der er hjemmel i lovgivningen hertil. Straffelovrådet er ikke bekendt med afgørelser fra Menneskerettighedsdomstolen, hvor det er fastslået, at bestemmelser om objektivt individualansvar er uforenelige med den nævnte bestemmelse i menneskerettighedskonventionen.

9.5.2. I Vestre landsrets dom af 18. oktober 1991 udtales om spørgsmålet i en sag om objektivt individualansvar efter reglerne om køre- og hviletid:

»Hjemmel for objektivt bødeansvar inden for bestemte retsområder har været gældende i dansk ret gennem en meget lang årrække, og Danmarks tiltræden af menneskerettighedskonventionen har ikke givet lovgivningsmagten anledning til ændringer heraf.

Der foreligger ikke efter det oplyste afgørelser fra konventionsorganerne efter Den europæiske Menneskerettighedskonvention, der udtrykkeligt har statueret eller dog må antages at forudsætte, at pålæg af bødeansvar på objektivt grundlag er uforeneligt med konventionens art. 6, stk. 2. Tværtimod synes det i Menneskerettighedsdomstolens dom af 7. oktober 1988 (Salabiaku Case) forudsat, at sådant ansvar - i hvert fald under visse betingelser - må anses for konventionsmæssigt. Det hedder således bl.a. i dommens præmisser:

»In particular, and again in principle, the Contracting States may, under certain conditions, penalise a simple or objective fact as such, irrespective of whether it resulted from criminal intent or from negligence. Examples of such offences may be found in the laws of the Contracting States.«

Landsretten har på denne baggrund ikke grundlag for at statuere, at objektivt bødeansvar i sig selv skulle være i strid med den nævnte konventionsbestemmelse eller andre bestemmelser i konventionen. Når henses til formålet med at pålægge objektivt ansvar i et tilfælde som det foreliggende, til at der alene er tale om bødeansvar af begrænset størrelse, og til at objektivt bødeansvar ikke ubetinget skal pålægges ved overtrædelse af køre- og hviletidsreglerne, finder landsretten heller ikke, at der i øvrigt foreligger omstændigheder, der kan føre til, at pålæg af objektivt ansvar efter bekendtgørelsen skulle være i strid med den nævnte konventionsbestemmelse, således som denne er blevet fortolket af Menneskerettighedsdomstolen ved dommen af 7. oktober 1988.«

Ved dom af 4. november 1994 har Højesteret stadfæstet dommen i henhold til de af landsretten anførte grunde. Dommen er trykt i U 1995, side 9 ff.

9.5.3. På den anførte baggrund finder Straffelovrådet ikke grundlag for generelt at fastslå, at bestemmelser om objektivt individualansvar er i strid med menneskerettighedskonventionen.

Dette må i hvert fald gælde, så længe der alene er tale om bødeansvar af forholdsvis begrænset størrelse. I dansk ret findes der alene hjemmel til idømmelse af frihedsstraf på objektivt grundlag inden for medieansvarslovens særlige ansvarsordning. Da denne lovgivning for nylig har været genstand for en meget grundig revision, finder Straffelovrådet ikke grundlag for at gå ind i en nærmere vurdering af denne særlige lovgivnings forhold til menneskerettighedskonventionen.

Straffelovrådets overvejelser vedrørende objektivt individualansvar

10.1. Principielle udgangspunkter

Straffelovrådet finder, at der er alvorlige betænkeligheder ved et strafansvar for enkeltpersoner, hvem det hverken tilregnes som forsætligt eller som uagtsomt, at der er realiseret en lovovertrædelse.

Det er i strid med principielle forestillinger om retfærdighed og rimelighed i strafanvendelsen at straffe en person for en lovovertrædelse begået af ham selv eller andre, som ikke kan bebrejdes den pågældende. Når det objektive ansvar alligevel forekommer, må det forklares med, at det i sig selv enkle princip om skyld og bebrejdelse som grundlag for straf enten glemmes eller viger for andre hensyn, f.eks. en formodet større effektivitet i retshåndhævelsen, en praktisk forenkling af sagsbehandlingen eller en forestilling om nødvendigheden af, at et ansvar for lovovertrædelsen placeres et eller andet sted og helst hos »den egentlig ansvarlige«, i praksis typisk lederen/ejeren af en virksomhed, navnlig når overtrædelsen har indebåret en økonomisk fordel for denne.

Det spiller formentlig også en rolle, at man ikke altid ser en væsentlig forskel mellem bødeansvaret og erstatningsansvaret. Det objektive individualansvar støtter sig formentlig i et vist omfang på betragtninger, der er beslægtede med de hensyn, der inden for erstatningsretten ligger bag hæftelsesreglen i Danske Lov 3-19-2 og driftsherrensansvaret ved farlig virksomhed.

Det kan imidlertid ikke eliminere betænkeligheden ved det objektive strafansvar, at dette ansvar i almindelighed er et bødeansvar. Den eneste undtagelse herfra forekommer inden for den ret nylig gennemførte medieansvarslov. Straffelovrådet vil ikke optage spørgsmålet om objektivt strafansvar, herunder frihedsstraf, inden for denne lovgivnings område, der har sine egne helt specielle forudsætninger, til ny drøftelse.

Det er efter Straffelovrådets opfattelse langt lettere at acceptere et bødeansvar for juridiske personer som det, der er omtalt i de foregående kapitler.

For det første er straffesagen og dommen ikke rettet mod en enkeltperson, men mod den mere anonyme juridiske person. Herved virker ansvaret ikke stigmatiserende i forhold til enkeltpersoner. For det andet kan et bødeansvar for juridiske personer gennemføres på en sådan måde, at det ikke i samme grad som det objektive individualansvar er et strafansvar uden skyld. Straffelovrådet henviser herom navnlig til kap. 6, hvor det er gjort gældende, at man som en ledetråd ved kollektivansvarets anvendelse kan se på, om der er noget at bebrejde den juridiske person eller de i dens tjeneste virkende enkeltpersoner.

Det objektive individualansvar kan i dansk ret kun anvendes i henhold til udtrykkelig lovhjemmel. Fra et hjemmelssynspunkt har man derfor overvundet den uklare tilstand, der rådede i en årrække efter straffelovens ikrafttræden, og det vil altid være Folketinget, der har bestemt, at der på et område skal kunne straffes uden noget krav om subjektiv skyld.

Den særlovgivning, der er gennemført siden o. 1959, viser klart, at bestemmelser om objektivt individualansvar har fået anvist en langt mere tilbagetrukket rolle i ansvarssystemet end bestemmelser om ansvar for juridiske personer. Der er næppe grund til at betvivle, at de **princielle** betænkeligheder ved det objektive ansvar for enkeltpersoner har gjort sig gældende hos dem, der udformede særlovene, herunder bl.a. Justitsministeriets Lovafdeling. Det er på den anden side sjældent sket, at nogen under lovenes forberedelse har holdt opmærksomheden fast ved det dilemma, som strafferetten her befinder sig i.

Man kan efter Straffelovrådets opfattelse rejse det spørgsmål, om ikke der i lovgivningsarbejdet har været en lidt for stor villighed til at acceptere denne ansvarsform, hvis nuværende område er beskrevet i det foregående kapitel.

10.2. Forholdet til uagtsomhedsregler

Til fordel for lovregler om objektivt ansvar kunne det tænkes at blive anført, at retspraksis og måske især administrativ bødepraksis i mangel af hjemmel hertil vil resultere i en retstilstand af nogenlunde samme indhold. Man kunne nemlig tænke sig, at der på områder, hvor jurister og kontrolmyndigheder oplever et behov for en streng ansvarsbedømmelse eller en hurtig og ukompliceret sagsbehandling, ville blive gjort brug af en så løs målestok for uagtsomhedskravet, at der i realiteten er tale om et objektivt ansvar. Og det kunne da hævdes at være en ærligere løsning at give det objektive ansvar udtrykkelig lovhjemmel.

Straffelovrådet finder det tvivlsomt, om der i betragtninger af denne art kan hentes nogen væsentlig støtte for lovregler om objektivt individualansvar.

Det er formentlig rigtigt, at det krav om uagtsomhed, som i princippet er fælles for alle lovområder, der følger hovedreglen i straffelovens § 19, kan omsættes til målestokke af forskellig grad af strenghed på forskellige områder. Det vil da betyde, at tilbøjeligheden til at acceptere indsigelser om forhold, der gjorde lovovertrædelsen hændelig eller undskyldelig, ikke er den samme i relation til alle typer af straffebud. Man må dog være opmærksom på, at vanskelighederne ved at fastslå sådanne graderinger af uagtsomheden er store, netop fordi handlingerne og situationernes krav til agtpågivenhed og forsvarlig adfærd er så forskellige. Straffelovrådet vil dog lægge til grund, at der i praksis kendes sådanne forskelle med hensyn til uagtsomhedens målestokke, og at der på visse områder, f.eks. med hensyn til nogle færdselsforseelser, kendes en uagtsomhedsbedømmelse, der stærkt begrænser de omstændigheder,

som domstolene tager i betragtning som udelukkende uagtsomhed.

Det er imidlertid en anden og væsentlig strengere løsning at give det objektive ansvar udtrykkelig lovhjemmel på et område. Den tiltalte og hans advokat får ringere mulighed for at gøre gældende, at der ikke var noget at bebrejde tiltalte, og domstoles og administrative myndigheders bedømmelse vil i højere grad blive en rutinesag, når det af loven fremgår, at der ikke skal ses på den subjektive tilregnelighed hos tiltalte.

Der er også den fare ved lovregler om objektive ansvar, at de i lovgivningsarbejdet kan komme til at virke som paradigmer, som det er for let at gøre brug af for særmyndigheder, som kan have et ønske om en streng og samtidig administrativt enkel håndhævelse af reglerne inden for det pågældende område. Det er ikke usandsynligt, at denne afsmittende virkning har gjort sig gældende i dansk særlovgivning, og at man ikke altid har gjort sig tilstrækkeligt klart, hvad der gør det nødvendigt at fravige kravet om uagtsomhed.

10.3. Forholdet til kollektivansvaret

Straffelovrådet har fundet det vigtigst at tage stilling til, om en på hensigtsmæssig måde afgrænset adgang til at pålægge juridiske personer m.v. bødeansvar kan begrænse eller helt eliminere behovet for regler om objektive individualansvar.

Herom skal først bemærkes, at det område, inden for hvilket de to ansvarsformer (dvs. ansvar for juridiske personer og objektive individualansvar) kommer i betragtning, først og fremmest udgøres af lovregler om erhvervsvirksomhed. Om de fleste af de ca. 20 lovområder, der er gennemgået ovenfor i kapitel 9, afsnit 9.3, gælder, at det objektive individualansvar tager sigte på indehavere og ledere af erhvervsvirksomheder, der ikke drives i selskabsform. I almindelighed vil det objektive individualansvar komme på tale over for indehaveren i anledning af andres, typisk ansattes, tilregnelige forhold. På tilsvarende måde virker også regler om ansvar for juridiske personer.

Det objektive individualansvar kan næppe gøre nogen væsentlig selvstændig nytte på områder, hvor ansvar for den samme forseelse kan pålægges virksomheden som sådan. Som lovgrundlaget er i dag, finder Straffelovrådet det i øvrigt sandsynligt, at domstolene generelt ville undlade at pålægge en enkeltperson bødeansvar på objektive grundlag, hvis der i den pågældende lov er hjemmel til bødeansvar for virksomheden. Dette må antages at gælde, selv om anklagemyndigheden har valgt kun at gøre det objektive individualansvar gældende, jf. f.eks. U 1985.436, der er omtalt ovenfor i kap. 8.

Det område, hvor kollektivansvar efter Straffelovrådets forslag kommer i betragtning, er beskrevet ovenfor i kap. 5. Hovedreglen om kollektivansvar vil efter forslaget lyde på, at ansvar kan pålægges juridiske personer, herunder aktie-, anparts- og andelsselskaber, interessentskaber, foreninger, fonde, boer, kommuner og statslige institutioner.

Spørgsmålet er herefter, om der uden for området for denne regel, altså når det drejer sig om personligt ejede virksomheder, kan være behov for lovregler om objektivt individualansvar. En lovhjemmel hertil vil efter omstændighederne frembyde den eneste mulighed for at gøre et strafferetligt ansvar gældende. Et ansvar for en enkeltmandsvirksomhed som sådan kommer jo, som forslaget om **selskabsans** var er udformet, ikke i betragtning. Og ikke blot indehaveren, men også den eller de ansatte, der umiddelbart har realiseret lovovertrædelsen, kan være straffri på grund af manglende forsæt eller uagtsomhed.

En del af svaret på det stillede spørgsmål er allerede givet ovenfor i kap. 5 om kollektivansvarets ansvarssubjekter. Straffelovrådet har hér foreslået, at der til hovedreglen om ansvar for selskaber føjes en regel, der åbner mulighed for et bødeansvar for visse enkeltmandsvirksomheder. Straffelovrådet antager, at denne regel vil finde anvendelse i de fleste og de vigtigste af de tilfælde, hvor der ellers kunne være grunde til at pålægge indehaveren et ansvar på objektivt grundlag.

Til den pågældende bestemmelse er imidlertid knyttet den begrænsende betingelse, at enkeltmandsvirksomheden efter sin størrelse og organisation skal kunne side-stilles med en juridisk person. Det vil derfor være nødvendigt at overveje særskilt, om der kan tænkes tilfælde af praktisk betydning, hvor den foreslåede udvidelse af virksomhedsansvaret ikke kan finde anvendelse, men hvor der på den anden side kan anføres vægtige grunde til, at der bør kunne pålægges en indehaver et bødeansvar uden bevis for, at den pågældende personligt har udvist et forsætligt eller uagtsomt forhold. Dette spørgsmål må først og fremmest stilles i relation til små enkeltmandsvirksomheder af enkel struktur og med få ansatte: indehavere af mindre detailforretninger, landmænd, håndværksmestre, vognmænd etc. På disse områder vil det almindeligvis forholde sig således, at den indehaver eller bestyrer, som kommer i betragtning som strafssubjekt, vil have indseende med alt, hvad der foregår inden for virksomheden. Der vil sjældnere foreligge en sådan arbejdsdeling og uoverskuelighed i tilrettelæggelse af og kontrol med de daglige aktiviteter, at der kan indtræde lovovertrædelser, som indehavere eller bestyrere ikke kunne have **forebygget**.

Behovet for hjemmel til et objektivt individualansvar vil således blive væsentlig mindre, hvis den foreslåede bestemmelse om at inddrage visse enkeltmandsvirksomheder under reglerne om bødeansvar for juridiske personer gennemføres. Men helt eliminere behovet kan en sådan bestemmelse ikke, såfremt man ønsker at kunne gøre strafferetligt ansvar gældende i samme omfang som hidtil.

F.eks. på arbejdsmiljøområdet og med hensyn til reglerne om overlæs, hvor der i dag er hjemmel til objektivt individualansvar, vil der være enkeltmandsvirksomheder, som ikke bliver omfattet af den foreslåede regel, og hvor indehaveren ikke vil kunne bebrejdes en overtrædelse, som begås af en ansat. Ophæves bestemmelserne om objektivt individualansvar på disse områder, vil det således betyde, at der efter omstændighederne ikke vil være mulighed for at placere et strafferetligt ansvar hverken på indehaveren personligt eller på virksomheden som sådan.

Det kunne fremhæves, at en manglende mulighed for at gøre ansvar gældende

mod indehaveren eller virksomheden som sådan i disse situationer ikke vil udgøre noget tab set fra et strafferetligt synspunkt. Hvis den pågældende indehaver har gjort, hvad der var muligt med hensyn til instruktion, uddannelse, kontrol m.v. i forhold til de ansatte, således at de ansattes overtrædelser ikke kan tilregnes ham som forsætlige eller uagtsomme, er det i overensstemmelse med traditionelle strafferetlige skyldkrav, at strafansvar ikke pålægges ham. Og er virksomheden ikke tilstrækkelig omfattende til at blive omfattet af bødeansvaret for juridiske personer, bliver det kun aktuelt at gøre ansvar gældende mod den ansatte, i det omfang overtrædelserne kan tilregnes denne som forsætlig eller (groft) uagtsom.

Det er Straffelovrådets principielle opfattelse, at objektivt individualansvar bør undgås, så vidt det overhovedet er muligt. Det forhold, at en manglende hjemmel til objektivt individualansvar betyder, at virksomhedsindehavere i visse tilfælde vil gå fri for strafansvar, f.eks. fordi der ikke kan føres bevis for, at de har udvist tilregneligt forhold i relation til overtrædelserne, kan ikke i sig selv begrunde regler om objektivt individualansvar.

Heller ikke et synspunkt om, at en ophævelse af bestemmelser om objektivt individualansvar vil påvirke selskabsansvarets betingelser, således at det på de pågældende områder vil blive vanskeligere at gøre ansvar gældende over for juridiske personer, kan begrunde en opretholdelse af bestemmelser om objektivt individualansvar. Som påvist ovenfor i kapitel 6 er det allerede efter gældende ret tvivlsomt, om forekomsten af hjemmel til objektivt individualansvar har nogen indvirkning på selskabsansvarets betingelser inden for det pågældende område, og ved en gennemførelse af Straffelovrådets forslag vil spørgsmålet om selskabsansvarets betingelser skulle afgøres uafhængigt af eventuelle bestemmelser om objektivt individualansvar.

Samtidig kan det dog anføres, at en generel ophævelse af samtlige bestemmelser om objektivt individualansvar på enkelte områder vil kunne betyde, at vægten i den strafferetlige reaktion alene lægges på de ansatte, mens indehaveren går fri.

Med henblik på sådanne tilfælde har Straffelovrådet overvejet forskellige alternativer til objektivt individualansvar.

10.4. Den omvendte bevisbyrde

Det blev nævnt ovenfor i kap. 9.1., at der ved en ændring af restaurationsloven i 1958 blev vedtaget en ansvarsbestemmelse, der var tænkt som en mellemvej mellem den almindelige regel om ansvar for beviselig uagtsomhed (uagtsom medvirken) og det rent objektive ansvar for andres fejl. Efter den ansvarsregel, der hér var udformet, og som senere er ophævet, opstilledes i loven en forhåndsformodning for uagtsomhed. Bødeansvaret var imidlertid ikke rent objektivt. Det ville nemlig ikke indtræde, hvis den tiltalte indehaver af en virksomhed under sagen godtgjorde, at han altid på fyldestgørende måde havde påset overholdelsen af de givne forskrifter, og at det ikke

havde været ham muligt at hindre overtrædelsen.

Et bevis fra tiltaltes side - det betød formentlig en sandsynliggørelse - ville betyde, at han blev bedømt efter den almindelige regel om tilregnelser, og at det førte bevis indebar, at uagtsomhed ikke kunne statuere. Reglen om denne omvendte bevisbyrde kom ikke til at danne mønster for senere særlove.

Inden for strafferetsplejen gælder som almindeligt princip, at anklagemyndigheden har bevisbyrden for, at tiltalte er skyldig både med hensyn til overtrædelsens objektive side og med hensyn til den subjektive side. Dette indebærer, at anklagemyndigheden gennem bevisførelse skal kunne sandsynliggøre tiltaltes skyld med en sådan grad af sikkerhed, at retten anser den for bevist.

Det er ikke i strid med dette almindelige bevisbyrdeprincip, at en bevismæssig passivitet fra tiltaltes side efter omstændighederne kan tillægges betydning ved rettens bevisbedømmelse med den virkning, at retten lægger det af anklagemyndigheden **sandsynliggjorte** forhold til grund ved sagens afgørelse.

Med udtrykket omvendt bevisbyrde sigtes imidlertid til noget andet end den forklaringsbyrde, der som nævnt efter almindelige bevisregler kan påhvile en tiltalt, såfremt den pågældende vil imødegå anklagemyndighedens antagelser om det passerede. En regel om omvendt bevisbyrde indebærer, at der i loven opstilles en forhåndsformodning for skyld. Her skal anklagemyndigheden således ikke præstere en vis sandsynliggørelse, inden byrden »væltet over« på tiltalte.

Straffelovrådet har drøftet, om den omvendte bevisbyrdes princip kan anses som et fordelagtigt alternativ til særlovsregler om objektivt ansvar. Det er rådets konklusion, at man ikke kan anbefale denne løsning.

Det er i sig selv et sympatisk træk ved den omtalte ordning, at den undgår at gøre bødeansvaret rent objektivt, **men** holder opmærksomheden fast ved det spørgsmål, om der er noget at bebrejde den tiltalte. Men samtidig med, at noget af skyldprincippet reddes, kommer man i en konflikt med det grundlæggende princip om, at anklagemyndigheden har bevisbyrden med hensyn til de faktiske omstændigheder, på hvilke man vil grunde en slutning om, at den tiltalte handlede uagtsomt, det vil sige kunne og burde have forhindret lovovertrædelsen. Rådet ser en fare ved at lade sådanne modifikationer i **straf** feretsplej ens almindelige bevisprincipper vinde indpas i lovgivningen, hvor der snarere kunne være grund til at give strafferetlige afgørelses særlige beviskrav en stærkere stilling.

En regeltype efter den omvendte bevisbyrdes princip kunne måske i endnu højere grad end den rent objektive ansvarsregel friste lovkoncipister til at anvende den uden tilstrækkelig begrundelse. Efter Straffelovrådets opfattelse må man hellere sætte bestræbelserne ind på at undgå begge typer af afvigelse fra generelle strafferetlige krav om subjektiv tilregnelser og beviset herfor.

10.5. Bødehæftelse

Med bødehæftelse sigtes der her til det forhold, at en anden end den dømte hæfter for betalingen af den idømte bøde.

Sådanne regler om bødehæftelse har som nævnt i kap. 1 ikke nogen stor udbredelse i dansk ret. Det eneste praktiske eksempel herpå er **medieans** varsloven. Medieansvarslovens særlige bødeudmålings- og bødehæftelsesregler er nærmere omtalt nedenfor i kapitel 11 og 12, hvortil henvises.

Da det objektive individualansvar bl.a. kan ses som udtryk for den tankegang, at ansvaret i erhvervsmæssige forhold bør lægges på den, der har den økonomiske fordel ved en overtrædelse, kunne det overvejes, om en bødehæftelsesregel da kunne være et brugbart alternativ, der kunne træde i stedet for sådanne bestemmelser om objektivt individualansvar. Herved ville den økonomiske byrde ved sanktionen ramme virksomhedsindehaveren, uden at det antager karakter af en egentlig straf, der pålægges ham personligt på objektivt grundlag.

En løsning i form af en bødehæftelsesregel har efter Straffelovrådets opfattelse en række svagheder.

De afgørende svagheder ved en bødehæftelsesregel er, at bødesanktionen rammer en anden end strafsubjektet, uden at der foreligger skyld hos den hæftende, og at straf subjektet samtidig hermed fritages for den umiddelbare betalingspligt.

At fritage straf subjektet for betalingspligten er helt ubetænkeligt i tilfælde, hvor straf subjektets ansvar hviler på objektivt grundlag, jf. det ovenfor anførte om de principielle betænkeligheder ved overhovedet at anerkende objektivt individualansvar inden for strafferetten. Den samme ubetænkelighed med hensyn til at fritage straf subjektet for betalingspligten gælder efter Straffelovrådets opfattelse ikke, hvis straf subjektets ansvar er pålagt som følge af tilregneligt forhold. Efter Straffelovrådets opfattelse må det i almindelighed anses som stridende mod strafsanktioneringens formål, hvis der ved lov indføres en ordning, hvorefter bøder, der f.eks. pålægges chauffører i anledning af deres forsætlige eller uagtsomme overtrædelse af køre- og hviletidsreglerne eller af bestemmelserne om vægt og akseltryk (overlæs), betales af virksomhedsindehaveren (vognmanden), således at overtrædelsen efter loven er forudsat at være »gratis« for de pågældende chauffører. Imod en sådan ordning taler således i et vist omfang de samme grunde, som der er redegjort for ovenfor i kap. 8 under pkt. 8.5.2. med hensyn til forholdet mellem individualansvar og kollektivansvar på områder, hvor lovgivningen pålægger den enkelte et selvstændigt og individuelt ansvar for overholdelse af reglerne.

Hvis man på den baggrund ikke vil fritage straf subjektet endeligt for den økonomiske byrde, som bøden indebærer, kan der tillægges virksomhedsindehaveren regres for bøden i det indbyrdes forhold over for den ansatte. Men sker dette, har man ikke opnået det tilsigtede formål med hæftelsesreglen, nemlig at placere den økonomiske byrde på virksomhedsindehaveren.

Med en bødehæftelsesregel - uden eller kombineret med en regresordning - vil

man således ikke i de her omhandlede tilfælde kunne opnå *både* at bevare straffesystemets præventive værdi over for den personligt ansvarlige *og* at placere den økonomiske byrde på indehaveren af enkeltmandsvirksomheden.

Straffelovrådet kan således ikke anbefale, at en ophævelse af bestemmelser om objektivt individualansvar afløses af en ordning, der indebærer en fravigelse af lovgivningens almindelige forudsætning om, at den bødefældte selv betaler bøden.

Har overtrædelsen medført en økonomisk vinding for en virksomhedsindehaver, og ønskes denne vinding inddraget hos indehaveren, selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes den pågældende som forsætlig eller uagtsom, må inddragelsen i givet fald ske efter reglerne om konfiskation, jf. straffelovens § 76, stk. 1, hvorefter udbyttekonfiskation efter omstændighederne kan ske på objektivt grundlag hos en anden end strafs subjektet, jf. nedenfor i kapitel 11.

10.6. Konklusion

Straffelovrådet foreslår, at alle nugældende bestemmelser om bødeansvar på objektivt grundlag (bortset fra medieansvarslovens ansvarsregler) ophæves. For det tilfælde, at der måtte blive opretholdt nogle bestemmelser om objektivt individualansvar, betragter Straffelovrådet det som en selvfølge, at disse regler ikke vil blive anvendt, hvis virksomheden som sådan kan pålægges bødeansvar.

Sanktioner m.v.

11.1. Indledning

I dette kapitel behandles i første række spørgsmålet om strafudmåling i sager om selskabsansvar. Da der over for selskaber m.v. kun kan blive spørgsmål om anvendelse af bøder, er det reglerne om bøder og bødeudmåling, der skal nærmere gennemgås. Det skal i den forbindelse overvejes, om der er behov for særlige lovregler på dette område.

Også andre sanktionsspørgsmål vil blive behandlet, herunder spørgsmål om anvendelse af advarsel, konfiskation og rettighedstab samt tvangsbøde. Til slut i dette kapitel behandles visse fuldbyrdelsesspørgsmål.

11.2. Bødens form og anvendelse

Der findes flere forskellige typer af bøder. Bøder, der idømmes eller vedtages i retten for overtrædelse af straffeloven, fastsættes som hovedregel i form af dagbøder, jf. straffelovens § 51, stk. 1,1. pkt. Andre bøder, dvs. bøder for overtrædelse af særlov-givningen samt straffelovsbøder, der vedtages udenretligt, fastsættes derimod som sumbøder, jf. straffelovens § 51, stk. 3, jf. stk. 1. Der findes endvidere forskellige muligheder for at pålægge bøde som tillægsstraf til anden retsfølge. Tillægsbøder, der knytter sig til betinget eller ubetinget frihedsstraf som hovedstraf, og som derfor er uden betydning ved ansvar for kollektive enheder, fastsættes som sumbøde.

Bødestraf kan fastsættes under forskellige processuelle former. Bøder kan således pålægges ved dom eller vedtages indenretligt. Bøder kan endvidere i visse tilfælde vedtages udenretligt i forbindelse med bødeforelæg fra politiet eller anden administrativ myndighed. Bødeforelæg er nærmere behandlet nedenfor i kap. 13.

Efter retsplejelovens § 723 kan som vilkår for et tiltalefrafald bl.a. fastsættes, at sigtede vedtager at betale en bøde eller indgår på konfiskation. Sådanne vilkår i et tiltalefrafald kan kun fastsættes, hvis den sigtede i retten har afgivet en uforbeholden tilståelse, hvis rigtighed bestyrkes ved de i øvrigt foreliggende oplysninger. Vilkår skal godkendes af retten.

11.3. Almindelige regler om bødeudmåling

11.3.1. Den almindelige bestemmelse om strafudmåling findes i straffelovens § 80. Efter denne bestemmelse skal der ved straffens udmåling tages hensyn til lovovertrædelsens grovhed og til oplysninger om gerningsmandens person, herunder om hans almindelige personlige og sociale forhold, hans forhold før og efter gerningen samt hans bevæggrunde til denne.

Denne overordnede bestemmelse om strafudmåling gælder i princippet også ved udmåling af straf i form af bøde. For bødestrafs vedkommende findes der dog nogle specielle regler i straffelovens §§ 50 ff. Bestemmelserne om bødeudmåling supplerer især de generelle strafudmålingskriterier i § 80 ved selvstændigt at inddrage hensynet til betalingsevnen, jf. § 51, stk. 3.

For udmåling efter dagbodsystemet gælder, at retten fastsætter et antal dagbøder af en vis størrelse f.eks. 150 kr. Den samlede bøde fremkommer herefter ved at multiplicere antallet af dagbøder med størrelsen. Dagbødernes antal bestemmes under hensyn til lovovertrædelsens beskaffenhed og de i § 80 nævnte omstændigheder til mindst 1 og højst 60. Størrelsen af den enkelte dagbod fastsættes til et beløb svarende til den pågældendes gennemsnitlige dagsindtægt, idet der dog ved beløbets fastsættelse bør tages hensyn til bødefældtes livsvilkår, herunder hans formue, forsørgerpligter og andre forhold, der indvirker på betalingsevnen.

Ved udmåling af sumbøde fastsættes bøden som et samlet beløb, f.eks. 1.000 kr. Om udmåling af sumbøder bestemmer straffelovens § 51, stk. 3, at der inden for de grænser, som hensynet til lovovertrædelsens beskaffenhed og de i § 80 nævnte omstændigheder tilsteder, skal tages særligt hensyn til den skyldiges betalingsevne..

Nogle supplerende udmålingsfaktorer fremgår af bestemmelserne i straffelovens § 50, stk. 2, og § 51, stk. 2. Efter bestemmelsen i § 50, stk. 2, kan bøde idømmes som tillægsstraf til anden strafart (dvs. frihedsstraf), når tiltalte ved lovovertrædelsen har opnået eller tilsigtet at opnå økonomisk vinding for sig selv eller andre. Og efter bestemmelsen i § 51, stk. 2, kan der i stedet for dagbøder anvendes sumbøde, hvis der er tale om en forseelse, hvorved den pågældende har opnået eller tilsigtet at opnå betydelig økonomisk vinding for sig selv eller andre, og anvendelsen af dagbøder vil medføre, at bødebeløbet ansættes lavere, end det skønnes rimeligt under hensyn til størrelsen af den fortjeneste, der enten er eller kunne være opnået ved lovovertrædelsen.

Det nævnte hensyn vedrørende opnået eller tilsigtet økonomisk vinding må anses som udtryk for en almindelig bødeudmålingsfaktor, der finder anvendelse også **uden** for de specialtilfælde, som bestemmelserne umiddelbart angår, jf. f.eks. U 1982.998 H og U 1985.403 H om overtrædelser inden for erhvervslovgivningen (henholdsvis lukkelov og dyreværnslov (»burhøns«)), hvor bødeudmåling bl.a. skete efter princippet i § 51, stk. 2.

11.3.2. De nævnte bødeudmålingsregler i straffeloven angår efter deres forhistorie

og formulering tilfælde, hvor **straf subjektet** er en fysisk person. Det må imidlertid antages, at der ved udmåling af selskabsbøder i praksis anvendes tilsvarende principper som ved udmåling af bøder for fysiske personer.

Dette har bl.a. den betydning, at en bøde for et selskab udmåles efter selskabets økonomiske forhold og efter den økonomiske fordel, som overtrædelsen har indebåret for selskabet. Herved bliver der typisk tale om udmåling af større bøder, end hvis bøden skulle fastsættes efter den eventuelt ansvarlige enkeltpersons betalingsevne og den økonomiske fordel, som overtrædelsen har indebåret for denne person. Som omtalt i kap. 2 er en af begrundelserne for selskabsansvaret netop, at det giver mulighed for udmåling af bøder i forhold til selskabets økonomiske forhold.

I praksis arbejdes der imidlertid i vidt omfang med mere takstmæssige bøder, hvilket bl.a. indebærer, at der for samme overtrædelse idømmes samme bøde, uanset om der f.eks. er tale om et stort selskab eller et mindre selskab, jf. nedenfor.

Til forskel fra bøder, der idømmes fysiske personer, vil selskabsbøder altid blive fastsat i form af en sumbøde. Dette gælder også i de tilfælde, hvor der i lovgivningen måtte være hjemmel til at straffe selskaber for overtrædelse af straffeloven, jf. navnlig medieansvarsloven. Endvidere vil der ved selskabsbøder ikke blive fastsat nogen forvandlingsstraf, jf. nedenfor om fuldbyrdelsesspørgsmål.

11.3.3. Tidligere forekom det, at en lov kunne indeholde regler om beregningsgrundlaget for bøder. Som eksempel på sådanne normerede bøder kan nævnes den tidligere bestemmelse i § 13, stk. 1, i skattekontrolloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 350 af 14. august 1967. Efter denne bestemmelse skulle straffen for forsætlig, svigagtig afgivelse af urigtige, ufuldstændige eller på anden måde vildledende oplysninger til brug ved afgørelse om skattepligt normalt være en bøde på 5 gange det beløb, der var eller ville have været unddraget det offentlige.

Normerede bøder findes ikke længere i dansk straffelovgivning. **Skattekontrollovens** regler herom blev således ændret i 1971. Baggrunden for, at lovbestemmelser, der normerede bødeudmålingen, blev ophævet, var, at sådanne bestemmelser kunne virke urimelige i enkelttilfælde, fordi de ikke gav tilstrækkelig mulighed for at tage hensyn til individuelle forhold.

At bødeudmåling ikke længere er normeret til faste takster, der fremgår af selve loven, er ikke ensbetydende med, at der ikke kan forekomme nærmere retningslinier for bødeudmåling. Sådanne retningslinier kan fremgå af de enkelte særlove, uden at der dog af den grund er tale om en normering af bødestørrelsen. I praksis har der endvidere udviklet sig visse vejledende takster for bødestørrelsen i forskellige politisager, navnlig inden for færdselslovsområdet.

11.4. Specielle regler om bødeudmåling

11.4.1. De foran omtalte almindelige udmålingsprincipper har fundet udtryk i nogle særlove.

I miljøbeskyttelseslovens § 110, stk. 5, findes der en bestemmelse, hvorefter der ved udmåling af bøde, herunder tillægsbøde, skal tages særligt hensyn til størrelsen af en opnået eller tilsigtet økonomisk fordel, medmindre der sker konfiskation af udbyttet. Det fremgår direkte af en henvisning til lovens § 110, stk. 2, nr. 2, at der med udtrykket økonomisk fordel ikke blot sigtes til en fortjeneste, men også til besparelser. Bødeudmålingsbestemmelsen i miljøbeskyttelsesloven gælder efter straffebestemmelsens opbygning ikke kun for fysiske personer som straf subjekter, men også i tilfælde, hvor straf subjektet er en juridisk person. I rigsadvokatens meddelelse nr. 4/1991 om behandling af straffesager inden for miljøområdet er det i pkt. 3.4. bl.a. anført, at påstande om bøder bør - selv om der tillige påstås konfiskation - formuleres under hensyntagen til den opnåede eller tilsigtede økonomiske fordel, herunder ved besparelser.

Lignende strafudmålingsbestemmelser findes i arbejdsmiljøloven. Efter arbejdsmiljølovens § 82, stk. 3, skal der ved udmåling af bøde, herunder tillægsbøde, - når der ikke sker konfiskation af udbytte, der er opnået ved overtrædelsen - tages særligt hensyn til størrelsen af en opnået eller tilsigtet økonomisk fordel. Med udtrykket økonomisk fordel sigtes udtrykkeligt også til besparelser.

En helt særegen bestemmelse om bødeudmåling findes i medieansvarslovens § 26, stk. 2. Efter denne bestemmelse skal retten ved fastsættelse af bøde, der idømmes i anledning af et materielt pressedelikt, navnlig lægge vægt på lovovertrædelsens karakter og grovhed, det pågældende massemedies udbredelse samt den fortjeneste for massemediet, som er eller kunne være opnået ved lovovertrædelsen. Bestemmelsen gælder, uanset om bøden idømmes en fysisk person eller en juridisk person.

For så vidt angår de bøder, der umiddelbart pålægges medieforetagendet som strafsubjekt, er bødeudmålingsreglen i overensstemmelse med almindelige bødeudmålingsprincipper. Men bestemmelsen indebærer, at den bøde, der f.eks. idømmes redaktøren eller en læserbrevsskribent, også skal udmåles efter massemediets økonomiske forhold og ikke efter den pågældende redaktørs eller læserbrevsskribents egne økonomiske forhold.

Denne fundamentale fravigelse af de almindelige bødeudmålingsprincipper i tilfælde, hvor bøde pålægges andre end medieforetagendet selv, skal ses i sammenhæng med bødehæftelsesreglen i § 26, stk. 1. Efter bestemmelsen i § 26, stk. 1, hæfter et medieforetagende umiddelbart for bøder og sagsomkostninger, der idømmes efter reglerne i lovens §§ 9-25.

Baggrunden for denne særlige ordning er den, at et flertal i det udvalg, der havde forberedt revisionen af ansvarsreglerne på medieområdet, havde stillet forslag om et egentligt udgiveransvar i relation til visse grove overtrædelser. I det lovforslag, som justitsministeren fremsatte, og som senere blev vedtaget, var udgiveransvaret erstattet

af den særlige **bødeudmålingsregel** i § 26, stk. 2, kombineret med en bødehæftelse for udgiveren, jf. § 26, stk. 1. Herved har udgiverens bødehæftelse fået et noget videre anvendelsesområde end det, som flertallet i medieansvarsudvalget havde tiltænkt det særlige (begrænsede) udgiveransvar.

Ved affattelsen af den særlige udmålingsregel i § 26, stk. 2, må det således antages, at man har lagt den praktiske forudsætning til grund, at disse bøder betales af medieforetagendet enten umiddelbart som bødefældt eller - i tilfælde, hvor bødefældte er en anden end medieforetagendet - i kraft af hæftelsesreglen. Bødehæftelsesreglen er nærmere behandlet nedenfor i kap. 12.

11.4.2. I administrativ praksis og retspraksis er der på en lang række områder udviklet nærmere retningslinier for, hvorledes bødeudmåling skal ske. Endvidere anvendes på en række områder standardiserede bødetakster.

Rigsadvokaten har i juni 1991 udsendt en vejledning om bødetakster i politisager. Vejledningen, der afløser tidligere vejledende bødetakster, omfatter bødetakster på en række særlovsområder, hvor ikke mindst færdselsloven har praktisk betydning, og enkelte overtrædelser af straffeloven, hvor der foreligger en fast retspraksis for bødeudmålingen. Bødekataloget er i første række en vejledning til politi og anklagemyndighed om, hvilke bødestørrelser der skal fastsættes i bødeforelæg, jf. nedenfor i kap. 13, og hvilke bødepåstande der bør nedlægges ved indenretlig behandling af sagerne.

Der er ikke i bødekataloget fastsat særlige regler om udmåling af selskabsbøder, og det må derfor antages, at de i vejledningen anførte takster skal anvendes, hvad enten **strafsubjektet** er en fysisk person eller en **juridisk** person. Det er i bødekataloget fremhævet, at bødetaksterne er vejledende, og det er anført, at de kan fraviges i såvel opadgående som nedadgående retning.

I det følgende gennemgås bødeudmålingspraksis på udvalgte områder, der har tilknytning til erhvervsmæssig virksomhed, og som derfor har særlig relevans for selskaber m.v.

For visse overtrædelstyper på *færdselslovsområdet* er bødetaksterne forskellige for henholdsvis fører og ejer. Dette gælder f.eks. med hensyn til kørsel med overlæs (færdselslovens § 85). Bøden beregnes af den procentuelle overskridelse i forhold til køretøjets tilladte akseltryk/totalvægt. Den bøde, der pålægges ejeren - typisk på objektivet grundlag - udgør 50 kr pr. procent overskridelse, mens førerens bøde udmåles på grundlag af en takst på 20 kr pr. procent overskridelse. Det er i den forbindelse uden betydning for beregningen af bøden for ejeren af køretøjet, om ejeren er en fysisk person eller en juridisk person.

Tilsvarende gør sig gældende ved overtrædelse af reglerne om *køre- og hviletid*, jf. bekendtgørelse nr. 1018 af 15. december 1993 om arbejderbeskyttelse i vejtransport, hvor bøden til føreren normalt er på 400 kr., mens bøden til arbejdsgiveren - uanset om denne er en fysisk eller en juridisk person - i almindelighed er på 1.000

kr, jf. rapport fra arbejdsgruppen om information og kontrol på køre- og hviletidsområdet (dec. 1990).

Inden for *fiskalstrafferetten* fastsættes bøder normalt med udgangspunkt i størrelsen af det unddragne beløb.

Efter *kildeskattelovens* § 74 straffes med bøde bl.a. den, der forsætligt eller groft uagtsomt undlader at indbetale indeholdte A-skattebeløb rettidigt. Er forholdet begået med forsæt til at unddrage det offentlige skat, eller foreligger der i øvrigt skærpende omstændigheder, kan straffen stige til hæfte eller fængsel i 2 år. Er overtrædelser begået af et aktieselskab eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar, jf. *kildeskattelovens* § 77. Bøder af denne art fastsættes til et afrundet beløb, beregnet efter en procentsats pr. måned af den til enhver tid værende restance. I førstegangstilfælde udgør procentsatsen pr. måned i almindelighed 1 %, når ikke over 75 % af den højeste konstaterede restance er betalt inden tiltale begæres rejst eller bødeforelæg udsendes, 3/4 % når restancen inden tiltalebegæring eller bødeforelæg er nedbragt til under 25 % af den højeste konstaterede restance, og til 1/2 %, når hele restancen er betalt inden tiltalebegæring eller bødeforelæg, jf. rigsadvokatens cirkulæreskrivelse af 11. juli 1989.

For *momsunddragelser* gælder, at bøden ved forsætlige og groft uagtsomme overtrædelser fastsættes til henholdsvis 1 gang og 1/2 gang det unddragne beløb, når det ikke overstiger 30.000 kr, og til henholdsvis 2 gange og 1 gang den del af unddragelsen, der overstiger 30.000 kr. Ved forsætlige unddragelser på mere end 100.000 kr nedlægges der over for fysiske personer påstand om frihedsstraf og en tillægsbøde efter straffelovens § 50, stk. 2, svarende til det unddragne beløb.

Ved *skattesvig* efter skattekontrollovens § 13 fastsættes bøden ved forsætlige overtrædelser normalt til 2 gange de unddragne skattebeløb. Ved grov uagtsomhed udgør normalbøden 1 gang de unddragne skatter. Ved indkomstdifferencer, der er mindre end 30.000 kr, fastsættes bøden ved forsætlige forhold til 1 gang de unddragne skatter og ved grov uagtsomhed til 1/2 gang de unddragne skatter. Ved forsætlige unddragelser på mere end 100.000 kr nedlægges der over for fysiske personer påstand om frihedsstraf og en tillægsbøde efter straffelovens § 50, stk. 2, svarende til det unddragne beløb.

Foreligger der unddragelse hos et selskab, der ejes af en enkelt person, og hvor denne person er enerådende med hensyn til selskabets forhold, vil udeholdte beløb ofte være tilegnet af ejeren personligt. Der vil i så fald ikke alene foreligge en skatteunddragelse for selskabets vedkommende, idet det udeholdte beløb skulle være medregnet i selskabets skattepligtige indkomst. Samme udeholdelse vil også indebære en personlig skatteunddragelse, idet det tilegnede beløb må anses som maskeret udbytte, som ejeren skal medtage ved opgørelsen af sin personlige skattepligtige indkomst. I sådanne sager rejses alene tiltale mod ejeren personligt og ikke mod selskabet, jf. ovenfor i kapitel 8 under pkt. 8.2.4.

Om straffens fastsættelse i sådanne tilfælde af skattesvig i et enmandsejet selskab kan bl.a. henvises til U 1992.244. I sagen havde en tandlæge, der drev sin praksis i

selskabsform, undladt at indtægtsføre visse betalinger, som han i stedet »stoppede i egen lomme«. Herved blev unddraget såvel selskabsskat som personskat på ialt ca. 300.000 kr. Ved frihedsstraffens fastsættelse blev forholdet bedømt, som om tiltalte havde drevet sin virksomhed som personligt firma. Tiltalte blev herefter idømt 14 dages hæfte. Med hensyn til tillægsbødens udmåling udtalte landsretten, at udgangspunktet for beregningen fandtes at være det totalt unddragne skattebeløb, både selskabsskat og personlig skat. Bøden blev herefter fastsat til 250.000 kr.

Højesteret har i en række sager taget stilling til sanktionsfastsættelsen i sager om overtrædelse af *lov om butikstid* (U 1982.998 ff. og U 1990.68). På baggrund af disse domme har rigsadvokaten udstedt nærmere retningslinier for sanktionsfastsættelsen i denne type sager, jf. rigsadvokatens meddelelse nr. 1/1990 og pkt. 6.2.-Butikstid-I i bødekataloget udsendt i juni 1991. Ved ulovligt varesortiment reageres i 1. gangstilfælde med en bøde beregnet som 25 % af bruttofortjenesten incl. moms og med en passende afrunding. Bruttofortjenesten er salgsprisen incl. moms med fradrag af indkøbsprisen incl. moms. Der nedlægges ikke påstand om konfiskation i 1. gangstilfælde.

I sager om overbelægning af æglægningsbure (*burhøns*) er det vejledende udgangspunkt ved beregning af bødestraffe en beregning baseret på 50 øre pr. måned for hver ulovligt indsat høne, jf. rigsadvokatens bødekatalog pkt. 6.2.-Dyreværn-I. Den angivne takst er fastsat på baggrund af Højesterets dom i U 1985.403, hvor det udtaltes, at der ved fastsættelsen af bødestraffen på dette område navnlig bør tages hensyn til omfanget og varigheden af det ulovlige hønsehold. I sagen var det lagt til grund, at der i det af tiltalen omfattede tidsrum på ca. 16 måneder ulovligt i burene var blevet indsat ca. 6.000 høner. Herefter fandt Højesteret - også under hensyn til princippet i straffelovens § 51, stk. 2, - en bøde på 50.000 kr passende.

11.5. Straffelovrådets overvejelser med hensyn til bødeudmåling over for juridiske personer

11.5.1. Som det er fremgået, er de almindelige bødeudmålingsregler i straffeloven udformet med henblik på tilfælde, hvor den skyldige er en fysisk person. Principperne for udmåling af sumbøder anvendes imidlertid i praksis tilsvarende i sager, hvor en juridisk person pålægges bødeansvar.

Når en bødes størrelse skal fastsættes, lægges der navnlig vægt på overtrædelsens beskaffenhed (grovhed og omfang), den opnåede eller tilsigtede økonomiske fordel ved overtrædelsen samt den skyldiges betalingsevne. Specielt for så vidt angår den skyldiges betalingsevne er det i bødesanktionspraksis ikke ukendt, at overtrædelser af samme art ikke nødvendigvis udløser den samme bødestraf. Dette er f.eks. tilfældet ved promille- og spirituskørsel, hvor bødens fastsættelse afhænger af strafssubjektets økonomiske forhold. Begrundelsen for denne **differentiering** af udmålingen

er, at en bøde på f.eks. 4.000 kr kan være ligeså følelig for en mindre bemidlet person som en bøde på 10.000 kr for en økonomisk velstillet person.

Det er således i overensstemmelse med de gældende udmålingsregler, at der ved bødefastsættelsen tages hensyn til straf subjektets økonomiske forhold. Det vil derfor i almindelighed påvirke bedømmelsen, om straf subjektet er en enkeltperson, eller der er tale om et selskab, herunder om det er et mindre eller et større selskab. Er strafsubjektet et større selskab, vil dette forhold i sig selv kunne tale for udmåling af en forholdsmæssigt større bøde.

Der findes dog en række områder, hvor det her anførte om, at bøder fastsættes under hensyn til straf subjektets økonomiske forhold i øvrigt, helt eller delvis har måttet vige for andre hensyn. Dette gælder med hensyn til de standardiserede bøder, hvor der normalt alene ses på overtrædelsens beskaffenhed og ikke på, om strafsubjektet er en fysisk person eller en juridisk person, ligesom der normalt heller ikke tages hensyn til, om den juridiske person er et stort eller et mindre selskab.

Det særlige behov, der på nogle områder har været for at få skærpet bødeudmålingen, har ikke specielt været knyttet til selskabsovertrædelser.

Straffelovrådet finder ikke, at der i praksis har vist sig et behov for særlige bødeudmålingsregler for så vidt angår selskaber. De almindelige principper, der traditionelt gælder for bødeudmåling, har uden videre kunnet overføres til udmåling af bøder for juridiske personer. Straffelovrådet finder på den baggrund ikke grundlag for at stille forslag om særlige bødeudmålingsregler, for så vidt angår juridiske personer. Sådanne særlige regler om fastsættelse af bøder over for juridiske personer ville i øvrigt være vanskelige at formulere uden en samtidig revision af de almindelige udmålingsregler.

Derimod finder Straffelovrådet, at der bør ske en lovfæstelse af det almindelige udmålingsprincip, hvorefter der ved bødens fastsættelse skal tages hensyn til den ved lovovertrædelsen opnåede eller tilsigtede fortjeneste eller besparelse. Dette princip har alene fundet indirekte udtryk i de nugældende almindelige udmålingsregler i straffelovens § 50, stk. 2, om bøde som tillægsstraf til anden strafart, og i § 51, stk. 2, om adgangen til i særlige tilfælde at anvende sumbøde i stedet for dagbøder ved indenretlig idømmelse eller vedtagelse af bødestraf for straffelovsovertrædelser.

Straffelovrådet foreslår på den baggrund, at der til den almindelige bestemmelse om sumbødens fastsættelse i straffelovens § 51, stk. 3, føjes, at der ud over hensynet til den skyldiges betalingsevne også skal tages særligt hensyn til den opnåede eller tilsigtede fortjeneste eller besparelse.

11.5.2. Straffelovrådet finder anledning til at knytte enkelte bemærkninger til spørgsmålet om anvendelse af bøder, der har til formål at inddrage en opnået fortjeneste hos gerningsmanden («konfiskatoriske» bøder). Spørgsmålet er ikke specielt for straffesager, hvor tiltalte er et selskab. Spørgsmålet om konfiskation som sådan over for selskaber er nærmere behandlet nedenfor i afsnit 11.7.

Konfiskatoriske bøder indebærer en fravigelse af den traditionelle funktionsdeling

mellem bødestraf og konfiskationsinstituttet, idet konfiskation normalt anvendes i tilfælde, hvor der ved lovovertrædelsen er opnået en fortjeneste (udbytte). Består udbyttet f.eks. i penge eller genstande, med hensyn til hvilke en tredjemand har et tilbageleveringskrav (vindikationskrav), sker der dog tilbagelevering og ikke konfiskation.

En gennemgang af retspraksis giver ikke noget helt entydigt billede af, i hvilke tilfælde der anvendes en bøde sammen med udbyttekonfiskation, og i hvilke tilfælde der alene anvendes en bøde, som i så fald må formodes at blive påvirket størrelsesmæssigt af et konfiskatorisk formål. Spørgsmålet forelå bl.a. i de ovenfor nævnte sager i U 1982.998 ff. om lov om butikstid. I den første af disse sager var der rejst tiltale mod en butiksindehaver (dvs. en fysisk person) for overtrædelse af lov om butikstid. I sin dom anførte landsretten bl.a. følgende generelle betragtninger vedrørende forholdet mellem bøde og konfiskation:

»I overensstemmelse med praksis på beslægtede områder findes der principielt ved fastsættelsen af sanktionen at burde tages hensyn til størrelsen af udbyttet, når dette kan fastslås. Dette findes mest hensigtsmæssigt som af anklagemyndigheden påstået at kunne ske ved konfiskation af udbyttet i forbindelse med en taksmæssigt fastsat bøde, hvilket er i overensstemmelse med det almindeligt gældende princip, at udbyttet ved en strafbar handling som hovedregel bør konfiskeres. Dette indebærer endvidere, at de tiltalte, i det omfang fortjenesten tidligere er beskattet, har fradragsret for det konfiskerede beløb, samt at udbyttets størrelse ikke får betydning for fastsættelse af forvandlingsstraf.«

Under henvisning til en uensartet tiltalepraksis på dette område fandt landsretten det betænkeligt at træffe bestemmelse om konfiskation, og landsretten fandt endvidere, at den forskyldte bøde burde fastsættes uden hensyn til udbyttets størrelse. Landsretten fastsatte herefter bøden til 1.000 kr. Højesteret ændrede landsrettens dom med følgende bemærkninger:

»Den forskyldte straf findes - også under hensyn til princippet i straffelovens § 51, stk. 2 - at burde fastsættes til 15.000 kr med forvandlingsstraf af hæfte i 14 dage. Der ses ikke i det om anklagemyndighedens tiltalepraksis oplyste grundlag for at fravige det nævnte princip.

Under hensyn til, at tiltalen angår en førstegangsforseelse, findes konfiskation uforholdsmæssig.»

Ved vurderingen af det indbyrdes forhold mellem bøde og udbyttekonfiskation må udgangspunktet være, at en bødes størrelse navnlig fastsættes under hensyn til overtrædelsens grovhed, mens konfiskation anvendes som middel til at inddrage en ulovlig fortjeneste. Selv om størrelsen af en opnået fortjeneste vil indgå i vurderingen af spørgsmålet om en overtrædelsens grovhed, er der intet til hinder for, at strafferetligt set mindre grove overtrædelser kan indebære en stor fortjeneste. Et eksempel herpå er foranstaltning af ulovligt spil.

Det er som nævnt i overensstemmelse med almindelige udmålingsprincipper, at der ved grovheds vurderingen tages hensyn til den opnåede fortjeneste. Konfiskatoriske bøder kan imidlertid på trods heraf have en størrelse, der ikke står i rimeligt forhold til overtrædelsens grovhed. Er strafsubjektet en fysisk person, kan forvandlings-

straffen blive uforholdsmæssig lang, hvis der ikke ved dens fastsættelse tages højde for, at en del af bøden reelt udgør en udbyttekonfiskation. Endvidere kan det have skattemæssige virkninger, hvis der anvendes en samlet bødestraf i stedet for bøde og konfiskation, jf. nedenfor i kap. 12.

Straffelovrådet finder på den baggrund, at der principielt bør udvises nogen tilbageholdenhed med anvendelsen af konfiskatoriske bøder. Hvor der ved overtrædelsen er opnået et økonomisk udbytte, som ikke er genstand for tilbagelevering til forurettede, bør udbyttet normalt inddrages ved konfiskation.

Heroverfor står imidlertid, at en for vidtgående gennemførelse af det anførte princip i visse tilfælde kan føre til en forskelsbehandling i bødeudmålingen, der ikke umiddelbart forekommer rimelig. Som eksempel kan nævnes tilfælde, hvor der er tilsigtet men ikke opnået en fortjeneste ved lovovertrædelsen. En sådan tilsigtet, men ikke opnået fortjeneste vil ikke kunne konfiskeres. Bøden vil i disse tilfælde blive udmålt under hensyn til den tilsigtede fortjeneste, og der vil ikke ske konfiskation. Ved en helt tilsvarende overtrædelse, hvor den tilsigtede fortjeneste er opnået, vil en konsekvent gennemførelse af princippet om, at udbyttet skal inddrages gennem konfiskation og ikke gennem bøden, føre til, at der vil blive fastsat en mindre bøde samt konfiskation. Sammenlignes bødestørrelsen i de to sager, vil bøden ved en anvendelse af de anførte principper blive større i den sag, hvor den tilsigtede fortjeneste ikke blev opnået, end i den sag, hvor fortjenesten blev opnået» Denne forskel i bødeudmålingen forekommer uheldig. Det er muligvis betragtninger af denne art, der ligger bag den praksis, som bl.a. den ovenfor omtalte højesteretsdom er udtryk for.

Det kan ikke have været konfiskationsordningens forudsætning, at der ikke kan forekomme fravigelser af princippet om, at fortjeneste inddrages gennem konfiskation, f.eks. i tilfælde hvor en konsekvent gennemførelse af princippet vil føre til inkonsekvente resultater. Der kan også tænkes glidende overgange og grænsetilfælde, hvor en bestemt løsning af spørgsmålet ikke ligger lige for.

Hertil kommer, at det i mange af de sager, hvor disse spørgsmål foreligger, vil være uforholdsmæssigt ressourcekrævende at gennemføre større regnskabsmæssige revisioner med henblik på at fastlægge størrelsen af det udbytte, som kan anses indvundet ved lovovertrædelsen. Dette ressourcehensyn gør sig navnlig gældende i mindre, rutineprægede sager. I mangel af præcise oplysninger vil det være mere nærliggende at anvende bøder fastsat efter et skøn over den opnåede fortjeneste. Dette hænger også sammen med, at der i retspraksis kan spores en vis tilbageholdenhed med hensyn til at konfiskere på grundlag af et skøn over udbyttets størrelse, selv om der er hjemmel hertil, jf. straffelovens § 75, stk. 1, 2. pkt.

Straffelovens bødeudmålingsregler bygger på, at der ved fastsættelse af bøde kan tages hensyn til opnået eller tilsigtet fortjeneste, og Straffelovrådet har ovenfor foreslået, at dette bødeudmålingskriterium finder mere klart udtryk i loven. Hermed er der imidlertid ikke tilvejebragt nogen endelig afklaring af forholdet mellem anvendelse af bøde og konfiskation i disse tilfælde.

Som det fremgår, er spørgsmålet om forholdet mellem bøde og udbyttekonfiska-

tion ganske kompliceret. Straffelovrådet finder ikke, at det på en hensigtsmæssig måde vil være muligt at lovregulere dette forhold, hvis betydning ikke er begrænset til sager om selskabsansvar. Som hidtil må det i tilfælde, hvor der ved lovovertrædelsen er opnået en fortjeneste, overlades til domstolene at afgøre, om der i den enkelte sag skal udmåles en (større) bøde, eller om der skal fastsættes en (mindre) bøde kombineret med udbyttekonfiskation.

11.6. Advarsel og tiltalefrafald

Efter retsplejelovens § 937 kan retten under visse omstændigheder tildele tiltalte en *advarsel*. En sådan afgørelse, der betyder, at tiltalte er skyldig, men at den pågældende på grund af særlig formildende omstændigheder slipper med denne milde reaktion, forudsætter, at tiltalte ikke modsætter sig afgørelsen. Sagens afgørelse med en advarsel kræver derimod ikke - i modsætning til det der gælder ved indenretlig **bøde**-vedtagelse - samtykke fra anklagemyndigheden.

Selv om advarsel normalt kun vil være en egnet afgørelsesform over for fysiske personer, er der i princippet ikke noget til hinder for, at denne afgørelsesform også kan anvendes over for selskaber m.v., hvor selskabets processuelle repræsentant kan modtage advarslen i retten.

Efter bestemmelsen i retsplejelovens § 722 kan anklagemyndigheden efter omstændighederne frafalde tiltale. *Tiltalefrafald* er en strafferetlig afgørelse, der indebærer, at anklagemyndigheden anser den pågældende for skyldig, men ikke finder, at der er behov for at gennemføre sagen til dom.

Ovenfor i kap. 8 under pkt. 8.5.3. er omtalt spørgsmålet om tiltalefrafald over for enkeltpersoner i tilfælde, hvor bødestraf over for en juridisk person findes at være en tilstrækkelig reaktion i anledning af en lovovertrædelse.

Tiltalefrafald over for juridiske personer som sådanne har ingen praktisk betydning. Hvis anklagemyndigheden finder, at der ikke er behov for at rejse tiltale mod en juridisk person, selv om betingelserne for selskabsansvar måtte være opfyldt, vil der heller ikke være behov for den skyldkonstatering, som et tiltalefrafald indebærer. Tiltale kan i sådanne tilfælde undlades under henvisning til selskabsansvarets fakultative karakter.

Straffelovrådet finder det ikke nødvendigt at foreslå lovændringer om spørgsmålet om anvendelse af advarsel og tiltalefrafald over for juridiske personer.

11.7. Konfiskation

Efter straffelovens § 75, stk. 1, kan udbyttet ved en strafbar handling eller et hertil svarende beløb helt eller delvis konfiskeres.

Såfremt det må anses for påkrævet for at forebygge yderligere lovovertrædelser, eller særlige omstændigheder i øvrigt taler derfor, kan der ske konfiskation af genstande, der har været brugt eller bestemt til at bruges ved en strafbar handling, genstande, der er frembragt ved en strafbar handling, og genstande, med hensyn til hvilke der i øvrigt er begået en strafbar handling, jf. straffelovens § 75, stk. 2.

Straffelovens bestemmelser om konfiskation gælder efter praksis også for selskaber m.v., jf. f.eks. U 1982.749, hvor der hos et aktieselskab blev konfiskeret et udbytte på 1.085.000 kr, og U 1983.238 (konfiskation af et beløb på 70.000 kr i medfør af straffelovens § 75, stk. 1).

Som regel finder konfiskation sted hos strafssubjektet, dvs. konfiskationen retter sig mod **straf** subjektets ejendom. Konfiskationssubjektet og strafssubjektet vil således normalt være samme fysiske eller juridiske person. Dette var tilfældet i de ovennævnte domme. Efter omstændighederne er der imidlertid også mulighed for, at konfiskation kan ske hos andre end strafssubjektet.

Efter § 76, stk. 1, kan udbyttekonfiskation ske hos den, hvem udbyttet er tilfaldet umiddelbart ved den strafbare handling. Dette omfatter for det første de normale tilfælde, hvor udbyttet er tilfaldet strafssubjektet. Har et selskab f.eks. overtrådt miljøloven og derved opnået en økonomisk vinding, vil selskabet både være strafssubjekt og konfiskationssubjekt. Bestemmelsen omfatter imidlertid også tilfælde, hvor udbyttet umiddelbart ved overtrædelsen er tilfaldet en anden end den, der strafferetligt er ansvarlig for overtrædelsen. Her vil f.eks. et selskab eller en indehaver af en enkeltmandsvirksomhed kunne være konfiskationssubjekt uden samtidig at være **straf** subjekt. Efter § 76, stk. 2, kan **genstandskonfiskation** ske hos den, der er ansvarlig for overtrædelsen, og hos den, på hvis vegne den ansvarlige har handlet. Anvender de ansatte i et selskab som led i tjenesten selskabets redskaber til en strafbar handling, vil der således være mulighed for at foretage konfiskation af de pågældende redskaber ikke alene i tilfælde, hvor selskabet som sådant pålægges ansvar i anledning af overtrædelsen, men også i tilfælde, hvor selskabet ikke gøres strafferetligt ansvarlig for overtrædelsen. En konfiskation efter de almindelige regler kræver dog, at betingelserne i § 75, stk. 2, er opfyldt, herunder at konfiskation må anses for påkrævet for at forebygge yderligere lovovertrædelser, eller at særlige omstændigheder i øvrigt taler derfor.

Straffelovrådet finder, at den nuværende bestemmelse i straffelovens § 76 om konfiskationssubjekter har en sådan affattelse, at selskaber omfattes af ordlyden, også i de tilfælde, hvor selskabet som sådant er strafssubjekt. Straffelovrådet stiller på den baggrund ikke forslag om nye regler på dette område.

11.8. Rettighedstab

Straffelovens §§ 78 og 79 om rettighedstab (rettighedsnægtelse og rettighedsfrakendelse) gælder kun for fysiske personer.

Denne fortolkning er lagt til grund ved ændringen af straffelovens § 79 ved lov nr. 385 af 10. juni 1987, hvor der blev tilvejebragt udtrykkelig hjemmel til at frakende retten til at være stifter af eller direktør eller medlem af bestyrelsen i et selskab med begrænset ansvar, et selskab eller en forening, der kræver særlig offentlig godkendelse, eller en fond.

I betænkning nr. 1066/1986 om bekæmpelse af økonomisk kriminalitet, der ligger til grund for **ændringen**, ses spørgsmålet om rettighedsfrakendelse for selskaber som sådanne ikke behandlet. Spørgsmålet er heller ikke omtalt i Straffelovrådets udtalelse af 21. april 1986 vedrørende den nævnte betænkning.

I Waaben, Strafferettens almindelige del II, Sanktionslæren (1993), er det side 139 anført, at det af § 79 med sikkerhed kan sluttes, at frakendelse af rettigheder kun kan ske i sager mod fysiske personer og ikke rettes mod juridiske personer i forbindelse med disses bødeansvar.

De reale grunde bag den gældende retstilstand er, at det ikke ville være særlig effektivt i forbindelse med konstatering af et selskabsansvar at frakende det pågældende selskab retten til at drive en bestemt form for virksomhed. Selskabet måtte i så fald ophøre med at drive den pågældende virksomhed, men aktiviteten ville da kunne videreføres i et nyt eller i et andet selskab. Det praktisk relevante er derfor, at rettighedsfrakendelse kan anvendes over for enkeltpersoner. Enkeltpersoner vil ikke kunne komme uden om frakendelsen ved at fortsætte udøvelsen af den frakendte ret i en anden juridisk konstruktion.

Dette udelukker ikke, at der med hjemmel i særlovsbestemmelser kan ske tilbagekaldelse eller nægtelse af fornyelse af bevillinger, godkendelser o.lign. givet til juridiske personer. Dette er ikke rettighedsfrakendelse i strafferetlig forstand.

Straffelovrådet finder på den anførte baggrund ikke grundlag for at stille forslag om en ændring af den almindelige bestemmelse i straffelovens § 79 med henblik på i denne bestemmelse at tilvejebringe hjemmel for rettighedsfrakendelse over for juridiske personer som sådanne i anledning af strafbart forhold.

11.9. Tvangsbøder

TVangsbøder er ikke en straf. De anvendes som et pressionsmiddel, der pålægges for at gennemtvinge opfyldelsen af en forpligtelse over for det offentlige. Normalt pålægges tvangsbøder af retten. En række forvaltningslove indeholder imidlertid hjemmel til, at forvaltningen selv træffer afgørelse om pålæg af tvangsbøder. Det drejer sig typisk om tvangsbøder med henblik på at gennemtvinge udlevering af regnskabs

materiale 0.1., jf. f.eks. konkurrencelovens § 19. Hvor sådanne særlige bestemmelser ikke findes, må afgørelse om pålæg af tvangsbøder træffes af domstolene efter reglen i retsplejelovens § 997, stk. 3, eller efter tilsvarende bestemmelser i særlovgivningen. Efter den almindelige bestemmelse om tvangsbøde i retsplejelovens § 997, stk. 3, kan der i domme, hvorved nogen tilholdes at opfylde en forpligtelse mod det offentlige, som tvangsmiddel fastsættes en fortløbende bøde, som tilfalder statskassen.

TVangsbøder pålægges ofte som tillæg til en almindelig bøde. Den almindelige bøde idømmes som sanktion for en allerede begået lovovertrædelse, mens tvangsbøden tager sigte på at modvirke en fortsat overtrædelse og motivere til en lovliggørelse af det pågældende forhold.

Tvangsbøder kan også anvendes over for selskaber m.v., når handlepligten påhviler det pågældende selskab f.eks. i dets egenskab af ejer eller skattepligtig.

Det er mere tvivlsomt, om og i givet fald i hvilket omfang tvangsbøder kan pålægges enkeltpersoner til opfyldelse af pligter, der umiddelbart påhviler selskabet.

Spørgsmålet er bl.a. behandlet af Gorm Toftegaard Nielsen i Juristen 1987 s. 349 ff., se navnlig s. 358 ff. med omtale af en Højesteretskendelse fra 1986 (U 1986.765), hvori det fastslås, at hjemmelen i kildeskattelovens § 86, stk. 2, til at pålægge dagbøder (tvangsbøder) kan anvendes på en hovedanpartshaver, der er daglig leder af og direktør for et anpartsselskab.

Straffelovrådet finder ikke anledning til i den foreliggende sammenhæng at foreslå en nærmere regulering af anvendelsen af tvangsbøder i selskabsforhold. Spørgsmålet om en sådan regulering kan blive aktuelt i forbindelse med et generelt gennemsyn af reglerne om tvangsbøder.

11.10. Fuldbyrkelse af bøder

Betales en bøde, der er pålagt en fysisk person, ikke, inddrives den, medmindre politiet skønner, at inddrivelse ikke er mulig eller væsentligt vil forringe den pågældendes levevilkår, jf. straffelovens § 52, stk. 3. Inddrives bøden, sker inddrivelsen ved udpantning eller ved indeholdelse i den pågældendes indtægter (lønindeholdelse), jf. straffelovens § 52, stk. 4.

Det følger af straffelovens § 53, at forvandlingsstraf af hæfte eller fængsel træder i bødens sted, hvis bøden ikke indgår. Bødeafsoning er subsidiær i forhold til inddrivelse og eventuel eftergivelse.

Er bøden fastsat af en domstol, vil forvandlingsstraffen fremgå umiddelbart af dommen eller af den indenretlige bødevedtagelse. Dette gælder, uanset om der er tale om sumbøder eller dagbøder. Er bøden vedtaget udenretligt ved bødeforelæg fra politiet, fastsætter politiet selv forvandlingsstraffen for bøder på op til 10.000 kr efter den skala, der følger af straffelovens § 55, stk. 2. Er den over for politiet vedtagne bøde større end 10.000 kr, eller er bøden (uanset størrelse) vedtaget efter forelæg fra

særmyndigheder, fastsættes forvandlingsstraffen af retten, jf. straffelovens § 55, stk. 2.

For bøder pålagt enkeltpersoner vil der være fastsat eller kunne fastsættes en forvandlingsstraf. Dette gælder dog ikke i tilfælde, hvor bøde er pålagt på grundlag af bestemmelser om objektivt ansvar. I så fald fastsættes der ingen forvandlingsstraf.

For bøder pålagt selskaber eller andre juridiske personer kan der ikke fastsættes en forvandlingsstraf. I tilfælde af manglende betaling af bøden vil selskabet ifølge sagens natur ikke kunne hensættes til afsoning.

Straffelovrådet foreslår, at reglen om, at der i forbindelse med bøder, der pålægges juridiske personer, ikke fastsættes forvandlingsstraf, lovfæstes. I det omfang bestemmelser om objektivt individualansvar måtte blive opretholdt, anser Straffelovrådet det som en selvfølge, at der som hidtil ikke fastsættes forvandlingsstraf for bøder pålagt enkeltpersoner på objektivt grundlag.

Regres og skattemæssige spørgsmål

12.1. Indledning

Ovenfor i kap. 11 er der redegjort nærmere for de sanktioner, der kan komme på tale i forbindelse med selskabsovertrædelser. I dette kapitel skal der ses nærmere på tre spørgsmål, der har en vis sammenhæng med spørgsmålet om bødeudmåling og de andre sanktionsspørgsmål, der er behandlet i kap. 11.

Det er for det første spørgsmålet om, hvorvidt selskabet selv endeligt må afholde bøden, eller om selskabet - efter at have betalt bøden - har mulighed for at afkræve et beløb af tilsvarende størrelse hos den, der eventuelt er ansvarlig for den handling eller undladelse, der har udløst selskabsansvaret (regres).

For det andet er der spørgsmålet om den skattemæssige behandling af selskabsbøder. Beslægtet hermed er spørgsmålet om den skattemæssige stilling i tilfælde, hvor selskabet betaler en bøde, der er idømt en ansat personligt i anledning af en overtrædelse begået i tjenesten. Til sidst i dette kapitel vil spørgsmålet om regres og den skattemæssige stilling i forbindelse med bødehæftelse blive behandlet.

12.2. Regres

12.2.1. Spørgsmålet om regres for selskabet mod (typisk) en ansat kan foreligge på to forskellige måder. For det første kan selskabet være idømt en bøde i anledning af et forhold udvist af den ansatte. Spørgsmålet er her, om selskabet kan gøre regres mod den ansatte, dvs. kræve et beløb af den ansatte svarende til den pålagte bøde. For det andet kan spørgsmål om regres foreligge i tilfælde, hvor selskabet i kraft af en bødehæftelsesregel har måttet betale en bøde, der er idømt en anden, jf. f.eks. medieansvarslovens § 26, stk. 1. Dette spørgsmål om regres i tilfælde, hvor en anden end den domfældte har betalt en bøde i kraft af en bødehæftelsesregel, behandles nedenfor i afsnit 12.4.

Såfremt en ansat hos en juridisk person begår en overtrædelse i forbindelse med sit arbejde, hvorved der påføres den juridiske person et bødeansvar og dermed et tab svarende til den pålagte bøde, kunne man betragte det som en skadegørende handling fra den ansattes side, der kan medføre et erstatningsansvar over for den juridiske person. Regreskravet kunne således opfattes som et almindeligt erstatningskrav.

Efter erstatningsansvarslovens § 23, stk. 1, er det udgangspunktet, at en arbejdsgiver ikke har regresret mod arbejdstageren i anledning af *erstatning*, som arbejds-

giveren har måttet udrede som følge af arbejdstagerens uforsvarlige adfærd. Regres er kun mulig, hvis det findes rimeligt under hensyn til den udviste skyld, arbejdstagerens stilling og omstændighederne i øvrigt. Bestemmelsen i § 23, stk. 1, finder tilsvarende anvendelse på arbejdsgiverens erstatningskrav mod arbejdstageren for skade, som denne i øvrigt forvolder arbejdsgiveren i tjenesten, jf. § 23, stk. 3.

Sysette Vinding Kruse har i § 6 i det lovudkast, der er indeholdt i »Erhvervslivets Kriminalitet«, stillet forslag om, at der lovfæstes en regel på dette område, hvorefter regres mod den personligt ansvarlige ansatte kun kan finde sted, såfremt det findes rimeligt under hensyn til den udviste skyld og omstændighederne i øvrigt, jf. bogens s. 527. Forslaget, der svarer til den senere vedtagne erstatningsansvarslovs ordning med hensyn til erstatning, synes at bygge på en antagelse om, at arbejdsgiveren har fuld regres, medmindre der ved lov fastsættes særlige begrænsninger i denne adgang.

En anden opfattelse går ud på, at der næppe i dansk ret findes nogen hovedregel om regres for bøder, se herom Waaben i UfR 1985 B s. 302, hvor det blev foreslået, at man i retspraksis og lovforberedende arbejde fastslog dette synspunkt: »Når straf-feretten pålægger virksomheder et bødeansvar, skal ansvaret ikke kunne flyttes eller fordeles ved selskabernes initiativer i civilretlige former«. Der henvises i den forbindelse til betænkningen Ansvarsplacering og reaktionsmuligheder i kommunestyret, Bet. nr. 996/1983, s. 77 ff. og 115.

I den nævnte betænkning peges bl.a. på, at det under alle omstændigheder kun er det lidte tab, der skal erstattes, og dette tab kan ved kollektive enheders bødeansvar være langt mindre end den pålagte bøde. Det anføres endvidere (med henblik på spørgsmålet om en bødefældt kommunes adgang til regres mod borgmesteren eller andre), at det i tilfælde, hvor den ansvarlige enkeltperson har været medtiltalt under straffesagen, men er blevet frifundet, må forekomme mindre rimeligt, hvis den pågældende alligevel indirekte skulle kunne »straffes« under en efterfølgende regressag. Og hvis den pågældende er blevet dømt sammen med kommunen, synes det rigtigst at antage, at der herved er gjort op med den pågældendes skyld, og en efterfølgende regressag vil bevirke, at den pågældende kommer til at betale to beløb for den samme lovovertrædelse, hvis han dømmes i regressagen (betænkningen s. 79).

Spørgsmålet om regres havde tidligere været behandlet i Hurwitz's afhandling: »Bidrag til Læren om kollektive Enheders pønale Ansvar«. På side 208 er anført, at det er tvivlsomt, om der bør tilkomme de uskyldige medlemmer (dvs. den juridiske person) regres over for gerningsmanden. Spørgsmålet er mere indgående behandlet på side 237 ff., hvor der er redegjort nærmere for de argumenter, der taler for og imod regres. Om synspunkter, der taler imod regres, er bl.a. anført (s. 238):

»Naar Retten udover Individualansvaret har fundet det paakrævet at anvende (den fakultative) Kollektivtetsstraf trods Udsigten til, at uskyldige lider et vist Tab derved, taler da meget for at lade Bødefordelingen være definitiv i den Forstand, at der ikke gennem senere Regres finder en Omfordeling Sted af Ansvaret.«

12.2.2. Spørgsmålet om, hvorvidt en principal har regres mod en ansat, der ved sit tilregnelige forhold har pådraget principalen en bøde, har vistnok sjældent været rejst i retspraksis. Der kan dog peges på enkelte sager inden for søfartsområdet.

I U 1947.884 er optrykt en Sø- og Handelsretsdom, der angik følgende: Ved retten i Newfoundland var føreren af et skib blevet idømt en bøde på 100 dollars i anledning af, at der af politiet var forefundet en »løsagtig« kvinde ombord i skibet, ligesom det var oplyst, at fire andre sådanne kvinder havde været ombord. Den matros, hos hvem den førstnævnte kvinde var forefundet, og som forud var gjort bekendt med lovens forbud mod løsagtige kvinders ophold ombord i skibe i havnen, blev efter den dagældende bestemmelse i sømandslovens § 50 tilpligtet at erstatte rederiet, der havde betalt bøden, halvdelen af bøden.

I Sø- og Handelsretsdommen i U 1987.235 var der spørgsmål om, hvorvidt en matros, der havde kastet en antændt flaske med lightergas ned på kajen i Tripoli havn, Libyen, kunne gøres ansvarlig for det tab, som skibet led ved bl.a. at måtte udrede en bøde på ca. 32.000 kr til de libyske myndigheder. Retten fandt det godtgjort, at bøden skyldtes matrosens ansvarspådragende adfærd, men erstatningen blev i medfør af den dagældende bestemmelse i sømandslovens § 53, stk. 3, 2. pkt., nedsat, således at han alene blev pålagt at betale 5.000 kr. Som begrundelse for at nedsætte erstatningen henviste retten til, at bødens størrelse væsentligt oversteg de følger, som matrosen - selv i betragtning af de særlige forhold i Libyen - måtte påregne.

I begge sager var der tale om bøder pålagt rederiet i udlandet i tilfælde, hvor de bødeudløsende handlinger ikke kan betegnes som tjenstlige, men tværtimod må anses som tjenesten helt uvedkommende forhold. Der kan derfor næppe af disse atypiske tilfælde udledes noget om, hvad der vil være resultatet, hvis overtrædelser begås som et led i tjenestens udførelse.

12.2.3. Når der skal tages stilling til, hvilken regel der bør gælde med hensyn til regressspørgsmålet i tilfælde, hvor et selskab er idømt en bøde i anledning af en ansats tilregnelige forhold som led i arbejde for selskabet, finder Straffelovrådet det naturligt at tage udgangspunkt i følgende betragtninger.

Når strafferetten pålægger virksomheder et bødeansvar, bør ansvaret ikke kunne flyttes eller fordeles ved virksomhedernes initiativer i civilretlige former. En hel eller delvis efterfølgende overvæltning af bøden ville indebære en svækkelse af selskabsansvarets effektivitet og være i strid med **selskabsansvarets** formål. Hertil kommer, at den idømte selskabsbøde vil være fastsat efter selskabets stilling som driftsherre, og det vil derfor i almindelighed være urimeligt byrdefuldt, hvis den personligt ansvarlige skulle erstatte selskabet hele den betalte bøde. Den ansatte ville herved blive pålagt en større »straf« end den, som retten under en straffesag mod ham personligt ville have fundet passende i anledning af det udviste forhold. Endvidere kan det tænkes, at den ansvarlige personligt idømmes en bøde i anledning af det forhold, der har pådraget selskabet en bøde. Hvis selskabet efterfølgende kunne vælte selskabets egen bøde over på den personligt ansvarlige, ville denne reelt blive pålagt dobbelt

straf i anledning af et og samme forhold. Og en sag herom ville i hvert fald give anledning til, at der i civilretlige former måtte ske en bedømmelse af, hvor stort et bødeansvar det ville være rimeligt at pålægge den ansatte. Hertil kommer, at bøden ikke nødvendigvis er udtryk for det tab, som selskabet har lidt som følge af overtrædelsen. Har overtrædelsen været forbundet med en økonomisk fordel for selskabet, vil regres for hele bøden indebære, at selskabet opnår en vinding.

Den ordning, der er fastsat i erstatningsansvarsloven § 23, er derfor efter Straffelovrådets opfattelse ikke egnet til at finde anvendelse på dette område, i hvert fald ikke, når der er tale om selskabsbøder pålagt ved danske domstole eller ved udenlandske domstole, hvis en bedømmelse efter dansk ret ville have ført til samme resultat.

På baggrund af det anførte finder Straffelovrådet, at et selskabs tab ved at betale en bøde, der er idømt selskabet, ikke bør kunne kræves erstattet af den eventuelt personligt ansvarlige. Dennes mulige strafansvar er afgjort ved anklagemyndighedens valg af strafsubjekt, jf. ovenfor kap. 8 om ansvarsplacering. Ved grove overtrædelser (forsæt og grov uagtsomhed) gøres der i praksis individuelt strafansvar gældende. Og er individuelt strafansvar betinget af forsæt eller grov uagtsomhed, vil en udvist almindelig eller ringe uagtsomhed slet ikke kunne pådrage den pågældende strafansvar. Det ville i disse tilfælde virke urimeligt, hvis der da skulle bestå en regresadgang med den virkning, at den ansatte kom til at dække principalens bøde.

Det skal fremhæves, at det anførte alene angår det tab, som selve bøden indebærer for selskabet. Såfremt overtrædelsen herudover har forvoldt et tab, f.eks. i form af tingsødelæggelse enten for tredjemand eller for arbejdsgiveren selv, må den ansattes eventuelle erstatningsansvar afgøres efter erstatningsansvarslovens § 23.

På baggrund af de omtalte domme, hvor der under de beskrevne specielle forhold i et vist omfang er pålagt de personligt ansvarlige erstatningsansvar over for principalen i anledning af bøder, som de ansatte ved deres tilregnelige forhold har pådraget denne, finder Straffelovrådet, at der er behov for en udtrykkelig bestemmelse om udelukkelse af regres.

Straffelovrådet stiller derfor forslag om, at der udformes en udtrykkelig bestemmelse, hvorefter strafsubjektet ikke kan kræve en pålagt bøde betalt eller erstattet af andre.

Straffelovrådet har fundet, at den pågældende regel bør gælde generelt, uanset om det bødefældte strafsubjekt er en enkeltperson eller en juridisk person. For enkeltpersoners vedkommende anser Straffelovrådet det for en selvfølge, at en ansvarlig enkeltperson, der dømmes for sit eget forsætlige eller uagtsomme forhold, ikke med hensyn til bøden har noget regreskrav over for eventuelt medskyldige.

Regresafskæringen gælder alene for den bødefældte. Tilfælde, hvor den, der eventuelt ønsker at søge regres, ikke er bødefældt, men har betalt bøden i kraft en bødehæftelsesbestemmelse, behandles nedenfor i afsnit 12.4.

12.3. Skattemæssige spørgsmål

12.3.1. Efter statsskattelovens § 6 kan driftsomkostninger, dvs. de udgifter som i årets løb er anvendt til at erhverve, sikre og vedligeholde indkomsten, fradrages ved beregningen af den skattepligtige indkomst. Efter ligningsvejledningen 1991, s. 196 f., pkt. E.B.5.5, kan udgifter til *bøder* hverken anses for fradragsberettigede driftsudgifter eller for fradragsberettigede driftstab. Dette gælder, selv om der er en meget snæver forbindelse mellem den strafbare handling og erhvervsudøvelsen. Der er således f.eks. ikke fradrag for bøder for overlæs.

Om *konfiskation* anføres i ligningsvejledningen, at konfiskation af beskattet indkomst kan fradrages som indtægtstab, uanset at konfiskationen skyldes ulovlig virksomhed. Gennemføres konfiskation på et senere tidspunkt, vil skatteyderen kunne fratække det beløb, der konfiskeres, i sin indkomstopgørelse for konfiskationsåret, medmindre han opnår tilladelse til at fratække det i de(t) år, hvori den konfiskerede indtægt er medtaget i indkomstopgørelsen. Forudsætningen for fradrag er, at skatteyderen kan godtgøre, at han tidligere har medregnet de konfiskerede indtægter.

Den skattemæssige behandling af henholdsvis bøder og konfiskation indebærer, at betaling af en bøde på 100.000 kr er mere byrdefuld for en virksomhed end betaling af en bøde på 50.000 kr og konfiskation af 50.000 kr, selv om det samlede beløb således er det samme.

Det er ikke ualmindeligt, at der i stedet for udbyttekonfiskation udmåles en bøde, der ud over et pønalt element har til formål at fratage den skyldige en vinding opnået ved overtrædelsen, jf. ovenfor i kap. 11. Er denne vinding undergivet beskatning som indkomst, vil en »konfiskatorisk« bøde, der ikke tager hensyn til denne beskatning, indebære, at der reelt inddrages mere end *vindingen*. Et forenklet eksempel kan belyse tankegangen. Hvis en erhvervsdrivende som følge af en lovovertrædelse opnår en netto-fortjeneste før skat på 10.000 kr, og skatten af disse 10.000 kr er 50 %, vil han efter skat have 5.000 kr til sig selv. Hvis det konfiskatoriske element af bøden fastsættes til 10.000 kr (dvs. til netto-fortj enesten før skat), vil den pågældende som følge af den manglende fradragsret få et underskud på 5.000 kr svarende til det beløb, der er betalt i skat.

12.3.2. Det anførte angår tilfælde, hvor **straf subjektet** selv betaler den eller de bøder, der er pålagt den pågældende. En særlig skatteretlig situation foreligger, hvis en skatteyder betaler en bøde, der er pålagt en anden skatteyder. Dette forekommer formentlig i ikke ubetydeligt omfang i praksis i tilfælde, hvor ansatte er blevet pålagt bøder for overtrædelser, de har begået i tjenesten, og hvor arbejdsgiverne betaler bøderne for dem.

Efter ligningsvejledningen kan en arbejdsgiver, der betaler bøder, som er pålagt de ansatte for overtrædelser begået i forbindelse med udførelsen af deres arbejde, fratække beløbene, der i relation til ham må anses for lønudgifter. Beløbet anses for A-indkomst for den ansatte, der ikke kan fradrage bøden.

I ligningsvejledningen 1988, s. 207, er der nævnt et eksempel, hvor en ansvarshavende redaktør ved et dagblad under en retssag blev fundet skyldig i fremsættelse af ærekrænkende sigtelse og i den forbindelse blev dømt til at betale et antal dagbøder samt tilpligtet at udrede erstatning til den krænkede, ligesom han skulle afholde udgifterne til offentliggørelse af dommen og modpartens og egne sagsomkostninger. Dagbladet betalte hele beløbet for redaktøren. Ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst kunne dagbladet fratrage hele beløbet. Redaktøren skulle medregne beløbet ved sin indkomstopgørelse, men kunne fratrage et tilsvarende beløb, bortset fra de idømte bøder. Se i øvrigt nedenfor i afsnit 12.4. om bødehæftelse.

Spørgsmålet om betydningen af den skattemæssige behandling af bøder i selskabsforhold, er nærmere omtalt af Gorm Toftegaard Nielsen i artiklen »Selskabers strafansvar. Diskrimination af de små« i U 1988 B s. 185 ff., se navnlig s. 189-191 om de skattemæssige konsekvenser. I artiklen påvises, at en bøde på 100.000 kr i sine videre skattemæssige konsekvenser rammer især de énmandsejede selskaber, hvor der ved valg af ansvarssubjekt foretages identifikation mellem selskabet og ejeren, således at bøder pålægges ejeren personligt, jf. kap. 8 om ansvarsplacering. Bøden rammer i disse tilfælde betydeligt hårdere, end hvis bøden var blevet pålagt selskabet som sådant. Hvis selskabet skal holde ejeren skadesløs ved at betale bøden, kan selskabet ikke nøjes med at betale bøden på de 100.000 kr., idet ejeren i så fald vil blive beskattet af beløbet som løn fra selskabet og således skulle betale omkring 68.000 kr. i skat. Selskabet må betale ejeren omkring 312.000 kr, således at ejeren efter betaling af skat har netto 100.000 kr tilbage til at betale bøden med.

12.3.3. Som det fremgår, er retsstillingen med hensyn til den skattemæssige behandling af bøder og konfiskation klar. Bøder er ikke fradragsberettigede, hvorimod der indrømmes fradragsret for udbyttekonfiskationsbeløb af beskattet indkomst.

Ved valget mellem udbyttekonfiskation og bøder udmålt i forhold til en fortjeneste bør man være opmærksom herpå, således at den forskellige skatteretlige behandling i givet fald kan tages i betragtning ved sanktionens fastsættelse.

Nogen ændring af de gældende regler om bødeudmåling i lyset af de omtalte skattemæssige konsekvenser finder Straffelovrådet ikke anledning til at stille forslag om.

For så vidt angår de særlige skatteretlige spørgsmål, der foreligger, når bøden betales af andre end den domfældte, er det næppe muligt endsige hensigtsmæssigt at fastsætte regler herom med henblik på selve udmålingen. Når et strafsubjekt idømmes en bøde, må man i almindelighed gå ud fra, at bøden skal betales af den pågældende selv. Medmindre der gælder en bødehæftelsesregel, er det jo netop meningen med den pålagte bøde, at den skal betales af strafsubjektet. Hertil kommer, at det sjældent vil foreligge oplyst på det tidspunkt, hvor bøden pålægges, om bøden vil blive betalt af andre, og nogen antagelse herom kan man ikke have. Ved fastsættelsen af bøden kan man derfor ikke tage hensyn til, om bøden eventuelt kan forventes betalt af andre end den domfældte. Hvis dette sker, vil det have de skatteretlige konse-

kvenser, som der er redegjort for ovenfor, og som må anses som uvedkommende for strafferetten.

12.4. Særligt om regres og den skattemæssige stilling i forbindelse med bødehæftelse

12.4.1. Bødehæftelse som ansvarsform er nærmere omtalt ovenfor i kapitel 1 under pkt. 1.6. Det er her anført, at der med bødehæftelse i første række sigtes til det forhold, at en fysisk eller juridisk person civilretligt hæfter for betalingen af en bøde, som er pålagt det umiddelbare strafssubjekt.

Bødehæftelsesbestemmelser har tidligere været almindeligt forekommende i dansk ret, jf. f.eks. Hurwitz s. 183 ff i »Bidrag til Læren om kollektive Enheders pønale Ansvar«. I dag er sådanne bestemmelser sjældent forekommende i dansk ret. Den praktisk vigtigste findes i medieansvarslovens § 26, stk. 1. Bestemmelsen, der er nærmere omtalt ovenfor i kap. 11, indebærer, at et medieforetagende hæfter umiddelbart for bøder og sagsomkostninger, der idømmes efter reglerne i lovens §§ 9- 25. Bestemmelsen har betydning i de tilfælde, hvor andre end medieforetagendet er pålagt bøder i anledning af et såkaldt materielt pressedelikt.

Når medieforetagendet i kraft af bødehæftelsesbestemmelsen har betalt en bøde, der er pålagt det umiddelbare strafssubjekt, f.eks. redaktøren eller forfatteren til en tekst, kan der rejses spørgsmål om, hvorvidt medieforetagendet har *regres* mod det umiddelbare strafssubjekt. Spørgsmålet er forskelligt fra det ovenfor i afsnit 12.2. behandlede spørgsmål om regres, hvor spørgsmålet var, om det umiddelbare strafssubjekt har regres mod eventuelt (med-)ansvarlige enkeltpersoner.

Umiddelbart forekommer, det nærliggende som udgangspunkt at antage, at der ved bødehæftelse gælder en almindelig adgang til regres. Da regressen retter sig mod strafssubjektet, sker der ved regressen ikke en omfordeling af strafansvaret. Der sker blot en endelig placering af ansvaret på strafssubjektet. Hurwitz anfører side 208 i ovennævnte afhandling, at der ved ren bødehæftelse næppe kan være tvivl om regressens berettigelse.

På medieansvarsområdet gør der sig imidlertid et særligt forhold gældende. Bøder, der idømmes f.eks. en redaktør eller forfatter, skal efter lovens § 26, stk. 2, bl.a. udmåles efter det pågældende massemedies udbredelse samt den fortjeneste for massemediet, som er eller kunne være opnået ved overtrædelser. Der kan således blive tale om ganske store bøder, som ikke står i rimeligt forhold til det umiddelbare strafssubjekts egne økonomiske forhold. Dette kunne tale for at nægte regres i hvert fald i tilfælde, hvor redaktøren er pålagt en bøde på objektivi grundlag. Må overtrædelserne tilregnes **straf subjektet** som forsættelig, kan der anføres gode grunde for i et vist omfang at tillade regres. I modsat fald er den forsættelige overtrædelse *gratis* for den bødefældte, jf. ovenfor i kapitel 10 i afsnit 10.5.

I den kommenterede medieansvarslov er om regresspørgsmålet anført følgende:

»Det kan hævdes, at det ikke udtrykkeligt fremgår af bestemmelsen, at medieforetagendet har regres over for den direkte ansvarlige person. Det forhold, at foretagendet kun hæfter for bøder m.v., taler imidlertid for, at der er regresadgang, hvorimod dette næppe ville være tilfældet, hvis medieforetagendet var selvstændigt strafssubjekt. Imod en ubetinget regresret taler for så vidt det forhold, at bøden efter stk. 2 er udmålt i relation til medieforetagendets og ikke den ansvarliges økonomiske forhold.«

12.4.2. I tilfælde, hvor en juridisk eller fysisk person betaler en bøde for det umiddelbare, strafssubjekt uden at være retligt forpligtet hertil, er der spørgsmål om, hvorledes den *skattemæssige stilling* er for den, der betaler, og for den, der på den måde får bøden betalt for sig. Dette spørgsmål er behandlet ovenfor i pkt. 12.3. Tilsvarende skatteretlige spørgsmål foreligger i tilfælde, hvor en juridisk eller fysisk person i kraft af bødehæftelsesbestemmelsen i medieansvarsloven har været forpligtet til at betale en bøde, som er pålagt en anden juridisk eller fysisk person.

Det ovenfor gengivne eksempel fra ligningsvejledningen fra 1988, hvor en redaktør blev beskattet af den bøde, bladet betalte for ham, viser, at udgangspunktet er, at der sker beskatning af beløbet hos det umiddelbare strafssubjekt, hvad enten betaleren betaler **frivilligt** uden retlig pligt hertil, eller betalingen sker i henhold til en bødehæftelsesbestemmelse, der forpligter den pågældende til at betale bøden.

Spørgsmålet er imidlertid, om dette skattemæssige udgangspunkt kan opretholdes i relation til medieansvarslovens bødehæftelsesregel. For det første kan det anføres, at den særlige udmålingsregel, der sætter bøden i forhold til den hæftendes økonomi, vil indebære, at beskatning af beløb svarende til de idømte bøder vil kunne blive økonomisk meget byrdefuld for det umiddelbare strafssubjekt. For det andet kan der peges på, at medieforetagendet ikke blot hæfter for ansattes bøder, men også for udenforståendes, f.eks. læserbrevsskribenters, bøder. Det lønudgiftssynspunkt, der hidtil har ligget til grund for den skattemæssige vurdering, kan derfor ikke tillægges samme vægt. Endelig skal det fremhæves, at det af lovens forarbejder fremgår, at bødehæftelsen og den særlige udmålingsregel trådte i stedet for et egentligt driftsherrensvar. Medieforetagendets hæftelse svarer med de angivne udmålingskriterier således reelt til det almindelige driftsherrensvar, hvor bøden pålægges driftsherren og afholdes endeligt af denne.

12.4.3. Straffelovrådet finder det ikke hensigtsmæssigt at opstille en generel regel for, om en bødehæftende efter betaling af bøder har regres mod strafssubjektet. Hertil spiller bødehæftelse i dansk ret en alt for tilbagetrukket rolle, og normalt vil den bødehæftende formentlig helt afstå fra at søge regres.

Spørgsmålet om regres bør afgøres i relation til den enkelte bødehæftelsesbestemmelse. Fortolkning af bestemmelsen vil ikke altid føre til et sikkert resultat. For at undgå usikkerhed om retsstillingen kan Straffelovrådet anbefale, at der - hvis nye bestemmelser om bødehæftelse indføres - lovgivningsmæssigt samtidig tages stilling til

regresspørgsmålet. I selve bestemmelsen kan det således angives, om den hæftende har regres eller ikke har regres mod den, der er blevet idømt bøden.

Specielt for så vidt angår medieansvarslovens bødehæftelsesbestemmelse finder Straffelovrådet under hensyn til ordningens forhistorie, at der ikke bør gælde en regresadgang, i hvert fald ikke for hele bødebeløbets vedkommende. Da en fuldstændig regresafskæring i realiteten vil betyde, at det umiddelbare **straf** subjekt slipper for nogen sanktion, kunne det overvejes at tillade en vis begrænset regres f.eks. i tilfælde, hvor den bødefældtes forhold er af en vis grovhed.

Bestemmelsen har imidlertid på dette punkt bragt rets anvendelsen i en uklar situation med hensyn til spørgsmålet om, hvad den gældende retstilstand må antages at gå ud på. Det kan endog under hensyn til forudsætningerne for denne særlige ordning give anledning til tvivl, om en bødefældt, som selv har betalt en bøde, der åbenbart er bestemt af den bødehæftendes økonomiske forhold, helt eller delvis vil kunne gøre regres mod den bødehæftende. Hvis det har praktisk betydning, bør disse spørgsmål om, hvem der endeligt skal afholde bøder idømt efter medieansvarsloven, i givet fald afklares gennem en tilføjelse til medieansvarsloven.

Spørgsmålet om de skatteretlige forhold, når en bødehæftende har betalt bøden for strafsubjektet, falder det uden for rammerne af denne betænkning at tage stilling til.

Processuelle spørgsmål m.v.

13.1. Indledning

De straffeprocessuelle regler i retsplejeloven er ligesom straffelovens regler udformet ud fra den forudsætning, at sigtede og tiltalte er fysiske personer. Retsplejeloven indeholder ingen regel om den situation, at en juridisk person er tiltalt. Dette rejser en lang række spørgsmål om, hvad der i forskellige processuelle sammenhænge gælder, når den sigtede eller tiltalte er en **juridisk** person. Det er sådanne spørgsmål, der skal behandles nærmere i dette kapitel.

Straffelovrådet må i den foreliggende sammenhæng begrænse sig til at behandle udvalgte spørgsmål og pege på punkter, hvor der eventuelt kunne være behov for en klargøring af retstilstanden. En egentlig behandling af den straffeprocessuelle problemkreds falder uden for rådets arbejdsområde og må i givet fald ske i et andet forum.

I afsnit 13.2-13.7 søges fastlagt, hvad der på det straffeprocessuelle område og med hensyn til forældesspørgsmål må antages at være gældende ret i forhold til sager om selskabsansvar. I afsnit 13.8 overvejes behovet for lovgivning.

13.2. Politimæssig afhøring og sigtelse

Mange af de sager, hvor spørgsmål om selskabsansvar opstår, indledes med en undersøgelse foretaget af den administrative myndighed, der fører kontrol med det pågældende sagsområde. Herved sker der en klarlæggelse af de nærmere omstændigheder, inden sagen oversendes til politiet. I andre sager, f.eks. inden for færdselsområdet, starter sagen med en politikontrol, hvorved en overtrædelse konstateres. Findes der grundlag for at rejse sigtelse mod enkeltpersoner, gælder retsplejelovens almindelige regler om sigtedes retsstilling. Findes der tillige eller alene grundlag for at rejse sigtelse mod selskabet som sådant, foreligger der en række straffeprocessuelle spørgsmål, som ikke direkte er reguleret i retsplejeloven.

Efter retsplejelovens § 752 skal politiet, inden en sigtet afhøres, gøre den sigtede bekendt med sigtelsen og med, at han ikke er forpligtet til at udtale sig.

Når sigtelse rejses mod et selskab, vil sigtelsen normalt blive meddelt selskabets ledelse, jf. herved bl.a. aktieselskabslovens § 60, stk. 1, hvorefter medlemmer af bestyrelsen og af direktionen repræsenterer selskabet udadtil. I almindelighed vil sigtelsen blive meddelt til selskabets (administrerende) direktør, der står for den daglige ledelse af selskabet.

Det næste spørgsmål, der melder sig, er, om direktøren ved en politiafhøring skal gøres bekendt med, at han eller hun ikke er forpligtet til at udtale sig. Da der på det tidspunkt, hvor afhøring sker til politirapport, typisk ikke er taget stilling til, om der vil kunne blive spørgsmål om at rejse sigtelse mod den pågældende personligt, bør den pågældende af hensyn til den pågældendes egen stilling i sagen orienteres om, at han/hun ikke har pligt til at udtale sig.

Står det imidlertid (undtagelsesvis) på dette tidlige stadium af sagen klart, at spørgsmål om personligt strafansvar for den pågældende ikke vil komme på tale, er det mere tvivlsomt, om politiet bør informere den pågældende i hans egenskab af selskabsrepræsentant om retten til ikke at udtale sig. Selv om direktørens forbindelse til overtrædelsen er så fjern, at det på forhånd står klart, at personligt ansvar ikke bliver aktuelt, kan meget tale for, at den pågældende selskabsleder ikke blot skal orienteres om, at selskabet sigtes for en given overtrædelse, men også bør orienteres om, at den pågældende som varetager af selskabets forhold ikke er forpligtet til at udtale sig til politiet.

13.3. Bødeforelæg

Mange straffesager afsluttes, uden at der formelt rejses tiltale ved et anklageskrift. Efter bestemmelsen i retsplejelovens § 931, stk. 1, kan anklagemyndigheden, når der alene er tale om bødestraf, i form af et såkaldt bødeforelæg tilkendegive sigtede, at sagen kan afgøres uden retslig forfølgning, såfremt den sigtede erkender sig skyldig i overtrædelsen og erklærer sig rede til at betale en i tilkendegivelsen angivet bøde. Der gælder ikke noget maksimum for størrelsen af de bøder, der på den måde kan forelægges udenretligt.

Normalt vedtages bødeforelæg ved, at den sigtede betaler bøden. Betales bøden i rette tid, bortfalder videre forfølgning. Vedtages bødeforelægget ikke, udfærdiges anklageskrift, jf. nedenfor under pkt. 13.4, og sagen overgår til retslig behandling.

Den angivne udenretlige afgørelsesform kan anvendes, uanset om den sigtede er en fysisk eller en juridisk person. For sigtede kan afgørelsesformen have den fordel, at sagen kan afsluttes uden den offentlighed, som indenretlig behandling af sagen indebærer. Dette er formentlig en af grundene til, at en stor del af alle sager om selskabsansvar afgøres ved udenretlig bødevedtagelse. Hertil kommer, at mange virksomheder ud fra en konkret afvejning kan foretrække at undgå den tids- og ressourcetanvendelse, der kan være forbundet med at lade **straffesagen** gå videre til domstolene.

På visse lovområder har særmyndigheder hjemmel til at præsentere sigtede for et bødeforelæg. Dette gælder f.eks. på skatte- og afgiftsområdet. Der er herved mulighed for, at sagerne kan afgøres ikke blot udenretligt, men også uden at inddrage politiet. Hvis den sigtede ikke vedtager en sådan bøde, som den pågældende særmyndig-

hed har forelagt, oversender særmyndigheden sagen til politiet med en begæring om, at der rejses tiltale mod den pågældende. Finder anklagemyndigheden betingelserne herfor opfyldt, udarbejdes der på sædvanlig måde et anklageskrift, hvorved der rejses tiltale mod den pågældende.

Når politiet eller vedkommende særmyndighed forelægger en bøde i tilfælde, hvor den sigtede er et selskab, kan der ligesom ved udformningen af anklageskrifter være spørgsmål om, hvorvidt der skal angives en processuel repræsentant for det sigtede selskab som adressat for bødeforelægget. For at sikre, at bødeforelægget kommer til rette vedkommende i selskabet, bør forelægget ud over det sigtede selskab indeholde en personlig adressat. Denne bør normalt være direktøren, som vil have kendskab til sagen, f.eks. i kraft af tidligere henvendelser fra særmyndigheden eller fra politiet, og som efter tegningsreglerne vil være den, der kan repræsentere selskabet udadtil og disponere på selskabets vegne, herunder ved at vedtage eller afvise bødeforelægget.

Et tilsvarende spørgsmål om, hvem der i straffeprocessuel henseende kan tegne selskabet, foreligger i forbindelse med indenretlig **bødevedtagelse** efter retsplejelovens § 936. Den person, der repræsenterer selskabet i det pågældende retsmøde, kan vedtage en bøde på selskabets vegne.

13.4. Anklageskriftets udformning

Sager om selskabsansvar behandles efter retsplejelovens kap. 81 om sager, i hvilke der ikke bliver spørgsmål om højere straf end bøde eller hæfte. Efter bestemmelsen i § 930 rejses tiltale som hovedregel på samme måde som i andre straffesager, jf. § 926, jf. 831, stk. 1. Efter § 831, stk. 1, der indeholder kravene til anklageskrifters udformning, skal et anklageskrift bl.a. indeholde en angivelse af tiltaltes navn, og hvad der ellers måtte udkræves til hans nøjagtige betegnelse. Bestemmelsen, der er formuleret med henblik på tilfælde, hvor den tiltalte er en fysisk person, tager ikke udtrykkeligt stilling til, hvorledes tiltalte nærmere skal angives, når tiltalte er et selskab.

Efter rigsadvokatens cirkulære nr. 144 af 10. september 1955 om tiltale mod kollektive enheder skal tiltalen rettes mod den kollektive enhed ved dens processuelle repræsentant, og således at der procederes på dom over den kollektive enhed som sådan. Hermed fremhæves det, at der i disse tilfælde ikke er tale om et personligt strafansvar for den processuelle repræsentant. Det er ikke nærmere anført, om den processuelle repræsentant er bestyrelsesformanden, direktøren eller en anden person i ledelsen.

På dette indledende stadium af sagen har angivelsen af processuel repræsentant - ligesom ved fremsendelse af bødeforelæg - i det væsentlige til formål at udpege en personlig adressat, således at det sikres, at anklageskriftet kommer frem til en per-

son, der kan sørge for, at der tages de fornødne skridt med henblik på sagens førelse fra selskabets side, f.eks. ved kQontakt til advokat. Der er ikke nødvendigvis herved taget stilling til, hvem der skal optræde under selve straffesagen i retten som selskabets processuelle repræsentant.

Tilsigelsen til retsmødet skal forkyndes, jf. retsplejelovens § 932, stk. 1. Er tiltalte ikke i forbindelse med et forudgående bødeforelæg blevet gjort bekendt med tiltalen, skal der i forbindelse med tilsigelsen forkyndes en genpart af anklageskriftet. Da der således skal forkyndes en tilsigelse også i sager, hvor et selskab er tiltalt, vil det for så vidt være tilstrækkeligt at angive en personlig adressat i tilsigelsen (og altså ikke i selve anklageskriftet). Herved tilgodeses hensynet til, at sagen kommer frem til den rette person, der kan handle på selskabets vegne. Hvis der tillige anføres en processuel repræsentant i anklageskriftet, bør det være den samme som i tilsigelsen.

Udgangspunktet er, at forkyndelse skal ske for den tiltalte personligt, jf. retsplejelovens §§ 155 ff. I selskaber kan forkyndelse med virkning for selskabet ske over for enhver person, der efter loven kan repræsentere selskabet udadtil, jf. f.eks. aktieselskabslovens § 60, dvs. direktører eller bestyrelsesmedlemmer.

Det forhold, at der i tilsigelsen (og eventuelt tillige i **anklageskriftet**) er anført en processuel repræsentant for selskabet, vil i almindelighed ikke være til hinder for, at selskabet udpeger en anden til at møde ved sagen behandling i retten, jf. retsplejelovens § 934, stk. 3, om adgangen til at møde ved **rettergangsfuldmægtig**.

En angivelse af processuel repræsentant er næppe bindende for selskabet. Selskabet kan vælge at give møde ved en anden end den angivne. Dette kan navnlig være tilfældet i større selskaber, hvor den administrerende direktør ikke nødvendigvis har et sådant kendskab til sagen, at han vil være den rette til at varetage selskabets interesser under sagen, f.eks. hvis overtrædelser angår mere tekniske forhold.

Der kan rejses det spørgsmål, om der er tale om en rettergangsfuldmægtig efter retsplejelovens § 934, stk. 3, hvis selskabet møder ved en anden end den, anklagemyndigheden har anført som processuel repræsentant. Er dette tilfældet, skal den pågældende kunne fremvise en skriftlig fuldmagt. Afgrænsningen mellem en processuel repræsentant for det tiltalte selskab og en rettergangsfuldmægtig er næppe klar, men det vil formentlig være nærliggende at anse en person fra selskabets ledelse, der kan handle på selskabets vegne, som en processuel repræsentant, således at retsplejelovens § 934, stk. 3, alene anvendes i forhold til en mere underordnet medarbejder, der møder på selskabets vegne.

Da valget af, hvem der under selve straffesagens behandling i retten skal optræde som processuel repræsentant for selskabet, i almindelighed bør tilkomme selskabet, bør politiet under efterforskningen sikre sig en afklaring af spørgsmålet, således at den person, der angives, også er den, som selskabet ønsker som repræsentant. Hvis andet ikke tilkendegives, må reglen være, at det er den pågældende direktør, der angives som selskabets processuelle repræsentant.

13.5. Straffesagens indenretlige behandling, herunder afhøring m.v.

13.5.1. Ved indenretlige afhøringer skal retten gøre en tiltalt bekendt med, at han ikke er forpligtet til at udtale sig, jf. retsplejelovens § 754, jf. § 752.

Det er ikke strafbart for en tiltalt i en offentlig straffesag at afgive falsk forklaring for retten, jf. straffelovens § 159, stk. 1.

Ved forklaringer i retten er det i straffesager hovedreglen, at andre personer end tiltalte har pligt til at afgive forklaring, og at der med henblik herpå i givet fald kan anvendes vidnetvang, jf. retsplejelovens § 178. Vidner kan straffes efter straffelovens § 158, hvis de afgiver falsk forklaring for retten.

Er vidnet omfattet af en vidneudelukkelsesgrund, er falsk forklaring straffri, jf. straffelovens § 159, stk. 1. Er vidnet omfattet af en vidnefritagelsesgrund, f.eks. fordi den sigtede er vidnets nære familiemedlem, kan straffen for falsk forklaring for retten nedsættes eller under i øvrigt formildende omstændigheder bortfalde.

De beskrevne regler tager alle sigte på den situation, at den tiltalte er en fysisk person. Der er i bestemmelserne ikke taget stilling til, hvad der gælder i tilfælde, hvor tiltalte er en juridisk person.

Et tilsvarende problem foreligger i civile sager, hvor en part er et selskab. Her antages det, at den processuelle repræsentant har partsstatus (dvs. ret til at overvære hele retssagen, hvilket et vidne ikke uden videre har, jf. retsplejelovens § 182, og ret til at undlade at afgive forklaring), såfremt den pågældende i realiteten er enerådende i selskabet, som f.eks. en ene- eller hovedaktionær eller -anpartshaver, der tillige er direktør og daglig leder. En sådan persons undladelse af at afgive forklaring kan ikke mødes med vidnetvang efter retsplejelovens § 178, men alene tillægges processuel skadevirkning. Bestyrelsesmedlemmerne i et aktieselskab, der er part i en sag, anses derimod som vidner. Er parten en offentlig myndighed, betragtes alle ansatte som vidner. Om retsstillingen i civile sager kan henvises til Gomard: Civilprocessen, 3. udg. (1990), side 442 f., og Jens Anker Andersen i Advokatbladet 1975, side 345 ff., »Skal selskabsledere afhøres som vidner eller parter?«.

Spørgsmålet om den straffeprocessuelle stilling i tilfælde, hvor sigtede eller tiltalte er en juridisk person, er bl. a. nærmere behandlet af Gorm Toftegaard Nielsen i artiklen: »Afhøring af ledelsen af A/S som vidne eller tiltalt?« i U 1987 B 245 ff.

I artiklen konkluderes det, at det forekommer nærliggende at antage, at problemet bedst løses ved, at én repræsentant for selskabet udøver de beføjelser, der efter lovgivningen er tillagt en sigtet/tiltalt, på selskabets vegne. Det anføres, at dette svarer bedst til realiteterne, idet selskabets repræsentant møder op for at forsvare selskabet og ikke primært for at afgive vidneforklaring. Det anføres videre:

»Denne løsning kræver ingen lovændring, men vil - som det i visse tilfælde allerede sker - kunne ske blot ved, at retten undlader at foreskrive den mødende repræsentant vidneansvar. På denne måde opnås en fair proces, og det undgås, at vidneansvar indskærpes i en række tilfælde, hvor en efterfølgende nærmere analyse af sagen og straffelovens § 159 vil vise, at indskærpelsen var en

tom trussel. I særlige tilfælde kan det måske accepteres, at et tvivlsomt vidneansvar indskræpes, således at spørgsmålet om eventuelt strafansvar afgøres efterfølgende. Denne model bør imidlertid ikke udstrækkes til hele den kategori af sager, der her behandles.«

I det følgende behandles først spørgsmålet om den processuelle repræsentants stilling i forhold til vidnereglerne. Derefter knyttes der nogle bemærkninger til den straffeprocessuelle stilling for andre personer med tilknytning til det tiltalte selskab.

13.5.2. I lyset af de principper, som strafferetsplejen bygger på, vil det være naturligt at udstyre repræsentanten for den tiltalte juridiske person med de beføjelser, der tilkommer en tiltalt person. Herved sikres det, at en juridisk person får de samme muligheder for at forsvare sig som en fysisk person.

Det ville stemme dårligt med **strafferetsplej**emæssige principper, hvis den person, f.eks. direktøren, der i en straffesag repræsenterer en tiltalt juridisk person, pålægges vidnepligt til at afgive forklaring, der eventuelt vil være belastende for selskabet.

Hvis den pågældende nemlig fuldt ud behandles som et vidne, vil det bl.a. indebære, at han har pligt til at afgive forklaring med mulighed for vidnetvang efter retsplejelovens § 178, og den forklaring, der afgives, skal være sand. I modsat fald vil han kunne straffes for falsk forklaring for retten efter straffelovens § 158. Repræsentanten kan således befinde sig i en situation, hvor han kan vælge at afgive en sandfærdig forklaring, der fører til domfældelse af den juridiske person, som han repræsenterer, eller han kan vælge at afgive usand forklaring og personligt ifalde strafansvar efter straffelovens § 158.

En mulig mellemløsning, hvorefter repræsentanten for den juridiske person behandles efter reglerne om vidnefritagelse i retsplejelovens § 171, kunne overvejes. En sådan løsning vil imidlertid næppe give en passende retsstilling for repræsentanten med henblik på, at denne bedst muligt kan varetage forsvaret af den juridiske person. Også her vil repræsentanten befinde sig i en vanskelig situation, hvis en sandfærdig forklaring vil virke belastende for selskabet, bl.a. fordi falsk forklaring afgivet af en vidnefritaget ikke er straffri, jf. straffelovens § 159, stk. 2. Repræsentanten må betragtes som selskabets talerør og dermed som bærer af de rettigheder, der tilkommer selskabet som tiltalt.

Hertil kommer, at vidner som hovedregel ikke har adgang til at overvære retssagen, jf. retsplejelovens § 182. Repræsentantens tilstedeværelse under hele sagen bør næppe afhænge af en særlig tilladelse fra retten.

Det foran anførte er skrevet med udgangspunkt i hensynet til den tiltalte juridiske persons mulighed for at forsvare sig. Det kunne imidlertid overvejes, om der også gør sig et særligt hensyn gældende, for så vidt angår repræsentantens egen straffeprocessuelle stilling i forhold til det, som den juridiske person er tiltalt for.

En juridisk person handler gennem sine personer, og som det er fremgået af kapitel 6 om ansvarsbetingelser udløses ansvaret for den juridiske person typisk af et tilregneligt forhold begået af personer inden for enheden. Den juridiske persons repræ-

sentant kan derfor befinde sig i en situation, hvor en sandfærdig forklaring ikke blot vil kunne være belastende for den tiltalte juridiske person, men også for repræsentanten selv, hvis det er dennes forhold der er anledning til selskabsovertrædelsen. Repræsentanten kan derved, hvis han har vidnestatus, blive tvunget til at erkende et eget strafbart forhold, som netop svarer til det, som den juridiske person er tiltalt for.

Selv om der i en sådan situation næppe vil være strafansvar, hvis repræsentanten for at skjule sin egen strafbare andel afgiver falsk forklaring, jf. U 1982.1090 H, er det principielt uheldigt at behandle repræsentanten som vidne. Indskærpelse af vidneansvaret kan virke forkert, hvis det er nærliggende at formode, at repræsentanten har en vis tilknytning til selskabsovertrædelsen.

Herved adskiller situationen sig fra den, der forelå i sagen i U 1982.1090, hvor der ikke på forhånd var nogen formodning for, at den afhørte havde begået strafbart forhold. I sådanne tilfælde indskærpes vidnepligten naturligvis på sædvanlig måde, idet man ikke på dette tidspunkt kan være opmærksom på spørgsmålet. Når det så efterfølgende viser sig, at den afhørte befandt sig i den vanskelige situation, at en sandfærdig forklaring ville have indebåret en erkendelse af et strafbart forhold, må der tages hensyn hertil under en eventuel efterfølgende straffesag for falsk forklaring, jf. også Lindegaard i U 1983 B s. 79 ff. (I sagen i U 1982.1090 fandt et flertal i Højesteret i øvrigt ikke, at tiltalte havde befundet sig i en sådan situation).

Det her behandlede spørgsmål hænger sammen med spørgsmålet om, hvorvidt en tiltalerejsning alene mod selskabet kan anses som en samtidig påtaleopgivelse mod den eller de fysiske personer, der måtte have tilknytning til overtrædelsen. Normalt vil dette efter Straffelovrådets opfattelse ikke være tilfældet. Medmindre andet tilkendegives, vil det forhold, at der rejses tiltale mod selskabet, i almindelighed ikke kunne opfattes som udtryk for, at eventuelle aktuelle eller fremtidige sigtelser mod enkeltpersoner herefter er opgivet.

Hvis den processuelle repræsentant i sådanne tilfælde betragtes som vidne, vil det derfor under alle omstændigheder være nødvendigt at tage hensyn til den pågældendes personlige stilling i sagen helt uafhængigt af den pågældendes stilling som repræsentant for det tiltalte selskab. Er den processuelle repræsentant selv sigtet eller tiltalt i anledning af den overtrædelse, som selskabet er tiltalt for, vil den processuelle repræsentant have stilling som sigtet og vil ikke kunne pålægges vidnepligt. Er den pågældende ikke sigtet, men kan der blive spørgsmål herom, bør vidnepligt heller ikke pålægges.

Det bør i øvrigt undgås, at en person, der selv er sigtet, optræder som processuel repræsentant for det pågældende selskab, såfremt der i straffesagen foreligger interessemodsætninger mellem denne og selskabet.

13.5.3. En afvejning af hensynet til den juridiske persons muligheder for at forsvare sig over for hensynet til retshåndhævelsen kan naturligvis ikke føre til, at *andre an-*

satte inden for enheden skal behandles på samme måde som den processuelle repræsentant.

Hvis ansatte ønskes afhørt i straffesagen mod selskabet, må spørgsmålet om deres status afgøres ud fra en bedømmelse af de pågældendes egen stilling. Hovedreglen vil derfor være, at de er undergivet almindelig vidnepligt.

Hvis de er sigtede i anledning af samme forhold, og sigtelsen ikke er opgivet, har de stilling som sigtede og vil derfor ikke kunne pålægges vidnepligt med henblik på afgivelse af forklaring om det passerede.

Hvis de ikke er sigtede, men hvis en forklaring må forventes at afdække et strafbart forhold for deres eget vedkommende, bør vidnepligt heller ikke pålægges. Der kan herved henvises til det ovenfor anførte, hvorefter en tiltale mod selskabet normalt ikke kan antages at udelukke, at der efterfølgende kan blive spørgsmål om at drage enkeltpersoner strafferetligt til ansvar i anledning af samme forhold. Hvis der i sådanne tilfælde pålægges vidnepligt, kan den pågældende befinde sig i en situation, hvor han enten pådrager sig en straffesag mod sig selv personligt for den overtrædelse, der har udløst selskabsansvaret, eller ansvar for falsk forklaring.

Hvis anklagemyndigheden med bindende virkning tilkendegiver, at der ikke efterfølgende vil blive spørgsmål om personligt strafansvar mod den pågældende, falder de anførte betænkeligheder bort, og den pågældende vil kunne pålægges almindelig vidnepligt. Hensynet til loyalitet over for den tiltalte principal kan ikke i sig selv føre til vidnefritagelse.

13.5.4. Sammenfattende er det således Straffelovrådets opfattelse, at den juridiske persons repræsentant under den indenretlige behandling af straffesagen mod den juridiske person - uafhængigt af sin egen personlige stilling i sagen - i de fleste retsplejemæssige relationer må tillægges beføjelser som en tiltalt. Det må i den forbindelse antages at være uden betydning, om den processuelle repræsentant er ejer eller medejer af den juridiske person, eller om den pågældende er uden andel i ejerforholdet, så længe der er tale om en person, der har del i selskabets ledelse.

Andre personer fra det tiltalte selskab, f.eks. ansatte eller bestyrelsesmedlemmer, må som hovedregel behandles efter vidnereglerne. Dette indebærer, at der som udgangspunkt vil være vidnepligt.

Specielt for så vidt angår tilfælde, hvor en offentlig myndighed måtte være tiltalt, finder Straffelovrådet, at samtlige ansatte bør behandles efter reglerne om vidner, medmindre de personligt er sigtede eller risikerer at blive det. Her er der ikke noget særligt hensyn at tage til den offentlige myndigheds mulighed for forsvar gennem en særlig processuel repræsentant med partsbeføjelser. Dette svarer til, hvad der på dette område gælder i civile sager.

Det tilføjes, at de nye norske regler om strafansvar for foretak indeholder en bestemmelse, hvorefter partsrettighederne tilkommer den person, som foretaket udpeger. Der bør så vidt muligt ikke udpeges nogen, som selv er sigtet for den overtrædelse, som sagen angår, jf. herved fremstillingen af de norske regler ovenfor i kapitel 4.

13.6. Gerningssted

I almindelighed er det uden betydning, om man anser en overtrædelse for begået det ene eller det andet sted, så længe der er tale om sager uden tilknytning til udlandet. Ved sådanne rent interne sager kan det dog have en vis betydning for spørgsmålet om værneting, dvs. spørgsmålet om, ved hvilken af to eller flere i betragtning kommende byretter straffesagen skal behandles. Vælges den byret, i hvis kreds overtrædelsen er begået, jf. retsplejelovens § 696, har det naturligvis betydning at få fastlagt gerningsstedet. Det almindelige i sager om selskabsansvar imidlertid, at sagerne behandles ved den byret, hvor selskabet har »bopæl« (hjemsted), jf. retsplejelovens § 698 om værneting ved den ret, i hvis kreds sigtede bor.

Bopælsværneting (**hjemstedsværneting**) efter retsplejelovens § 698 må for selskabers vedkommende antages at være den retskreds, hvor hovedkontoret ligger, eller, hvis et sådant ikke kan oplyses, den retskreds, hvor et af bestyrelsens eller direktionens medlemmer har bopæl, jf. herved § 701 og for så vidt angår de civile værnetingsregler § 238.

Valget af hjemstedsværneting vil i praksis ofte være udtryk for, at selskabsovertrædelsen også er begået her, således at gerningssted og hjemsted falder sammen. Tiltale mod selskaber vil uanset gerningssted altid kunne ske ved hjemstedsværneting, jf. retsplejelovens § 698, stk. 1, nr. 2, om lovovertrædelser for hvilke der ikke bliver spørgsmål om højere straf end bøde eller hæfte.

Har den begåede selskabsovertrædelse tilknytning til udlandet, har det på grund af reglerne om dansk straffemyndighed i straffelovens §§ 6 - 12 afgørende betydning at få fastlagt, i hvilket land overtrædelsen må anses for begået.

Anses overtrædelsen for begået i Danmark, er den uden videre undergivet dansk straffemyndighed efter straffelovens § 6 (territorialprincippet). Anses overtrædelsen derimod for begået i udlandet, rejser der sig to spørgsmål. For det første om straffebestemmelsen efter sit gerningsindhold ikke blot gælder for forhold begået i Danmark, men også finder anvendelse på forhold begået i udlandet. Dette spørgsmål om straffebuddets territoriale gyldighedsområde beror, hvis der ikke i loven er taget stilling hertil, på en fortolkning af strafferegien.

Som eksempel herpå kan nævnes sagen, der er gengivet i U 1988.1027.1 sagen var en dansk SAS-kaptajn tiltalt for overtrædelse af luftfartsloven ved om bord i et norsk registreret SAS-fly i Arlanda lufthavn i Stockholm at være kørt ud på startbanen uden forinden at have modtaget tilladelse hertil af flyvekontrolltjenesten. I dommen fastslog Højesteret, at luftfartsloven ifølge lovens § 1 og § 4, stk. 1, kun gælder for luftfart inden for dansk område samt luftfart uden for dansk område med dansk luftfartøj, dvs. med et luftfartøj registreret i Danmark. Da det forhold, der var rejst tiltale for, var begået i Stockholm om bord på et norsk registreret fly, og idet Højesteret heller ikke fandt grundlag for i medfør af straffelovens § 1 at anvende loven analogt på SAS-fly, der ikke er registreret i Danmark, fandtes forholdet ikke strafbart

efter den danske luftfartslov. Som det fremgår, var den tiltalte i sagen en fysisk person og ikke et selskab.

På baggrund af denne dom er der i luftfartslovens § 150 d indsat en bestemmelse, hvorefter lovens bestemmelser om straf og frakendelse af ret til at gøre tjeneste på et luftfartøj - uanset lovens §§ 1 og 4, stk. 1, - også finder anvendelse på handlinger foretaget uden for dansk område af personer, der er indehavere af dansk certifikat, med de begrænsninger, der følger af straffelovens §§ 7, 10, 10 a og 10 b. Det er i forarbejderne til bestemmelsen bl.a. anført, at bestemmelsen svarer til reglen i færdselslovens § 134, stk. 1.

Hvis straffebuddet gælder for forhold begået i udlandet, bliver det for det andet relevant at tage stilling til, om overtrædelser i udlandet er undergivet dansk straffemyndighed (jurisdiktion). Efter straffelovens § 7 har danske domstole i visse tilfælde straffekompetence med hensyn til overtrædelser begået i udlandet af personer, der har dansk indfødsret eller er bosat i Danmark. Den vigtigste begrænsning i dette aktive personalitetsprincip er kravet om, at forholdet også skal være strafbart efter gerningsstedets lovgivning, når forholdet er begået inden for folkeretlig anerkendt statsområde.

Efter straffelovens § 8 har danske domstole i visse tilfælde straffemyndighed med hensyn til udlands handlinger, uden hensyn til, hvor gerningsmanden hører hjemme, og uden hensyn til, om forholdet også er strafbart efter gerningsstedets lovgivning. Som eksempel herpå skal her kun nævnes bestemmelsen i § 8, stk. 1, nr. 2, hvorefter der er dansk straffemyndighed, hvis handlingen krænker en forpligtelse, som det ifølge lov påhviler gerningsmanden at iagttage i udlandet, eller en ham over for dansk fartøj påhvilende tjenestepligt.

Fra nyere retspraksis skal nævnes to sager til belysning af jurisdiktionsproblemet i forbindelse med selskabsovertrædelser med tilknytning til udlandet.

I sagen i U 1987.705 var der på et tysk registreret skib, der sejlede mellem Sønderborg og Neukirchen, på dansk søterritorium udskænket spiritus for en 15-årig passager. Der blev rejst tiltale mod den tjener, der havde foretaget den ulovlige udskænkning for den mindreårige. Endvidere blev der rejst tiltale mod det tyske rederi, der blev drevet i selskabsform, for overtrædelse af § 32, stk. 5, jf. § 29, stk. 1, 1. pkt., i den dagældende lov om restaurations- og hotelvirksomhed (det objektive restaurationsansvar). Såvel tjener som rederi blev dømt. Ikke blot tjenerens overtrædelse, men også rederiets overtrædelse blev anset for begået i Danmark, selv om rederiet havde hjemsted i Tyskland. Det er formentlig antaget, at gerningsstedet for selskabsovertrædelsen ligesom gerningsstedet for den konkrete overtrædelse var dansk territorium ud fra den betragtning, at det var den af tjeneren begåede konkrete overtrædelse, der udløste selskabsansvaret.

I sagen i U 1995.9 H var situationen den omvendte. Her var det en ansat i et dansk interessentskab, der i udlandet (Holland) begik en overtrædelse af køre- og hviletidsbestemmelserne.

Sagen, der blev afgjort ved Højesterets dom af 4. november 1994, er for så vidt

angår spørgsmålet om objektivt strafansvars forhold til den europæiske menneskerettighedskonvention omtalt nærmere ovenfor i kap. 9.

I landsretten blev tiltalen ændret til at angå de to interessenter personligt, men for spørgsmålet om gerningssted for arbejdsgiverens overtrædelse er dette uden betydning.

Det jurisdiktionsmæssige spørgsmål i sagen var, om arbejdsgiverens (vognmandens) overtrædelse, der er undergivet objektivt ansvar, skulle anses for begået i Danmark på virksomhedens hjemsted eller i Holland, hvor den ansatte chauffør havde begået overtrædelsen. Vestre Landsret udtalte om jurisdiktionsspørgsmålet følgende:

»Med hensyn til jurisdiktionskompetencen bemærkes først, at tiltalen findes at vedrøre en handling, der må anses for begået uden for den danske stat. Hverken lov nr. 508 af 29. november 1972 om kontrol med overholdelse af De europæiske Fællesskabers forordninger om landevejstrafik - der i tiden indtil den 1. januar 1976 alene vedrørte international landevejstransport - eller de i medfør af loven udstedte bekendtgørelser, som tiltalen angår, kan anses for territorielt begrænset. Herefter, og idet det som anført af anklagemyndigheden tiltrædes, at bekendtgørelserne pålægger danske vognmænd en pligt til at sikre, at køre- og hviletidsreglerne overholdes også under kørsel i udlandet, findes der efter straffelovens § 8, stk. 1, nr. 2, at være hjemmel til at pålægge straf her i landet.«

Højesteret stadfæstede dommen i henhold til de af landsretten anførte grunde.

Når bestemmelsen i straffelovens § 7, stk. 1, nr. 2, ikke er nævnt i dommen, skyldes det, at der i Holland efter det oplyste ikke er et objektivt ansvar for vognmanden i disse tilfælde. Betingelserne i § 7, stk. 1, nr. 2, om dobbelt strafbarhed er derfor ikke opfyldt.

Efter de nævnte domme kan det konstateres, at gerningsstedet for en selskabs-overtrædelse er dér, hvor den ansatte begår den handling eller undladelse, der udløser selskabsansvaret. De refererede domme angår begge objektivt driftsherreansvar, hvor der ikke beviseligt **forelå** tilregneligt forhold, der kunne stedfæstes til hjemstedet.

Hvis selskabspvertrædelsen udløses af et tilregneligt forhold, der i stedlig henseende kan henføres til selskabets hjemsted, f.eks. tilfælde, hvor en mangelfuld eller urigtig instruktion har ført til, at ansatte begår en overtrædelse uden for selskabets hjemsted, kan der rejses spørgsmål om, hvorvidt selskabsovertrædelsen også i sådanne tilfælde skal anses for begået på det sted, hvor de ansatte begår overtrædelsen, eller om selskabsovertrædelsen må lokaliseres til hjemstedet.

Som anført indledningsvis har spørgsmålet ikke den store praktiske betydning, så længe både hjemsted og det »egentlige« gerningssted befinder sig på dansk territorium. Og i de fleste tilfælde vil overtrædelsen finde sted på selskabets hjemsted, således at spørgsmålet om lokalisering af overtrædelsen ikke giver anledning til tvivl. Spørgsmålet har derimod praktisk betydning - både i relation til spørgsmålet om straffebuds gyldighedsområde og i relation til **jurisdiktionsreglerne** - hvis enten hjemsted eller gerningssted befinder sig i udlandet.

Gode **grunde**, herunder hensynet til en ensartet regel, der finder anvendelse ved

selskabsovertrædelser, uanset hvordan overtrædelserne nærmere er begået, kunne tale for at vælge det sted, hvor gerningsindholdet realiseres, som gerningssted. I modsat fald vil det f.eks. kunne blive vanskeligt at afgøre, hvor en selskabsovertrædelse skal anses for begået, hvis overtrædelserne skyldes flere fejl, der er begået forskellige steder, f.eks. tilfælde hvor en selskabsovertrædelse må tilskrives mangelfuld instruktion på hjemstedet i kombination med uforsigtighed udvist af en ansat på »gerningsstedet«. På den anden side kan en sådan regel være betænkelig, hvis den afskærer dansk jurisdiktion over for et selskab her i landet i tilfælde, hvor der påviseligt foreligger fejl begået på dansk område. En løsning, der sikrer dansk jurisdiktion i denne type sager, opnås, hvis såvel selskabets hjemsted som det sted, hvor overtrædelserne manifesterer sig, anses som gerningssted.

13.7. Forældelse

Forældelse er en strafophørsgrund. Er der rejst tiltale for et forhold, der viser sig at være forældet, lyder dommen på frifindelse.

De almindelige regler om strafferetlig forældelse findes i straffelovens §§92 ff.

Efter straffelovens § 93, stk. 1, nr. 1, er forældelsesfristen 2 år, når der ikke er hjemlet højere straf end fængsel i 1 år for overtrædelserne, eller når straffen for overtrædelserne ikke ville overstige bøde.

Da straffen for en juridisk person ikke kan overstige bøde, indebærer bestemmelsen, at strafansvar for juridiske personer er undergivet en forældelsesfrist på 2 år, uanset strafferammen for samme overtrædelse begået af fysiske personer, jf. f.eks. U 1983.744.

Der forekommer dog tilfælde, hvor forældelse af strafansvar for juridiske personer ikke skal bedømmes efter den almindelige regel i straffelovens § 93, stk. 1, nr. 1, men efter særlige regler, der fastsætter en længere forældelsesfrist. Baggrunden for sådanne særlige regler vil typisk være, at der er tale om overtrædelser, der jævnligt først kommer til myndighedernes kundskab lang tid efter, at de er begået.

Efter straffelovens § 93, stk. 2, 2. pkt., er forældelsesfristen således i intet tilfælde mindre end 5 år, når der er tale om strafansvar for overtrædelser, hvorved nogen unddrager sig betaling af told eller afgifter til det offentlige, eller som er egnede til at medføre, at nogen uberettiget fritages for betaling af sådanne beløb. Bestemmelsen antages også at gælde i forhold til juridiske personers overtrædelser af den nævnte karakter.

Efter straffelovens § 93, stk. 3, er forældelsesfristen for overtrædelse af bl.a. skattekendelseslovens §§ 13, 15 og 16 i intet tilfælde mindre end 10 år.

Der er i bestemmelsen ikke henvist til skattekendelseslovens § 18 om **selskabsans** var, og det har derfor kunnet give anledning til tvivl, om selskabsovertrædelser af denne karakter er undergivet den nævnte særlige forældelsesfrist på 10 år.

I dommen i U 1992.560 fastslog Højesteret, at bestemmelsen i § 93, stk. 3, også omfatter selskabers bødeansvar efter skattekontrollovens § 18. Som begrundelse anførte Højesteret følgende:

»Skattekontrollovens § 18 hjemler bødeansvar for et selskab, når nogen på selskabets vegne har overtrådt § 13. Den forældelsesfrist på 10 år, som efter straffelovens § 93, stk. 3, gælder for overtrædelse af skattekontrollovens § 13, finder derfor også anvendelse på det bødeansvar, der er pålagt selskaberne efter § 18.«

Herudover kan der forekomme særlige forældelsesregler i særlove. Som eksempel kan nævnes **miljøbeskyttelseslovens** § 110, stk. 7, hvorefter forældelsesfristen for en række nærmere opregnede overtrædelser er 5 år uanset strafferammen og den konkrete forskyldte straf. Bestemmelser af denne type antages at gælde både personligt strafansvar og strafansvar for juridiske personer. Endvidere kan som eksempel nævnes bestemmelsen i § 24, stk. 4, i lov nr. 251 af 6. maj 1993 om elektriske stærkstrømsanlæg og elektrisk materiel, hvorefter **forældelsesfristen** for strafansvaret er 10 år.

Forældelsesfristen regnes som hovedregel fra den dag, da den strafbare virksomhed eller undladelse er ophørt, jf. § 94, stk. 1.

Forældelsesfristen afbrydes efter straffelovens § 94, stk. 4, ved ethvert rettergangsskridt, hvorved den pågældende sigtes for overtrædelsen. Ved bødeforelæg fra politiet afbrydes fristen, når sigtede gøres bekendt med forelægget. I andre tilfælde, hvor straf for en overtrædelse kan pålægges af en særmyndighed, afbrydes fristen, når den pågældende gøres bekendt med, at han er sigtet for overtrædelse.

Straffelovens § 94, stk. 4, gælder også for afbrydelse af strafferetlig forældelse i forhold til selskaber. Det følger således umiddelbart af bestemmelsen, at forældelsesfristen i forhold til et selskab afbrydes, når selskabet sigtes indenretligt, gøres bekendt med bødeforelæg eller i sager, hvor straf for overtrædelsen kan pålægges af en særmyndighed, gøres bekendt med sigtelsen.

Spørgsmålet om, hvorvidt en fristafbrydelse over for en enkeltperson også kan tillægges virkning i forhold til et selskab, er ikke løst direkte ved bestemmelsen i § 94, stk. 4. Det omvendte spørgsmål, dvs. spørgsmålet om, hvorvidt en fristafbrydelse over for et selskab også kan tillægges virkning i forhold til implicerede enkeltpersoner, er heller ikke umiddelbart reguleret i bestemmelsen. I Københavns Byrets dom af 23. oktober 1980 i den såkaldte »Margarine-sag« ansås rettergangsskridt mod et interessentskab at have afbrudt forældelsesfristen i forhold til bestyrelses- og direktionsmedlemmerne personligt.

I U 1972.661 ansås forældelsesfristen for afbrudt i forhold til en direktør ved en ransagningskendelse med sigtelse mod det selskab, hvor han var direktør.

13.8. Behov for lovgivning?

13.8.1. I dette kapitel har Straffelovrådet i det væsentlige set det som sin opgave at gøre rede for og beskrive visse straffeprocessuelle spørgsmål, der er særlig relevante i sager, hvor den tiltalte er et selskab eller anden juridisk person.

Det er i og for sig påfaldende, at de straffeprocessuelle regler i retsplejeloven intet sted berører det faktum, at en straffesag kan rejses mod en juridisk person.

Selv om der efter Straffelovrådets opfattelse er en række spørgsmål med hensyn til juridiske personers straffeprocessuelle stilling, som ikke udtrykkeligt har fundet svar i lovbestemmelser, synes der dog ikke i praksis at være påvist noget væsentligt behov for afklaring eller ændring af retstilstanden gennem lovgivning.

Såfremt der alligevel findes at være behov for lovgivning om de behandlede spørgsmål, måtte dette i givet fald ske i anden sammenhæng. Der kunne i den forbindelse f.eks. være anledning til at overveje, om visse af de straffeprocessuelle spørgsmål bør søges løst i sammenhæng med de tilsvarende spørgsmål inden for **civilprocessen**.

13.8.2. Specielt for så vidt angår forældesspørgsmålet har Straffelovrådet overvejet, om der bør ske ændring af de gældende regler om forældelsesfristens længde og om afbrydelse af forældelse med hensyn til selskabsovertrædelser.

På de særlovsområder, hvor overtrædelser jævnligt først opdages lang tid efter, at overtrædelser er begået, og hvor der derfor **kan** være behov for en længere forældelsesfrist end den 2 års frist for selskabsovertrædelser, der følger af den almindelige regel i straffelovens § 93, stk. 1, nr. 1, er der allerede i dag fastsat særlige forældelsesfrister i straffelovens § 93, stk. 2 og 3, ligesom der i de pågældende særlove kan være indeholdt særlige forældelsesfrister.

Straffelovrådet har overvejet, om der som en almindelig regel bør gælde en længere forældelsesfrist for selskabsansvar. En sådan regel vil i så fald kunne tænkes udformet på flere forskellige måder. Man kunne fastsætte en generel regel, hvorefter forældelsesfristen for strafansvar for juridiske personer i intet tilfælde er mindre end 5 år. Eller man kunne lade forældelse af selskabsansvar følge forældelsen af individualansvar, således at der ikke ses på strafferammen og den konkret forskyldte straf for selskabet, der som nævnt i intet tilfælde kan overstige bøde, men på, hvad strafferammen og den konkret forskyldte straf ville være, hvis der var tale om en enkeltperson som strafsobjekt.

Straffelovrådet har imidlertid ikke fundet grundlag for at stille et sådant forslag. Der har ikke i praksis vist sig et behov for en almindelig bestemmelse om en længere forældelsesfrist for selskabsansvar.

I det omfang, der på enkeltområder, der i dag er undergivet den almindelige forældelsesfrist på 2 år, er behov for en længere frist med hensyn til selskabsovertrædelser, må en sådan særlig frist i givet fald fastsættes i den pågældende særlov, således som det f.eks. er sket i miljøbeskyttelsesloven.

Med hensyn til spørgsmålet om fristafbrydelse finder Straffelovrådet ikke grundlag for at stille forslag om en ændring af den gældende retstilstand, hvorefter en fristafbrydelse over for en enkeltperson, der har optrådt på en juridisk persons vegne, også har virkning i forhold til den pågældende juridiske person.

Derimod finder rådet, at en fristafbrydelse over for en juridisk person ikke bør tillægges virkning i forhold til eventuelt ansvarlige enkeltpersoner.

Straffelovrådet foreslår på den baggrund, at der i tilknytning til fristafbrydelsesreglen i straffelovens § 94, stk. 4, indsættes en bestemmelse, hvorefter en fristafbrydelse over for enkeltpersoner, der har handlet på vegne af en juridisk person, også har virkning i forhold til den pågældende juridiske person. Modsætningsvis vil heraf følge, at en fristafbrydelse over for vedkommende juridiske person ikke vil kunne tillægges virkning i forhold til enkeltpersoner. Afbrydelse af forældelse i forhold til eventuelt ansvarlige enkeltpersoner vil således i alle tilfælde kræve, at der foretages afbrydelsesskridt over for de pågældende personligt. Denne ordning svarer til den løsning, som man har valgt i de nye norske regler.

**Udkast
til
Lov om ændring af straffeloven
(Strafansvar for juridiske personer)**

I straffeloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 886 af 30. 15. oktober 1992 som senest ændret ved ..., foretages følgende ændringer:

1. 5. kapitel affattes således:

**»5. kapitel
Strafansvar for juridiske personer**

§ 25. En juridisk person kan straffes med bøde, når det er bestemt ved eller i henhold til lov.

§ 26. Bestemmelser om strafansvar for selskaber m.v. omfatter, medmindre andet er bestemt, enhver **juridisk** person, herunder aktie-, anparts- og andelsselskaber, interentskaber, foreninger, fonde, boer, kommuner og statslige myndigheder.

Stk. 2. Endvidere omfatter sådanne bestemmelser enkeltmandsvirksomheder, for så vidt disse navnlig under hensyn til deres størrelse og organisation kan sidestilles med de i stk. 1 nævnte selskaber.

§ 27. Strafansvar for en juridisk person forudsætter, at der inden for dens virksomhed er begået en overtrædelse, der kan tilregnes en eller flere til den juridiske person knyttede personer eller den juridiske person som sådan.

Stk. 2. Statslige myndigheder og kommuner kan alene straffes i anledning af overtrædelser, der begås ved udøvelse af virksomhed, der svarer til eller kan sidestilles med virksomhed udøvet af private.«

2. I § 51, *stk. 3*, indsættes efter »den skyldiges betalingsevne«: »og til den opnåede eller tilsigtede fortjeneste eller besparelse«.

3. I § 52 indsættes som *stk. 8*:

»*Stk. 8.* Den bødefældte kan ikke kræve bøden betalt eller erstattet af andre.«

4. I § 54 indsættes som *stk. 3*:

Stk. 3. For bøder, der idømmes juridiske personer, fastsættes ingen forvandlingsstraf.«

5. I § 94, *stk. 4*, indsættes som 4. **pkt.:**

»Afbrydes forældelsesfristen over for **nogen**, som har handlet på en juridisk persons vegne, har fristafbrydelsen også virkning i forhold til den pågældende juridiske person.«

Bemærkninger til lovudkastet

Til § 25.

Bestemmelsen fastslår den generelle hjemmelsregel, at juridiske personer kan straffes, når der er særlig hjemmel hertil. Bestemmelsen indeholder ikke i sig selv hjemmel til et sådant ansvar.

Hjemmel til strafansvar for juridiske personer findes i dag i mere end 200 love. Normalt er bestemmelser herom affattet således: »Er overtrædelsen begået af et aktieselskab, et anpartsselskab, et andelsselskab eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar«. Afvigende formuleringer forekommer dog. Indeholder en lov hjemmel til at pålægge ejer, bruger eller lignende strafansvar, udgør dette ikke i sig selv tilstrækkelig hjemmel til at pålægge selskaber m.v. strafansvar i tilfælde, hvor ejer eller bruger er et selskab.

Efter Straffelovrådets forslag er det ikke nødvendigt umiddelbart at ændre affattelsen af de mange hjemmelsbestemmelser om selskabsansvar, der findes i lovgivningen. Nye bestemmelser om hjemmel til strafansvar for **juridiske** personer bør, medmindre der tilsigtes afvigelser fra den almindelige ordning, affattes således: »Der kan pålægges selskaber m.v. (juridiske personer) strafansvar efter reglerne i straffelovens 5. kapitel.« Allerede gældende bestemmelser om hjemmel til selskabsansvar forudsættes ændret i overensstemmelse hermed ved førstkommande lejlighed.

Der henvises i øvrigt til betænkningens kap. 4 om kollektivansvarets område og lovhjemmel.

Til § 26.

Bestemmelsen afgrænser kredsen af de ansvarssubjekter, der er omfattet af bestemmelser om strafansvar for juridiske personer. Bestemmelsen opstiller den formodning, at bestemmelser om strafansvar for andre end enkeltpersoner omfatter alle organisationsformer mv., der kan optræde i retsforhold. Som samlebetegnelse for denne meget vide kreds er valgt udtrykket »juridisk person«, som står i modsætning »fysisk person«.

Bestemmelsen gælder ikke kun i forhold til nye hjemmelsbestemmelser, der er udformet på den ovenfor angivne måde, men også i forhold til de allerede gældende bestemmelser om selskaber m.v., indtil sådanne bestemmelser måtte blive ændret i overensstemmelse med den foreslåede standardformulering. Dette gælder, uanset hvordan den eksisterende særlovshjemmel måtte være udformet. Kommuner og statslige myndigheder vil således være omfattet, selv om disse offentlige myndighe-

der ikke måtte være nævnt i den pågældende særlovshjemmel. Tilsvarende gælder med hensyn til visse større enkeltmandsvirksomheder, jf. nedenfor.

Bestemmelsen indeholder det selvfølgelige forbehold, at der i særloven vil kunne foretages en anden afgrænsning af ansvarskredsen end den, der følger af § 26. Da § 26 indebærer en meget vid afgrænsning af kredsen af ansvarssubjekter, vil der i praksis formentlig navnlig kunne tænkes afvigelser i begrænsende retning. Tilsigtes der ved fremtidig lovgivning en begrænsning af kredsen af ansvarssubjekter, bør dette fremgå udtrykkeligt af den pågældende lov, således at spørgsmålet om, hvorvidt lovgivningsmagten har ønsket at fravige straffelovens almindelige regel, ikke kan give anledning til tvivl.

Efter bestemmelsens stk. 2 er visse enkeltmandsvirksomheder også omfattet af bestemmelser, der hjemler strafansvar for juridiske personer. Bestemmelsen fastsætter således, at bestemmelser om strafansvar for juridiske personer tillige omfatter enkeltmandsvirksomheder i det omfang, disse navnlig under hensyn til deres størrelse og organisation kan sidestilles med selskaber. Det har ikke været muligt mere præcist at angive de enkeltmandsvirksomheder, der tilsigtes omfattet. Mindre virksomheder, der består af indehaveren, dennes ægtefælle og nogle få ansatte, er ikke omfattet af reglen. Ved overtrædelser i sådanne enkeltmandsvirksomheder kan der alene blive spørgsmål om et personligt strafansvar. Reglen tænkes navnlig anvendt i forhold til enkeltmandsvirksomheder med et større antal ansatte, og hvor det som følge af kompetence- og ansvarsfordeling og den praktiske arbejdsdeling er naturligt at sidestille virksomheden med et selskab. Det vil følge af den foreslåede bestemmelse, at der ved sagens rejsning og afgørelse skal foreligge oplysninger om de træk ved en enkeltmandsvirksomhed, som taler for at sidestille den med selskabsforhold.

Inddragelsen af visse enkeltmandsvirksomheder under selskabsansvaret gælder ikke alene i forhold til nye bestemmelser om selskabsansvar, men også i forhold til allerede gældende bestemmelser om selskabsansvar.

Når der i de bestemmelser, der er indeholdt i dette lovudkast, tales om »juridiske personer«, skal det forstås med den udvidelse, der følger af den her omtalte regel om enkeltmandsvirksomheder. Dette betyder bl.a., at den nedenfor omtalte regel om, at der ikke fastsættes forvandlingsstraf for bøder, der idømmes juridiske personer, også gælder for enkeltmandsvirksomheder, der inddrages under ansvaret for juridiske personer.

Bestemmelsen om enkeltmandsvirksomheder skal bl.a. ses i sammenhæng med Straffelovrådets forslag om, at samtlige bestemmelser om objektivt individualansvar (med undtagelse af medieansvarslovens bestemmelser) ophæves.

Spørgsmålet om afgrænsningen af ansvarssubjekterne er nærmere behandlet i betænkningens kap. 5, hvortil henvises. Endvidere henvises til betænkningens kap. 9 og 10, hvor der er redegjort nærmere for spørgsmålet om objektivt individualansvar og for rådets forslag om ophævelse af sådanne bestemmelser.

Til § 27.

Den foreslåede bestemmelse i § 27 har til formål at regulere de nærmere betingelser for juridiske personers strafansvar. Spørgsmålet om ansvarsbetingelserne er nærmere behandlet i betænkningens kap. 6 og 7. For så vidt angår spørgsmålet om ansvarsplacering, herunder spørgsmålet om forholdet mellem individualansvar og kollektivansvar, henvises til betænkningens kap. 8.

Ud over kravet om, at der skal være hjemmel til strafansvar for juridiske personer, jf. ovenfor om § 25, forudsætter strafansvar for en juridisk person, at der inden for dens virksomhed er begået en overtrædelse, der kan tilregnes en eller flere til den juridiske person knyttede personer eller til den juridiske person som sådan.

Objektivt skal der inden for den juridiske persons virksomhed være begået en overtrædelse. Om fortolkningen af udtrykket »inden for« henvises til betænkningens kap. 6 og 7. Det fremgår heraf, at overtrædelser, der begås af ansatte i forbindelse med arbejdets udførelse, som **hovedregel** må anses for begået inden for virksomheden, men at der på den anden side kan forekomme overtrædelser begået af ansatte, som må anses for så fremmede eller uvedkommende i forhold til den juridiske person, at overtrædelserne objektivt ikke kan henføres til den juridiske persons virkefelt.

Det er endvidere en betingelse, at overtrædelsen subjektivt kan tilregnes en eller flere til den juridiske person knyttede personer eller den juridiske person som sådan. Med formuleringen fremhæves en dobbelthed i ansvarsbedømmelsen med hensyn til de subjektive ansvarsbetingelser; bedømmelsen kan enten angå enkeltpersoners forhold (1. led) eller den juridiske person som sådan (2. led). I almindelighed vil en overtrædelse, der er begået inden for rammerne af en juridisk person, kunne tilregnes ledelse og/eller ansatte og dermed være omfattet af 1. led. 2. led vil formentlig navnlig have selvstændig betydning ved kumulerede fejl, hvor overtrædelsen ikke kan tilregnes enkeltpersoner som følge af de pågældendes ringe andel eller ringe uagtsomhed i relation til overtrædelsen.

Spørgsmålet om, på hvilken måde overtrædelsen skal kunne tilregnes (som uagtsom, eventuelt som groft uagtsom eller som forsætlig), beror på de subjektive krav i relation til den pågældende straffebestemmelse. Er strafansvar for den pågældende overtrædelse f.eks. betinget af grov uagtsomhed, er det denne tilregningsform, der skal lægges til grund ved vurderingen af, om de subjektive betingelser for at pålægge en juridisk person strafansvar er opfyldt. Hvis strafansvar undtagelsesvis er betinget af forsæt, vil strafansvar for den juridiske person forudsætte, at overtrædelsen kan tilregnes som forsætlig.

Ikke enhver person med den fornødne tilregning i relation til en overtrædelse inden for den juridiske person vil kunne pådrage den juridiske person strafansvar. Det kræves, at den pågældende skal være »knyttet til« den juridiske person. Denne betingelse er klart opfyldt, når der er tale om ledelse og ansatte, jf. betænkningens kap. 6. Fejl begået af personer med en anden tilknytning til den juridiske person kan dog efter omstændighederne også pådrage den juridiske person strafansvar, f.eks. i til-

fælde, hvor ekstern bistand er knyttet til en virksomhed på en sådan **måde**, at den pågældende må anses for at have handlet på virksomhedens vegne. Der henvises herom til betænkningens kap. 7.

Den foreslåede bestemmelses stk. 2 indeholder en særregel, hvorefter statslige myndigheder og kommuner alene kan straffes i anledning af overtrædelser, der begås ved udøvelse af virksomhed, der svarer til eller kan sidestilles med virksomhed udøvet af private. Denne begrænsning, der indebærer, at offentlige myndigheder ikke kan ifalde kollektivansvar i anledning af overtrædelser, der begås som led i myndighedsudøvelse, f.eks. ved udstedelse af en ulovlig tilladelse, svarer til, hvad der allerede gælder i dag. I tilfælde af overtrædelser i forbindelse med myndighedsudøvelse vil der som hidtil alene blive spørgsmål om personligt strafansvar for de ansvarlige enkeltpersoner.

Til § 51, stk. 3.

Den foreslåede tilføjelse indebærer en lovfæstelse af det almindelige udmålingsprincip, at der ved bødens fastsættelse også tages hensyn til den opnåede eller tilsigtede fortjeneste eller besparelse. Tilføjelsen vil ikke blot gælde for udmåling af bøder, der pålægges juridiske personer, men også for bøder, der udmåles over for enkeltpersoner.

Der henvises til betænkningens kap. 11 om sanktioner m.v.

Til § 52, stk. 8.

Efter den foreslåede bestemmelse kan den bødefældte - uanset om det er en fysisk eller en juridisk person - ikke kræve bøden betalt eller erstattet af andre. Bestemmelsen tager navnlig sigte på tilfælde, hvor den bødefældte kan gøre gældende, at en anden ud fra erstatningsretlige synspunkter helt eller delvis skal erstatte det tab, som betalingen af den idømte bøde udgør for den bødefældte. Bestemmelsen afskærer i sådanne tilfælde den pågældende fra at kræve bøden erstattet.

Bestemmelsen gælder alene for den bødefældte. Bestemmelsen udelukker således ikke, at en bødehæftende, der har betalt bøden for den bødefældte, kan afkræve den bødefældte beløbet. Om dette kan ske, må bero på en fortolkning af den pågældende bødehæftelsesbestemmelse.

Der henvises til betænkningens kap. 12.

Til § 54, stk. 3.

Den foreslåede bestemmelse fastslår det selvfølgelig, at der ikke fastsættes forvandlingsstraf for bøder, der idømmes juridiske personer. Bestemmelsen gælder også for bøder, der idømmes enkeltmandsvirksomheder, der inddrages under reglerne om strafansvar for juridiske personer.

Til § 94, stk. 4.

Den nugældende bestemmelse i straffelovens § 94, stk. 4, om afbrydelse af forældel-

sesfrist angår direkte den situation, hvor afbrydelsen sker i forhold til ansvarssubjektet.

Efter forslaget vil et afbrydelsesskridt over for en enkeltperson, som har handlet på en juridisk persons vegne, ikke blot have virkning for den pågældende enkeltperson, men også i forhold til den juridiske person.

Modsætningsvis følger det af reglen, at en fristafbrydelse over for den juridiske person, ikke kan tillægges virkning i forhold til enkeltpersoner. På tilsvarende måde vil en fristafbrydelse over for én person i anledning af en selskabsovertrædelse ikke kunne tillægges virkning i forhold til andre personer, der måtte have andel i overtrædelsen. Fristafbrydelse over for enkeltpersoner kan således kun ske, hvis der foretages afbrydelsesskridt over for de enkelte personligt.

Der henvises til betænkningens kap. 13.

Straffelovrådets betænkninger og udtalelser 1960-1995

Udtalelser af 5. juli 1961 og juni 1963 om udkast til ændrede regler om fuldbyrdelse af frihedsstraf.

Betænkning om konfiskation. Betænkning nr. 355/1964.

Udtalelse af november 1964 om forskellige ændringer i straffeloven.

Udtalelse af 31. december 1964 om visse vandelskrav i næringsloven.

Udtalelse af 30. september 1965 til konkurslovsudvalget. Trykt i Betænkning nr. 423/1966.

Betænkning om strafferetlig forældelse m.v. Betænkning nr. 433/1966.

Betænkning om straf for pornografi. Betænkning nr. 435/1966.

Udtalelse af 26. januar 1966 om straffelovens §§ 216-218. Folketingstidende 1966-67, 2. samling, tillæg A sp. 2463 ff.

Udtalelse af 1. juni 1966 om oprettelse af en centraldetention.

Udtalelse af 4. juli 1966 om de bygningsmæssige foranstaltninger inden for ungdomsfængslerne.

Udtalelse af 18. november 1966 om ændring af straffelovens §§ 164 og 165. Folketingstidende 1966-67, 2. samling, tillæg A sp. 2459 ff.

Udtalelse af 23. november 1966 om forældelse i skattestrafferetten.

Udtalelse af 1966 om straffelovens § 235. Trykt som afsnit VIII i Betænkning nr. 435/1966.

Udtalelse af 4. januar 1967 om straf for homoseksuelle prostitutionsforhold m.v. Folketingstidende 1966-67, 2. samling, tillæg A sp. 2491 ff.

Udtalelse af 31. januar 1967 om straffelovens § 210.

Udtalelse af 27. september 1967 om straffebestemmelser i et udkast til lov om værnepligtiges anvendelse til civilt arbejde.

Betænkning om ansvaret for radio- og fjernsynsudsendelser. Betænkning nr. 487/1968.

Udtalelse af 8. marts 1968 om strafferetlige spørgsmål i forbindelse med nedsættelse af myndighedsalderen.

Udtalelser af 3. januar 1969 og 11. februar 1970 om svangerskabsafbrydelse. Trykt i uddrag i Betænkning nr. 522/1969 s. 105 f.

Betænkning om spirituspåvirkede motorførere. Betænkning nr. 588/1970.

Udtalelse af 15. oktober 1970 om afkriminalisering af beruselse på offentligt sted.

Betænkning om privatlivets fred. Betænkning nr. 601/1971.

Udtalelse af 13. maj 1971 om udkast til ændring af kriminalloven for Grønland.

Betænkning om de strafferetlige særforanstaltninger. Betænkning nr. 667/1972.

Udtalelse af 5. januar 1973 om Betænkning nr. 650/1972 vedrørende nogle af- og **nedkriminaliseringsspørgsmål**. Folketingstidende 1972-73, tillæg A sp. 5153 ff.

Udtalelser af 9. maj 1973 og 14. januar 1974 om økonomisk kriminalitet. Særtryk uden betækningsnummer.

Udtalelse af 19. marts 1975 om strafferetlige aldersgrænser for seksuelle forhold. Betænkning nr. 747/1975.)

Udtalelse af 12. januar 1976 om visse strafferetlige spørgsmål i forbindelse med arbejdsconflikter. Betænkning nr. 759/1976.

Notat af 2. oktober 1978 til brug ved høring over Betænkning nr. 806/1977, Alternativer til frihedsstraf.

Udtalelse af 10. oktober 1979 om forbud mod pornografiske billeder af børn. Folketingstidende 1979-80, 2. samling, tillæg A sp. 1767.

Udtalelse af 13. december 1979 om visse spørgsmål om ændring af strafferammer.

Betænkning om voldtægt, røveri og brandstiftelse. Betænkning nr. 914/1980.

Udtalelse af 15. oktober 1980 om en forsøgsordning med samfundstjeneste. Med indstilling af 25. september 1980 fra en arbejdsgruppe. Folketingstidende 1981-82, 2. samling, tillæg A sp. 4573 og C sp. 551 ff.

Udtalelse af 12. oktober 1981 om en forskningsmæssig opfølgning af en forsøgsordning med samfundstjeneste. Folketingstidende 1981-82, 2. samling, tillæg A sp. 4603.

Udtalelse af 4. februar 1982 om TV-overvågning. Folketingstidende 1981-82, 2. samling, tillæg A sp. 3841 ff.

Udtalelse af 16. marts 1982 om straffen for berigelsesforbrydelser m.v. Folketingstidende 1981-82, 2. samling, tillæg A sp. 4535 ff.

Udtalelse af 30. april 1984 om udvidelse af det geografiske område for en forsøgsordning med samfundstjeneste.

Betænkning om datakriminalitet. Betænkning nr. 1032/1985.

Udtalelse af 13. maj 1985 om straffelovens regler om krænkelse af tavshedspligt. Folketingstidende 1985-86 tillæg A sp. 277 ff.

Udtalelse af 21. april 1986 om Betænkning nr. 1066/1986 om bekæmpelse af økonomisk kriminalitet. Folketingstidende 1986-87, tillæg A sp. 607 ff.

Betænkning om strafferammer og prøveløsladelse. Delbetænkning I om sanktionsspørgsmål. Betænkning nr. 1099/1987.

Udtalelse af 9. november 1987 om strafansvar for stat og kommuner.

Udtalelse af 15. februar 1988 vedrørende spørgsmålet om en eventuel ændring af straffelovens § 265.

Betænkning om samfundstjeneste. Delbetænkning II om sanktionsspørgsmål. Betænkning nr. 1211/1990.

Betænkning om juridiske personers bødeansvar. Betænkning nr. 1289/1995.